

ישראל אלדד
מכתבים נבחרים
1995-1944

בעריכת זאב גולן

ישראל אלדד
מכתבים נבחרים
1944-1995

Israel Eldad: Selected Letters, 1944-1995

Edited by Zev Golan

עורך לשון: שלומי חסקי – אות למופת
עיצוב והפקה: דני בטאט
עיצוב עטיפה: אברהם כהן, סטודיו פרינטיב
הדפסה וכריכה: דפוס פרינטיב, ירושלים

צילומי העטיפה, בחזית מימין: ישראל אלדד
בשנות השמונים למאה הקודמת; במחצית השנייה הארבעים;
גב מימין עם יצחק שמיר ב-1949; כמרצה בטכניון

הוצאת יאיר על שם אברהם שטרן
רחוב שטרן 8, תל אביב
www.lehi.org

מסת"ב: 978-965-91724-1-2

תשע"ה – 2015

©

כל הזכויות שמורות
לאריה אלדד ולנעמה מרבך-לוריא
אין להעתיק את הספר או חלקים ממנו ללא רשות בעלי הזכויות.

מהדורה ראשונה, שבט תשע"ה, ינואר 2015
הודפס בירושלים

הקדמת העורך

הנהר האגדי "סמבטיון" מתיז אבני בליסטראות בימי חול, כדי להגן על הממלכה היהודית שמעבר לגדותיה מפני כל פולש מבחוץ. הסמבטיון נח שבבת, אולם בערב שבת הוא מאפשר מעבר ליהודים האדונים-הנדיבים-האכזרים הדרים בממלכתם העצמאית, כדי שאלה יפשוטו על אויביהם לפני כניסת השבת.

ד"ר ישראל שייב בחר בכינוי "סמבטיון" בראשית ימיו במחתרת, ימים אשר בהם הנהיג יחד עם יצחק שמיר ונתן ילין-מור את תנועת לח"י. יש בבחירה זו כדי להעיד גם על אופיו של אלדר וגם על השקפת עולמו. לח"י הייתה הקיצונית שבין מחתרות טרום-המדינה, הראשונה להגדיר את הבריטים כשלטון זר שאין להתפשר עמו, הראשונה לפתוח במלחמה חסרת פשרות ולפגוע בו באבני בליסטראות בלי הרף. שייב הציב את "אבני היסוד" למלחמת החרות ("אבני יסוד, אשר כאבני גזית שמרו לאורך ימים ושנים על תנועת החרות הלאומית", כפי שכתב יצחק שמיר¹), ערך את העיתון המחתרתי של לח"י, נעצר על ידי הבריטים, ישב בבית הכלא המרכזי בירושלים ובמחנה המעצר בלטרון (במעצר החליף את כינויו ל"אלדר", כינוי שבשנות החמישים היה לשמו על פי חוק), ברח ממעצרו וחזר לחיי מחתרת.

לאחר שחרור חלק מהארץ בתש"ח, ערך אלדר את הירחון המהפכני "סולם למחשבת חרות ישראל", במשך כ-14 שנים. הוא לימד בטכניון, היה ממקימי "התנועה למען ארץ ישראל השלמה" ונחשב להוגה הדעות הבולט בצד הימני של המפה הפוליטית בישראל. בשנות החמישים ערך את העיתון ההיסטורי "דברי הימים" ובשנות השישים והשבעים תרגם את כתבי פרידריך ניטשה לעברית.

אלדר פרסם פירוש לחמשת חומשי התורה – "הגיונות מקרא"; "מעשר ראשון", פרקי זיכרונות ומוסר השכל מימי המחתרת; ספרים נוספים כ"הגיונות חג", "הגיונות ישראל" ו"הגיונות יהודה"; "פולמוס: החורבן ולקחיו", בעקבות דו שיח עם יהושפט הרכבי; "ירושלים אתגר", שכתב יחד עם בנו אריה. בנוסף היה אלדר בעל טורים בעיתונים היומיים "הארץ" ו"ידיעות אחרונות".

זכיתי להכין מספר מאמרים יחד עם ד"ר אלדד ולהיות המתרגם לאנגלית של "מעשר ראשון".¹ לאחר מותו נפלו לידיי מספר מכתבים אישיים ששלח אלדד לחברי מחתרת לשעבר, וכן מצאתי מכתבים רבים המונחים בארכיונים שונים. הבנתי שהם מהווים אוצר בלום. פניתי לבני משפחתו של אלדד וקיבלתי מבנו אריה את כל המכתבים ששלח אלדד (אז, שייב) למשפחתו מהכלא ומהמעצר. לפיכך, בספר זה ניתן למצוא את כל המכתבים (ששרדו) ששלח אלדד לאשתו בתיה ולבתו נעמה מבית הכלא המרכזי בירושלים וממחנה המעצר לטרון; את כל המכתבים ששלח לבנו אריה כשזה שירת בצה"ל; עשרות מכתבים חשובים ששלח לאורי צבי גרינברג, לש"י עגנון וליוסף קלוזנר – הנמצאים כולם בארכיוני הספרייה הלאומית שליד האוניברסיטה העברית בירושלים; מכתבים רבים ששלח לרב אריה לוי, וכן מבחר מכתבים מעניינים ששלח לאישים נוספים.

במכתב לבני משפחתו בעשור האחרון לחייו כתב אלדד:

אילו היו בנמצא מאות המכתבים שכתבתי בימי חיי – בייחוד מכתבי אהבה, אך גם מכתבי רעים, הייתי יכול להוציא – אם אני או יורשי – מבחר יפה ומעניין שקול כנגד ספרים טובים שכתבתי.²

מטעמי חשאיות ברורים, המכתבים שנשלחו לבתיה ממחנה לטרון עסקו בעניינים משפחתיים וספרותיים ולא נחשפו בהם סודות מחתרתיים – הן באותם ימים היה אלדד עסוק בכתיבת מאמרים לעיתון לח"י, השתתף יחד עם מנהיגי המחתרת בהכנת פעולות נגד הבריטים, בניהול משא ומתן עם ההגנה והאצ"ל, ובהכנות לבריחתו מהמעצר.

אני תקווה שמכתבים אלה שנשלחו מהכלא ומחנת המעצר יפתחו צוהר לנפשו של אחד ממניחי התשתית הרעיונית והמעשית להקמת המדינה, וכן, שהמכתבים שנכתבו לאחר ימי המחתרת, העוסקים ברובם בעניינים שברומו של הסולם שהציב אלדד – המוצב בארץ ישראל וראשו מגיע השמימה – יזמינו היכרות עם אחד המהפכנים הבולטים שקמו לעם היהודי החוזר לארצו ומחדש את מלכותו.

על אודות אופן הצגת המכתבים

המכתבים בספר זה ממוספרים ומופיעים לפי סדר כרונולוגי. לעתים הוספנו בתוך מירכאות כפולות מילים ספורות מתוך גוף המכתב, ככותרת. שם

1 The First Tithe (Tel Aviv: The Jabotinsky Institute, 2008).

2 מכתב לאריה אלדד ובני משפחתו, 5 בספטמבר 1985, להלן.

המכותב צוין על ידינו בראש כל מכתב, גם כאשר אלדד רשם את שמו של המכותב בעצמו בתוך המכתב. לאחר מכן מופיעים, אם נחוצים, דברי הסבר למכתב, רקע לתקופה או סיכום של המכתב. דברים אלה הם כולם של העורך ומופיעים בסוג אות שונה וקטן מאשר גופם של המכתבים עצמם. התאריך הלוועזי נרשם בסוגריים מרובעים בראש כל מכתב, במקרה שאלדד לא רשם את התאריך הלוועזי במכתב. בעיות בתיארוך מכתבים אחדים צוינו בהערות שוליים. כל הערות השוליים הן של העורך.

המכתבים מובאים ככתבם, כלשונם וכפיסוקם. הניקוד המופיע במכתבים הוא של אלדד. כאשר חסרו מילים או לא פוענחו מילים, הוכנסו מילים אלה לתוך סוגריים מרובעים, בתוספת הסבר בהערת שוליים.

שלמי תודה

אני מודה לכל אלה אשר סייעו בידי להגיע למכתבים שכתב אלדד או לחומר הקשור אליו, ובראש ובראשונה לאריה אלדד, אשר העמיד לרשותי את ההתכתבות המשפחתית וגם קרא את טיוטת הספר והעיר הערות רלוונטיות; לעליזה גרינברג, שהרשתה לי לעיין במכתבים שכתב אלדד לאצ"ג, ובשיחות רבות סיפקה לי חומר רקע והבהרות; לצוות המסור של מחלקת הארכיונים בספרייה הלאומית; ול-Jerusalem Education Fund, Inc. קרן התומכת גם בקיומו של אתר אינטרנט שבו מופיעים כתבים של לוחמי האצ"ל ולח"י,

www.saveisrael.com

נקודות ציון בחייו של ד"ר ישראל אלדד

- 1910: 11 בנובמבר (ט' בחשוון תרע"א), נולד ישראל שייב בעיירה פודבולוצ'יסק (Podwołoczyska) שבגליציה, אז חלק מהאימפריה האוסטרו-הונגרית, כיום במחוז טרנפול שבאוקראינה.
- 1914-1918: מלחמת העולם הראשונה. אביו של ישראל מסתתר עמו ועם שני אחיו בעליית גג. ישראל לומד עברית עם אביו ומשחק עמו שח-מט.
- 1926-1928: ישראל לומד בגימנסיה בלודז', נחשף לכתבי ברדיצ'בסקי וניטשה, נוכח בנאום של ז'בוטינסקי.
- 1929: לימודים באוניברסיטת וינה ובבית המדרש לרבנים שבעיר.
- 1930: שייב קורא את שירו של אצ"ג, ב"אזני ילד אספר", מזדעזע, ומגבש את גישתו הפוליטית.
- 1933: מות אביו.
- 1934: שייב מוסמך לדוקטור לפילוסופיה. מורה בוולקוביסק ומפקד קן בית"ר בעיר. מפרסם מאמרים בעיתונים עבריים.
- 1937: שייב מתחתן עם בתיה לבית ושיץ. בוויילנה, מועסק כמורה בסמינר למורים "תרבות".
- 1938: בוועידת בית"ר, נתן פרידמן ילין-מור מפגיש בין שייב לאברהם שטרן ("יאיר").
- 1939: שייב מפוטר בגלל הבעת דעתו הפוליטית וביקורתו על "תרבות". בווארשה, מתמנה לעורך הספרותי של "דער מומנט". חבר בנציבות בית"ר.
- באותה שנה, עם הפלישה הגרמנית לפולין, בורחים חברי הנציבות ללוב ומשם לוויילנה. באמצע משחק שח עם מנחם בגין, נעצר בגין על ידי הנ. ק. וו. ד. הרוסי. ישראל ובתיה נפרדים מאמותיהם ובורחים דרך רוסיה וטורקיה לארץ ישראל. מאוחר יותר, נרצחות שתי האימהות.
- 1941: ישראל ובתיה מגיעים לארץ ישראל. שייב מצטרף מיד למחתרת של שטרן. הוא מועסק כמורה בגימנסיה בתל אביב וכותב בעיתון "המשקיף".
- 1942-1943: בפברואר 1942 (כ"ה בשבט תש"ב) נרצח שטרן. יצחק שמיר בורח ממחנה המעצר ומארגן, יחד עם ילין-מור ושייב, את

- ההנהגה החדשה של המחתרת: מרכז לח"י. שייב מופקד בעיקר על ההסברה והכנת העיתונות המחתרית. כינויו: "סמבטיון". באפריל 1943 נולדה בתם של ישראל ובתיה, נעמה.
- 1944: ב-26 באפריל נעצר שייב לאחר מרדף שבו נפצע קשה. הוא מועבר לחדר החולים שבכית הכלא המרכזי בירושלים כשרוב גופו מכוסה גבס. בחג השבועות הוא מתפלל לראשונה יחד עם האסירים היהודים האחרים ומועבר לאחר מכן לתא 18, שבו מוחזקים אנשי לח"י. מתוך הכלא מבריה שייב מאמרים לעיתון של לח"י ומכין את נאומיהם של אנשי לח"י העומדים למשפט. הוא מועבר למחנה המעצר בלטרון, שם הוא יושב לסירוגין במחנה ובצריף של החולים, ומאמץ כינוי חדש: אלדר.
- 1946: ב-7 ביוני, בעת ביקור אצל רופא בירושלים, משחררים חברי לח"י את אלדר ממעצרו. אלדר חוזר לפעילותו במחתרת.
- 1948: לאחר גיוסם של רוב חברי לח"י לצה"ל, ולאחר הטבעת אניית האצ"ל "אלטלנה", דורש אלדר לשווא מכוחות לח"י להגיע לירושלים. הוא בעצמו עובר לעיר. ב-17 בספטמבר מתנקשים אנשי לח"י ברוזן פולקה ברנדוט. מאות חברי לח"י נעצרים על ידי ממשלת ישראל, וביניהם ילין-מור. אלדר ורבים אחרים יורדים ל"מחתרת" כדי להימנע מהמעצר.
- 1949: בחודשים הראשונים של השנה ובאביב, מתכנסים חברי לח"י לשעבר במסגרת מפלגת "הלוחמים" כדי לדון בעתיד התנועה. אלדר מרצה על חזונו ומשתמש בסמלים המופיעים בחלום של יעקב אבינו על הסולם. רוב החברים בוועידה מצביעים עבור הצעתו הסוציאליסטית של ילין-מור. אלדר וחבריו מייסדים את הירחון המהפכני "סולם – למחשבת חרות ישראל". אלדר כותב את זיכרונותיו "מעשר ראשון", המתפרסמים כעבור שנה.
- 1950: נולד לישראל ולבתיה בן, אריה. אלדר מועסק כמורה בבית ספר תיכון בתל אביב. בהוראת רה"מ ושר הביטחון בן-גוריון, הוא מפוטר. אלדר מגיש בג"ץ נגד הפיטורין וזוכה במשפט, אולם אינו מוחזר לעבודה.
- 1951: אלדר מועסק כעורך העיתון ההיסטורי "דברי הימים".
- 1953: אלדר עובר לירושלים ומאמץ את כינויו כשמו החוקי. מספר חברים של אלדר נאסרים ונידונים לתקופות מאסר שונות על חברות לכאורה במחתרת חדשה, המכונה "מחתרת צריפין" על

- שם מקום כלאם, או "מחתרת מלכות ישראל" על שם הרעיון המנחה של אלדד. בנוסף, בעקבות מאמר בעיתון פרטי (שפורסם ב-1952) שהאשים את רודולף קסטנר בשיתוף פעולה עם הנאצים, פותחת פרקליטות המדינה בחקירה נגד כותב המאמר, מלכיאל גרינוולד. המשפט נפתח ב-1954 ומסתיים ב-1955.
- 1957: קסטנר נרצח.
- 1958-1961: אלדד מועסק כמתרגם וכעורך במוסד הרב קוק.
- 1959: יוצא לאור ספרו של אלדד – "הגיונות מקרא".
- 1959-1965: אלדד כותב טור בעיתון "הבקר".
- 1961: אלדד זוכה בפרס לספרות יפה של רמת גן.
- 1963: אלדד מרצה ללימודים הומניים בטכניון עד לשנת 1983.
- נפסקת הוצאת "סולם". אלדד מתחיל לתרגם את כתבי ניטשה עבור הוצאת "שוקן". הספרים יוצאים לאור מ-1967. התרגום האחרון, לספר פרשנות על ניטשה (מאת פרופ' ואלטר קאופמן), יוצא לאור בשנת 1982.
- 1967: אלדד בין מקימי התנועה למען ארץ ישראל השלמה.
- 1967-1996: בעל טורים בעיתונים שונים – "ידיעות אחרונות", "הארץ", "היום", "מבט חדש" ועוד. כמו כן, הוא מוציא לאור עיתונים משלו או משתתף בעיתונים של חבריו לדעה: "החזית", "זאת הארץ" ועוד.
- 1969: אלדד מתמודד לכנסת בראש רשימת "כן".
- שנות השבעים עד מותו: מרצה במוסדות אקדמיים וצבאים רבים.
- 1977: ביקור נשיא מצרים סאדאת בישראל, אלדד מבקר את עמדתו של רה"מ מנחם בגין.
- 1977: אלדד זוכה בפרס טשרניחובסקי לתרגום.
- 1979: אלדד בין מקימי תנועת "התחייה". יחד עם בנו אריה, כותב את הספר "ירושלים אתגר" (הוצאת כרטא).
- 1980-1981: יוצאים לאור קבצי מאמרי אלדד, "הגיונות ישראל", "הגיונות יהודה", "הגיונות חג".
- 1982: על בסיס ויכוח פומבי עם יהושפט הרכבי על אודות המרד הגדול ומרד בר כוכבא, שנערך במוסד ואן ליר, כותב אלדד את ספרו "פולמוס: החורבן ולקחי" (מוסד ון ליר).
- 1988: אלדד זוכה בפרס ביאליק לחכמת ישראל.
- 1989: מאמריו ב"הארץ" יוצאים לאור בספר "דגש חזק" (שוקן).

1996: אלדרד נפטר ב-22 בינואר (ר"ח שבט תשנ"ו). הוא נטמן ליד קברו של אורי צבי גרינברג בהר הזיתים. הספר הביוגראפי שכתבה עדה ייבין, "סמבטיון", יוצא לאור (הוצאת בית-אל).

הרשימה שהובאה כאן מבוססת ברובה על המידע הביוגראפי המופיע באתר "ישראל אלדרד: מחשבת מלכות ישראל", <http://www.israeledad.co.il>.

רשימת המכותבים
(המספרים הם של המכתבים בספר)

אלדד (שייב)

- אלדד, אריה (בנו) 66, 99-95, 107-102, 111-109, 116, 126-121, 128,
141, 139-132, 130
- אלדד, נכדים 124-121, 127-126, 131-129, 141
- אלדד, נעמה (בתו) 3, 5, 12, 18, 21, 28, 32, 35, 66, 78, 85-84
- ושיץ, בתיה (אשתו) 1-26, 28-37, 66, 80-82
- ושיץ, שמעון (גיסתו) 27
- משפחתו כולה 143
- "קרובי משפחה בארה"ב" 38
- שייב, אני (דורתו) 92
- בגין, מנחם 117
- גלס, ישראל 52
- גרינברג, אורי צבי (אצ"ג) 45, 55, 57, 60-62, 69-70, 73, 77, 86-87, 89-90,
94, 108, 112, 114-115
- גרינברג, עליזה 57, 61, 89, 94, 120
- גרנק (כהן), לאה 41
- "דבר", מערכת העיתון 93
- הולצמן, מאיר 142
- הכט, ראובן 100
- ורד, אברהם 39
- "חרות", מערכת העיתון 75
- "טיימס" הלונדוני, מערכת העיתון 113
- ייבין, ד"ר יהושע 63
- ילין-מור, פרידה 40
- כהנא, הרב מאיר 101
- לאם, הרב נורמן 140
- לוין, הרב אריה 43-44, 46-48, 58, 65, 72
- משרד החינוך והתרבות 49
- נוה יאיר, חברי 42
- סבוראי, טובה 118-119
- סבוראי, משה 118

עגנון, שמואל יוסף 88, 91
פראגר, הרב שמואל 54
קינן, עמוס 64
קלזנר, פרופ' יוסף 50-51, 53, 56, 59, 71
רמבה, אייזק 67-68, 74
שניאורסון, הרבי מנחם מנדל (מליובאוויטש) 76, 79

ארבעה מכתבים מהכלא המרכזי בירושלים

אברהם שטרן, המכונה "יאיר", יסד את תנועת לח"י המחתרנית כדי לגרש את הבריטים מארץ ישראל ולהקים בארץ את מלכות ישראל. שטרן נרצח על ידי הבריטים ב-12 בפברואר 1942. לאחר בריחתו של יצחק שמיר ממחנה המעצר במזרע ובריחתו של נתן ילין-מור ממחנה המעצר בלטרון, הורכב "מרכז" אשר ניהל את המחתרת עד עזיבת הבריטים: חבריו היו שמיר, ילין-מור וישראל שייב (אלדד).

אלדד נעצר ב-26 באפריל 1944: בעת שהעביר שיעור בתנ"ך לתלמידיו בבית ספר תיכון בתל אביב, נאמר לו ששוטרים ממתנינים לו במשרד. הוא ניסה להימלט, עבר מספר רחובות ונכנס לדירה בקומה הרביעית; כאשר יצא דרך חלון, נפל ונפצע קשה. הבריטים עצרו אותו והעבירו אותו לבית החולים "הדסה" בתל אביב, ככל הנראה – כדי למות שם. למחרת, לאחר שנותר אלדד בחיים, הושם גבו בגבס. הוא הועבר לבית הכלא המרכזי בירושלים.

1. אל: בתיה שייב (אלדד)

במכתב ראשון זה מהכלא, מודיע אלדד לאשתו, בתיה, על מקום הימצאותו.

[1 במאי 1944]¹

בתיה שייב תל-אביב בן-יהודה 169

שלום בתיה.

אני נמצא בבית הסוהר המרכזי בירושלים בחדר עם אסירים יהודים. יש לי מטה טובה. אני מקבל חלב ופרות, גם ספרים לקריאה. קשה רק להתרגל לגבס, אבל אין עצה, אתרגל אליו, כפי שאמרו לי אצטרך להיות בגבס שלשה חדשים ואחר כך אהיה בריא לגמרי. אין לי כל מושג אם יחזיקו אותי כך פה כל הזמן. אולי תוכלי דבר כזה לברר על ידי עורך דין. עד עכשו אינני זוכר בדיוק מה שקרה שם בבית הספר. אני רק נזכר שב 30 לחודש תשלומים, ועליך לקבל משכורת עבור חצי חודש. אני חושב שאת זה ודאי יתנו לך. לי אל תדאגי. אל תזניחי את הילדה ואת עצמך. הכל מוכרח טוב להגמר. תבררי אם אפשר לבא הנה ולבקש אצל המפקד בקור. בגדי נשארו בהדסה. רק הארנק, המשקפים והעט אצלי.

שלום רב, נשיקות לך ולנעמה הנחמודת²
ישראל.

* * *

1 המכתב ללא תאריך. חותמת הכלא: 1 במאי 1944.

2 נעמה, בתם בת השנה.

2. אל: בתיה שייב

1.VI.1944

בתיה שייב

תל-אביב בן-יהודה 169

שלום רב לך.

לפני שבועיים כתבתי לך מכתב ואני משתומם מאוד שעד היום לא קבלתי תשובה וגם לא באת לבקר. אולי המכתב אבד, על כן אני כותב פעם שניה באותו הענין. היה אצלי עורך דין זליגמן¹ ושאלתי אותו מה לעשות שתוכלי לבקר אותי, אמר לי שאכתוב לך מכתב ואת תבואי עם המכתב לירושלים לס.איי.די ותקבלי רשות לבקר אותי.² בינתיים באו הנה לבית החולים חולים מלטרון³ וספרו לי שהחל מהראשון לחדש מקבל כל עצור לטרון בקור פעם בחדש והיות שזליגמן אמר לי שאני שוכב כאן רק בתור חולה ואני נחשב לעצור לטרון, חושב אני שתוכלי לקבל רשות ביקור על סמך זה. לבית החולים הגיעה כאן המודעה על רשיון לד"ר טרוי לבקר אותי ואני מחכה לביקורו.⁴

בחג היה שמח מאוד. קבלתי רשות להשתתף בתפלה ובסעודות המשותפות. ברכתי ברכת "הגומל", הרב עשה לי "מי שברך".⁵

האכל שאני מקבל הוא מצוין ותודי בשמי לעדינה ולדודה שודאי מכינה את כל המטעמים הטובים. תדרשי בשלומן ובשלום יעקב.

העיקר מה נשמע אצלך? את מקבלת עוד את המשכורת מבית הספר? מה שלומה של נעמה? היא עוד זוכרת את אבא? דאגי לעצמך, שתאכלי בזמן שיהיה לך הרבה הרבה כח. תדרשי בשלום השכנים והמכרים.

שלום רב ונשיקות.

ישראל שלך ושל נעמה

* * *

1 ע"ד מקס זליגמן (1902-1987), פרקליטם של חברי מחתרת רבים. כבר בשנת 1939 נעצר זליגמן בגין השתתפותו בעלייה ה"בלתי-לגאלית" של פליטים מאירופה, וישב ארבעה חודשים במאסר.

2 סי.איי.די (C.I.D.), מחלקת חקירות פשעים, היא הבולשת הבריטית.

3 מחנה המעצר בלטרון, בו הוחזקו מאות חשודים בהשתייכות למחתרות או תמיכה בהן.

4 האורתופד, ד"ר יוסף טרוי. כעבור שנתיים יברח אלדד ממרפאתו ברחוב הנביאים בירושלים, כאשר יובא שם לטיפול.

5 חג השבועות. האירוע מתואר בספרו של אלדד "מעשר ראשון" (הוצאת המתמיד, תש"י), ע' קלט.

3. אל: בתיה ונעמה שייב

[17 ביולי 1944]¹

בתיה שייב

תל-אביב בן-יהודה 169

ילדותי הנחמדות.

אני עוד מלא שמחה מבקורכן.

השמחה הזאת מהולה רק בצער על מראה פניך הרעים, בתיה, אבל אני מקוה עכשיו לאחר שאת מתחילה לעבוד ותסדרי יפה את הילדה, תחזרי לחיים רגילים שיש בהם אכל וישנה מספיקה. אני מבקש כעת ממך מאד מאד, זהו הדבר היחידי שאת יכולה לעשות עבור מנוחת נפשי. כמובן שאחרי הביקור נזכרתי בהמון דברים שרציתי לשאול אצלך ושכחתי. אני חושב שאותו הדבר היה גם אתך. עשיתי את החשבון בענין סדור הילדה והתוצאה של החשבון היא מְחֻלָּטָה: תסדרי אותה באפן פרטי. ראשית כל מפני זה שלקיבוץ יהיה לך יותר קשה לבקר אותה, נסיעות בכל יום אינן דבר קל ובתל-אביב תוכלי בכל יום אחרי העבודה להפגש ולשמוח אתה עד שתלך לישון. כתבי לי בדיוק על עבודתך, על שעות העבודה. האם האירגון של העובדות הסוציליות הסכים כבר. כמובן שתכתבי לי בדיוק על סדור הילדה. איפה ואיך ובכמה, ואיך היא מתנהגת שם. ראיתי איך שהיא צעקה מרחוק וחפשה אותי, כן הוא עם ילדים קטנים כמו עם אנשים גדולים. רק מרחוק הם מתחילים להרגיש מה שחסר להם ומקרוב אינם מְעִרְיָכִים את זה שיש להם.

קבלתי כבר את החליפה ואת הלבנים. אבקש עוד לשלוח לי: שני זוגות גרבים, נעלים ואת הטלית, היות שאני כבר יושב בבית הכנסת פה לא נעים לי להתפלל בלי הטלית.

מלבד זאת אין לי מה להודיע לך. הרי רק שבוע ימים עבר מיום הבקור. כדי שהפעם יהיה הביקור בדיוק טוב שתכתבי את הבקשה מוקדם. נגיד בעוד עשרה ימים. היום 17 בחודש.

1 המכתב ללא תאריך, אולם יום כתיבתו מוזכר בגופו. על המכתב מופיע חותמת הכלא: 19 ביולי 1944.

ועתה היי שלום והיי ילדה טובה. תגידי שלום בשמי לכל בני משפחתנו
 וידידינו ביחוד שלום רב לעדינה ובני משפחתה, תגידי להם בשמי שאני מכיר
 את ימות השבוע על פי המאכלים. אין אני אומר למשל: היום יום חמישי, כי
 אם היום לביבות וכו'. נו, שלום, הרבה נשיקות לשתיכן
 ישראל שלכן
 ד"ר ישראל שייב

* * *

4. אל: בתיה שייב

[28 באוגוסט 1944]¹

בתיה שייב

תל אביב בן יהודה 169

שלום וברכה

ברכה ליום שלנו.² יודע אני יפה כי אלה לא היו שבע שנים קלות ונעימות לך. במקצת מסכות שאינן תלויות בי אבל ודאי גם בהרבה מסכות התלויות בי. אינני מדבר כמובן על דברים חשובים, פרינציפיוניים. אבל לא פעם מִרְרתי את חייך בדברים פעוטים מתוך שטות ותמיד אני מתחרט על זאת. ובראש השנה שלנו הייתי רוצה שתזכרי לי רק את הטובות המעטות ותסלחי לי על כל הרעות והצרות, הדאגות והדמעות שנגרמו לך על ידי, ואם אני אינני ראוי לזה תהיה ילדתנו ראויה לזה. היא היתה כל כך נחמדה בביקור האחרון בשמלתה ונעליה החדשות! תשמחי ותרקדי אתה ביום שלנו.

אני מחכה לתוצאות הצלום ולמכתב מאת ד"ר טרוי שירשה לי לעבור ללטרון. תבקשי בשמי את סליחתה של עדינה על הנזק שנגרם לה, אתמול קבלתי את האוכל כרגיל והטֶרְמוֹס היה שבור, ודאי נשבר בדרך בידי האדם המביא. תסורי לבית הספר ולהסדרות המורים ותמסרי להם את בקשתי על שמירת מקום העבודה שלי, תודיעי לי אם קבלת תשובה ואיזו תשובה. מהביקור עבר רק זמן מועט ואין כל חדש. אני מקוה כי המכתב הבא אכתוב לך מלטרון. תדעי מיד על צאתי משם על ידי זה שיפסיקו לשלוח לי אוכל. אז

1 המכתב ללא תאריך. חותמת הכלא: 28 באוגוסט 1944.

2 ישראל ובתיה נישאו בכ"ב באלול תרצ"ז (29 באוגוסט 1937).

תכתבי לי מיד לשם בעיקר על מצב בריאותה של הילדה שלי בקבה ובשעול.
 כתבי לי גם על התנאים החדשים שסדרת אותה בהם אם הם משביעים את
 רצונך. שבע נשיקות אדומות לך ואחת לבנה לילדה ליום חתונתנו.
 ד"ר ישראל שייב

* * *

33 מכתבים ממחנה המעצר בלטרון

5. אל: בתיה ונעמה שייב

ב-1 בספטמבר 1944, לאחר ישיבה של ארבעה חודשים בכלא המרכזי בירושלים, הועבר אלדד למחנה המעצר בלטרון. הישיבה בחברתם של אנשי לח"י הכלואים בתא 18 שבכלא גרמה לאלדד סיפוק נפשי רב. אולם תנאי המעצר בלטרון היו קלים יותר מתנאי הכליאה בכלא המרכזי, והוקל לו. המכתב הנוכחי הוא הראשון שנשלח מלטרון.

4.9.44 לטרון

שלום לכן ילדות

היום יום ב' בשבוע. העבירו אותי הנה ביום ו'. כמוכן שאני מרוצה מאוד מאוד. סוף סוף אין זה בית סוהר. אדם נמצא כל היום באויר. יש עתונים רדיו וכו'. סוף סוף לטרון היא גם יותר קרובה לתל אביב וכאשר אם ירצה השם תגמר מהר המלחמה וישחררו אותנו יהיה יותר קרוב הביתה. ודאי ידוע לך שטרורי עשה לי את הגבס האחרון ועלי להיות אצלו בעוד שבועה שבועות ורק אז הוא יקבע מה הלאה. לפי שעה אני מרגיש את עצמי טוב. הביקור האחרון שלך היה ב 14. אני חושב שודאי כבר שלחת את הבקשה בענין הביקור הבא. תודע רק אצל עורך הדין אם עליך לנסוע לירושלים או שתבוא ישר הנה.

כאן לא חסר לי דבר, לכל היותר תביא אתך סדין בשבילי. בינתיים מתקרבים החגים אך אני מקוה שעוד לפני החגים תוכלי לבקר אותי כאן. בכל אופן לכתוב ודאי שלא אוכל יותר, על כן יקירתי אני מאחל לך ולילדה ולכולנו שנה טובה. מה אני מאחל – הרי ברור קודם כל שנתראה יחד בבית במהרה. שנית שנקבל ידיעות טובות ממשפחותינו מפולין. אם שני דברים אלה יתמלאו תהיה זו כבר שנה טובה, על דברים אחרים אפשר לותר לפי שעה.

אני מחכה לידיעות ממך על מצב בריאותה של הילדה. פעם ראשונה ודאי לא כדאי להביא אותה הנה לביקור. צריך לגשת מן הכביש עד לקמפ¹ וזה יהיה לך קשה ואחר כך לחכות בכביש לאוטו. לא כדאי. אין לי יותר מה לכתוב, אני מקוה שבשבוע הבא נתראה.
נשיקות לך ולנעמה/ל'ע
ישראל

אולי תוכלי להביא לי את החומש שלי עם הפירושים. תדעי איזה? ספר עבה לא גדול על הגב כתוב תורה [...]².
לפני רגע מסרו לי מפי אחת המבקרות שהילדה כבר בריאה, ברוך השם ותודה רבה לך על שמהרת להודיע לי כי דאגתי.

* * *

6. אל: בתיה שייב

במכתב הנוכחי מתאר אלדד את שגרת החיים במחנה המעצר לטרון.
המכתב מתורגם מפולנית.

IX.24 [1944]

אהובתי.

היה לי טוב אחרי הביקור, יותר טוב מהקודם, כי ידעתי והרגשתי, שהיית יותר חופשייה, בעיקר אחרי עשר הדקות הראשונות. אני חושב שגם את חזרת הפעם יותר רגועה מהרגיל. כנראה הנסיעה השפיע עליך בעצבים. ובכן באמת אין מה להשוות. והנה כמה פרטים על החיים כאן. יש פה כ-280 איש. 20 איש בכל צריף נפרד. החיים בפנים מתנהלים בשלטון עצמי, כלומר אנחנו בוחרים באנשים לכל מיני תפקידים, פוליטיים (עוסקים בייצוג של כל העצורים כלפי חוץ), פנימיים, כלכליים וכד'. כל העבודות במטבח, סידור הצריפים, בחצר, לפי התור. (אני בינתיים משוחרר מפעולות אלה). נועלים אותנו מ-9 בערב עד 6 בבוקר (ב-2 בלילה סופרים אותנו, אבל אף פעם עוד לא שמעתי את זה, הקצין נכנס בשקט ומשתדל לעבור בלי רעש). בדרך כלל קמים ב-7. יש חדרי רחצה ומקלחות. בשמונה ארוחת בוקר. מארוחת בוקר עד ארוחת צהריים בדרך כלל אני עובד, לומד, קורא וכד'. בין 11 ל-12 ארוחת צהריים. אחרי ארוחת

1 "קמפ", מחנה.

2 מילה או מספר מילים לא ברורות.

צהריים מנוחה. מ-3 עד 4 נותנים שיעורי דת וספרות. אח"כ בדרך כלל טיול, שח-מט, עיתונים. ב-7 ארוחת ערב ושיחות, רדיו וכד'.

אמרתי לך, שאני לא צריך כסף וזה משום שאני קשור עם האנשים בצריף בסוג של שותפות. חלק מהם עובדים בבית קפה,¹ אחרים מייצרים כל מיני דברים מעץ או מחוטים ומוכרים אותם. כל החבילות שמגיעות הן משותפות. כסף לא חסר ואנו קונים השלמות לאוכל. אני למשל מקבל כל יום אחרי השיעור כוס חלב גדולה, קיבלתי גם ביצה כתוספת וכולם גם מקבלים. הם יכולים לאכול בבית הקפה כרצונם, קפה, תה או בירה על חשבון השותפות. כמעט 20 עצורים לומדים בשקידה. אנשים מרוויחים פה בשיעורים, אז אני מכסה את התקציב שלי בלי בעיות. אז אל תדאגי בנושא זה. ואל תוציאי כסף מיותר, כי אין לך אותו. את חוסכת לעצמך וזה לא נחוץ, כי שום דבר פרט אליך, לא חסר לי. עם הספרים קצת יותר קשה פה מאשר בירושלים, אבל ביקשתי מהרבנים, הם כנראה ייצרו כבר קשר עם הספרייה באוניברסיטה. בדרך כלל את הספרים מקבלים רק אנשי שמאל, איתם אני חי טוב מאוד, כפי שאת יודעת. בכלל, אינני יכול להתלונן על חברה גרועה. חברה פוליטית, חברה אינטליגנטית, חברה פדגוגית.

לד"ר לוינסון הצטרף עוד פרופסור מהתיכון מפתח תקווה.² אז כל הפקולטות של השכלה גבוהה חיות בשלום האחת עם השנייה. אין פה שום תרגילים פוליטיים ואיפה שיש שם אין אותי. בחוגים הרעיוניים הכינו אסיפה ונאומים ואני, כפי שגם אחרים יודיעו לך, נאמתי לכל היותר על... הספרות וגם זה בחוג מצומצם.

החגים היו מאוד שמחים, הרבה יין, הרבה שיכורים, איש לא מת. יש לנו פה בית כנסת רחב ידיים בצריף קדוש, רק לא ידוע מדוע הצריף הזה הוא קדוש. האם בגלל שלבית הכנסת הוקצה צריף מיוחד ממנו נחפרה מנהרה היסטורית, בה גרו העשרים החברה' האלה.³ יש לנו חזנים ומקהלה משלנו.

שאלת בקשר לבגדים. מכנסיים היו לי מירושלים ובהזדמנות הקרובה אחליף. את לא צריכה לשלוח לי כלום כי מקבלים פה הכול ורק לביקורים אנשים "מתגדרים", חוץ מזה איש לא משתמש פה בדברים פרטיים, כי חבל.

1 בשטח ה"ציבורי" של המחנה היו, בין היתר, מגרשי ספורט, ספרייה ובית קפה.

2 ד"ר יוליוס לוינסון, מייסד ומנהל גימנסיית בן יהודה בתל אביב, בה הועסק אלדד עד מעצרו. לוינסון נעצר בחשד (השווא) שסייע לאלדד להימלט. על מפגשם של אלדד ולוינסון בלטרון, ראו "מעשר ראשון", ע' קנז.

3 ב-1 בנובמבר 1943 ברחו 20 אנשי לח"י – וביניהם, נתן ילין-מור – מלטרון דרך מנהרה שחפרו מצריף זה. הצריף הפך לאחר מכן לבית הכנסת של המחנה.

למה נבהלת כל כך, כשהזכרתי את הניתוח? טרוי אמר לי בביקור האחרון, שהצילום הראה שעמוד השרדה במצב מעולה ואילו במקום השני, איפה שהיה שבר, יש שינוי קטן ולא משמעותי של עצם קטן. אמנם אינני מרגיש כל כאב במקום הזה, אבל מדי פעם, במיוחד אחרי טיול ארוך, כאבים קטנים ברגל ימין, שחולפים מיד כשאני נשכב. טרוי אמר, שהוא עדיין לא יודע אם לעשות ניתוח קטן. אם לא אז אחרי הצילום הוא ישים לי גבס קשה יותר עם רצועה מעור לתקופת מה. אין לך שום סיבה לפחד או דאגה. הימים חולפים ואין לי שום ספק, שאני נחוץ חי ורק חי גם לך וגם לאלוהים. ובבריאות טובה. אז אני דואג יותר לך מאשר לעצמי. ואני מתחנן בפניך, בשינקה,¹ תאכלי בצורה מסודרת, אל תתקמצני בכלום לעצמך. את עוברת עבור שלושה, אז תדאגי לעצמך ולא בגלל עצמך, אלא בגלל הילדה. זאת אחריות גדולה, בה את יכולה לעמוד קודם כל כבריאה ואני רק מתחנן בפניך, בשינקה. אולי פעם אוכל לגמול לך על זה, עבור הסבל הגדול הזה, עבור חייך הקשים בגללי. אלוהים הציל אותנו מכל כך הרבה אסונות. אז הוא יציל אותנו גם מאלה, אבל את חייבת להיות בריאה. אין צורך להשתמש בכתובת של [...] ². את יכולה תמיד להשתמש בדרך זו בביטחון מלא. רצייתי עוד לכתוב, אבל באו לקחת את המכתב, אז אני מסיים. תכתבי לי הרבה, בעיקר על הילדה, הרבה פרטים. תמסרי דרישת שלום לכל החברים וקרובים. אני מחבק ומנשק אתכם, הגדולה והקטנה שלי בנשיקה. שרוליק³

* * *

7. אל: בתיה שייב

2.9.44 [צריך להיות: 2 באוקטובר 1944]

בתיה נחמדה שלי.

אני כותב את המכתב במוצאי יום ראשון של סוכות. יש לנו על יד הצריף שלנו סוכה יפה שאנו אוכלים בה. אתמול ישבנו יחד עם רב אחד שבא לחג בסוכה עד שעה מאוחרת (בחג יש תנועה חפשית עד 11) ואכלנו מהעוגות הטובות

1 שם חיבה לבתיה.

2 מילה לא ברורה.

3 המכתב הנוכחי הוא ככל הידוע המכתב היחידי שכתב אלדד לרעייתו בפולנית. בסמינר למורים בפולין הוא היה המורה שלה לעברית. מיום עלייתם ארצה התעקש אלדד לדבר עמה אך ורק בעברית. לא ברור מדוע נכתב מכתב זה בפולנית.

שקבלתי אתמול ממך. את כל החבילות ששלחת לי קבלתי בסדר גמור ובזמן, אבל מצטער אני על ההוצאות האלה שאת עושה והלא אמרתי לך שאין זה הכרחי.

החיים כאן מתנהלים כסדרם. קוראים, לומדים ומשחקים וכמובן שמחכים, מחכים לשחרורים ומחכים לסוף המלחמה.

מבין אני שבאמת קשה לך לבא עם הילדה ובעצמי הלא כתבתי לך, כאן קשה הדרך, לגשת מן הכביש עד למחנה ואחר כך לחכות בכביש לאוטו ומלבד זאת גם הביקור עצמו נעשה יותר עצבני, הילדה עצבנית ואני ואת. את כל זה אני מבין כמובן יפה, ואינני רוצה גם להטריח אותך בזה. אבל במקום זה אני מבקש אותך שני דברים. ראשית – תעשי לה איזו תמונות שלה ושלך ותשלחי או תביאי לי. שנית תכתבי לי על כל ה"חכמות" ו"שטויות" שלה. מה היא מפטפטת ואיך היא מפטפטת. אם היא בוכה, אם את "מרכיזה" לה, איך היא אוכלת וכדומה מהדברים הקטנטנים. כשאני קורא דברים כאלה, דוקא דברים קטנטנים אני חי באשליה יותר שאני אתכם יחד. על כן אני רוצה לדעת הרבה פרטים על חייכם.

אגב, למה את "גונבת" אצלה חדש? כתבת לי שהי 11 לחודש הקודם מלאו לה 16 חדש. ומדוע יצא לפי החשבון שלי 17? את כבר רוצה להוריד לה שנים וחדשים? תספיקי בעוד עשרים שנה...

עכשו אחרי החגים עליך לדאוג לכן לבגדי חרף. לילדה תדאגי אין ספק בזה אך גם לעצמך מוכרחת את לדאוג כדי שתשמרי על בריאותך ביחוד בעבודתך בהליכה וביחוד בשכונה זו, על כן דאגי קודם כל לנעלי חרף או נעלי גשם טובות. אל תחשכי, כי חשבון כזה עולה בסוף דבר ביקור יותר ואל תחשבי גם שאת יכולה לרמות אותי. בלטרון אין סודות, פה יודעים את הכל מה שנעשה אצל המשפחות בחוץ, הלא רוב המבקרות הן נשים סוף סוף. אגב, כדאי שבמדת האפשרות והיכולת בקשר עם עבודתך הרבה, בכל זאת עד כמה שתוכלי כדאי שתהיי בקשר עם מספר אנשים או נשים המבקרים כאן. תמיד אפשר למסור דרישת שלום הלוך וחזור.

כן למשל אשמח תמיד לדעת כמה ימים לפני כן מתי שאת באה לבקר שלא אצטרך לנפנף לנשים זרות כפי שקרה לי כמה ימים לפני בקורך. ובכן כשאת מקבלת את הרשיון לביקור תודיעי את זה על ידי מי שהוא מהמבקרים מבין המכירים, או שתמצאי לך מכירים.

כתבי לי גם מהנעשה אצל משפחתנו בירושלים, ביחוד מה שלומה של שרה, האם עוד זמן רב יש לחכות? למה אין את כותבת לי את הנשמע אצל ישראל? האם פפה עוד בביילינסון? ומה מצבה? בקשר לרופא חושב אני שודאי הבינות

את בקשתי. הוא צריך להתקשר עם ס. איי. די. ולהודיע מתי הם צריכים להביא אותו אלי לשם הורדת הגבס או צלום וכדומה. האם גם ביום כפור היית אצל המשפחה? תדרשי בשלומם בהזדמנות הראשונה ותודי להם על דאגתם לך בשמי. כמה פעמים רציתי לשאול אותך ושכחתי. האם את עוד משלמת [...] ¹ עבור הספרים או כבר גמרת?

באחד העתונים קראתי מכתב בלי חתימת שם מיהודי אחד מוילנה שהיה מנהל סמינריון לגננות ושם אשתו תמר. אני חושב שזהו אמרנט. הוא מתאר איך שניצול כמה פעמים מידי הנאצים ונשאר סוף סוף בחיים וחזר לוילנה. לאט לאט תתחלנה לבא ידיעות מאנשים שונים, נקוה גם אנחנו לאות חיים משם. אני גומר. כבר אוספים את המכתבים. את יכולה לכתוב לי פעמיים בחודש מבלי לחכות למכתבים שלי, אל תדאגי גם אם אין לך מכתב ממני, לפעמים זה מתאחר מסבות שונות, רק אל תדאגי.

ובכן היי שלום בתיה גדולה שלי ובתיה קטנטנת שלי, שתהיינה שתיכן בריאות וחכמות שאזכה בקרוב להתראות אתכן ולשמוח יחד ישראל שלכן.

שלום לכל שכינינו, שלום לשפרה.

* * *

8. אל: בתיה שייב

במכתב הנוכחי מעלה אלדד את דמותה הנערצת עליו של סולבייג במחזה "פר גינט", ומשווה אותה לאשתו, בתיה. אלדד ממשיך ומשווה את הרומנטיקה היהודית לזו הכללית: "הרומנטיקה הארצישראלית, הרומנטיקה העברית. לא רומנטיקה קלה כמלאך, מרחפת בשמים. זוהי רומנטיקה של ממש, של חיים קשים כי החיים בדור שלנו קשים הם מאוד ואין זמן לרומנטיקה בטלנית". כפועל יוצא, מבקש אלדד מבתיה למצות את האינדיבידואליות שלה.

סולבִּיגִי אהובה שלי!¹

יום ב בערב. ברדיו שמעתי את "שירת סולבִּיגִי". בקפה היה רעש גדול. יצאתי החוצה. חשך ושקט. רק ניגון נפלא זה של "שירת סולבִּיגִי" משתפך. ואני רואה אותך. סולבִּיגִי שלי כשאת יושבת עלי יד הילדה שלנו ושרה לה את השיר שלך. סולבִּיגִי ודאי שרה יותר יפה וגם השיר היה יותר יפה וגם המוסיקה של גְּרִיג היא יותר יפה, אבל זה לא חשוב. את סולבִּיגִי שלי, השיר שלי, הילדה שלי, כלכן שלי ועל כן היפות ביותר, הטובות ביותר.

ואין גם התקופה שלנו ואין גם הארץ שלנו ואין גם המצב שלנו כה רומנטי כמו אצל סולבִּיגִי. אנחנו חיים בזמנים קשים, גם הארץ הזאת איננה רכה כל כך והמצב שלנו ודאי וודאי שהוא קשה ואכזרי. על כן סולבִּיגִי שלי אינה יושבת בין הרים רומנטיים מכּוּסִי יערות ושלגים ומתגעגעת. סולבִּיגִי שלי מוכרחה לעבוד עבודה קשה כל היום. לסולבִּיגִי האיבִּסְנִית והגְּרִיגִית אין גם ילד ולסולבִּיגִי שלי – כן. זה יותר קשה יותר טוב. זוהי הרומנטיקה החדשה שלנו, הרומנטיקה הארצישראלית, הרומנטיקה העברית. לא רומנטיקה קְלָה כְּמִלְאָךְ, מרחפת בשמים. זוהי רומנטיקה של ממש, של חיים קשים כי החיים ברור שלנו קשים הם מאוד ואין זמן לרומנטיקה בטלנית כמו במאה התשע עשרה בסלונים. זה היה לוכסוס. הרומנטיקה שלנו – שלך, שלי – היא הכרחית ועל כן כה קשה.

לפני הרבה, הרבה שנים, מְוִינָה או מְשׁוֹרְצֵנוּ, כתבתי לך גם כן מכתב על סולבִּיגִי. כתבתי שאני רוצה שתהיי לי כסולבִּיגִי. ברור שלא ידעתי אז באיזה תנאים זה יהיה. והיום? היום אני יכל להגיד, את יותר קדושה לי מסולבִּיגִי. כמו שהחיים עצמם, הקשים, הם יותר קדושים מכל חלום רומנטי יפה.

1 סולבִּיגִי, האישה הממתינה לאהובה פר גינט במחזה "פר גינט" מאת הנריק איבסן (1828-1906) (המוסיקה למחזה חוברת על ידי ארוורד גריג, 1843-1907). להבנת משמעות דמותה של סולבִּיגִי עבור אלדר, יש לזכור את תיאורו לנאום של ז'בוטינסקי: "למעלות קדושה וטהרה שכאלה, שהעלנו ראש בית"ר [ז'בוטינסקי] בשירת האבל לזכרו של [עולה הגדרום הראשון שלמה] בן-יוסף, אין זוכים להגיע אלא לעתים רחוקות [...]. אני לכשעצמי הרגשתי דבר מעין זה רק פעמים מספר בחיי, בשעת קריאת הפרקים האחרונים של "כה אמר זרתוסטרא"; בהצגת "פר גינט" לאיבסן בתיאטרון המלכותי בווינה, באותה תמונה אחרונה, כשסולבִּיגִי יושבת לבנה בין הרי לובן רחוקים, שרה את שיר האהבה הנצחית ופר גינט הזקן, זקן מאד, חוזר לאחר כל שנות נדודיו ונסוויי וחפושי וכורע לרגלי הלובן השר, האוהב, הטהור" (מעשר ראשון, ע' יט-כ). (שנים מספר לאחר כתיבת המכתב הנוכחי, העריך אלדר את המחזה "פר גינט" אחרת, וביקר בחריפות את האינדיבידואליזם המשתקף בו, זה ששבה את לבו בהיות בן עשרים. ראו "פר-גינט מעניין ולא מזעזע" בתוך "סולם" לט [תמוז תשי"ב].

לא לברוח מן החיים היא גבורה רומנטית. לא בבדידות בין הרים ויערות היא טרגיות רומנטית. לא במצב שאדם יכל לעשות מה שהוא רוצה יכל ללכת לאן שהוא רוצה. לא בזה הוא חפש רומנטי. גבורה היא לחיות את החיים, לעבוד יום יום, ימים שלמים בין מאות אנשים ולהיות בודדה זוהי טרגיות רומנטית, להיות קשור למקום אחד מתוך הכרח התנאים ובכל זאת להיות אדם עצמאי זהו חפש רומנטי ואולי יותר מרומנטי חפש אמיתי, חפש חיים.

אני מבין שאת חיה חיים קשים מאוד והרבה יותר קל לכתוב על חיים מאשר לחיות אותם, אבל דוקא בתנאים קשים אלה בא לידי ביטוי ה"אני" השלם שלך, ה"אני" החזק שבך שבמשך כמה שנים התרוצץ והתפתל, ולא ידע מה לעשות עם עצמו. יש בך הרבה מאוד דינמיקה, יש לך אינדיבידואליות משלך, אך אם באשמתי או שלא באשמתי לא מצאה לה האינדיבידואליות שלך מקום ואני יודע שאת סבלת הרבה מאוד מזה. אולי בעצמך לא ידעת את סבת הסבל. עכשו עם כל הרע שבמצב, עם כל המר שבחייך, את חיה, את חיה. את יכולה ואת מוכרחה להביא לידי גילוי את כל הכחות הצפונים בך. כחות האהבה וכחות הרצון לעזור (ביחוד התכונה האחרונה היא חשובה אצלך). ככה אני רואה אותך עכשו כשאת עומדת לפני בשעת ביקור וכשאת עומדת לפני במחשבה, מורכבה משלושה יסודות: א) יסוד הסבל, הצרות, הדאגות, הגעגועים. ב) יסוד ה"אני": העצמאות שלך. האינדיבידואליות שלך שהגיעה לידי הגשמה. ג) יסוד האם. ולו הייתי רומן רולן¹ ודאי הייתי יכול לתאר את ההרכבה הנפשית הזאת שלך באפן רחב ומעניין. אך היות שאין אני רומן רולן יש לך מזל ולא אענה אותך בניתוחים פסיכולוגיים, כי הרי סוף סוף את ודאי יודעת את הדברים יותר טוב ממני.

שאצלי אין כל חדש, לא צריך לכתוב לך. כי מה חדש יכול להיות אצלי. מצב בריאותי בסדר גמור. כאבים ברגל הרגשתי רק קצת ביום השני של ראש השנה. כנראה התאמצתי יותר מדי או אולי מפני השנוי במזג האויר. מאז הכל בסדר. אני מתהלך כרצוני. במשך היום אני שוכב לכל היותר שעה אחת ובכל זאת אין לי כאבים. לגבס כבר התרגלתי ובכל זאת כבר הייתי רוצה להפטר ממנו שאוכל כבר להכנס תחת מקלחת חמה או קרה.

הטפוס הרומנטי ביותר כאן הוא דוקא עמנואל (קשה להאמין, מה? מעמיד פני צינקן) הוא קורא את היינה². אשתו באה בכל פעם, עומדת על הכביש וצועקת:

1 רומן רולן (או רולנד, 1866-1944), סופר ומחזאי צרפתי, זכה בפרס נובל לספרות בשנת 1915. רולן נפטר כחודשיים לאחר אזכור זה במכתבו של אלדד. הוא נחשב לידיד של היהודים. בשנות השלושים התנגד לנאצים והדגיש את קרבתן של תרבויות צרפת והיהודים.

2 עמנואל כץ (1915-1978), עיתונאי, חבר לח"י; היינריך היינה (1797-1856), מגדולי

מוניטשקה! את רואה, זוהי דוגמא לרומנטיקה קלה. את יודעת שאני אדם קשה אף על פי שמתחת לקשי הזה יש הרבה מאוד רגשות וגעגועים אני אומר לך שודאי מצפונה של אשתו אינה בסדר בערב, על כן היא באה בבקר. אין זה משמע, חס ושלום, שאני הייתי רוצה שבערבים את תשבי ותבכי. חס ושלום. שמחתי מאוד לשמוע שבא חבר חדש שלך מלבוב ואני מקוה שהוא ודאי מזמן לזמן מבקר אותך ואולי גם מצליח לפתות אותך (הוי, כמה זה קשה!) לצאת פעם לקולנוע או תיאטרון או קפה. כשאני חושב עליך בערבים הייתי מאוד רוצה אותך אחרי שהשכבת את הילדה ואכלת, שאת הולכת לאיזה מקום עם אנשים נהנית מהצגה טובה, סרט טוב, מוסיקה טובה. כך הייתי רוצה. אני רוצה ברומנטיקה פנימית ולא חיצונית, בגעגועים בלב, עמוק עמוק אבל בקשי ובחזק בחיץ. כזאת אני רוצה לראות אותך. את ודאי תפחדי: מה יאמרו אנשים? בעלך עצור ואת מבלה! אין דבר, ודאי למדת כבר אצלי ועוד יותר אצל החיים שצריך לצפצף על אנשים. אדם צריך להיות בסדר עם עצמו וזה העיקר. אבל בכל זאת... בכל זאת, למה אינך כותבת? כל הילדים מקבלים פה מכתבים פעמיים בחדש ואני לא. אינני רוצה שתרוצי פה בכביש. אינני רוצה שתשבי תמיד בבדידות בבית. אבל מכתבים אני רוצה לקבל פעמיים בחודש כי יותר אי אפשר ו"קרבן" זה את מוכרחה להקריב. ואת יודעת איזה מכתבים אני רוצה. מכתבים "קונקרטיים". כלומר עם הרבה פרטים מחייך ומחיי הילדה, כל המון דברים כאלה שנוהגים לקרוא להם: "שטויות". אני רוצה שתכתבי לי הרבה "שטויות" כאלה. הם כמו תמונות. משהו ממשי. אז רואים משהו, שומעים משהו. יש אשליה, אילוזיה שנמצאים שם. תכתבי לי, כן?

כתבתי לך בעברית. השתדלתי לכתוב בלשון קלה ובכתב יד ברור שלא יהיה לך קשה. את יכולה לכתוב לי פולנית. לי קשה מאוד לכתוב פולנית. אני מקוה שמיד אחרי שובך כבר כתבת בקשר לביקור, זה יותר טוב והולך מהר. כתבי לי מה קנית לילדה שלנו לחורף. בשביל מי את רוצה חגורה? את המכתב אני גומר בבקר כי בעשר בערב כבר את האור. עכשו אכל ארוחת בקר ואחרי כן אשב ללמוד אנגלית. היום עובר פה מהר מאוד. נקוה שבכלל יעבור פה הזמן מהר, המלחמה תגמר ויתחילו חיים חדשים פה ושוב אוכל להיות יחד עם סולביג המסכנה שלי ונעמה ה"זקנה" שלי (שנה וחצי!!). נשיקות ואהבה לשתיכן מאת ישראל. כמובן דרישת שלום לכל ידידינו.

* * *

9.

אל: בתיה שייב

ב-19 באוקטובר 1944 הקיפו הבריטים את מחנה לטרון, צרו על הצריפים, העלו 251 עצורים על מטוס והגלו אותם למחנה מעצר באפריקה.¹

לטרון. 21.X.1944.

שלום רב!

אני מודיע לך בזה שנשארתי כאן. אתמול ביום ה' לא קבלתי ממך חבילה. אני מקוה שאצלכן הכל בסדר.

עכשו אני מבקש אותך להעביר בשבילי לירה אחת לכאן. כמו כן שתודעי אם ד"ר טרוי כבר חזר מהחפש שלו. יש לי כאבים ברגל כמו שהיה לי בביקור האחרון שלך. בכל אופן תשתדלי להתקשר עם הרופא ותכתבי לי מתי הוא עושה לי גבס חדש או ניתוח.

אני מקצר וגומר כי כבר אוספים את המכתבים

שלכן

ישראל

* * *

10.

אל: בתיה שייב

"אתה רוצה ביקור ואתה רועד לרעיון אולי זו היא שם

הרצה בגשם שלשה קילומטרים"

עבר חודש מאז ביקורה האחרון של בתיה, ואלדד מתרכז בציפייה לביקור נוסף ובגעגועיו.

13.XI.44.

ילדתי היקירה!

לפני שבועיים כתבתי לך מכתב עצוב במקצת ואני מצטער מאוד עליו כי ודאי גרם לך צער.² שעתיים לאחר שמסרתי את המכתב קבלתי את מכתבך מיום 14.X. אחרי יומים קבלתי חבילה ולפני כמה ימים קבלתי גם את מכתבך מיום 28.X. כמוכן שגם את החבילה האחרונה קבלתי. ובכן דאגתי לא היתה

1 המכתב הנוכחי, הקצר באופן חריג, מבטא את המצב הנפשי הקשה שבו היה אלדד שרוי. ב"מעשר ראשון", ע' קמט-קנח, הוא מתאר את הזדעזעותו ואת תחושותיו בבוקר שלאחר גירוש רוב חבריו. בשנים הבאות היו גלים נוספים של הגליות.

2 המכתב ככל הנראה אבד.

מוצדקת ותסלחי לי על הצער שגרמתי לך במכתבי האחרון. החל מהיום אני מחכה לביקורך שהיה ב 13 בחודש הקודם. אם הביקורים הם ימי חג בשבילך על אחת כמה וכמה בשבילי שאין לי כלום מלבד זאת. החל משעה תשע בבקר תופשים "עמדה נוחה", מקום שממנו רואים את הכביש הראשי. הנה נעצר אוטו מתל-אביב לירושלים. הנה ירד מישהו. אותו מישהו נראה בראשונה כנקודה. ה"נקודה" יורדת לכביש הצדדי ורק אחרי עשר דקות רואים דמות בן-אדם. קודם כל מנחשים: גבר או אשה. אחר כך מתחילים: צעירה או זקנה. אחר כך מבחינים בגדים וכה הלאה. בטחון גמור אין אף פעם כי המרחק די גדול. על כן מחכים אחר כך בפנים שקטים ובלב פועם: יקראו או לא יקראו... כלפי חוץ מתחילים לחכות כבר כמה ימים לפני ה 13 (התאריך של הביקור הקודם) אבל בגניבה מקווים: אולי הפעם יקדם התאריך. היו כמה ימים קשים בימי הגשמים. לא קשים בשבילי. לי לא איכפת. שוכבים בצריף. קוראים. ביחוד כשאני שוכב עכשו בבית החולים – ודאי טוב. חם יותר מאשר בצריפים במחנה. אבל נורא להסתכל לכביש. גשם נורא ושם הולך מישהו יהודי זקן או יהודיה זקנה (ובגשם כזה ובדרך ללטרון כל יהודי נראה זקן וכל אשה כפופה). חבילה ביד (האם אפשר לבא בלא חבילה?) והגשם מכה, סכנת נפשות! אחר כך עוד מחכים על יד השער. ובדרך חזרה? צריך עוד לחכות לאוטו! בימים אלה כל אחד מאתנו ישב והתפלל: רבוננו של עולם, שלא יהיה זה "ביקורי"! אותו רגש כפול. אתה רוצה ביקור ואתה רועד לרעיון אולי זו היא שם הרצה בגשם שלשה קילומטרים?! קשה לתאר את הרגש הזה. פעם ראינו תמונה נוראה של אשה עם ילד כבן חמש או שש רצים בכביש לביקור... איזו אוילות! התברר כמובן שבתל-אביב לא היה גשם כשהיא יצאה והילד רצה לראות את אבא! עכשו שוב מזג אויר יפה והלואי שתצליחי בביקורך ליום כזה ללא גשם. ודאי ידוע לך כי בינתיים הייתי בירושלים אצל הרופא והוא החליף לי את הגבס. כשחזרתי בקשתי שיכניסו אותי לבית החולים. המטה היא פה יותר טובה, יש שקט ואפשר יותר לנוח והעיקר יותר חם והגשמים והרטיבות והקור גורמים לי כאבים. אני כבר 10 ימים בבית החולים ובאמת קצת הוטב לי. קבלתי את הכסף שצרפת למכתב האחרון. אני בקשתי רק לירה אחת וזה באמת מספיק בהחלט. כמעט שאינני מוציא כסף. הרי אינני מעשן. מזמן לזמן סכין גילוח וגם זה מקבלים. ניר לכתובה, בול, מעטפה – אלה כל ההוצאות שלי. את גם מוציאה יותר מדי כסף לחבילות. ביחוד מיותרים כל ה"שמונצס" האלה כשוקולד, עוגה וכדומה. זה עולה המון כסף וזה לא דרוש לי. הרי כתבתי לך שיותר משחשוב לי התכן של החבילה דרושה לי עצם החבילה כדרישת שלום ותהי זאת הקטנה ביותר. פה בבית החולים אני מקבל גם פרות בכל יום בננות

ותפוחים. ובכן ילדתי אל תרבי להוציא כסף לחבילות. במקום זאת תשלחי לי עוד איזו תמונה שלכן. תפוחים או שוקולדה אוכלים פעם אחת, נהנים פחות או יותר ואיננו. אבל בתמונה אפשר להביט ולהביט ולשמוח וליהנות הרבה מאוד, הרבה יותר.

אל תפחדי מפני השאלות של הילדה. אין כל ספק אצלי שעד שהיא תדע לשאול את השאלות האלה שאת מפחדת מפניהן ישחררו אותי ונהיה שוב יחד. כאן בבית החולים אני גם יכל ללמוד יותר. אני קורא כבר עתון אנגלי. מה עוד יש לעשות פה מלבד לחכות וללמוד?

עכשו יום ב' בערב. את המכתבים מוסרים ביום ג' בבקר. ייתכן שלפני שאמסור את המכתב יקראו לי לביקור... הלואי. עשרים דקות בלבד. עשרים דקות לחדש ימים. ובפה לעתים קרובות אין מה לדבר. מדברות העיניים. נו. מילא. לא צריך להתמסמס, יצאנו מהרבה סכנות בתיה והרבה צרות וגם מזה נצא ועוד אוכל לגמול לך שבעתיים ושבע על כל הצרות שלך ועל כל הסבל שלך. יותר טובה אהבה בסבל משנאה בתענוגות. אהבה בתענוגות ובמנוחות כה נדירה היא בחיים בכלל ובימים קשים כאלה בפרט אך הם היו. מעטים – אך היו ועוד יהיו בתיה ועוד נשבע נחת ועוד נשמח ומשמ נראה גם את הימים הקשים האלה לא רק מצד הסבל שבהם כי אם גם מצד גלויי הכח שבאהבה שבהם שנת מנוחה ילדה שלי ונשיקות לך וליילדתנו. שלום רב לכל ישראל.

* * *

11. אל: בתיה שייב

"כשאדם אחד שם אמר לה: אסור! ענתה מחוצפת
זו בת שנה וחצי: לא!... ואת זה אזכור"

[1944] 27.XI

אהובתי, מסכנתי!

היום עברו שבעה חדשים למאסרי. זה היה יכל לשמש לי חומר למחשבות נוגות על "זמן שחלף" ועל "מי יודע כמה עוד", לולא זאת שבאת היום לבקר. והפך לי היום הזה מתוגה לשמחה. ביחוד אחרי הצרות שהיו לי בשבוע שעבר לאחר שקבלתי את מכתבך שקבלת רשיון לבקר ב 13. לא ידעתי מה לחשוב ולמה לחשוש. היו לילות שלא ישנתי. חששתי למחלה קשה שלך ובליילות שמעתי רק

את הילדה צועקת "אמא'לע!" רק החבילה ביום חמישי והכתבת כתובה בכתב ידך – הרגיעה אותי קצת. כמוכן שהרגעה מלאה באה רק היום. אמנם מראה פניך הרעים וידיך הלבנות יותר מדי לא יכלו לשמח, אבל אחרי ימים ולילות של פחד היו פניך וידיך הלבנים כפני הירח המופיע פתאום בליל אפלה מבין עננים כבדים. אמנם רק עשרים דקה הלבין ירח זה את הלילה, אבל גם אחרי שנעלם – יותר שקט הלב כי סוף סוף יודע אדם שירח יקר ולבן זה עומד למעלה למעלה מעל העננים, והעננים – דבר טבעי הם סוף סוף בחיים בכלל ובתקופת הגשמים בארץ ישראל בפרט. ואני יודע הם יעברו ואת תשארי, את – ירח חיי היליילים... את קוראה ומשתוממת: כיצד? כותב ומפטפט ועדין לא הזכיר את העיקר, את החדש שבביקור זה, את הילדה?

אמנם. אבל ודאי זוכרת את את הוויכוח שהיינו מתוכחים לפעמים בשעת האכל ומצאנו שאת חוטפת בסעודה קודם כל את הדברים האהובים עליך ביותר ואני להפך. אני משאיר אותם לסוף. ואם את חושבת שקל לי לכתוב על הילדה – את טועה. ואני גם השתוממתי לשאלה ששאלת אותי: מה אני אומר לילדה. ובאמת, איזו שאלה היא זו, תגידי בעצמך, איזו שאלה? היה לי חבר בוינה שנדמה היה לו שהתאהב בבחורה והיה בא אלי ומספר לי "נסים" עליה: יש לה אף כזה, ועניים כאלו, ושניים כאלו וכן הלאה. אז קבעתי ואמרתי: ירדי, אל תבלבל את המח, אתה אינך אוהב אותה, איזו אהבה היא זו אם אתה מסוגל לעמוד על כל פרט ופרט בה ולנתח אותו ולהתפלא לו, לא אין זו אהבה. תאמיני לי שכשחזרתי מהביקור עלתה במוחי השאלה: באיזה מעיל את היית, ובשום אופן לא יכלתי לזכור. בבית היית רגילה להגיד: אינך מתעניין בי, אינך שם לב אלי. עכשו אינני חושב שתגידי זאת. אבל באמת אחרי חדש של צפיה (הפעם אחרי ששה שבועות) איך אדם יכל להתרכז על דברים אלה. עצם ההופעה שלך ועצם הופעתה של הילדה פועלים פעולה כל כך חזקה שאי אפשר לשים לב לפרטים ואת שואלת אותי מה אני אומר לילדה? הרי זוהי ילדה שלי ובכן מה אני יכל ואיך אני יכל לחוות דעה עליה? כדי לחוות דעה דרוש מבט אובייקטיבי שקט, ובמקרה זה המבט שלי אינו יכל להיות לא אובייקטיבי ולא שקט. וזה גם לא מעניין אותי. ראיתי רק מבט רציני שלה (ואולי גם זה היה לא בעינייה כי אם בעיני?) ושמעתי אותה רק אומרת: אבא. ועוד מלה אחת שמעתי, מלה חזקה מאוד, ממש בצעקה, כשאדם אחד שם אמר לה: אסור! ענתה מחוצפת זו בת שנה וחצי: לא! ועוד הפעם: לא!!! ואת זה אזכור וכשתגדל – אספר לה. הדמות בשלמותה עושה רושם של שפע מרץ, גם בהליכה, גם בדיבור וגם... בנשיקה חזקה בכל הלב. כן ילדתי. אולי את כזו באמת או אולי רק מפני שאני רוצה לראות אותך כך: בכל הלב.

את מבינה? כמה רשמים אדם סופג בעשרים דקה אלו. עצם הפגישה אחרי ימי דאגה אחרונים, לְכֵן פניך, הילדה, תלבשת מוקיונית שלה, תִּלְתֵּל-צעצוע ועֵיניים רציניות. וצריך גם לדבר, לשאול, לענות, לבקש, להרגיע והכל בעשרים דקה. וכשבא מישוהו וטוען נגד אמנות ציור מוֹדֵרְנִית שאין שם כלום רק כתמים, כתמים, כתמים. צריך לטוען זה לתת הזדמנות של ביקור כזה מעבר לתִּיל ויִכָּח שבציור כזה של כתמים כתמים יש הרבה מאוד ריאליזם ממשי אבל אין זה נכון ש"אין שם כלום". כל כתם וכתם זה עולם עצום ורק מבט שטחי אינו רואה את השלמות. בפזור זה שבשיחה חטופה, שבמבטים חטופים יש הרבה יותר אמת וכח ועמק מאשר בתמונה קְלִסִית שקטה מרוכזת הגיונית. יש כל מיני הגיון בעולם, או יותר נכון כל מיני צורות הגיון. ואולי במציאות המאה העשרים ובמציאות חיינו חיי היהודים בתקופה זו דוקא תמונה כזו מפוזרת, נרגשת, דוקא תמונה כזו היא הרבה יותר מרוכזת והגיונית.

ואחרון, אחרון הרי יודעת את ילדתי שאני אוהב להתגבר על כל ההתרגשות ולמצוא את הצד הממשי. ובשעה שהעין האחת בכתה בדמעת צער עליך והעין השנייה בדמעת שמחה לראות אותך והילדה, בשעה זו כבר עבדה המחשבה ושאלה: לאן זה יביא אם את לא תשמרי על עצמך? אולי מחלתך תחזיר אותך קצת לחשוב מחשבה קרה תועלתית שתחיי חיי בן-אדם בגדר האפשר. שתאכלי ותשתי ולא תתרגזי ללא צורך. שתשמרי מאוד מאוד על בריאותך לא למענך כי אם למען הילדה, וגם, וגם למעני כי יודע אני היום שעוד תהיי לי כל כך דרושה בחיים, כל כך... אל תרגיעי אותי. מצבי רוח באים מחסר מעשה כאן, אבל אני רוצה עוד לחיות בשבילך ובשביל הילדה שלנו, בשביל היקר לי בחיים ואני משתדל עד כמה שזה אפשרי כאן לשמור על בריאותי. אמנם הכאבים ברגל עדיין לא פסקו אבל לא צריך לדאוג כי הרי סוף סוף עדיין אני נמצא בטיפול. לפעם הבאה אמר ד"ר טרוי שיעשה לי צלום חדש ויראה את המצב בעצם השבורה ויחליט אם לנתח כבר. מה שנתון בידי האדם – על האדם לעשות והיתר בידי האלהים. ועתה ילדתי המסכנה עיקר בקשתי: שמרי על עצמך ואל תגרמי לי יותר צרות כאלו.

העוגה טובה מאוד, תודה עבודה. בהזדמנות תמסרי מזל-טוב לשרה להולדת בנה. אינני יכל לגזול מכתב ממך – בשבילה. שלום לשכינינו, משפחתנו, וידידנו. שמחתי לראות מרחוק כי עלית מיד לאוטובוס ולא חכית על הכביש.

ילדותי אני אוהב אתכן מאוד מאוד

ישראל

"כל היופי שבחג היהודי הוא בביתיות שלו"

יום ב' לחנוכה תש"ה. [12 בדצמבר 1944]

גרותי היקרים,

למה אני דומה? לאדם שביום חרף חמם לו יפה את החדר והוא מסתובב בגשם ברוח בחוץ. לאדם שהדליק לו נרות נחמדים בכיתו ואין הוא יושב ואין הוא נהנה מאורם.

אתן – ביתי החם. אתן – נרותי היקרים ואני אינני אתכן. אין מי שיברך אתכן, אין מי שישיר עליכן וכמו שאתן רוצות לשמוע ברכות שלי, שירים שלי, כן אני רוצה לברך אתכן, לשיר לכן. בשנה שעברה עוד היתה הילדה שלנו קטנטנת, עוד לא הבינה ואני זוכר כשהדלקתי את הנרות על השלחן והיא ישבה במטה והביטה. אלא, מה אפשר לעשות? בשנה הבאה יהיה יותר טוב, בשנה הבאה אלמד אותה כבר שיר חנוכה, נעמיד אותה על כסא, את תחזיקי אותה כמו שאני מחזיק אותה כשאת מדליקה נרות שבת ואני אדליק אברך, אשיר ויהיה טוב. אביט אל הנרות הדולקים, אביט אל העינים הדולקות שלך, שלה ויהיה טוב. יודעת את? לא אהבתי אף פעם את הצד ההמוני שבחגים, אם זה תפלה בצבור בבית כנסת ואם זו חגיגה בבית ספר. מה שמספר האנשים יותר גדול – יש פחות אמת ופחות יופי. לא אהבתי אף פעם חגיגת חנוכה עם נאומים, דקלומים, אוי כמה אני שונא דקלומים! מליצות, שקרים, נאומים. כל היופי שבחג היהודי הוא בביתיות שלו. אמנם כמובן וכמובן חנוכה חג לאומי, חג היסטורי, נו, זה ברור, אבל זה בשביל המחשבה, בשביל הלב זה דבר אחר. מדוע אנחנו אוהבים כל כך את חג החנוכה? מפני שכל אחד מאתנו זוכר יפה יפה את אותו היופי שבלילות החנוכה בביתו, בלי היסטוריה, בלי נאום. רק אותו היופי שבנרות, שבהדלקה. את למשל ודאי בבית שלך לא שמעת על היסטוריה, חשמונאים וכדומה אבל אהבת בפשטות בלי חכמות את היופי הזה. אבא מדליק נרות, נרות נחמדים, כל הילדים עומדים מסביב. וביחוד כשבחוף קר, שלג ובבית כל כך חם. זוהי האמת שבלב, בדברים קטנים, קונקרטיים. על כן אני גם מרוצה שהיום אינני במחנה למטה, אני פה בבית החולים. שם יש מסבת חנוכה, מדקלמים, שרים. אני שוכב במטה, יורד לכתוב את המכתב ופה שקט מאוד ואני יכל להיות אתכן כל הערב, וזה טוב.

ככה כל ערב. ביום אני יודע שאת עובדת, עסוקה, אין לך זמן לחשוב, לדאוג, על כן גם אני יכל לקרא וללמוד בשקט. אבל בערבים אני יודע דברים אחרים. על כן בערבים אני מלֵּה אותך בדרכך ממקום העבודה העירה, אני רואה אותך נכנסת לבית שהילדה שם, אני רואה את הפגישה שלך, אני שמח בשמחתך. ואני הולך אתכן הביתה. וכשאת מאכילה אותה ארוחת ערב אני עומד מן הצד ורואה ואינני רוצה ש"תְּרַבְּיִי" לה... אבל עיקר הצער שלך הלא מתחיל אחר כך, כאשר הילדה כבר ישנה. אז את נשארת לגמרי לבדך. אולי את יושבת לשולחן וכותבת בגליונות האלה של המשרד שלך או כותבת מכתבים והפנים שלך כל כך קטנים, בכל פעם, מדי חדש יותר קטנים. אז אני עומד מאחוריך ומבלי שתראי ומבלי שתרגישי אני מלטף את שערותיך האהובות, היקרות לי. אני מלטף את ראשך העיף, המסכן מלא דאגות, יותר כבודות מראשך הקטן. והייתי רוצה להקל לראש זה, להניח אותו על לבי שתוכלי להרדם בקלות, בשקט, בשקט.

כן, ילדתי. הרבה מחשבות במוחי, אני לומד, אני קורא, אני חושב. אבל בלבי אין הרבה דברים. בלבי רק את. בלב – את המלכה. וכך, בחיקיך הילדה. את החבילה ביום חמישי קבלתי. אני מקווה שתשמעי בקולי והשבוע לא תשלחי לי, חבל על הכסף, מספיק פעם בחדש לשלוח ב"עתיד" ופעם להביא אתך לביקור. פה בבית החולים האכל הוא טוב ומספיק בהחלט. יש גם פרות. בשבת לפני יומים היה שוב הרופא האנגלי, הוא בדק אותי, ביחוד את רגל שמאל, אמר שעלי להיות זהיר מאוד, לנוח הרבה כדי שלא לזעזע את העצם השבורה. הוא מרוצה מאוד שיש לי רופא פרטי מומחה שמטפל בי ושאל אותי לפרטי הטפול. הוא שמע על ד"ר טרוי שהוא מומחה טוב. ספרתי לו שבעוד כמה שבועות שלשה או ארבעה, יעשה לי הרופא צלום ובהתאם לתוצאות הצלום יחליט על המשך הרפוי. הרופא האנגלי הזה (קולונל פורסטֶר) מבקר כאן בקביעות פעם בשבועיים והוא כנראה רופא מצויין, זה נִיכָר באפן גישתו לחולה.

ברצון רב הייתי מתחיל לעשות עבודה ספרותית, בעיקר בדבר הזה שעבדתי עליו כל כך הרבה ואספתי את החמר. אינני יכל לגשת לזה בלי החמר שאספתי והוא נמצא בשתי מחברות במעטפות שחורות. אבל אינני יודע אם את תדעי איזה הן המחברות שתוכלי לשלוח לי, כמובן אם ירשו לך לשלוח אותן. אספתי שם חמר מהתלמוד והמדרשים על ר' שמעון בן יוחאי שאני רוצה לכתוב מונוגרפיה היסטורית עליו.¹ אם תצליחי למצא את המחברות האלה

1 רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י), המאה הראשונה והשנייה לספירה הנוכחית), תנא, מתלמידיו של רבי עקיבא, המוזכר במשנה ובתלמוד בדרך כלל כ"רבי שמעון", בלי ציון

אולי תוכלי לשלוח אותן בדואר באחריות. אשמח מאד לזה. אני אמנם מאמין שלא יחזיקו אותי וסוף סוף ישחררוני, אבל בינתיים חבל על הימים העוברים. מתקרבת שעה עשר וצריך לגמור. ליל מנוחה ילדה עיפה שלי, ליל מנוחה, אני לוחץ את ראשך העיף אל לבי ומנשק את שערותיך. יתן לך אלהים לכל הפחות כל כך הרבה כח כמו שיש בלבי אהבה לך. זה יספיק לך ילדה שלי. והרבה הרבה בריאות ושמחה לילדתנו הקטנטנת. בשנה הבאה כבר לא יהיה אבא "רע", בשנה הבאה אבא ידליק לך ולאמהלה היקרה נרות חנוכה ושוב יהיה טוב.

הרבה מאוד כח והרבה מאוד שלום לכן.

ישראל.

* * *

13. אל: בתיה שייב

"יש טיפשים בעולם ומצד שני יש אנשים עצורים
שמחפשים מקום להתבדח"

25.XII.44.

שלום ילדתי.

יום אחרי הבקור שלך קבלתי שני מכתבים ממך מיום 16.XI ומיום 28.XI. ביום חמישי קבלתי את החבילה כרגיל. אני חוזר על בקשתי שתשלחי לי רק פעם בחדש ופעם תביאי אתך. לי לא חסר כאן מזון ואת עושה הוצאות. את בעצמך כותבת שאת משתדלת לאכל הרבה כמדת האפשר. מה פירוש כמדת האפשר? מדוע לא אפשר? אני בטוח שאת אוכלת פחות בצים מאשר אני. למה את שולחת לי במקום שאת תאכלי ולמה את שולחת לי שוקולדה במקום שאת תאכלי? אני בטוח שאינך מרשה לעצמך לאכל שוקולדה. ודברים אלה דרושים לך יותר מאשר לי. אני סוף סוף נח הרבה והבראתי אינה ענין של אכל, הבראתי היא ענין של בית, מלה טובה, חדר חם, טפול טוב ועצבים שקטים,

---

שם אביו. התנגד לשלטון הרומי הזר ששלט בימיו על ארץ ישראל. כתב את פרוש ה"ספרא" ואת ה"מכילתא", ועל פי המסורת, כתב גם את ספר "הזוהר". אלדד ראה ברשב"י אחד מארבעת האישים שהשפיעו עליו יותר מכל (בנוסף לאורי צבי גרינברג, רבי יהודה הלוי, והרב אברהם יצחק הכהן קוק). בעת מעצרו הכין אלדד מחברת שבה רשם את כל הציטוטים של רשב"י המופיעים בגמרא ובמדרשים.

אבל את הלא עובדת קשה מאוד ובלי להיות רופא אני יודע שבמזון טוב בעיקר תלוי אם תחזיקי מעמד להיות אשה ומטפלת טובה לי ואם בריאה לילדתנו. תנאי חייך כה קשים הם והאחריות עבור יום המחרת היא המחייבת אותך לדאוג לבריאותך. לא לחשוך לא זמן ולא כסף. את הבציים ואת השוקולדות ואת הגבינות ואת הבננות שאת שולחת לי תאכלי את אם את רוצה לדאוג לי ולהנות אותי, השמחה הגדולה ביותר בתנאים אלה שאת יכולה לגרום לי היא שאראה את פנייך מלאים יותר וטובים יותר. אני רוצה שיהיה לי למי לחזור, את מבינה? במצבי אין שנוי רב. מצב הרגל כמו שהיה, מזמן לזמן ביחוד בתנועה אני מרגיש כאבים במקום השבר בגב, בחוט השדרה ואינני יודע אם זה דבר חולף או איזו חזרה. הרופא האנגלי לא היה השבוע יהיה בשבת הבאה. ב 1 בינואר נגמרים חדשיים מיום היותי פעם אחרונה אצל ד"ר טרוי. הוא אמר שבפעם הבאה יעשה לי צילום אצלו בביתו וידע בדיוק את המצב.

בינתיים ימים חולפים. עכשו ימי גשמים. הדבר המציל את האדם במחנה עצורים הוא בלי ספק ההומור. מלבד זאת יש פה גלריה של טפוסים. הטפוסים האלה ישנם כמובן גם בחוץ, אבל שם כל אחד עטוף בעשר מסכות על הפנים ואין אתה מכיר אותו. במחנה ובבית סוהר אפשר לראות את האדם כמות שהוא על ערכו המוסרי והאינטלקטואלי. ההבדל המעמדי והאינטלקטואלי נופל לחלוטין ורואים את האדם הערום באופיו ובשכלו. לו הייתי אפילו "שלום-עליכם" לא הייתי מספיק לתאר את כל הטיפוסים כאן. כאן בבית החולים עוברים רק מעטים מהם, אבל גם אלה מספיקים חמר רב לקומדיות ולטרגדיות. מתוך אגואיזם מובן מתעניין האדם יותר בטפוסים הקומיים מאשר בטרגיים. כי כאמור: ההומור מציל את האדם מיאוש.

הנה למשל ישנו כאן עכשו עצור אחד, רופא מתל-אביב, לא ילד, אדם מבוגר קרוב לארבעים. יושב חודש והוא הפך לקרבן כל המחנה ולא מפני שאנשי המחנה הם כל כך רעים אלא מפני שהוא כל כך טפש.

הוא הולך מאחד לאחד, יהודי, ערבי ואנגלי, עצור ושוטר, צעיר וזקן ומספר לו את ה"טרגדיה" שלו. אולי היא באמת "טרגדיה" אבל לאנשים זה משמש חמר לצחוק בלי סוף. הוא מספר לכל אחד, שחדש לפני שנאסר נשא אשה והיא... בת שבע עשרה. הוא אינו דואג לא לפרנסה, לא לבריאות. שום דבר לא איכפת לו, רק מפני אשתו הוא מפחד. עד כדי כך שכתב מכתב לשלטונות שאסרו אותו ובו הוא מתאר את טרגיות המצב שלו. אשה כל כך צעירה שעוד לא הספיקה ליהנות דיה וביחוד – כך כותב הוא!!! – אמה של אשתו לא כל כך מוסרית, כמעט זונה, והוא מפחד שמא, שמא... כך הוא כותב וכך הוא מדבר בפני כל אחד, מספר דברים כאלה על חייו עם אשתו שהאנשים נופלים

ממטותיהם מצחוק, והוא כמעט בוכה. מקריא את המכתבים שלה, הראה גם לי (היא חותמת אגב גברת....). מילא, לו היה זה איזה בחור פשוט, אבל הלא זה רופא ולא צעיר! נו, נו, את יכולה לתאר לך מה נעשה כאן עם טפוס כזה. מותחים אותו כדבעי. יש לצים (ולאו דוקא צעירים) המותחים אותו ומוכיחים לו באלף ראיות שלא רק שאשתו יכולה לבגוד בו, אלא ממש מוכרחה. והטפס הזה מתווכח אתם ומתרגז וממש בוכה. לפני יומים בא לכאן, לבית החולים, ושפך את לבו לפנינו. אולי לתת גט לאשתו, מה דעתנו. היא תהיה נאמנה או לו. כמובן שאנחנו הרגענו אותו, ספרנו לו שלהפך במקרה אסון מתגלות האהבה והנאמנות יותר מאשר במצב אחר. הוא היה מאושר והתחיל לבא לכאן לימים שלמים. אבל כמובן, זה לא עזר הרבה, הוא חוזר אל ה"חברה לצים" והם מתחילים מחדש. אין כבר איש במחנה ואפילו כל השוטרים שיודעים את ספורו מפיו וכל אחד צוחק...

ככה חיים כאן, בכל פעם מתגלה טפוס חדש, קרבן חדש, זה מגוון את החיים, אוי ואבוי לקרבן. אבל מה לעשות יש טפשים בעולם ומצד שני יש אנשים עצורים שמחפשים מקום להתברך ולשכוח את הצרות. אני אומר לך: ספרים אפשר לכתוב על הדברים האלה. והרי את יודעת שמבחינה זו אני מאושר. אני אוהב הומור. וזה מזל, כי לולא זאת לא הייתי יכול לשאת את השעמום כאן ואת הבדידות, את הגעגועים אליך ואל הילדה שלי. גם עכשו נמצא כאן בבית החולים "קרבן" כזה, בעל בית חרושת עשיר מאד שמדבר כל היום ובצרות רבות גרשתי אותו מן החדר כדי שאוכל לכתוב.

יש עוד גיוון אחד בחיי. אני התחלתי ללמד עברית סרג'נט בריטי אחד שעובד כאן, בחור סקוטי נחמד מאוד ואגב אני לומד קצת אנגלית אף כי קשה להבין את המבטא הסקוטי. בכל אופן זה גיוון.

אני מחכה לביקור אצל הרופא, אני מחכה למכתב ממך, אני מחכה לתשובה משיבת הועדה בעניני שספרת לי. כך חיים כאן בתי'לה שלי. מחכים ומחכים. ועתה היי שלום ילדתי ושלום לילדתנו, שלום ובריאות ותקוות טובות. אל יעלה בדעתך חס ושלום לשלוח לי כסף, שתי הלירות ששלח[ת] לי עוד ישנו שלמות, אין לי כל הוצאות כאן.

שלום למשפחה. מה שלום שרה והילד? דרישת שלום לשכינינו ולכל ידידינו שדואגים לך ולבריאותך. שלום ילדתי, נשיקות לכן
ישראל

את הגרבים קבלתי, תודה רבה לך עבורן. שום דבר אחר וגם מעיל חרפי לא דרוש לי. קבלנו פה בגדים.

* * *

14. אל: בתיה שייב

"לא תמיד יפריד תיל בינינו"

על בעיית הדואר האיטי, על הצורך בטיפול רפואי, על ביקורי אשתו ובתו המשמחים אותו – ועל רמז ראשון שמישהו מקרוביהם שרד את חורבן יהדות אירופה.

לטרון. 11.I.44 [ליד התאריך נרשם בכתב יד: צריך להיות 1945]

ילדתי הטובה

בדרך כלל אני כותב ביום שני, השבוע האחרתי את כתיבתי ואני כותב ביום חמישי כי חיכיתי לביקורך ביום שלישי. כשהדואר הוא רגיל ומהיר, יכול אחר כזה של שלשה ימים לגרום צער, אך מכאן אין הבדל רב כי בין כה וכה המכתבים הולכים שבועות שלמים. יש פה יהודי אחד, מורה מרחובות. (הוא ודאי יצא בקרוב כי ד"ר מגנס המליץ עבורו) הוא אומר שיש לו ויזה לאמריקה והוא יבקש שיתנו לו מיד לנסוע לאמריקה אף על פי שלא יוכל לקחת את אשתו עמו. כולם משתוממים על דבריו אלה כי ידוע שהוא נאסר רק כמה ימים אחרי החתונה ומתגעגע מאוד לאשתו היפה והצעירה, והוא מסביר בפשטות שמאמריקה יהיה לו קשר יותר טוב עם אשתו מאשר מלטרון. מאמריקה לארץ ישראל מתקבל מכתב דואר אויר בשלושה עשר יום ומרחובות ללטרון אחרי חדרש או ששה שבועות... והיהודי הזה צודק כי הנה כבר עבר חדרש מאז קבלתי את מכתבך האחרון ואני יודע שכתבת אלא שעוד לא הגיע. אמנם אין אני מוציא מזה את המסקנות של אותו יהודי שטוב יותר לנסוע לאמריקה לא רק מפני שאין לי ויזה אלא קודם כל מפני שלא המכתב הוא עיקר. וכל ביקור וביקור שלך וכל ביקור וביקור של הילדה מוכיחים את הדבר באלף אלפי הוכחות. אלף מכתבים אינם יכולים לתת את מה שנותן ביקור חטוף וקצר כזה אבל חי כזה בעשרים דקות. כשראיתי אותך מרחוק על הכביש עם הילדה על זרועותיך נתכווץ בי לבי כי אני מתאר לעצמי שאין זה משא קל אם גם נעים הוא ויקר. ביחוד בשבילך שאת עיפה למדי מעבודתך הקשה וממחלתך. אמנם מתאר אני לעצמי שהייתי מוכן לשאת את הנחמדות הזו על ידי מכאן ועד תל-אביב ברגל. כנראה שהכבד הוא רילטיבי מאוד ודומה לסבל, שניהם יותר קלים כשבאים בגלל דבר שיקר ללב. כך חשבתי כשראיתי אותך נושאת את הילדה ואת עצמי מאחורי התיל.

איך שהיא מכירה אותי זה באמת פלא. בפעם הקודמת עוד חשבתי: אולי זה רק נדמה לי שהיא מביטה אלי באמרה מאה פעם אבא, אבל הפעם זה היה ברור, הרי נכנסו כמה אנשים בבת אחת לצריף והיא מיד פנתה אלי וצעקה בשמחה

ובצחוק נחמד: אבא, אבא'לי. לו הייתי אשה ודאי הייתי בוכה... ואיזו חכמה היא הילדה שלי. פעם אחת היתה אצלי ולא רצתה יותר. ראתה שכאשר אני מחזיק אותה אצלי אני מביט כל הזמן אֵלַיך, אבל כאשר היתה אצלך, הסתכלתי כל הזמן אליה... נתתי לה את אותה הפריפה שהיתה במקרה אצלי כי מה אני יכול לתת לה מכאן? פריפה היתה טובה אילולא האות "ק" הכתובה עליה. נו. מילא הרי היא עדין אינה יודעת לקרא וודאי תחשוב ששם כתוב "נ".¹ אם יש לה זכרון טוב כזה ודאי תזכור זמן רב שקבלה את זה מאבא. איזה צעצועים יש לה עכשיו בכלל ואיזה היא אוהבת. לבר-נש כזה ודאי יש גם טעם משלה?

ודאי אקבל באלה הימים את המכתב עם התמונה של הנחמדות שלי. אני מחכה לנסיעה לירושלים. ניסיתי לרדת לכמה ימים למחנה, אבל הכאבים ברגל ובגב עוד גברו ואני מוכרח לפי הוראת הרופא לחזור לבית החולים. ייתכן שבשבת יהיה הרופא האנגלי ואוכל לדבר אתו בענין החגורה אף על פי שאמרו לי כאן שהדרך הטובה ביותר היא שהרופא הפרטי שלי יכתוב במכתבו על מצבי גם על זה שדרושה לי חגורה כזו והרופא האנגלי יצטרך לאשר את הצורך בה ולהמליץ עליה ואז אפשר יהיה לפנות לממשלה לסדר אותה. אבל היות שבין כה וכה מכתב זה יגיע באחור אליך ודאי אוכל בעצמי לדבר על זאת עם ד"ר טרוי.

שמחתי מאוד לשמוע שאת מרשה לעצמך מזמן לזמן ללכת לסרט או לתיאטרון ואני מודה מאוד מאוד לכל מה שהוא טוב בשבילך בימים קשים אלה ומוציא אותך מזמן לזמן שתשכחי את צרותיך הרבות.

אני מחכה בקוצר רוח לידיעה מי זה מחפש אותי מרוסיה דרך העתון, אמנן בזמן האחרון אפילו חדלתי לחשוב שעוד תגיע איזו ידיעה משם, אבל בכל זאת אני עובר מדי יום על הרשימות של "דרישות שלום" ואני משתומם שלא מצאתי את המקרה הזה שמסרת לי. אם הדבר הוא באמת ממישהו ממשפחתנו הקרובה ביותר תמצאי ודאי דרך להודיע לי במהירות האפשרית. נדמה לי שאפשר לשלוח מברק לכאן.

השעה כבר עשר ועוד מעט יכבו את החשמל, אני מוכרח לגמור, קשה לכתוב פה בצריף במחנה. בבית החולים שקט.

היי שלום ילדה שלי גדולה וילדה קטנה. אני אוהב אתכן מאוד ומתגעגע אליכן. לא תמיד יפריד תיל בינינו ועוד נספר בימי שמחה על הימים העצובים האלה, הלוואי בקרוב בימינו.

1 כאמור, שמה של בתם של בתיה וישראל הוא נעמה.

שלום, שלום, ליל מנוחה, הרבה נשיקות לשתיכן. דרישות שלום לכל.
תצרפי לי למכתבך את המכתב מאמריקה.
ישראל.

* * *

15. אל: בתיה שייב

"אני מוציא לי את התמונות ומיד כאילו שָׁמַשׁ צוחקת אלי"

[1945] 25.I.

ילדה אהובה שלי!

סוף סוף קבלתי את מכתבך עם התמונות. בדיוק לחדש ימים מיום ששלחת אותו. את שמחתי על התמונות לא אתאר לך. ביחוד בימים אלה של מזג אויר נורא זה. כל כך הרבה גשמים השנה. וביחוד זה מרגש כאן. הגשם על גבי הפח עושה רעש איום. הבוץ גדול וקשה לצאת מן הצריף. ואני מוציא לי את התמונות ומיד כאילו שָׁמַשׁ צוחקת אלי מהן. אין גשמים, אין רעש, אין עננים. יש רק שמש נחמדה שלי צוחקת, עכשו כבר אור מסביב לי וחם מאוד. ילדותי הנחמדות השתים שלי והמסכנה האחת שלי. יש פה אנשים העושים להם מסגרות לתמונות שלהם ומעמידים אותן על השולחן לידם. אני לא אעשה כך. אין זה ענין לְרַאֲוֶה, זה לא בשביל אחרים, זה רק בשבילי ובכל רגע, בכל מקום שאני נמצא אני מוציא אותן מן הכיס ונעשה אור מסביב.

כמה ימים לאחר ביקורך, בקר כאן הרופא האנגלי. שאל למה עוד לא נסעתי לירושלים. ספרתי לו את מה שאמרת לי על החגורה וכמובן הסברתי שלי אין כל אפשרות להזמין אותה. הוא אמר שד"ר טרוי יכתוב מכתב מפורט על הצורך בחגורה ובעיקר איזו חגורה, איזה עור, איזו מידה ומה המחיר. כשהוא יקבל את המכתב הזה יציע את הדבר בפני הועדה להחלטה. הרופא האנגלי הזה קובע בכל דברי הבריאות ואני מקוה שהוא יאשר זאת. אלא שאיני יודע איך להודיע לרופא שעליו לכתוב. חשבתי שאהיה אצלו והנה כבר סוף החודש ועדיין לא לקחו אותי. ייתכן שהוא מחכה לאפשרות הזמנת החגורה. והצרה היא שמכתבים הולכים זמן רב כזה וייתכן שאת תבואי לביקור לפני שתקבלי את המכתב הזה. נו. מילא מה אפשר לעשות וכי יש ברירה, צריך לחכות. לפי שעה אין שנוי במצבי והכאבים הם כמו שהיו ברגל ובגב. ביחוד בימי הקור והגשמים. אבל גם אלה ודאי במהרה יגמרו ונקוה שיחד אתם תחלופנה כל הצרות.

לפני כמה ימים קבל כל אחד מהעצורים על שמו הודעה שהוא נעצר בקשר לפעולות הטירור בארץ ושהוקמה ועדה מיוחדת (Review Committee) וכל עצור רשאי לפנות לוועדה זו בבקשה לחקור את ענינו. כתבתי מכתב לוועדה זו ובו כתבתי שזו תשעה חדשים שנעצרתי. עד היום לא נחקרתי וחיכיתי בסבלנות למרות מצב בריאותי הקשה ולמרות המצב הכלכלי הקשה של משפחתי. עכשו בתשובה על ההודעה שקבלתי אני פונה לוועדה זו ומבקש לחקור אותי לברוק את עניני ולשחרר אותי לפני תום השנה למעצרי. אני מקוה שמועדה זו תהיינה תוצאות חיוביות. כשתפגשי עם עורך הדין תודיעי לו על מכתבי זה.

מלבד זאת אין כל חדשות אצלי. כי מה החדשות היכולות להיות כאן? אולי קראת או שמעת על מותה של המשוררת אלזה לסקר שילר. לו היו לי כאן ספרי השירים שלה הייתי אולי מנסה לתרגם אותם כי קראתי כמה מהם ומצאו חן בעיני. אם במקרה תראי באיזה מקום (אולי במקום עבודתך, שם נדמה לי יש "יעקעס") אחד הספרים שלה – תשלחי לי בדואר.¹

קבלתי השבוע את שתי הלירות ששלחת לי לפני שבועיים ואני מבקש אותך לא לשלוח לי יותר כי כל הכסף כמעט ישנו לי עוד מלפני כן ואין לי כאן כל הוצאות.

אני מחכה כמובן לידיעה על דרישת השלום מרוסיה. כתבי לי מה כתבת לאמריקה. אני לפי שעה עוד במחנה למטה כי לבית החולים נכנסו איזה שני חולים על דזינטריה וחדר אחד תפוש על ידי חולה בשחפת, כך שיש סכנת הידבקות. חולה השחפת ודאי ישתחרר באלה הימים. בסוף השבוע ודאי יכניסו אותי שוב לבית החולים. שם יותר חם והמטה יותר טובה והרופא האנגלי נתן הוראה להחזיר אותי לשם מיד כשתפנה המטה. עד שתקבלי את המכתב ודאי גם מזג האויר ישתנה, ועמו מזג הרוח.

תחזיקי על כן מעמד ילדה מסכנה שלי, תבטחי במזלנו ובצדקתנו. וכשאת מצטלמת בפעם הבאה תחזיקי אמנם את הילדה חזק חזק כמו בתמונה הזאת אבל הפני גם את פניך אלי.

כל מחשבותי אתכן
ישראל.

* * *

1 אלזה לסקר-שילר (1869-1945), משוררת יהודית-גרמנית, מגדולי המשוררים האקספרסיוניסטים בגרמנית. בשנות העשרים של המאה הקודמת, כינתה לסקר-שילר את אורי צבי גרינברג "הסנה הבוער", ובשיחה עמו, כאשר הוא דרש ששיריה יתורגמו לעברית, השיבה שהם ממילא כתובים בעברית. היא ביקרה בארץ פעמיים בשנות השלושים ועלתה ב-1939. אצ"ג תרגם לעברית מספר שירים שלה, וכן עשה אלדר (ראו "סולם" כד, אדר ב תשי"א).

16. אל: בתיה שייב

"אדם משפיל את עצמו על ידי תלונות"

על בריאותה של בתיה, על קבלת עצורים חדשים למחנה, על ביקור של הנציב העליון במחנה, ועל חומר הקריאה הזמין במחנה.

8.II.1945.

שלום רב לך בתיה שלי!

אחרי הביקור. "איזה ביקור היה לך"? זוהי השאלה כמובן שכל אחד שואל אחרי שחוזרים מהביקור. אני כדרכי: אני עונה תמיד לאנשים על כל השאלות האלו ששואלים אותי: טוב מאוד. תמיד. אינני אוהב להתאונן בפני אנשים לא על כאבי הגוף ולא על כאבי הנשמה. אינני יודע אם אני צודק בזה אבל נדמה לי תמיד שאדם משפיל את עצמו על ידי תלונות כאלה. במשך תשעת החדשים שאני עצור ראו אותי אנשים רק פעם אחת נרגזו. לפני כמה חדשים כשקבלתי את אותו המכתב המוזר ממך שלא ידעתי מה לחשוב עליו ועל מחלתך. כמובן שאין זה משמע שתמיד טוב לי. יש גם כאבים בגוף ויש גם שעות של עצב וצער. אך אני מחזיק את זה בקרבי ואינני מראה.

גם אחרי הביקור הזה למרות התנאים הטובים שהתקיים בו והזמן הממושך, היו סיבות לדאגה. קודם כל כמובן אפיסת הכחות שלך. אינני יודע למה לדאוג יותר, לחולשתך הגופנית או למתיחותך העצבנית. טוב שאלהים נתן ויטמינים בשביל הרוח כמו שנתן בשביל הגוף. הויטמין הקטנטון שלנו ויטמין ג. (נעמה) מוסיף לך אמץ לחיים. גם לי יש כמה ויטמינים רוחניים הנותנים לי כח ולו יכלתי לאצול קצת עליך קצת מאותם הויטמינים הרוחניים כדי שתחזיקי מעמד היה טוב מאוד. ואני בטוח שכדאי להחזיק מעמד כי בטוח אני שעוד נכוננו לנו הרבה שנים של אשר יחד. החזיקי מעמד ילדה ויהי מה!

על "הטיול" שלי לירושלים כבר ספרתי לך. עכשו אני מחכה שיבא האישור מס. איי.די. לחגורה. השבוע בכלל עבר כאן מלא "עניין". שלשום ברור, היה לי ביקור. אתמול היתה אפתעה. הביאו פתאום 49 אנשים חדשים מהמאסרים בשכונת מונטיפיורי וזה תמיד "מעניין"¹. כאלה הם החיים, אף בטרגריות אין להמנע מצדדים מצחיקים. וזה באמת קצת מצחיק לראות כיצד מביאים עשרות אנשים מבוהלים משתוממים. טפוסים מטפוסים שונים. אחד בבגדי עבודה

1 ב-7 בפברואר בשעה 4 לפנות בוקר הקיף הצבא הבריטי חלק משכונת פלורנטין בדרום תל אביב. באמצעות רמקול, הודיעו הבריטים על הטלת עוצר. משעה 5 עד שעה 10:30 עברה המשטרה מבניין לבניין וחיפשה חברי מחתרת. נחקרו כ-600 אנשים ונעצרו 49 (על פי עיתון "דבר", 8 בפברואר 1945).

מלוכלכים ואחד מצוחצח, אלגנטי. (מתברר שהוא איזה ארטיסט בקברטים!) אחד בחור ישיבה שמוריד את הכובע בפחד כשנגש אליו שוטר עברי ואחד זקן ווכל רחוב מסכן שמסתובב כבר עשרים וארבע שעות ועדיין אינו מבין מה קרה כאן. וחברה לצים מוצאים מקום להתבדח. "מותחים" אנשים. אין זו "חכמה" גדולה ובכל זאת מצחיק. זה טבעם של אנשים להתבדח על חשבון החלשים והחדשים הם מבחינה זו תמיד חלשים. כמובן שצריך גם להיות קצת טפש או מאוד מבולבל כדי להאמין לדברים כאלה כמו: אם אתה רוצה להשאיר את השפם שלך אתה צריך לכתוב מכתב למפקד... ויש מסכנים שיושבים וכותבים. או: בבוקר יש טיול למנזר, יש להרשם אצל הסרג'נט. יש גם קופצים על "מציאה" זו. כמובן יש גם ממין אחר. יש כאלה שאינם מסתובבים סתם אלא הולכים מיד ל"עבודה". הנה למשל נכנסים ארבעה חדשים לשער ומעבר לגדר כבר צועקים: היי, אתה גבוה, אתה משחק פוקר? ואם הוא חברה'מן ועונה "כן", הוא יושב כבר חצי שעה אחרי כן בקפה ומשחק. בין אלה שבאו אתמול למשל נמצא אחד שהוא חבר בקלוב לשח-מט "לסקר" בתל-אביב ומיד אחרי שבא כבר "תפשתי" אותו וכבר שחקנו. יש גם הרצים לכדור מעופף וכדומה.

וגם היום היה "מענין". היום בא הנציב העליון לבקר. עבר בכל הצריפים. משלחת רצתה להתיצב בפניו אבל לא נתקבלה. מילא, ישלחו ודאי את הבקשות בכתב. כל הביקור עבר מאורגן יפה רק הפולנים הפליליים נסו לעשות "קונצים". כשהנציב נכנס למחנה שלהם, שנים חתכו בסכינים את צואריהם ובטנם וארבעה קבלו התקפות אפילפסיה, אבל זה עבר בצורה מגוכחה מאוד. כבר רגילים כאן לטפוסים כאלה ולהתקפות שלהם. גוגול היה סופר גדול ו"הרביזור" הוא ספר נצחי לכל הזמנים,¹ לכל העמים. בזמן האחרון הורע קצת מצב הקריאה כאן. למעלה מארבע מאות ספר נשלחו לסודאן ולא נשאר כלום. השבוע נשלחו על ידי איי. מ. סי. איי. (חברת הנוצרים הצעירים)² הרבה ספרים אנגלים וספרים מדעיים יוצאים מן הכלל. יש בכלל לשבח מאוד מבחינה זו את החברה הזאת. הם גם שנתנו את הרדיו למחנה. לעומת זאת איום הוא היחס של המוסדות העבריים. מפקד המחנה פנה

1 ניקולאי גוגול (1809-1852), סופר רוסי. במחזה "הרביזור" (המפקח), מספר גוגול על תושבי עיירה רוסית המנסים להרשים אדם, שבטעות חושבים אותו למפקח ממשלתי. במהלך המחזה מתגלית השחיתות של בעלי התפקידים הציבוריים.

2 Y.M.C.A., הירוע בארץ בעיקר בגלל אצטדיון הכדורגל שלו בירושלים, אצטדיון ימק"א, בו שחקו הקבוצות "בית"ר ו"הפועל". האצטדיון כבר אינו קיים.

לעירית תל-אביב בבקשה לשלוח ספרים עבריים ונתקבלה תשובה שלילית. אחרי שיצאו המפא"יניקים לא יהיו גם ספרי "עם עובד" ו"ספרית הפועלים". מיום שהם יצאו הפסיקו גם לשלוח את "דבר" ו"משמר". מקבלים רק את "הבקר" ו"המשקיף". וסוף סוף הלא צריך לדעת את "האמת". מילא, ודאי בקרוב יהיה סידור טוב בשאלת העתונים. אבל ספרים עבריים כנראה לא יהיו. כמובן שלסודן צריך היה לשלוח. להם עוד יותר קשה.

נו, את רואה ילדה שלי. אלה הן ה"שמחות" וה"דאגות" שלנו. אין כמובן בזה פרופורציה לדאגות וצרות של המשפחות בכלל ושלך בפרט, אך מה לעשות, זהו מזל כאן שאדם יכל להסיח את דעתו מהדאגות שבחוץ, אחרת קשה היה להחזיק את העצבים.

ועתה, היי שלום ילדה שלי ושלום ל"ויטמין נ". הנחמדת. אני מחכה למכתב עם התמונה החדשה. במכתב זה חִדְשְתִי את העט הנובע ותודה רבה עבורו. לו אפשר היה לנשק את הנשמה שלך כדי לשמח ולחזק אותה קצת הייתי עושה זאת.

שלום רב לכל
ישראל

* * *

17. אל: בתיה שייב

22.2.1945

פה בבית החולים החיים עוד יותר שקטים. אפשר יותר ללמוד ולחשוב. ומה שאדם איננו מספיק לחשוב ביום הוא גומר בחלומות בלילה. היה שבוע ימים שלילה לילה חזר חלום אחד: טילתי ברחובות ערים בפולניה וחפשתי, ידוע את מי שחפשתי. וראיתי תמונות נוראות של אנשים מפוחמים, ופתאום: ואני מטייל עם הילדה שלי הצוחקת, הזורחת ויש הרבה מאוד שמש מסביב. ויש גם חלומות מצחיקים. הנה פעם חלמתי שבאו הנה לביקור המלך והמלכה האנגליים בלוויתו של צ'רצ'יל.¹ הם מבקרים בבית החולים ואני מדבר עם צ'רצ'יל על המצב בחזית. אנו הולכים יחד וכבר מתקרבים לשער ואני חושב: "אולי אצליח לצאת יחד אתו..." אבל לא יצא מזה כלום כי התעוררתי.

1 וינסטון צ'רצ'יל (1874-1965), ראש ממשלת בריטניה בשנים 1940-1945 ו-1951-1955.

לאחל לך חג שמחה? אין טעם. איזה חג? פורים או פסח? מי יודע מתי יגיע המכתב? והעיקר: מה יועילו האיחולים? שאלו אותי אחרי הביקור: מה מספרת אשתך? היא שקטה? בוכה? ואמרת כן: היא אמרה לי: "כשאני חושבת, באמת אינני בוכה, אבל כשאני בוכה אינני יכולה לחשוב".¹

* * *

18. אל: בתיה ונעמה שייב

"יפה היא המוסיקה גם אם נוגה היא"

על השירה שבדברי בתו נעמה, על בתיה אשתו, על מוסיקה ועל יין.

[סוף פברואר או התחלת מרץ 1945]²

שלום לילדותי!

כשחזרתי מהביקור קבלתי מחמאה חדשה בשביל נעמה. שהיא נחמדה כמובן אומרים לי תמיד כל אלה שיוצאים עמי לביקור. הפעם אמרו לי מחמאה חדשה ששמחה אותי מאוד. אמרו לי שמדברת היא עברית יפה. וזה נכון. גם אני נהניתי מהפטפוט שלה אבל חשבתי שודאי סוביקטיבי אני וכל מלה שלה וכל משפט שלה מצלצל לא באזני כי אם קודם בלבי ורק דרך לבי הוא בא אל האוזן ועל כן – הצלצול הוא חם וטוב. מבחינה זו אנשים מהצד יכולים לשמוע יותר ממני כי שנינו גם אני וגם הילדה נרעשים מאוד מאוד ונרגשים מאוד מאוד בשעת הביקור. לי – כמובן שני העולמות שלי, או שני המאורות שלי המאור הגדול והמאור הקטן, נוסף לזה יש מה לספר ויש מה לשמוע. אך היא ודאי עסוקה יותר מכולנו. היא מתרוצצת ביני לבין ה"מתנות" שהיא מביאה וזה כמובן עסק שלם להעביר מסל אל סל. ממש עבודת קודש והיא עוסקת בזה בהתלהבות. נוסף לזה המקום ודאי שמספיק לילדה כזו מקום להתרוצצות, פה אנשים, שם כלב, פה קצין שבילי³ ושם אבא ובאמצע כל אלה אמה רוצה דוקא שהיא תגיד את כל השירים שהיא למדה וודאי הבטיחה הרבה פעמים ואם יש עוד מזל ואבא מביא איזו מתנה אז בכלל היא מתבלבלת ומתרוצצת. בקיצור עובדת עבודת פרך. לי כמובן לא חשוב ביותר מה היא עושה, מדברת עמי,

1 מכתב זה לא נשתמר בידינו. הטקסט המובא כאן מופיע ב"מעשר ראשון", ע' קס-קסא.

2 חג פורים המוזכר במכתב חל ב-27 בפברואר.

3 שמו היה שווילי.

מנשקת, רצה, שרה או אפילו שוברת ביצים – כל זה כמובן לא אכפת. האשר הוא לראות אותה, וכל מה שלא תעשה ולא תגיד אצלי זה כמו שיר. וכשהיא במקרה פוגעת בפני אמה בצעצוע ואומרת: סליחה, לא רציתי ומלטפת את אמה – זה יותר יפה מכל השירים שהיא לומדת ושרה. זה כבר אופי. ודאי שגם זה את למדת אותה, אבל יש הכדל. שיר יוצא כמו תקליט, אך בקשת סליחה כזו שרננה כמו תקליט כי הרי זה לא מוכן מראש, זה בא במקרה והתגובה שלה יפה. זה ואחר כך כשעמדה בפתח וקראה לי עוד הפעם לחזור, נתנה נשיקה ואחר כך עוד הטתה את ראשה הצדה ואמרה: אבא! אלו היו שני השירים היפים ביותר שהיא שרה לי בביקור האחרון.

בפורים היתה פה מסיבה, אני הקראתי שיר אחד: על היין ועל המים והסברתי אותו.¹ בשיר הזה יש ויכוח בין מים ליין. מי יותר חשוב. המסקנה היא ששניהם יחד טובים. וזה נכון. בלי מים כמובן שאי אפשר לחיות אבל מים אינם מספיקים. מים שותה כל בהמה וחיה. יין יִשְׁמַח לִבְבּ אָנוּשׁ. היין זוהי אֶמְנוּת השמחה באדם. יתרון האדם על הבהמה – יין. כמובן לא כמו ששותים גויים, לשכרות עד שמתגוללים בכורות ובבוץ או עד שמוציאים סכינים... אלא רק כדי להעלות את דרגת הרגשת החיים. אם המים – הפרוזה, היין – השיחה. ואם כן – אתן הנכח היין שלי את והיא. כשאני רואה אתכן נעשה לבי חם כמו אחרי שתיית יין טוב. אתן – טעם החיים. אתן – המוסיקה שלי. כמובן שיש גם מוסיקה רצינית, כבודה, נוגה כי המוסיקה איננה שקר. המוסיקה – אמת ובכל זאת יפה היא המוסיקה גם אם נוגה היא. ורק יין רע מתקלקל כשהוא עומד זמן רב. יין טוב איננו מתקלקל, הוא נעשה עמוק יותר חזק יותר ואת בתיה שלי יין טוב את, את זאת ידעתי מהרגע הראשון שראיתי אותך ואין אני חושש כלל וכלל. יין כזה איננו מתקלקל, הוא נעשה עמוק יותר, חזק יותר. על כן ספרתי לך בצחוק מה שספרתי ובקשתי לא לשים לב לזה. אמנם אינני ערום ביותר, יש ערומים ממני ואפשר לרמות אותי, אבל ביין זה לא טעיתי.

אני מצרף מכתב לאמריקה, שלחי אותו מיד בדואר אוויר. אם בינתיים קבלת עוד משהו תוסיפי למכתב. כדאי שתכתבי כמה מלים, בקשי שיכתבו לך באנגלית ותעתיקי.

אהבה ושלום לכן ישראל.

* * *

1 הכוונה לשירו של שלמה אבן גבירול "ככלות ייני תרד עיני פלגי מים", שיר שהיה אהוב מאד על אלדד.

“לאחר שהתיתמנו – והלואי ולא יהיה זה אמת! – מכל היקר לנו”
 על חלום בלהות, על יציאתו מאירופה יחד עם בתיה, על תקווה לעתיד, ועל נשיאת
 כאב בחיים.

8.III.45

שלום רב לך, בתיה.

שאלת אותי בביקור הקודם למה אני כותב לך על חלומותי.¹ ומה לעשות כשיש
 לי חלומות כאלה? ממש באותו הלילה אחרי הביקור שלך חלמתי שוב חלום
 מוזר ומעניין: אנו נמצאים באיזה בית באיזו עיר גדולה מאוד ופתאום הבית
 מתחיל לזוז, הרהיטים זזים, דרך החלון אנו רואים שכל הרחוב זז. מישהו צועק:
 רעידת אדמה. אנו מחזיקים חזק אחד את השני בידים ויורדים. כשאנו באים
 לרחוב כבר אחרי הכל. העיר כולה חרבה רק מעט מאוד בתים נשארו ואנו שנים
 הולכים בין הרחובות והבתים החרבים האלה יד ביד ומשתוממים על ההצלה.
 כך חלמתי בתיה, ממש כך. ודאי שזה בתוצאות השיחה שלנו. ניסיתי להשקט
 אותך ברוגוך וצערך בהזכירי לך כיצד ניצלנו מהאש של הנאצים ומהקרח
 והשלג של הרוסים.² אני מבין יפה יפה שדוקא זה שעברנו דרך כל הצרות
 האלה מורשא המפוצצת בחיי פליטים בוילנא, בקור וברעב ופחד יומם ולילה
 יומם ולילה ודוקא מפני האסון שהתחולל על ראשי יקירינו-קרובינו שם ואין
 לנו עד היום הזה כל ידיעות משם, דוקא זה מגביר את הצורך להיות יחד, מאוד
 מאוד ותמיד תמיד יחד. לנוח קצת בשקט מכל הרע שעבר עלינו, קצת שקט
 וקצת נחת ולהיות יחד רק יחד לאחר שהתיתמנו – והלואי ולא יהיה זה אמת!
 – מכל היקר לנו כי נשארנו בודדים. אני מבין זאת יפה ואני מבין גם יפה את
 צערך כשאת מוכרחה לעזוב ילדה חולה בבית ולצאת לעבודה ואת תביני גם
 את צערי כשאני יודע כל זאת ואני חסר-אונים, אני יכל רק לשמוע, לקרא
 ולחשוב ואינני יכל לעזור לך. אינני יכל לעזור לילדה החולה ואינני יכל
 לשמוח עם הילדה הבריאה. את ודאי יודעת שכל זה לא גורם לי נחת ובכל
 זאת אני מתאמץ לספר לך על הצדדים השקטים ומצחיקים שבחיים פה, על

1 ראו לדוגמה מכתב לבתיה, 22 בפברואר 1945, לעיל.

2 ב-1 בספטמבר 1939 פלשו הגרמנים לפולניה, ובכך נפתחה מלחמת העולם השנייה.
 כעבור מספר ימים ברחו אלדד וחברי נציבות בית"ר הנוספים מעיר הבירה, ורשה, דרך
 לכוב, לוויילנה. כאשר הרוסים השתלטו על וילנה, עברו בני הזוג אלדד ומנחם ועליזה
 בגין לבית בכפר שליד העיר, שם הסתתרו עד שבגין (1913-1992), לימים המפקד הראשי
 של האצ"ל וראש ממשלת ישראל) נעצר. ישראל ובתיה נעזרו במסמכים מזויפים ויצאו
 לארץ ישראל דרך רוסיה ותורכיה. הם הגיעו לארץ באפריל 1941.

החגיגות וכו' וכו' כדי להרגיע אותך ונדמה לי שגם הפעם בסופו של ביקור היית הרבה יותר שקטה מאשר בראשיתו. ודאי הקל לך קצת אחרי ששפכת את לבך וסיפרת לי על דאגותיך וטוב מאוד שעשית זאת וטוב מאוד שאת גם כותבת לי כל זאת ואין את צריכה לקרוע ולהשמיד את המכתבים, תבכי, תבכי תשפכי בתיה את כל לבך גם במכתבים וגם בביקורים בלי כל פחד ומחשבה. הרי זהו הדבר היחידי שאני יכול לעשות לעזרתך: לקלוט את הדמעות שלך, לאסוף את בכיך, צערך, דאגותיך. ואני רוצה לשמוע אותך. אני קצת "פילוסוף" ואני "מסתדר" באיזה אופן "פילוסופי" ומתנחם בכל מיני ניהומים ולך נעשה יותר קל על הלב אחרי מכתב ואחרי שפיכת הלב בביקור. האמיני לי שאני מקבל זאת באהבה. שמעת ודאי יחד אתי איך שבחדר הביקור אחרי ה"שלום" קראה אם אחת אל בנה: "זְאֵלְסֵט זִיך זְעָהן פֶּפֶרְאָוִיעֶן אִין דָּאָע נישט" ¹ – והיא עצמה שבורה ורצוצה... אם יהודיה! לא מפני שאני רוצה שתם לנחם אותך אלא מפני שאני מאמין באמת שאחרי כל הנסים שקרו לנו שבאמת יצאנו מרעידת אדמה, אני מאמין שבקרוב תגמרנה גם צרותינו אלה. אתמול יצא לחן[ופש אדם, אחד שישב אחד-עשרה חדש. אומרים שעד החגים עוד הרבה ישוחררו, אולי אזכה גם אני, בין כה וכה הרי השנה כבר הולכת ונגמרת. ² ושנית הרי גם המלחמה הולכת ונגמרת וייתכן מאוד באמת שבשבועות הקרובים תגמר ואז ישתנה גם הכל כאן ונוכל לחיות בשקט ובמנוחה יחד ולגדל את נעמה'לע הנחמודת. אני בטוח בזה בתיה ובשם זה אני מתחנן: החזיקי מעמד. אני מודה לך מאוד על תמונתך ששלחת לי. ואל תחשבי שאינני יודע שאין זו תמונתך מהיום. זוהי תמונה שופעת שמחה ואשר. חלומי הוא לראות אותך שוב כך: מלאת הפנים ומלאת שמחה, אולי לא שמחה כזו שהיתה לך פעם, שמחה ריקה קצת של בת חסרת-דאגות, אך שמחה עמוקה יותר, מלאת תכן יותר, שמחה רצינית יותר. שמחה לא של "לפני צרות" "בלי צרות" כי אם שמחה של "למרות הצרות" "אחרי הצרות". לא שמחת נערה שלא טעמה טעם כאב אלא שמחת אם שטעמה טעם כאבי לידה וכאבי חיים גם ביחס לילדה וגם ביחס להרבה הרבה דברים אחרים הבאים לו לאדם בחיים בצער ובכאב אך אשרי האיש שבאים לו. גם הילדה באה לך בפחד ובצער ובכאבים איומים ואת שמחה לה ואת מאושרת בה למרות הדאגות החדשות שהיא גורמת לך וודאי לא יעלה על דעתך להגיד: איי מה טוב היה לי בלעדיה... כך הוא בתיה שלי עם כל לידה ועם כל כאב בעולם: נזכור זאת.

1 תנסה לשפר את בריאותך ואל תדאג.

2 אלדר מתכוון לשנת מאסר.

ודאי שיכבד עליך גורלך עוד ביותר בימי החג, בליל הסדר. אנו נבלה – באם אהיה מוכרח עוד לשבת כאן – פה בהמון אנשים, ברעש, ביחד. אינני רוצה שתשארי לכך בליל זה. תשבי עם אנשים יחד לסדר, אנשים קרובים או עם שכננו או עם משפחתנו ובלב נהיה יחד "רק" בלב. "רק" זה הרבה מאוד.

בתנאים אלה כאן – זה הכל

סיפרתי לך שבא אישור מהממשלה על החגורה ודאי מסרת את זה לרופא שיתחיל לעשות אותה כי זה לוקח ששה שבועות. אני חושב שגם מכאן יצא מכתב רשמי לרופא.

אל תרבי לי לשלוח לחג יותר מדי. פה מקבלים לחג מכל צד מכל טוב מצות ויין והכל מה שצריך כמו לכל חג.

אני מצטער שלא נדברתי אתך באיזה אופן, על ידי איזה מבקר מכר להודיע לי על מצב בריאותה של הילדה ועל תוצאות ביקורך בירושלים. אני מחכה למכתבך הבא.

ועתה היי שלום ילדה גדולה שלי והיי בריאה ילדה קטנה שלי
ישראל

* * *

20. אל: בתיה שייב

"כשאני רואה יהודים כאלה אני גָּאָה שאני יהודי"

על פסח במחנה, על ניהול ה"סדר", ועל ביקורו של הרב אריה לוי.

יום א' של פסח. [29 במרץ 1945]

שלום לך מְלִכָּה שלי!

פסח ראשון אחרי שבע שנים שאין אנחנו יחד, מלכה שלי. אֶמֶש ערכנו כאן את הסדר, כאשר נודע שלא יבא שום רב בקשו אותי שאני קרוב קצת למקצוע הרבנות ש"אמלוך" כאן על מאה ושלושים איש ב"סדר", ואקרא להם את ההגדה. למרות מצב בריאותי הרופף עדיין לא הרפו ממני, עשו לי מטה טובה ורכה בשביל העצמות והגבס שלי והושיבו לקרא את ההגדה. לפני שהתחלתי בהגדה אמרתי להם כך:

הכבוד שאתם עושים לי הוא יותר גדול מהיכולת שלי. לא מפני שאינני יודע לקרא את ההגדה ולא מפני שאין לי קול לשיר ולא מפני שאני חולה, אלא מסבה אחרת לגמרי. אני יודע מה שנעשה בלבכם כי אני יודע מה שנעשה בלבי. בלב כל אחד מאתנו יש חלל ריק כמו שבביתו של כל אחד מאתנו יש כסא ריק העומד ומחכה לו. לכסא הזה פונות עיני אבות ואמות, נשים וילדים, אחים ואחיות ורק מעטים מהם יכולים להתגבר על הדמעות הנדחקות לעינים. אין עוד חג בחגי ישראל שכה יקשר את המשפחה כמו חג הפסח. זהו פולחן משפחתי. להיות ל"סדר" בבית זה יותר מלהיות "כל נדרי" בבית. על כן יודע אני שבלבו של כל אחד ואחד מכם יש חלל ריק כזה, ריק מאוד. וזה שמנהל את הסדר צריך כאילו למלא את החלל הריק הזה. ואת זה אינני יכול. בשום אופן ולו הייתי גדול הרבנים וגדול החזנים לא הייתי יכול למלא את החלל הזה. שום דבר בעולם אינו יכול למלא את המקום של המשפחה, האב, האם, האשה, הילד. אני יכול לכלל היותר בעזרת ההגדה היפה וקצת בעזרת היין הטוב לנסות לכסות את החלל הזה שנשכח אותו לכמה רגעים.

ואחר כך אמרתי את הקידוש בניגון שאבא שלי ז"ל אמר ואת הכוס הראשונה מארבע הכוסות שתינו כולנו לחיי המשפחות שלנו בחוץ.

קבלנו רשות לשבת עד 12 בלילה. האכל היה טוב. קבלנו הכל מועד הקהלה בירושלים. מצות (חבילה וחצי לכל אדם) יין, בשר, דגים, פרות.

כך מְלַכְתִּי בשנה זו על 130 איש... ואני מוחל כמובן על כל המלוכה הזו, אני רוצה להיות איש צנוע ופשוט. אני מסתפק לפי שעה "למלך" על מְלַכּוֹתִי הקטנה שבחדר הקטן עם מְלַכְתִּי היחידה והנסיכה הקטנטנת שעוד איננה יודעת לשאול.

אך מה לעשות? היום מתארים בעתוננים את הפסחים האחרונים בפולניה לפני שנה ולפני שנתיים. לנו עוד טוב ואנו צריכים במצב זה לברך: שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. באלה הימים קראתי משהו מדברי רומן רולאן הגדול שמת זה עתה. הוא אומר: "יש רק גבורה אחת בעולם, לראות את העולם כמות שהוא ולא להוב אותו. טוב להביט לתוך עיניו של הצער ולהעריך אותו. ברוכות תהיינה לנו השמחות וברוך לנו הצער! שניהם אחים הם ושניהם קרובים. הם שמחשלים את העולם ומרוממים את הנפש הגדולה. הם הכוח, הם החיים והם האלהים".¹

אין לי מה להוסיף לזה. המלים הן פשוטות מאוד ורק אדם גדול כרולאן יודע לבטא דבר עמוק כזה במלים פשוטות כאלה. אני רק יכול להגיד גם בשמך: את האח האחד משני האחים את הצער כבר הכרת. האם לא הגיע הזמן שגם תכירי

1 מתוך ספרו "חיי מיכלאנג'לו" (1907). התרגום לעברית יצא לאור רק בשנת 1947. אפשר, שאלדד קרא את הספר באידיש. על רולן, ראו מכתב לבתיה, 17 באוקטובר 1944.

את האח השני? אני חושב שכן. את רשאית לכך וראויה לכך ואני בטוח שגם תזכי לכך. הלואי רק במהרה.

אתמול לפני הצהרים בקר אצלנו מטעם הרבנות הראשית הרב אריה לויין זה שהוא רב קבוע בבית הסוהר בירושלים.¹ מה להגיד לך? אין אדם שני כמוהו בעולם כולו.² זה צדיק במלוא מובן המלה. כשהוא נכנס, כשהוא לוחץ את היד נעשה כל כך חם בגוף ובנשמה! כשהוא בא יורדת על המחנה כולו שכינה ממש, כל כך הרבה אהבה! הוא אמר לנו אתמול שהוא מקנא בנו. אנחנו סובלים ועל כן אנחנו קרובים יותר לצער של עם ישראל כולו, של אחינו היהודים באירופה. אנחנו מרגישים במקצת מהאסון האיום, בעוד אשר הוא ואחרים בחוץ ישבו בסדר עם משפחותיהם וישמחו ושלא ברצונם ייִהנו הנאה מלאה וישכחו את האסון. על כן הוא מקנא בנו, כי האמת אסור ליהודי בימים אלה לִיְהוֹנֹת הנאה מלאה, אסור. כך אמר. וכשהוא עמד והתפלל תפלה רגילה בבית הכנסת בכינו כולנו, כולנו, כך הוא מתפלל. זהו רב. כך צריך להיות רב יהודי. כשאני רואה יהודים כאלה אני גָּאָה שאני יהודי. יותר קל לסבול, באמת יותר קל, וחבל באמת שהוא בא לכאן רק לעתים רחוקות. הוא מכיר אותי עוד מהימים שישבתי בירושלים והוא דואג מאוד לבריאותי.

אני מקוה לראות אותך בשבוע הבא אולי עם הילדה. אני מקוה שהילדה קבלה מתנות יפות לחג וליום ההולדת והיא כבר בת שנתיים!! אני מקוה שתחוגי את יום הולדת גם בלעדי כי הרי היא כבר מבינה. שתשמח קצת! ותשמחי גם את, תשמחי למרות הכל כמה שאפשר. תשמחי בה ועוד והלואי בקרוב נשמח יחד. עוד נשמח בתיה מלכה שלי, עוד נשמח נסיכה קטנה שלי ועוד נספר ב"סדר" הבא יחד עם צרות מצרים גם את צרותינו אלה, כך מלמד אותנו חג החרות, כך מלמדת ההגדה של פסח.

נשיקות לך ונשיקות לנסיכה הקטנטנת ליום ההולדת שלה. ביום זה אהיה בכל נשמתי אתכן. ואעשה פה בצריף שלי – נשף. ישראל.

* * *

1 הרב אריה לויין (1885-1969), המכונה "רב האסירים". במשך עשרות שנים ביקר בשבתות ובחגים את האסירים בבית הכלא המרכזי בירושלים. כן, ביקר בקביעות את המצורעים בבית החולים למצורעים בעיר. נודע בחיבתו לכל אדם, ובאהדתו למאבקם של חברי המחותרות נגד השלטון הבריטי בארץ ישראל. מכתבים אחרים שכתב אלדר לר' אריה לויין מובאים בספר זה, להלן.

2 אהבתו הגדולה של אלדר לר' אריה לויין באה לידי ביטוי גם בכך שלימים ביקש ממנו להיות הסנדק של בנו, אריה.

21. אל: בתיה ונעמה שייב

"אמי העצבנית מאוד היתה זו שדחפה אותי לקפוץ"

כאמור, אלדד ברח משוטרים שהמתינו לו במקום עבודתו בגימנסיה בתל אביב. הוא נכנס לבניין מגורים (בפינת הרחובות פרישמן והירקון), הגיע לדירה שבקומה הרביעית ונמלט דרך חלון באחזו בצינור מים. אולם משום מה הוא החליק ונפל, וכך נעצר. במכתב הנוכחי מתאר אלדד בדרכו הייחודית את נסיבות הנפילה.

[1945]. 3.V.

שלום לילדותי השתים!

הפעם אחרתי כשבוע ימים בכתיבת המכתב. בשבת נגמרה השנה למעצרי ואף על פי שלא קבלתי כל הבטחה מפורשת וכל ידיעה שהתיק שלי כבר עבר לועדה, בכל זאת כמובן שחכייתי וקיויתי. אולי בכל זאת העובדה שאין לי בחוץ מי שיטפל בי וישב בירושלים בלי הרף בשבילי, לא ישפיע לרעה וישחררו אותי אחרי תום השנה. על כן לא כתבתי, מי יודע אולי יבא הקץ הטוב, כל הדברים הטובים עם סיום המלחמה יחד ואני אגיע הביתה לפני המכתב. אך בינתיים הודיעו לי למחרת בקונדך כי זמן מעצרי הארך לשנים עשר חדש. כמובן איני צריכה להתיאש. ההחלטה אף פעם אין פירושה שאין משתחררים לפני כן. זוהי החלטה פורמלית ואין אצלי ספק שזה לא ימשך זמן רב כזה ביחוד אחרי שהמלחמה למעשה כבר נגמרה ועמה יבואו ודאי הרבה שינויים. נקווה – לטובה.

בין כך ובין כך ביום השבת היה גם יום שנה לעוד "משהו" ודאי יותר חשוב מיום השנה למעצרי. מלאה שנה להצלה הנפלאה שלי ממות. הרי את יודעת שניצלתי בגס ואם גם עדין אני סובל ואני כבר שנה שלמה בגס ולא מהר אצא לגמרי ממנו ואם גם כאבי ברגלים לא עברו. בכל זאת יש תקווה שאצא בלי פגם והעיקר שאצא חי וכשאני רואה אותך וכשאני רואה את ילדתנו הנפלאה אני שמח מאד מאד שאני חי, אני שוכח כל מה שעבר עלינו את כל מה שעוד עובר עלי ואני רוצה מאד לחיות ולחיות אתכן ולחיות בשבילכן. מלא רגשות אלה עבר עלי יום שבת זה. התפללתי מכל לב, עליתי לתורה, ברכתי על הנסים שנעשו לי, עשיתי תפלה לבריאותך ולבריאות הילדה שלנו. ובערב עשינו "מְסֵבָה" בצריף (כאן מחפשים כל הזמנות לעשות "מסכות" כדי לשכוח את הצרות). במסכה נזכרתי שבדיוק בשבוע זה הוא יום המות של אבא שלי (היום), כשאני כותב את המכתב מלאו 11 שנה למות אבא) ואני אמרתי למסוכים: אתם משתוממים ודאי לשני הדברים יחד: ראשית למה ברחתי וקפצתי. שנית, איך

יצאתי חי. אסביר לכם את שני הדברים האלה בקיצור. אתאר לכם את אמא שלי ואת אבא שלי. אמא שלי היתה אשה מלאה טמפרמנט סוער, דינמית ועצבנית מאוד מאוד. ידעה לאהוב בלי סוף וידעה לשנוא בלי סוף. ידעה לצחוק וידעה לצעוק, שניהם עד כדי איבוד שווי המשקל. לעומת זאת היה אבא שלי אדם שקט מאוד, נוח מאוד, שקול מאוד ושקל מאוד כל דבר בדעתו. על כן נדמה לי שאמי העצבנית מאוד היתה זו שדחפה אותי לקפוץ אבל למטה עמד אבא שלי הטוב והשקט ותפש אותי בזרועותיו והציל ממות.¹

אני חושב שאת בתיה שלי שהכרת את שניהם ומכירה גם אותי תביני עד כמה עמוקה ונכונה התמונה הזאת. והיום ביום המות של אבא אני הודיתי לו על שהציל אותי ואני מתפלל שזכותו תגן גם להבא עלי ועלינו כולנו. בינתיים היה הביקור שלך. אני יודע כמה קשה עליך הדרך הנה עם הילדה, אבל האם אין הרגע הזה כשהילדה רצה אלי בידים מורמות בקול "אבא" שוה הכל? האם על כל הצער הרב הזה שנגרם לך בגללי שוה אני את כל אותם רגעי האשר שאת נותנת לי עוד היום במחיר סבלך ומשאך? חבל רק שהביקור הוא כל כך קצר וקשה לחלק אותו ביניך ובינה.

קרה היום "מכשול" קטן עם התיק. אוטו "עתיד" לא לקח אותו כי לא היה הקצין שתמיד מוסר את החבילות חזרה. אחפש הזדמנות אחרת להעביר לך ואם לא – אז יצא רק בשבוע הבא. אני מקוה שלא תדאגי בגלל זה. עכשו אני מחכה שיקחו אותי לירושלים. אשתדל לדבר השבת עם הרופא האנגלי באם יבא שיחיש את סדור החגורה. ועתה שלום לך ושלום לילדה הנפלאה היא באמת כל כך נפלאה. נשיקות רבות. ביום הולדתך אהיה רק אתך, רק אתך. לא שכחתי, לא אשכח. ישראל.

* * *

1 תיאור מפורט של החוויה הזו, של האם הדוחפת אותו לקפוץ והאב הקולט אותו בזרועותיו, מופיע בפתח ספרו של אלדרד "מעשר ראשון", עמ' ט-יב.

22. אל: בתיה שייב

"אפילו מכתב 'ריק'... הוא כמו לחיצת יד ומבט עינים"

21.V [1945]¹

שלום רב לך ילדתי.

אמנם את אמרת לי כי איניך כותבת לי, אין לך מה לכתוב וזה שיש לך לכתוב איניך רוצה לכתוב כדי שלא לגרום לי צער. שמעתי, הבינותי ובכל זאת כה עצוב לי מדי פעם כאשר מחלקים מכתבים ואני איני מקבל כלום. למרות הכל, דרוש לי מכתבך, אפילו אם לא יהיה בו כלום, אפילו אם יהיה בו צער. סוף סוף אפילו מכתב "ריק" כזה הוא כמו לחיצת יד ומבט עינים. ואין לחיצת יד "ריקה" ואין מבט-עינים "ריק". חכמינו אמרו שלתורה גוף ונשמה. הגמרא מסבירה את הגוף, הקבלה מטפלת בנשמה. כן יש גם גוף ונשמה לכל מכתב. הגוף קורא בעזרת העינים במכתב הרגיל, הפשוט. אבל הנשמה קוראה בעזרת הלב ובעזרת הדמיון הרבה יותר, הנשמה נוטלת כל אות ואות מן המכתב ומלבישה אותה לבושים ומעטירה לה כתרים. הנשמה קוראה הרבה. הנשמה יותר עשירה ויותר עמוקה מן הגוף. אך אין הנשמה יכולה ליצור מעצמה, דרוש לה גוף, דרוש לה קרקע. כתבי בכל זאת מכתבים בתיה... גם ביקור עולה לך בקושי ובכל זאת את באה, עשי כך גם במכתבים.

איך ביליתי את יום הולדתך לא אוכל לתאר לך אפילו לו הייתי משורר. אולי לו הייתי קומפוזיטור הייתי יכל לשפוך את געגועי בקולות מוסיקה, שהיא יותר עשירה יותר עמוקה משפת האדם. ודי בזה.

קראתי לפני כמה ימים איזה שירים ובהם כמה שכאילו הוציא אותם המשורר מלבי ביחוד אלה שהוא שר לבתו. הנה למשל כמה בתים:

לֹא תָמוּ עוֹד כָּל הָאֲגָדוֹת, לֹא, בְּתִי.

הִנֵּה אֲבִיךָ נֹצֵתָן עוֹד שְׁמוֹר הוּא אֲתִי.

וְעַתָּה יָדְךָ הַזְעִירָה עַל קִמְטֵי תַּטְפָּח

הֲלֹא הִיא כְּבוֹחֶשָׁה בְּצַבְעֵי נוֹף נִשְׁכָּח.

הֵה, יָד קָסָם קִטְנָה, כִּף תִּינוֹקוֹת בּוֹחֶשֶׁת

בְּחֵשִׁי וְקִסְמִי...

1 לא צוינה השנה. ייתכן שנכתב ב-1946, אולם הכרענו לטובת 1945, משום שאלדד מציין במכתבו שבתיה אינה כותבת, נושא שהוא מזכיר שוב במכתב שכתב ב-24 ביוני, וגם משום שב-1946 שלח אלדד מכתב כבר ב-15 במאי, זאת לעומת חודש מאי 1945, ממנו קיים מכתב רק מ-3 במאי.

היא ישנה עוד הארץ, עוד לא תמו קסמיה.
 כל אצבע מידוך לי רומזת: הנה!
 כל ניב פיך לא-מוכן וכל הגה מגמגם
 לי קורא בשפתה: "בא, נפליגה לשם!"
 הנה אביט בעיניך – הנה, אל אלהים.
 הפתחת לפני את שערי הפלאים?

אני מצרף גם לזה שיר אחד שלם, ובשעה שתהיה לך סבלנות ויהיה מי שיעזור לך תקראי אותו כי מה שנאמר שם אל הבת נאמר גם מלבכי אליך. כך הייתי אני יושב פעם אתך על גזוזטרת בתיך ושר לך שירים וחולם חלומות על זה איך להסיר ממך כל אפלה בחיים. ואולי גם את כילדה זו בשיר האמנת לי. אך מה לעשות? או שידי חלשה או ש"פצע גורל המכנה ישראל" באמת קשה הוא. וטוב לה לילדה שעדין איננה יודעת זאת ומאמינה ואולי בכל זאת יבא זמן אחר, אולי בכל זאת נצליח ולא יעבור עליה כל זה שעבר עלינו. הלואי רבונו של עולם.

זה כבר כמה שובעות שאני מחכה שיקראו אותי לירושלים. כבר כתבו מכאן לירושלים ואני גם דברתי אם אנשי הסי. איי. די. כשהיו כאן. אני מקוה שזה כבר יסודר. אם יודע לך שאני בירושלים תוכלי כמובן לבא לשם לבקר אותי שלא תפסירי ביקור אשר לפי חשבוני כבר צריך להיות בשבוע הבא. כשתבואי לירושלים תבקשי בסי.איי.די. שיתנו לך להפגש אתי או בבית החולים הממשלתי (אזיה שם שבועים) או אצל הרופא.

שמחתי מאוד לשמוע שהוטב לה לילדה בשעלת. אני מאמין כי אני מציתי מפיה את המחלה כי שבוע ימים אחרי הביקור השתעלתי ואמרתי לכלם שלקחתי מהילדה שלי את השעלת. שלום לך ולילדה. להתראות בקרוב ישראל.

* * *

23. אל: בתיה שייב

”תמיד הייתי ‘משוגע’ בנקודה זו של החופש והמוסר”

על סבלה של בתיה, על סירובה של בתם נעמה לרקוד על פי בקשה, ועל אופיו הדומה של אלדד.

7/VI.45.

שלום ילדתי.

היום קבלתי את החבילה שלך בהפתעה. אחרי שהיית בביקור לפני שבוע חשבתי שתשלחי רק בשבוע הבא. למה את באמת כל כך מתאמצת גם בכסף וגם בטְרָדָה?

מודאג אני קצת מהשנוי שחל בעבודתך. לא שאני מפוקפק בהצלחתך. הצלחת בתנאים יותר קשים. הצלחת לפני עשר שנים ואת עדיין ילדה מפונקת והצלחת בעבודה קשה, הצלחת מיד בעבודה בארץ. את זוכרת את אותו קיץ ראשון בירושלים ואת אפילו לפטפט בעברית איניך יודעת, אנחנו גרים באותו חדר קטנטן בירושלים בלי כל ואת התחלת לעבוד בקיטנה. והיום – עם כל הצרות שבאו עלינו אנו הרבה יותר עשירים. אנו עשירים מאוד, בתיה. יש לנו אוצר חי בבית. למרות הכל בתיה אני אומר לך היום הרבה יותר טוב לנו מאשר אז. אני בטוח שגם במקום העבודה החדש בתל-אביב תצליחי. אבל אני דואג כי יודע אני שקשה יהיה לך עד שתתרגלי לתנאים החדשים, ודאי תתעצבני קצת. נוסף על כך: מכה אני “על חטא” על שלא הקדשתי לך זמן ללמד אותך עברית הרבה שזה לא יגרום לך צער. אני יודע שרשָׁאִית אַתְּ לא לסלוח לי זאת. הרבה חטאתי לך וזהו אחד החטאים. אולי עוד אזכה פעם לכַפֵּר על חטאי אלה ולהקל לך את סבלך. מבחינה זו מאושר אני ואין יום שלא אודה בלבבי לאלהים על שנתן לנו את ילדתנו זו. עם כל הפכד שבחינוך וטיפול הרי היא מכניסה אור אפילו לחדר האפל ביותר של חייך כעת ועל ידה יכולה את באמת לשכוח את הצרות ביחוד את שכל כך הרבה ילדותיות עוד צפונה כך אשר מתפרצת ודאי בשחךך אתה וכשאת פנויה לה והיא מתחילה להסתובב במעגל ולשיר, את ודאי מסתובבת יחד אתה ושרה ואת הופכת אז להיות ילדה כמותה, ממש כמותה. רואה את, זהו הברדל בינינו. מצד אחד את מודאגת יותר מתמיד, מתמרמרת, רוגזת, בוכה, אך מצד שני מסוגלת את ברגעים מסוימים להיות כילד ממש שמחה וצוחקת בכל לב כמו ילד. ואני שאינני מתהלך תמיד מלא דאגות עם ראש מכוסה עננים, אני שאני אוהב הלצה ובדיחה וקלות – אין לי אותה סגולה ילדותית. יודע אני לצחוק אבל לא כמו ילד.

אגב: אינני יודע עם שמת לב: כמה פעמים בשעת הביקור בקשת את הילדה שתראה לי משהו מהדברים שהיא לומדת בגן והיא אינה רוצה, והפעם, לא בקשת ממנה לא אמרת לה והיא מעצמה התחילה להסתובב במעגל לשיר לה-לה-לה ו"אבא-אבא-אבא" וצועקת: לזון, לזון. היא בעצמה רצתה להראות לי איך היא רוקדת ושרה. וזה טוב כך, זה מוצא חן בעיני. לא יכלתי לסבל אף פעם כשהייתי מבקר את מישהו ורצו להראות את החכמות של הילדים והיו מבקשים אותם: הֲרָאִי לדוד... לא צריך להפוך את הילדים לבובות רֶאָוָה, אל תעשי כך עם הילדה שלנו. אל תתרגל להציג ולשקר. האם אין זה יותר יפה שהיא בעצמה רצתה להראות לאבא ולשיר ולרקוד? המעשה הטוב ביותר והיפה ביותר מאבד אצלי את ערכו אם אין בא מעמק הלב, מהבנתו ומרצונו העצמאי של האדם. את ודאי זוכרת שתמיד הייתי "משוגע" בנקודה זו של החפש והמוסר ולא אהבתי את המעושה והאָנוּס. אין אדם צריך לצחוק, להצטחק ולחַיך כדי למצא חן במישהו ואפילו אם זה יכל להביא לו תועלת. אני לא אעשה זאת, אינני יכל לעשות זאת. אל תכעסי עלי. וכמו כן לא אבכה לבקשתו ורצונו של מישהו. וטוב שהילדה שלי לא רצתה לשיר ולרקוד על פי בקשתך כי אם מתוך רצונה. הלואי שיהיה זה סימן טוב לאפיה שיהיה דומה לאפיי. אין לי הרבה מעלות טובות, אבל זו יש לי ועל כן כל כך התרשמתי מפרט זה. תני לה נשיקה מיוחדת בשמי עבור זה הריקוד שלה. ונשיקות לך? עבור מה? עבור סבלך הרב? לא את סבלך הרב אי אפשר לכסות בנשיקות. אין נשיקות עזות כאלה וחמות כאלה בעולם שתוכלנה להיות גמול על סבלך. במה אפשר לגמול לך על סבלך זה? אינני יודע. ואולי אני יודע, אולי אני רואה את הגמול הזה בחלומי, אולי הוא בשאיפותי שיזכני אלהים להגשים אותו, ילדה גדולה שלי.

ישראל.

* * *

24. אל: בתיה שייב

"עולם עצום ועמוק וקדוש וכאוב אשר שמו: חיי בפולין"

על תלמידותיו בוולקוביסק ששרדו, ואיבוד כל היתר.

[1945] 24.VI.

שלום רב לך!

עוד מעט והייתי "גוזל" ממך מכתב אחד.¹ לא חס ושלום בתור "עונש" על שאינך כותבת. אין את ראויה לעונש ואני סולח לך למפרע הכל בגלל הסבל שלך. העיקר שלמרות כל הנטל הרב על הגב החלש שלך תלכי תמיד בקומה זקופה. הרי היית תמיד מצוינת בהתעמלות והיית זוכה ב"אות אספורט" בבית הספר, הלא כן? הר היית תמיד מוכיחה אותי על שאני מתכופף. עכשו ישנם כל הסיכויים שלא אתכופף יותר. ארבעה עשר חדשים אני בגבס והוא מיישר את הגב. אבל לא פחות מִישרות הגב צריך להיות גם הרוח ישר. אשמח מאוד אם אוכל לתת לך את "אות הספורט" על הגב הרוחני הישר שלך, אך לא על זאת התכוונתי לכתוב. התחלתי בזה שרציתי ל"גזול" ממך מכתב. לפני זמן מה מצאתי בעתון ברשימת השמות מפולין (את יודעת שזהו הדבר הראשון שאני קורא בעתון) שני שמות של שתי תלמידות שלי מהגימנסיה בוולקוביסק. שתיהן חיות בוולקוביסק. ומה להגיד לך? הרי את יודעת איזה שמות אני מחפש בעתון! אך נעשה לי חס על הלב כשקראתי את השמות האלה. תמיד ידעתי שאוהב אני את התלמידים שלי (לא רק תלמידות...) אך מהזמן שנודע מה שקרה בפולין נוספו על הגעגועים שלי [...] הקרוב ביותר גם הגעגועים לתלמידי, למאות התלמידים מוילנא ומוולקוביסק. לא פעם חשבתי עליהם: היכן אתם, יקירי? אהבתי אתכם ויודע אני שגם אהבתם אותי. כמה כחות, כמה רגשות, כמה מחשבות השקעתי בכם. הייתם חלק ממני.³ היכן אתם? ופתאום אני מוצא שני שמות. אחת מהמחלקה הרביעית אחת מהשביעית. אני זוכר אותן כל כך יפה, אני רואה אותן בדיוק, אני זוכר את קולן. וכבר כמה שבועות שאני חושב לכתוב להן ובכל פעם אני דוחה את זה. אינני יכול להחליט בנפשי לותר על מכתב אלייך והלא רק פעמיים בחדש יכל אני לכתוב. בימים אלה נתגנב ללבי עוד ספק. אולי לא כדאי לכתוב להן בכלל. הרי וולקוביסק היא

1 אלדד היה נמנע באותו השבוע מלכתוב לבתיה, מסיבות שיבוארו בהמשך.

2 מילה לא ברורה, וככל הנראה הכוונה לבני משפחתו.

3 על געגועיו ואהבתו לתלמידיו כתב אלדד ב"סולם" (תשרי תש"י), במאמר "יזכור" לנשמות תלמידיו.

היום ברוסיה הסובייטית ומי יודע אם לא תהיינה להן צרות אם תקבלנה מכתב מארץ ישראל. בכל אופן הבולשת הסובייטית יכולה לפתוח להן תיק חשוד כי שם מביטים בעין רעה על כל מי שעומד בקשר עם חוץ לארץ. כך הצלתי "גזלה" ואני כותב לך ואני מתנחם בזה שבכתבי לך אני כותב גם לתלמידה שלי. כי הרי היית תלמידה שלי וגם עליך שפכתי מרוחי. ובכן היום את לי הכל. שלי בגוף, בבשר, בדם, ברוח. הכל. אשה, אם, תלמידה. הכל. הכל מה שאספתי, אגרת, יצרתי, זרעתי בחיי במשך שלשים שנה הכל זה נשאר שם ורק אותך הצלתי. את נשארתי לי מכל אותו עולם עצום ועמוק וקדוש וכאוב אשר שמו: חיי בפולין. שתהיי לי בריאה בגופך וזקופה ברוחך שתמלאי לי את כל מה שחסר לי והלואי ואצליח גם אני למלא משהו מזה שחסר לך כי כל כך הרבה חסר לך, כל כך הרבה אבד לך, כל כך הרבה דרוש לך. יתן לי אלהים כח לשלם לך.

ממני אין חדשות מיוחדות. היו כאן שני ימים השלשים שחזרו מסודאן¹ ושמחננו מאוד לשמוע כי הידיעות הנוראות שהיו על מחלות ומוות שם – אינן נכונות. האקלים הוא קשה מאוד ואין מים במדה מספיקה אך בדרך כלל יותר טוב מאשר חשבו.

עו"ד וולירו בקר כאן אצל אחד העצורים. בקשתי שיוודע בענין החגורה שלי. הוא הודיע שהכל בסדר. אמנם לא יכתבו לרופא אך הרופא צריך להגיש את החשבון וישלמו לו. אני מקווה שיהיה בסדר.

מהיום בעוד שבוע אני מקווה שיהיה ביקור. טוב. ביקור זהו דבר מוזר מאוד. זה כואב מאוד אבל רוצה אדם הרבה כאב כזה, הרבה מאוד. שמחה ועצב מעורבים בו יחד וגם העצב הוא טוב, טוב.

היי לי שלום ילדה שלי, תלמידה שלי. ושלום רב לילדה הקטנה שלי שאזכה להיות מורה שלה – מורה בכל. כל התלמידים אהבו אותי ודאי גם היא תאהב. ישראל.

* * *

1 שלושים העצורים שחזרו מגלות אפריקה. כ-300 חשודים הוגלו עד אז מארץ ישראל על ידי הבריטים. הם הועברו בין מחנות מעצר באריתריאה ובסודן, ובחזרה (מאוחר יותר, יגיעו גם למחנה מעצר בקניה). בחודש יוני 1945, לאחר עיון בתיקים של חלק מהחשודים, שחררו הבריטים 30 מהם. אלה הוחזרו לארץ ושוכנו בלטרון לפני שחרורם.

25. אל: בתיה שייב

"גם מ'חגורת העור' הזו של המעצר – אצא"

על הורדת הגבס לאחר 15 חודשים, על מחנה מעצר לעומת בית סוהר, ועל הרצון להיות עם בתיה ולהקל עליה.

2.VIII.45

שקט טוב לנפשך – בתיה!

שלשום חזרתי מירושלים. חזרתי בתלבושת החדשה שלי, בחגורת העור. רוצה את ודאי לדעת כיצד אני מרגיש את גופי בחגורה זו. מה אגיד לך. לצאת מגבס ולהכנס לחגורת עור זה בדיוק כמו לצאת מבית הסוהר בירושלים ולבא ללטרון. ממש כך. בגבס אדם נמצא כמו בבית סוהר. סגור בו יום ולילה, יום ולילה. הדבר הגרוע יותר בבית הסוהר הוא זה שאדם נמצא סגור בתא כמעט בלי הפסקה ואין הוא אף רגע אחד יכל להיות ל**בדו**. הבדידות איננו דבר טוב אבל לא פחות מזה רע כשאין אדם יכל בשום אופן להיות קצת ל**בדו**. ובבית סוהר אדם סגור כך בתא עם אנשים והתא צר, צר מאוד, ממש כמו בגבס ו**ברירה אין**. גבס הוא גבס. לעומת זאת חגורת עור זו שקבלתי דומה יותר למחנה עצורים ללטרון. אמנם – חגורה. אמנם – גדר תיל. אבל סוף סוף לא בית סוהר. היום אדם חפשי במדה מסוימת. רוצה – מתחבר. רוצה – מתבודד. רק בלילה אדם נסגר בצריף אך הלילה המבורך הזה נותן שנה טובה ושכחה טובה ומזמן לזמן גם חלום טוב, טוב כמי מקלחת קרה ביום קיץ. ורק עכשו אני מרשה לעצמי להשתמש במשל מְקַלְחֵי כזה כי הרופא הרשה לי פעם ביום להוריד את החגורה ולהתרחץ. עצם ההרגשה שיכל אני להוריד את החגורה הרגשה טובה היא, כמובן שאינני עושה זאת כי סוף סוף צריך עוד לשמור על העצמות הרעועות. ובכן בקצור: הרגשתי בחגורת העור היא ממש כהרגשה של אדם הבא מבית הסוהר ללטרון. אמנם מעצר, אמנם גדר תיל, אמנם חגורה אמנם לוחץ גוף זר על הגוף, אין חופש תנועות, ספורט – אי אפשר לעשות, לא לקפוץ, לא לרוץ ואפילו לא לשחק כדור רגל. רק ספורט הראש, שח-מט מותר לך, רק המוח יכל לעבוד בלי סכנה לעצמות. רק המוח. ובכל זאת טובה חגורת עור מגבס והרופא סוף סוף אמר כי גם מזה ישחררו אותי אחרי זמן. לפי שעה אצטרך לבא פעם בחדש אליו לבקרת ולצלומים. ועוד רופא אחד, לא רופא הגוף ולא רופא פרטי שלי, רופא אחר, רופא נפש, רופא טוב למרות הבקרת החריפה שמבקרים אותו אנשים מסכנים עצבנים, בְּחָלִים ובסבלם, הרופא היושב בשמים והיושב בלב אמר לי שגם מ"חגורת העור" הזו של

המעצר – אצא, עוד מעט עוד מעט. צריך לסבול. הרופא הזה נותן לפעמים רפואות מרות מאוד, עושה לפעמים ניתוחים קשים מאוד ואין האדם החולה מבין לשם מה ולמה. כך אמרו לי שני הרופאים ואני מאמין לשניהם. תאמיני גם אם בתיה ויבא שקט טוב גם לנפשך.

לפעמים גם אני רופא אכזרי כזה, אמנם נעמה כותבת לי בכתב הקשקושים שלה שאני אבא טוב, ואמה'לי שלה לא תמיד כך חושבת ויש לה די סבות לכך לא לחשוב כך אך מה לעשות ולפעמים אני אומר דברים וכותב דברים שאני מוכרח לכתוב ולאמור אותם כדי לא לעשות שקר לנפשי ולנפשך וקשה להתחרט על מה שעושים מתוך כנות. ואת יודעת ומחויבת את לדעת וממרחק הזמן וגם עם מספר ידיעות שאינך יודעת ודאי שתביני שמה שכתבתי לך אם גם לא היה אמת אוביקטיבית, אמת סוביקטיבית היתה ודאי. ואם הכאבתי לך – לא בזדון עשיתי זאת ומה מאוד הייתי רוצה ללטף את פצעך. אני אוהב מאוד שירה – יודעת את וחבל שאינני יודע בעצמי לכתוב שירים. לו ידעת! הייתי כותב שורות רפות וטובות כאלה שתהיינה במקום אצבעותי שרוצות ואינן יכולות ללטף את ראשך היגע, העיף מאוד. כל שורה – אצבע רכה ואוהבת. ולו ידעתי לחרוז חרוזים הייתי חרוז, ושוב חרוזים רכים וטובים אולי כאלה שהיינה ידע לחרוז. שיהיו החרוזים – כשפתים. חרוז לחרוז – שפה לשפה, חרוזים רכים וטובים, חמים ומלטפים. לו ידעתי לחרוז חרוזים שכאלה ולשלוח לך שיהיו במקום השפתים שהיו רוצות לנשק את מצחך ואז שתי עיניך הטובות שהן טובות אפילו כשהפה אומר מלים קשות. לו ידעתי לכתוב שורות שכאלה וחרוזים טובים הייתי כותב בתיה וזה היה ודאי ביטוי יותר נאמן ללבי, לנשמת, ואולי הייתי מעט, לרגע קט מרכז קצת את קשי חייך. אך מה לעשות ואינני משורר והפרוזה שלי לא תמיד היא רכה. וחיניך הם פרוזה קשה מאד. קצת שירה טובה כל כך נחוצה לך. נעמה היא מעט שירה כזאת. לי אין פה לא סבל של פרוזה לא יופי של שיר, לכל היותר פטפוט של עיתון. זה מבחינה אוביקטיבית. מבחינה סוביקטיבית – כמובן טוב לי הרבה מאשר לך. כי אני שקט ובטוח. והלואי ויכלתי למזוג קצת מהשקט הזה לנפשך. איך לעשות זאת, בתיה? איך?

שלום לכן ילדותי שלום מתוך חגורת העור.

ישראל

* * *

26. אל: בתיה שייב

"חיים יש! רצון יש! אהבה יש!"

שמעון, אחיה של בתיה, ניצול יחיד למשפחתה מהשוואה, יצר קשר מכתבי עמה. במכתב הנוכחי מגיב אלדד לבשורות הטובות.

[1945] 23.8

איי בתיה!

איך יכלת? תגידי לי איך יכלת לא לבא מיד אחרי שקבלת את הידיעה הזאת, ידיעה כזאת הנה אל השער ולהודיע רק שלש מלים, שלש מלים יקרות: "קבלתי מכתב מאחי". איך יכלת לקבל ידיעה ששמעון חי ולא לרוץ מיד להודיע? לעזוב את הכל ולרוץ. האם רק מפני זה שאני אף פעם לא דברתי אתך ולא כתבתי לך כמה אני מתגעגע כל אותן שנים לקבל סימן חיים ממישהו מהיקרים שלנו משם? הרי אני לא דברתי ולא כתבתי כדי לא להרגיז אותך, כדי לא להרבות את כאבך. הרי אני הייתי יום יום קורא רשימות בעתון ומקשיב לשמות ברדיו ותמיד מתוך דפיקות לב חזקות מאוד, דפיקות לב – אולי, שמא סוף סוף ישמע שם אחד. ועכשו אני יכל לגלות לך עוד משהו שלא רציתי אף פעם להגיד לך. תמיד הייתי משוכנע ללא כל ספק שהוא חי. אינני יודע מדוע, אולי מפני שהיינו חרשים אחרונים בפולין יחד, אולי מפני שאני מכיר אותו כאיש מלא חיים ותנועה בניגוד לאחי שהיו כבדים ללא חוש להתנועע, לנדוד. אינני יודע למה אבל עובדה היא שעליו הייתי מוכן להשבע שהוא חי. ועוד משהו, דבר מוזר אבל אמתי. כמעט על כולם, על כל היתר הייתי חולם בלילות, חלומות איומים. עליו לא חלמתי אף פעם. ואינני יכל להבין זאת איך יכלת להחזיק אצלך ידיעה כזאת מכתב ממנו, בכתב ידו, עדות חיה ולא לבא הנה? את יכולה לאחר לבא להודיע לי שאני עומד להשתחרר, כי סוף סוף אני יודע שאשתחרר. אבל ידיעה כזו שמישהו יקר לך ויקר לי חי, חי! ידיעת החיאת מתים ממש ידיעה כזו אסור להחזיק.

אחרתי קצת במכתב זה כי חכיתי לבקורך אשר כמו להכעיס אחר החדש. רציתי לכתוב לך מכתב לכבוד יום 2918 יום השנה השמינית לחתונתנו. אבל אינני מסוגל עכשו לכתוב על זאת. לבי ונשמתי מלאים רק שמחה זו: נשאר שריד! שיימק חי!¹ והוא בורשא. ויש מכתב (ואת אפילו לא הבאת אותו

1 שמעון ושיץ, אחיה הצעיר של בתיה, היחיד ששרד. משפחתה של בתיה נרצחה במחנה ינובסקה שליד לבוב. שמעון ואשתו חיו כפולנים בוורשה, באמצעות תעודות מזויפות. הוא היה פעיל במחתרת הפולנית. אחרי המלחמה הם ניסו לעלות לארץ והיו בין

להראות לי! איי בתיה עצבנית שלי!) וגם נשא. וגם אשתו הרה. ואת דואגת לזה ואני שמח. גם לזה. גם לזה! בתיה! זהו כח החיים העצום, זהו רצון החיים. כך נשארנו בתיה, אני ממשפחתי והוא ממשפחתך. יחידים אבל לא אחרונים. יחידים וראשונים להמשיך בתיה, להמשיך. דם קדוש נוזל בנו בתיה, בי, כך, בו. דם קדוש, דם ממאות דורות של עם קדוש ומעונה, ירושה כזו, ירושה של שיא הרוח האנושי ושיא הסבל האנושי ושיא הכח האנושי. את יודעת מה זה? אני ואת והוא וכל אלה שנשארו ממבול-דם-איום-זה אחריות קדושה ותפקיד קדוש מוטל עלינו: להמשיך. להקים מחדש חיים שנחרבו. להמשיך. על אפס ועל חמתם של כל כחות השטן. על אפס ועל חמתם. נח עבר על ימים של מבול מים. אנחנו נעבור במבול של דם ונעבור. כי כך אנו מוכרחים לעבור, מצווים לעבור. ומה את דואגת. שימק חי. הוא יקים מחדש את משפחת אביך ואמך. הוא ימשיך. ואנחנו צריכים לעזור לו בכל כח לבא הנה, כי כאן נוכל להכניס את הרגלים עמוק באדמה ולעמוד, לעמוד מול כל רוח רעה. אני בטוח בו בשמעון שלנו שכשם שרצון החיים שלו ואלהים הטוב עזר לו לצאת ממבול הדם כן יעזור לו גם לצאת מהגולה ולהגיע אלינו. סוף סוף מפולין אפשר יהיה לצאת והוא ודאי ירצה לצאת הוא ודאי ירצה לבא ולהתחבר אלינו, להתחבר עם הקרובים שלו. ואנחנו ברוך השם, ברוך השם אלהים עזר לנו להגיע כאן. יש צרות? אני במעצר? עבודה קשה? אין כסף? חדר אחד? אין דבר בתיה – חיים יש! רצון יש! אהבה יש! אמונה יש! לו היה לנו ארבעה חמישה חדרים ודאי היינו דואגים: לאן נכניס אותם? לסלון? לחדר המטות? ברוך השם, בתיה. ברוך השם בתיה, אין לנו דאגה זו. שרק יבוא, הוא ואשתו וילדם שעומד לצאת לעולם. שרק יבוא ויהיה מרווח מאוד לכלנו בחדר אחד ועוד יהיה הרבה מקום לצאת במחול מסביב לשולחן. כן בתיה שכה אראה בישועה כפי שאני בטוח שנראה זאת. אנו רוקדים עם שימעק ואשתו והתינוק והילדה שלנו על הידים ואנו רוקדים בארמון שלנו בחדרנו הקטן מסביב לשולחן. שכה נראה בישועת ישראל כפי שנראה זאת. אין לך מושג כמה שמחה ובטחון נכנסו בלבי. ואת תסלחי לי שלא יכלתי לשים לב לטענות האחרות שלך ולדאגות האחרות של עבודה כסף.

אני תמיד מוכן לשמוע ורוצה לשמוע על כל מה שמעיק על הלב שלך. הפעם לא יכלתי. השתוממתי לשקט הזה שבמסירת הידיעה.

הפליטים שהפליגו באניית "אקסודוס" ("יציאת אירופה תש"ז"). בנם נולד על האנייה. פליטי ה"אקסודוס" גורשו חזרה לאירופה. שמעון עלה עם משפחתו לאחר קום המדינה. הוא למד רפואה, שירת כרופא בצבא קבע, והמשיך במקצוע לאחר שחרורו. נפטר בשנות התשעים של המאה העשרים.

באופן מעשי אינני יודע ברגע זה מה אפשר לעשות. העיקר צריך לכתוב לו לכתוב הרבה והעיקר לכתוב לו שלא ישים לב למצב אשתו ויעשה הכל לדרך. יש בורשא תנועות ציוניות. יש מקומות הכשרה, קיבוצים, שיצטרף לאחד מהם כי הרי קודם כל יוכלו לבא אנשים מאורגנים. כל זמן שאין עוד סרטיפיקטים כאן אין אפשרות לעשות מכאן משהו. ברגע שיהיו סרטיפיקטים בשביל פולניה – נעשה את הכל. מה אפשר לשלוח? מה אנו יכולים לשלוח? חבילות אפשר? אולי חבילות בגדים? בשביל התנאים שלהם בגדים הם לא רק בגדים כי אם גם כסף. כסף אין לנו אבל מה שיש לנו מהסמרטוטים שלי ושלך, מעיל חרף שלך למשל – ודאי אפשר לשלוח, דברים בשביל תינוק – ודאי. העיקר תודאי אם אפשר לשלוח ושלחי. ומכתבים אל תחשבי ממנו. אני מותר על המכתבים אלי – אך אליו כתבי, אל תחכי לתשובות. כתבי כל שבוע. אני מתאר לעצמי מה זה בשבילו ובשביל כלם שם מכתב מכאן. אני מבין כמה כל זה קשה לך. עול נוסף על הסבל הרב שלך. אבל מה לעשות? אני חושב שאת צריכה להיות מאושרת שהוטל עליך עול כזה. זה קשה אבל זה טוב.

ואני מאושר שזהו מכתב ליום חתונתנו. וכשאני ביום זה אשמח כאן ביחידות, בשקט, תהיה זו רק יחידות חיצונית ושקט חיצוני. ביום זה אהיה לא רק אתך, ולא רק עם נעמה שלי, ביום זה אהיה גם יחד עם שמעון ומשפחתו החדשה. יהיה לנו בתיה היום הזה בשנה זו ליום המחשבה וההרגשה המשפחתיות הקדושות. ואם עדיין נפרדים הגופות, אין דבר. הרצון, המחשבה והרגש חזקים מכל הפרדה גופנית. נתגבר עליה, כמו שעם ישראל כולו גבר על השטן האיום ביותר שרצה להשמיד את גופו. בתיה, תהי הרגשה זו שלטת בך: אנחנו חיים. אחיך חי. ואנחנו יוצרים חיים חדשים, אנחנו ממשיכים.

אני מצרף למכתב גם פתקה בשביל שמעון.¹ כתבי מיד מכתב ותצרפי את הפתקה שלי כי מה הוא יחשוב אם יקבל מכתבים ממך מבלי מלה ממני? למה ידאג? והרי סוף סוף לי כאן במעצר יותר טוב מאשר לו שם ב"חופש"... את המכתב לדודה לאמריקה אכין לפעם הבאה. רציתי גם לכתוב לך מכתב לראש השנה, אבל כל זה נדחה בגלל הבשורה. מהיום בעוד שבועים – ערב ראש השנה. אכתוב לך. לפי שעה בתיה:

הרימי ראש. קשה לך – אני יודע. כל כך הרבה דאגות על כתפך. כל כך הרבה ואת כל כך חלשה. מכל הדאגות האלה תהי דאגתך לי הקטנה ביותר. לי כאן מלבד החפש – לא חסר כלום. איניך צריכה לשלוח לי לא כסף ולא חבילות.

הכל מספיק. אם אפשר – תשלחי את זה שצריך לעלות למשלוח אלי – לשמעון. לן דרוש יותר. ועיקר תפלתי בשנה זו תהיה בתיה, שאלהים יתן לך הרבה כח. בריה חלשה כזו כמותך צריכה לעמוד באמצע, יחידה. בעל במעצר ואח בגולה האיומה הרעבה והחולה בורשא. הרבה כחות דרושים לזה. יהי רוחך חזק בתיה ככח אהבתך. אבל אל תזניחי את גופך, שיהיה לו כח לשאת את כל זאת.

ראי בקשתך בתיה. למעני. למען הילדה ועתה גם למען שמעון שלך-שלי-שלנו ומשפחתו שניצלו בנס.

עתה שלום לך ולילדה וכל טוב לכולנו יחד לקראת השנה החדשה ואם לא אוכל השנה לשלוח לך פרחים ליום ה 29, יהי רצון מלפניך כאילו שלחתי. ישראל.

* * *

27. אל: שמעון ושיך

המכתב מתורגם מפולנית.

[23 באוגוסט 1945]

שמעון יקירי

איני דל לשון, ולמרות זאת קשה לי, קשה מאוד לרשום מה חשתי, כשהגיעה הידיעה ממך. אם חשבתי לעתים קרובות אודות מי העשוי לצאת מגיהנום זה, יותר מכל חשבתי עליך, בחיוניותך. ובאופי הכספית-רותחת שלך. רק כח כזה ובסיוע דשמיא (...נסים, הזדמנויות) עשויים להציל אדם, אמנם חוויות קשות, ניסיונות, השנים, וכן עתה המשפחה עשו את שלהם, כדי להפוך את שמעון "קל הדעת" הזה לאדם רציני, אך למרות זאת רצוי היה, שמעט מן הכספיות שלו תישאר בו, לפחות עד שנתאחד.

אנו חייבים להתאחד, שמעון, להיות יחד, אנו – השרידים. עלינו לעשות הכל כדי לחדש את משפחותינו ולהגן עליהן.

לנו, טוב כאן, טוב מאוד. רק שאתכם אנו רוצים לראות כאן. אנו, מצדנו, כמובן נעשה הכל. לעת עתה אין סרטיפיקטים, אך ישנן תקוות שיהיו. אתה הרי אף פעם לא התעניינת, וגם עתה וודאי לא מתעניין בפוליטיקה. אולם צריך עתה בכל זאת להתחבר לקבוצת הכשרה כלשהי המתכוננת לנסיעה. כי הן וודאי תהיינה הראשונות להגיע ברגע שתתחיל התזווה.

הייתי רוצה לדעת הרבה איך עברת השנים הללו. כתוב בהרחבה, כתוב כל שידוע לך על משפחתנו בלכוב. היה בריא, שמעון, והרבה בריאות לאשתך. הגרוע ביותר חלף כבר. אם יש לכם מזוודות, רצוי להמשיך לא לפרקן. בתנאים הקשים השוררים באירופה, לא לפרק אותן. לא. הנכם מצויים בתחנת צומת, כבר לא בדרכים חתחתים, בתחנת-צומת, אך טרם סופית. אנו מתגעגעים אליכם, מצפים. שלום שרוליק¹

* * *

28. אל: בתיה ונעמה שייב

"אני כאן לפעמים מתלוצץ ושר ושקט ושמוח בשעה שאת מתענה" על שיחה עם הראשון לציין - הרב מאיר חי עוזיאל - במחנה המעצר, והרהורים על החטא ומחילתו לפני הימים הנוראים.

[ראשית ספטמבר 1945]

שנה טובה ילדות שלי!

היום בקר כאן הרב הראשי עוזיאל. בשעת ביקורו פרצו כמה אנשים בצעקות נגד הרבנות על שאינה עושה כלום לטובת האנשים. כאשר הרב יצא ליוזיה אותו לשער ואמרתי לו שלא יתרעם על האנשים שנעשים כאן עצבניים. הרב ענה לי שהוא מבין אותם יפה והוא במקומם ודאי גם כן היה מתנהג כך. וספר לי שבימי המלחמה הקודמת נאסר גם הוא על ידי השלטונות הטורקיים והובא לבית הסהר בדמשק. והיות שהשאיר בבית אשה וילדים היה מצטער מאוד ודואג מאוד. והנה בא איזה כומר קופטי ושאל אותי: רוצה אתה לראות את משפחתך? ענה לו: איזו שאלה? אמר לו הכומר: אם כך תתנהג לא תראה אותה, כי תמות מדאגות. אדם צריך להתגבר על דאגותיו כדי לנצח אותן. וזו היא אמת בתיה. את אמנם עובדת קשה מאוד אבל הדאגות והגעגועים והמחשבות עליך ועל הילדה עלולות לגרום לדכאון הרוח והגוף. ואני שומר על כן על מצב רוחי. אני עובד. אני לומד ומלמד. אני משחק. אני צוחק. אני חוטא כלפיך בזה שאינני חושב עליך בלי הרף. אינני חושב בתיה כדי שאהיה

1 תודה לפרופ' שלום לינדנבאום, שתרגם את המכתב.

שקט, בריא, כדי שאוכל לצאת ולחיות למענך וילדתנו בריא בעצבים בריא בגוף בריא ברוח. ואסור לי על כן להתמיד לחשוב על מצבך ודאגותיך. במחשבותי אינני עוזר לך ואני מזיק לי ועל ידי כך גם לך. תסלחי לי על חטאי זה. תסלחי לי בראש השנה ויום כיפור על שאני כאן לפעמים מתלוצץ ושר ושקט ושמה בשעה שאת מתענה ביסורים קשים יסורי גוף ויסורי לב ואולי בשעות שאת בוכה בבדידותך – אני משחק או שומע מוסיקה. תסלחי לי בתיה חטאים אלה.

ותסלחי לי אם לפעמים אני מתפרץ וכותב לך מה שכותב וטוען מה שאני טוען. לא רציתי ודאי להעליב ולא רציתי להכאיב. אולי פה ושם לא התבטאתי כראוי. וודאי לא צדקתי בהרבה דברים. בראש השנה ויום כיפור, תסלחי לי בתיה. אני לא אסלח לך, לא אסלח לך כי אין לי מה לסלוח לך. אפילו ביום כיפור איניך תִּיבֶּת לצום. סבלך הרב כל השנה הוא יותר מכל צום. אין לך כל חטא ואם היה איזה חטא שלא מדעת הרי הענויים שלך כִּפְרוּ על הכל.

לכן בתיה שלי, בתפילתי אתפלל כמובן קודם כל לשחרורי המהיר ואת מאמינה לי שיותר משחשוב לי שחרורי למעני חשוב הוא לי למענך ולמען ילדתנו. רוצה אני לצאת מהר כדי להקל עליך, כדי לעשות הכל לתת לך קצת שמחה ואשר אחרי כל הסבל הזה. ואולם לזמן עד שחרורי אתפלל שיתן לך אלהים הרבה כח, כח בנפש וכח בגוף. ואלהים יעזור לנו בתיה, כפי שעזר לנו עד היום, כפי שהצילנו והביאנו עד הלום. תראי בתיה. אני מתפלל עבורך. תהי כל ימי החג עם ילדתנו, תִּשְׁמְחִי עִמָּה ותִּשְׁמְחִי אותה. אלהים הוא בוחן לבבות, בתיה ואני – אינני מפחד לפתוח לפניו את לבבי והוא נָקִי. אינני מפחד לעמוד בפני בית דינו העליון והנורא. אין לי מה להסתיר בפניו ואין לי מה להתביש בפניו. ימים נוראים ירדו לעולם. אני נכנס לתוכם בלב שקט.

האמיני גם את בתיה, האמיני בסבלך. הטוב יבא. ויודע אני כי עוד יבא בשנה זו ונהיה יחד בשנה זו ויחד פירושו גם יחד עם שימעק¹ שניצל בנס ומי יודע אם כבר איננו נמצא אי שם בדרך הנה באחד ממחנות אירופה המערבית. שנה זו שעברה היתה שיא הסבל שלך. יתן אלהים ותהי זו שנת המשבר. אני מעביר לך את המכתב לדודה באמריקה, תשלחי אותו מיד בדואר אויר. אולי יעזרו במשהו. אני מחכה לביקורך בין יום כיפור לסוכות. את מכתבך עדין לא קבלתי.

לא יזיק אם תוכלי להוסיף כמה מלים למכתב לאמריקה.

ועתה שלום לך ילדתי המסכנה, שלום ילדתי החזקה מכל צרות ושלום לקטנה.
 שנה טובה לך ולה ולי, שנה טובה למשפחתנו שנשארה בחיים באירופה ושנה
 טובה לכל היהודים בעולם השחור הזה.
 אל תבכי לליל כל נדרי בתיה. אל תבכי. האמיני – בתיה. תני לי מדאגותיך
 וקחי לך הרבה הרבה ממנוחת נפשי.
 שנה טובה בשמי לכל בני משפחתנו וידידנו ושכנינו.
 שנה טובה וברוכה. שנת יחד לנו. יחד. בכח ובאשר ובשמחה. ישראל

* * *

29. אל: בתיה שייב

”לתורה ברחו כל הנשמות הקדושות”

על הטרחת אשתו ועל זכרם של היהודים שנשחטו.

[1945] 31.9.

בתיה טובה שלי.
 תודה רבה לך על בקורך האחרון. בקור כזה הוא אַגואיזם גמור מצדי. כל
 ההנאה היא שלי. וכל הטרחה שלך. אני יושב לי שקט וכאשר קוראים לי אני
 יוצא ואת צריכה להִטְלֵטֵל מתל-אביב ולבטל חצי יום בתור, על יד השער ועוד
 הפעם בתור. נוסף על זאת, יכלת קצת לנוח ביום זה שלא היה יום עבודה.
 והגרוע ביותר שהפעם עשיתי גם עוֹלָה לילדה. יכלת להיות אתה חצי יום.
 והכל בגלל הנאה שלי רבע שעה לשבת על ירך להסתכל כך ולפטפט אתך.
 מחיר יקר מאד ואת המחיר הזה את משלמת. תסלחי לי על כן שבקשתי אותך
 לבא בחג. ואת עוד אֵינִיך רוצה לצער אותי וגם מצטחקת ואני יודע כמה קשה
 לך הדבר. חוטא אני אם אני מטיל עליך טרחה כזאת נוספת. כי אני בעצם מה
 חסר לי? חיי כה שקטים. כמעט שאין אפילו אפשרות לחשוב קצת. לומדים,
 מלמדים, משחקים, משוחחים, מטילים, מתלוצצים, שרים. רק לפעמים יש
 ובאמצע קריאת ספר או באמצע שיחה סתם או באמצע שעור תוקפים אותי
 געגועים עצומים. קשה לדעת מדוע זה באה ואיך זה באה, מה קובע את הרגע.
 אך זה בא עליך פתאום. אז אי אפשר כבר לקרא וללמוד. אפשר לכל היותר
 לשבת באיזו פינה שקטה, להביט בנוף היפה ולהתגעגע, לשמוע מוסיקה
 ולהתגעגע. אז אני רואה אותך יושבת לשולחן כפופה על נירות ותיקים עיפה,
 עיפה. ולולא הבטחון שסוף סוף זה יגמר ושוב אהיה על ירך ואשתדל להיות

יותר טוב למענך מאשר הייתי עד היום ולעזור לך, לולא תקוה זאת – קשה מאד היה לסבול את הגעגועים האלה.

אתמול היה שמחת תורה ובאמת שמחתי מאד בתורה. לא מפני שנעשיתי יותר דתי משהייתי אלא שבינתיים גדלה התורה שלנו, גדלה ויפתה. היא נעשתה אדומה מאד. כל אות ואות שבתורה ספגה דם והדם עוד טרי. כשעמדתי על יד התורה נדמה היה לי שמכל אות ואות יפה שבכתב התורה מביטה עלי נשמה אחת מכל אותן הנשמות הטהורות משם. לתורה ברחו כל הנשמות הקדושות. זה מקום מנוחתן וזה מקום חייהן. וכאשר חבקתי את התורה חבקתי את כל אותם הקדושים והטהורים.

רגע קשה מאד בשבילי הוא עכשו רגע ה"זכור". אינני יודע את נשמת מי להזכיר. המוח אומר כי יש להזכיר את כולם, כולם שאני מדמם, אמי ואחי. והלב אינו נותן מהסס. אסור, אסור. אני משתדל לרכז את המחשבה שלי בזכר אבא ואחר כך בזכר כל היהודים הטובים שנשחטו וקשה מאד לחשוב בשעה זו על דבר כללי מבלי שתראה בעיניך את הדמויות היקרות ביותר שלך.

אני חושב שלא רימית אותי כשאמרת שהוטב מצד הילדה. ודאי לא היית באה לו היה מצבה קשה. תודיעי לי אם עשו צילום ומה התוצאות. אני כותב "תודיעי" ואינני בטוח אם בקורך לא יהיה לפני שיגיע איזה מכתב. אם יודע לי ששני המכתבים הקודמים שצרפתי עליהם מכתב לורשא ומכתב לדודה באמריקה, לא הגיעו עדין (אחד שלחתי לפני חמשה שבועות ואחד לפני שלשה!) אגיש תלונה נגד איחורים כאלה. בדרך כלל מכתבים עכשו מגיעים אחרי ששה ימים.

שלום לך ילדתי הטובה-הגדולה ושלום ובריאות לטובה-הקטנה. ישראל.

* * *

30. אל: בתיה שייב

1.XI.45.

שלום בתיה!

מ 14 לחודש שעבר אני מחכה לביקור. ביחוד לאחר שבביקור האחרון לא היתה הילדה בגלל מחלתה. קשה היה מאוד לחכות כך בלא כל ידיעה. בלי מכתב. ואינני יודע אם לא כתבת או שלא נתקבל. דאגתי מאוד. ביחוד קשים היו הימים האחרונים של החודש שהייתי בטוח שתבואי. ועתה תארי לעצמך כי

אתמול ב 31 לחודש אוקטובר היום האחרון לחודש ואני בטוח שתבואי, קוראים לי לעלות למשרד. אני מתלבש כמו שצריך לביקור וכשאני בא לשם מתברר שקראו לי... לצלם, כי כפי שידוע לך עד היום לא צלמו אותי רק בקשר לחגורה שהיתה לי סוף סוף לפני עשרה ימים נזכרו שלא צולמתי ושלחו צלם. תארי לעצמך את אכזבתי. ולולא דרישת השלום שקבלתי היום על ידי ביקור של מישהו שספר לי שאשתו ראתה אותך לפני יומים ולולא החבילה – הייתי מודאג מאוד. החבילה כמובן איננה נחוצה לי ובמכתב הקודם הצעתי לך במקום אלו לשלוח את החבילה לורשא. אך הפעם היתה החבילה דרישת שלום אחרי חודש שלם שלא היה כל סימן ממך. כמובן זה הרבה אבל לא הכל כי על העיקר על מצב בריאותה של הילדה אינני יודע כלום. בטוח אני שאין זו אשמתיך. ודאי רצית לבא אלא שהיו עוד איזה מניעות ואין לך גם זמן לנסוע במיוחד לירושלים. לו ידעתי כי הכל אצלכן בסדר וכי בריאות אתן. אמנם יש לי "גֵרְעוֹן" ברור של אֶשֶׁר בין עשרים דקות בביקורך עם או בלי הילדה ועשרים דקות האלו של אושר בחודש אוקטובר כבר אבודות אבל נוסף על חוסר האושר החיובי קשה הוא הסבל החיובי של דאגה. על כן בתיה אני חוזר ומתחנן: כתבי. קשה לך אך כתבי.

על החקירה אינני כותב לך כי בטוח אני שתשתדלי לבא בימים הקרובים ואספר לך בעל-פה. על כל פנים כדאי שעורך הדין יכנס להוֹדֵע על התוצאות. אולי יבא הקץ לסבלך.

כמו כן מחכה אני לאיזה ידיעות נוספות מורשא, אם קבלת תשובה למברק. מה מצבם? אני מקוה שבינתיים כבר שלחת להם איזו חבילה. כשהיה המפעל "כסות לחורף" העברנו גם כאן את המפעל הזה אף על פי שמצב האנשים כאן איננו קל. בכל זאת נענו יפה מאוד. ואספנו כ 170 חתיכות מבגדים שונים ולבנים. אנשים נתנו מה שיכלו. המחשבה שכתנת זו או גרבים אלו שאתה שולח יחממו יהודי חולה, ילד קפוא ורעב אי שם באירופה, מחשבה זו מחממת את הלב. ידעו יהודים מעונים שגם בכתי הכלא ובמחנות המעצר בארץ ישראל זוכרים אותם. היו כאן "חכמים" שהתנגדו לזה מבחינה "פרינציפיונית" מפני שזו "פִּילָנְטְרוֹפִּיָה" והם נגד "פִּילָנְטְרוֹפִּיָה". התרגזתי מאד. מעניין מה היו פרינציפיוניסטים אלה עושים לו הם היו שם במחנות קור רעב ומות, או אפילו ב"חופש" כביכול בורשא או בלודז. אם הפרינציפ היה מחמם אותם או משביע אותם.

במצב בריאותי אין עדין חדשות טובות למדי. עם התגבר הקור תוקפים אותי כאבים וההתכווצויות ברגל אינן פוסקות. אני מקוה בקרוב שוב להיות בירושלים אצל הרופא. אבל איניך צריכה לדאוג.

מסי. איי. די. מבקשים לְדַיֵּק בכתובת. מעתה כשאת כותבת מכתב תכתבי על
המעטפה:
Detention Camp Latrun C.O. A.I.G. C.I.D. Jerusalem
שלום לכן. להתראות מהר
ישראל.

* * *

31. אל: בתיה שייב

”מענייה אל עיניך, מעיניך אל עיניה”
לאחר ביקורם של בתיה ובתם נעמה, אלדד מתרפק עליהן ועל הביקור.

[1945] 15.XI

נפש יקרה!

בשבועות האחרונים לא דִּיקְתִּי לכתוב פעם בשבועים מפני שלא רציתי להכניס
ממר רוחי ודאגותי למכתב והייתי מריר ומודאג בגלל אי-בואך. חודש ימים
בלי ביקור, בלי כל ידיעה וביחוד אחרי שלביקור הקודם באת בלי הילדה
מפאת מחלתה. תביני לרוחי ולדאגתי. לא רציתי במכתב מודאג לגרום לך צער
כי ברור לי שלא באשמתך נדחה ביקורך. מלבד דאגה זו לשלומך ושלום
הילדה מגרש אני כל דאגה מלבי. יש אגדה נפלאה אצלינו: דוד המלך ידע
שמלאך המות מסתובב סביב לו ורוצה לקחת את נשמתו. מה עשה? ישב
ללמוד תורה ומלאך המות לא יכל היה לגשת לאדם הלומד תורה... כך גם
צופה ואורב מלאך המות לנשמתו של כל אחד הנמצא בדומה למצבי עצור
חדשים רבים. את הגוף שלי שומרת הממשלה שמירה מעולה, אך את נשמתי
אני מצווה לשמור בעצמי, כי מה האדם בלי רוחו? על כן ממלא אני את זמני
בתורה, לומד ומלמד, בעיקר תנ"ך וספרות ימי הביניים. במדה שמתעסקים
בדברים מימי קדם של גדולי חכמינו ונביאינו ורואים את עמון חכמתם
ותורתם, במדה זו נכנס גם השקט לנפש. המים האלה כל כך עמוקים הם עד
שכל סערה מסוגלת רק להכות בגלים למעלה. אמנם מעלים הגלים דם ומעלים
קצף. אך עמוקים עמוקים המים וטוב לי כך להכניס את הראש בעומק הזה. שם
שקט וטוב ויפה. אמנם אינני מומחה גדול בשחיה אך במים אלה – טוב לי.
אך כמובן שאין אדם יכל לחיות רק על התורה, על המוח. הרי מצד אמא אני
ממשפחת חסידים והנפש משתוקקת לשמחה, לשירה, לחג. בקיצור: לביקור!

וביקורך אתמול למרות התנאים הרעים שלו בגלל החיפזון היה חג נפלא. יותר מתמיד (ואולי רק נדמה לי? אולי מדי פעם זה: הנפלא ביותר?) אני יכל לראות יותר ממך את התפתחות הילדה כי אני רואה אותה לעתים רחוקות. הדבור מדויק ונקי. והחכמה באותה אזהרה לך שלא תפצעי בגדר. ואותו הצער הנפלא כשענתה: כן, לשאלה אם היא רוצה שאבא יבא הביתה. אוי המבוכה בין הרצון להשאר עם אבא והפחד להשאר בלי אמא. אסור לגרום לה צער כזה גם בצחוק. זה משעשע אותנו הגדולים אך צער זה לילדים למה? ועל הכל: אותן העינים! אינני יודע בדיוק מה הצבע שלהן, אבל הכָּרָק והחיים בהן הרי הן עיניך ממש. וודאי ראית כיצד סבב ראשי מעיניה אל עיניך, מעיניך אל עיניה. כשחזרתי הסתכלתי במראה לראות את עיני, אך לא, אין בהן לא ברק כזה ולא חיים כאלו. אלו הן עיניך ואני אוהב אותן כל כך. ועל דבר אחד בכלל כבר אינני מסוגל לכתוב. על התרפקותה עלי. כשפתאום חבקה את צוארי והניחה את לחיה על לחיי (מסכנה! לא היתה מגולחת לְחֵיי באותו יום, ודאי דקר זְקָנִי!) והיה לי חם מאוד. על זה קשה לי לכתוב. וכל זה עבר כל כך מהר. לדבר הרי כמעט שלא הספקנו. לא הספקתי לשאול אותך לשלומך, לעבודתך. אך נדמה לי (ואולי גם זה אך נדמה לי?) שהיית לבושה הפעם יפה יותר מתמיד. ראשית כל הצבע האפור שאני כל כך אוהב אותו. הכובע האפור. משהו אדום – אינני זוכר מה והעינים הנוצצות מולכות על האפור. כל זה יחד: חג. חג לנפש, שמחה לנפש, שיר לנפש. ואחר זה עוד רגעים אחדים של צער: הריצה שלך בכביש עם הילדה. לא יכלתי להסתכל בתמונה וכפי שהתברר לי אחר כך הרי טעית. לא היה עוצר כלל אלא שביתה ואף זו רק מ 12. והריצה הזו? שמרי על כוחותיך נפש יקרה שלי. חֵיִךְ הם פרוזה איומה אך את בשבילי שירה.¹ יתכן – עולה בדעתי – הצד השני. חיי אני הם במקצת שירה אך בשבילך אני – פרוזה קשה. ואת טובלת...

נשאר רק עוד פחד אחד. בריאות הילדה. כתבי לי בדיוק מה אומר הרופא מה צריך ומה אפשר לעשות. ומה הסכנה? כתבי לי את כל האמת. ועתה אני חוזר לחיי החול ומחכה לחג הבא.

הרבה אהבה ונשיקות לשתי הנפשות הטובות שלי.

ישראל.

* * *

1 משפט זה מצוטט בספר "סמבטיון" מאת עדה ייבין (הוצאת בית-אל, 1995). הוא מיוחס למכתב שמתוארך בטעות 13 בנובמבר 1944. אולם במכתב לכתיה ב-27 נובמבר 1944, כתב אלדד שהוא לא זכה לביקור במשך שישה שבועות. משמע, הביקור המוזכר במכתב הנוכחי לא התרחש בנובמבר 1944 ועל כן תארכנו את המכתב ב-1945.

"הייתי רוצה לעשות את נשמתי ואת אהבתי לשקון מִצְהִיל"

על תחושתו בהבאת עצורים רבים ללטרון ועל נרות חנוכה המזכירים בימי חושך את ימי האור.

3.XI.45 [צריך להיות: דצמבר]¹

שלום לילדות שלי.

עם התחלת הגשמים עליתי לבית החולים, כי בצריפים הקר, רוח פרצים וגם רטוב. ועם הקור גדלים כאבי. על כן עליתי לבית החולים. כאן הם יותר. חדרים קטנים. קירות טובים יותר, חלונות מוגנים יותר. לקחתי אתי ספרים שאוכל ללמוד ולקרא בשקט. לחברה אינני זקוק בכלל, בפרט עכשיו כשאין לי כמעט חבר קרוב. היו הרבה אנשים שכבר הכרתי אותם, בעלי השכלה ובכלל אנשים מעניינים. לאט לאט כולם הלכו. כלומר נתנו להם ללכת ואין כמעט עם מי לשוחח. נתתי שעורים בתנ"ך אך עכשיו כמובן הפסקתי משעליתי לבית החולים. כמה ימים אחרי שעליתי בא ה"רעש הגדול" כאן. החלו לבא מאות. המספר הגיע ל 530.² אך היום יצאו כ 120 אך עדיין הרעש גדול במחנות כפי שמספרים. קצת מהרעש מגיע גם הנה. היו מספר חולים ופצועים שעלו לבית החולים. וגם זה טוב שאינני שם בכל הרעש.

קשה להגיד שהצטערתי על שבאו כל כך הרבה. אולי זה לא יפה אך זוהי אמת. במדה שאין באים אנשים, הכל הולך ומסתגר ונדמה כאילו לאט לאט נוצרה איזו תהום בין ה"כאן" וה"שם". אך כשבאים המונים כאלה יש בזה קצת ניחומים. "צרת רבים – חצי נחמה" לא מפני שכאשר גם לשני רע נעשה לי טוב באפן אובטומטי, אלא מפני שצרת רבים יש לה יותר סיכויים להגמר. להרבה אנשים נתגלתה רק עתה העובדה שיש מקום כזה כלטרון שבו יושבים

1 אלדרד כותב במכתב הנוכחי ש"עובר חנוכה שני לא בבית", ובשנת 1945 חל חג האורים מ-27 בנובמבר עד 8 בדצמבר.

2 ב-25 בנובמבר 1945 החלו הבריטים לחפש עולים "בלתי-לגאליים" וחשודים בהתקפת שתי תחנות של משמר הים הבריטי. הבריטים טענו שהעקבות הובילו לקיבוץ גבעת חיים, לשפיים ולרשפון. הם דרשו שתושבי היישובים האלה יתחלקו לשתי קבוצות: התושבים המקומיים והאחרים. התושבים סרכו. הבריטים הקיפו את היישובים. ב-26 בנובמבר פרצו הבריטים לתוכם ומנעו בכוח מתושבי האזור להגיע ליישובים הנצורים. בגבעת חיים נורו למוות ארבעה אנשים, ושלושה נרצחו במכות. בקיבוץ נעצרו 137 אנשים. לאחר מכן נעצרו ליד זיכרון יעקב כ-160 אנשים, שלטענת הבריטים היו חשודים בנוכחות בגבעת חיים. אחרים נעצרו במעיין חיים, ברשפון, בשפיים, בחדרה, בגן שמואל ועוד. רוב העצורים שוחררו עד אמצע חודש דצמבר.

אנשים חדשים ושנים ללא משפט על לא פשע. כל זמן שזוהי צרת יחידים אין איש שם על לב. עתה אולי יזוו משהו. סוף סוף כאן גם מדחום של הישוב. וידוע לך ודאי שיש מחלות שקצת חום סימן רע הוא, סימן של מחלה ממושכת, לעומת זאת עליית חום סימן טוב הוא וגדלים סכויי הגמר של המחלה. חום איננו מחלה, חום הוא אות מלחמת הגוף נגד מחלה. ואם כך הוא – הרי המדחום כאן עלה מאוד, המדחום "לטרון" מראה על חום גבוה של הישוב. ואולי זה טוב. אולי תעבור המחלה מהר. במובן זה אמרתי שלא הצטערתי על ההמונים שבאו הנה. ואין זה איגואיזם סתם.

והנה גם עובר חנוכה שני לא בבית. סימן אחד היה בחנוכה בגולה וסימן זה גם כאן. מזג אויר רע בחוץ שמגביר את הצורך לחום ביתי. בגולה היה שלג, כאן גשם, חושך, רפש. והדברים נאמרים לא רק במובן המקום, גם במובן הזמן. הרי חנוכה עם נרותיו היה תפקידו להזכיר בחשך את ימי האור:

אוי איהר קליינע ליכטעלעך

איהר דערצעהלט געשיכטעלעך

מעשהילוך פון אמאל...

כך שר המשורר היהודי פרוג.¹ חנוכה, חג זכרונות מחממים. על כן אני עוצם עינים ומדליק בדמיוני את הנרות הפרטיים שלי, את שתי עיניך ואת שתי עינייה ומתחמם לאורן. והייתי רוצה לעשות את נשמתי ואת אהבתי לשמן מִצְהִיל וּמְדַלֵּק את הנרות-העינים היקרות הללו, מִצְהִיל ומדליק באור שמח ללא צל וללא עצב. הייתי רוצה לכתוב מכתב כזה שיהיה שמן למאור שמחה, אבל משום מה קשה היום. אבל אני שומר על נשמתי, אינני מבזבז את השמן הזה ועוד אתן לכן הרבה ממנה. בקרוב בימינו, בקרוב, ילדות שלי. אתן הנרות שלי ואני השמש (לא שמש, רק שמש מסכן!) שלכן שאזכה לשמש אתכן באהבה.

ישראל.

* * *

1 שמעון שמואל פרוג (1860-1916), משורר בתנועת "חייבת ציון" ברוסיה. אולם השיר "נרותי הזעירים" נכתב לא על ידי פרוג אלא על ידי המשורר מוריס רוזנפלד, והשורה האחרונה שרשם אלדד היא למעשה שילוב בין שתי שורות במקור: אָ איר קליינע ליכטעלעך, א איר דערציילט געשיכטעלעך, א מעשהלעך אָ א צאל: א איר דערציילט פֿון בלוטיקייט, א בריהשאַפֿט און מוטיקייט א ווונדער פֿון אַמאַל! המסר של המשורר הוא, ש"נרותי הזעירים מספרים סיפורי גבורה על פלאי העבר". התרגום המוכר ביותר בארץ לשיר אינו כה נאמן למקור: נרותי הזעירים א מה רבו הסיפורים א לי ילאט האור א לי ילאט האור א על דמים וכישלונות א על תרועות של ניצחונות א על קרבות של דרור א על קרבות של דרור.

"אני בתוכי קצת א-סוציאלי"

על בריאותה של בתיה, ועל תכונות הסוציאליות והאינדיבידואליזם.

[1945] 24.XII

לבִּנְתִּי הטובה

אף פעם לא ראיתי אותך כה לבנה, כבביקור האחרון, אפילו אחרי הלידה היה לך יותר דם בפנים. ובאותו הלילה שהיה ליל נרודים לנו ללא שינה ראיתי את הירח המלא בשמים וגם הוא היה נבהל מאוד ולבן מאוד. אך הוא לכל הפחות היה מלא והפנים שלך לא די שהיו לבנים היו גם קטנים, קטנים מאוד ועוד במסגרת המעיל החרפי השחור והרחב כמעט שנעלמו הפנים. ועד שאת דואגת למראה פני תדאגי לעצמך. אני במקרה הרי נראתי כה רע. ראשית: שבוע שלם חולה קיבה וכמעט לא אוכל כלום. שנית: אחרי אותן לילה שלא ישנו בו ולא יכלנו לישון כשלקחו חמישים וחמשה מתוכנו.¹ ולא הייתי מגולח ולא מסופר. כל זה יחד השפיע על מראה פנים רע. כי הרי בדרך כלל אין פני רעים, הכאבים בעצמותי, ברגלי הימנית ובחוט השדרה אינם משפיעים על מראה הפנים. אני כאן בבית החולים. יש לנו תנור בכל חדר וזה מקל על הכאב. על כן מראה פני הרע היה רק מקרה אולם מראה פניך הִבְעִיט אותי ממש. כי אצלך אין זה מקרה. אצלך זה מעבודה קשה ודאגה קשה, ובטוח אני כי גם מתזונה בלתי מספיקה. מילא, לפי שעה אינני יכול להקל על עבודתך על כן כפולה חובתך לשמור על עצמך. למה את מביאה בשבילי חבילות אלו בשעה שאת ודאי אינך אוכלת מכל זה. מה יהא בסופך? ואם את חס ושלום לא תחזיק מעמד בבריאותך מה יהיה על הילדה? תזכרי בתיה את האחריות המוטלת עליך. ואני בטוח שאין את חולה מחלה אורגנית, אולם את מוכרחה להזין את עצמך יותר מהרגיל. מחובתך להיות בריאה על כן מחובתך לאכול בתיה, פשוט לאכול טוב, כל אותן הבצים הבשר הפרות שאת שולחת לי תאכלי את, לי לא חסר כאן. אני משביעך בתיה בשחרורי המהיר שתשימי יותר לב לתזונתך. זה גוזל את מנוחתי. על כן במקום להבהל ממראה פני תדאגי למראה פניך וממילא יהיו גם פני טובים.

אינני יודע מה ליעץ לך בענין העברת הילדה, את ודאי יודעת טוב ממני. בפרינציפ זה ודאי לא טוב להחליף את המקום כי הילדה ודאי סובלת מזה. אך

1 ב-20 בדצמבר 1945 הוגלו 55 חשודים למחנה המעצר באריתריאה שביבשת אפריקה.

ורדאי יש לך סבות מספיקות או מצאת מקום טוב במיוחד. אני סומך כמובן עליך. אני שמח שהילדה הופיעה ב"סולו". סימן שאינה בישנית ופחדנית. אמנות החיים היא ביכולת להופיע גם במקהלה וגם "סולו". להיות גם סוציאלי וגם אינדיבידואלי. לקראת אידיאל זה יש לחנך. שתי תכונות אלא מפותחות אצל שנינו לא במדה שוה, אני בתוכי קצת א-סוציאלי (מטעמי חינוך מסוימים). יהי רצון שתירש נעמה שלנו משנינו את המדה הנחוצה משני הכיוונים.

אני מצרף לך מכתב לדודה לאמריקה, אני כותב אידיש מפני שאני רוצה עוד היום לשלוח ועל מכתב אנגלי אצטרך קצת לדגור. בכל המהירות האפשרית תעבירי אותו אולי בכל זאת תגיע איזו עזרה. שלום חם לך ועוד הפעם בקשת: דאגי לבריאותך. נשיקות לך ולילדה הקטנה ישראל.

* * *

34. אל: בתיה שייב

"ספרים טובים הרי אלה הם חיים כמעט"

על טיב הזמן הריק, על קריאת ספרים, ועל הסופרים ויליאם סארויאן ואתור קסטלר.

31.I.46

שלום בתיה.

ביום ב' היה ביקורך ואתמול קבלתי את המכתב. תחנות בנסיעה הארוכה. אך תחנות משונות. כנהוג בעולם תחנות מאריכות את הנסיעה ואדם נוסע מתעצבן על ההפסקות המיותרות האלה על חשבון זמנו ותחנות אלה אשר "ביקורים" שמן מקצרות את הנסיעה לכל הפחות בחצי. אני משער שבלעדם היה הזמן ארוך מאוד...

בחוף אין זמן לחשוב על הזמן וכאן יש זמן אפילו לדברים בטלים כאלה כגון מחשבה על הזמן. אינני מבין כלום בתורת יחסיות הזמן של אינשטיין אבל אני יודע משהו על תורת הזמן של ברגסון וכאן יש לי הזדמנות לבדוק תורה זו.¹

1 הנרי ברגסון (1859-1941), פילוסוף צרפתי. זכה בפרס נובל לספרות בשנת 1927. למרות שברגסון, היהודי, חשב להתנצר, הוא החליט שלא לעשות כן, כאות הזדהות עם אחיו היהודים הנרדפים. ברגסון גם סירב להצעת ממשלת וישיי הצרפתית לזכות בפטור מחוקיה האנטישמיים בגלל מעמדו. מבחינה פילוסופית, ברגסון העריך את האינטואיציה

יש זמן של לוח, זמן ריק שנמדד בימים, שבועות, חדשים (ואני מצטער מאוד: עוד מעט ובשנים). ויש זמן של חיים. אמנם גם אלה נקראים חיים: אך מה לעשות כשאין חיים ממש מסתפקים באימיטציה והאימיטציה הטובה ביותר הם הספרים. יש ימים ושבועות שאין קוראים. מסתובבים, מפטפטים וישנה הרגשה של הזמן הריק. לעומת זאת כשאתה קורא וביחוד ספרים טובים הרי אלה הם חיים כמעט. בחוץ קוראים כדי לתת תוספת לחיים. תוספת הנאה. כאן קוראים כדי "לחיות" לחיות עם גבורי הספר עלילותיהם, רגשותיהם. וזה יותר טוב או ביתר דיוק: יותר חיים מאשר בדמיון. כי הדמיון סוף סוף איננו מעלה אלא מה שברצון וביחוד אצל אופטימיסטים כמוני. אמנם זה יותר יפה יותר נעים לחיות בדמיון כפי שמכתיב הרצון. אך אי אפשר לקרא לזה חיים. לעומת זאת הספר וביחוד הספר הטוב נותן את החיים ממש עם הרע שבהם על הסבל שבהם ואז אדם "חי" במקצת חיים ממש.

הימים האחרונים הם אצלי ימי קריאה אינטנסיבית כזו. קראתי את פויכטונגר על היריעה הרחבה שלו, בעיות לאום בעיות אדם בעיות גבר בעיות אב.¹ ספר עשיר. פתאום קפצתי לסוג אחר. ספר של ארטור קסטלר: דו-שיח עם המות.² יומן של המחבר-עיתונאי על שלשת החדשים שישב בבית הסוהר של הפאשיסטים הספרדיים ומחכה יום לילה לילה שיוציאו אותו להורג כי הוצא פסק דין מות עליו. ספר זה שמלא מות הוא ודאי וודאי ספר של הרגשת חיים. הוא מתאר כיצד מוצאים עשרות אנשים מדי לילה למות בלי משפט בלי חקירה בלי הוכחה. כמעט, כמעט כמו אצל... הנאצים. חיי בית הסוהר. תגובות

כדרך להבנה. אלדד מזכיר כאן את תורת הזמן שלו. ברגסון טען שאנשים נוטים לערבב בין מושגי מקום וזמן, ולהעניק לזמן את מאפייניו של החלל בו קיימים עצמים נפרדים. לדעתו, הזמן אינו ניתן למדידה על ידי שעונים ולוחות שנה. הזמן האמיתי אינו נמדד בכלים. אנו חיים אותה, והוא מתהווה מתודעתנו ומחיינו.

1 ליון פויכטונגר (1884-1958), סופר גרמני-יהודי. עוד בשנות העשרים המוקדמות של המאה העשרים הזהיר האנטישמיות בכלל, ולאחר מכן, מעליית הנאצים בפרט. ניבא שריפת ספרים ושריפת אנשים. עבר לגור בצרפת, שם נעצר לאחר הפלישה הגרמנית. ברח מהמעצר והגיע לארה"ב. בספריו הרבה לדון בעניינים יהודיים. הרומן שלו "היהודי זיס", המבוסס על חייו של יוסף אופנהיימר, סולף על ידי הנאצים והפך לסרט אנטישמי חריף.

2 ארתור קסטלר (1905-1983), עיתונאי וסופר יהודי-הונגרי-בריטי. ספרו "דו-שיח עם המות" (1937) מתאר את חוויותיו במאסר בספרד בעת מלחמת האזרחים בשנות השלושים. הרומן "אפלה בצהריים" (1940) מתאר את אכזבתו מהקומוניזם ונחשב לאחד הספרים החשובים של המאה העשרים. ספרו "גנבים בלילה" (1946) מתאר את ארץ ישראל בשנות העשרים, תקופה בה חי קסטלר בארץ. הוא שימש אז כמזכירו של זאב ז'בוטינסקי וכתב ב"דואר היום", עיתון בעריכתו של ז'בוטינסקי. קסטלר גם ביקר בארץ בשנות הארבעים וכתב על מאבקן של המחותרות בבריטים.

האנשים העומדים למות. הספר הוא "מעניין" אבל רק במדה שרפורטז'ה יכולה להיות מענינת. הוא לא מצא חן בעיני מפני שאין בו אופי. הרבה בשר ועוד יותר עצבים בלי חוט שדרה, אולי מפני שאני כל כך רגיש בנקודה זו של חוט-שדרה. סוף סוף יכול היה חוט השדרה שלי להשבר וברוך השם שלא נשבר.¹ ואחרון אחרון קראתי באנגלית (הספר הופיע לפני זמן מה גם בעברית) ספר "הקומדיה האנושית" מאת ויל'ם סרוינ'.² ספר נפלא. ספר מלא אהבה. ספר ספוג צער וכולו רצוף – אהבה. אהבת אדם, אהבת אח, אהבת ילד אהבת אם. ילד בן ארבע ילד בן ארבע עשרה ילד בן ארבעים. ילדים פוקחים עינים על הכל ורואים בכל פנה בחיים "סבל" ובאיזה כח הם חיים? בכח האהבה. מה טעם לחיים? טעם האהבה. למרות הסבל. מתוך הסבל. למרות המות. חזקה מן המות. אהבה שקטה. אהבה עמוקה. אתה קורא על כל הרע והמגוחך שבחיים אולם כשכל זה טובל בשקט האהבה של האם השקטה במות בעלה השקטה במות בנה שקטה מתוך בטחון האהבה.

אכן זו כבר איננה ריפורטז'ה ריאליסטית. זה איננו סתם צילום חיים. זוהי אמנות חיים. זה מתן צורה וטעם לחיים. זה ספר יוצר, מחנך. כך צריך לכתוב וכך צריך להיות – אם תוכלי – תשיגי את הספר ותקראי. כך בתיה שלי אני ממלא את "החיים" שלי. סבלך הוא קשה אך אולי זה ישמש גם ניחומים לך. יש שני מיני חיים: חיי זמן ריק בלי טעם ובלי סבל, כפי הימים המסומנים בלוח. וחיים] של זמן מלא. אך הטרגדיה היא זו שה"מלא" הזה רב בו הסבל ואין למצא בעולם או קשה מאוד תכן בשביל הזמן הזה שלא יהיה בו רב הסבל. אולם לסבל זה יכל להיות טעם. ועל כולם יכולה להיות האהבה. כמו צנימים אלה רוזים ויבשים שקשה ללעוס אותם וצריך וטוב לטבול אותם בחלב לבן וחם. האהבה היא כחלב זה לבן וחם.

את ודאי צוחקת ואומרת: הרי אין אתה אוהב חלב בכלל? אם כן להוי ידוע לך שאני שותה כאן חלב חם יום יום... הלואי וידעתי שאת שותה כך. אולי גם את החלב התחלתי לשתות כאימיטציה של האהבה? בחוץ – טוב תה. כאן – יהיה לכל הפחות חלב. אני גם כותב את זאת כדי לחזור ולהדגיש ולבקש שלא תוציאי כסף לחבילות מפני שאין הן נחוצות לי, כפי שגם הסברתי לך בביקור.

1 זכור, אלדד ברח מהבלשים הבריטים שבאו לעצרו, נפל מהקומה הרביעית ונפצע קשה.
2 ויליאם סארויאן (1908-1981), מחזאי וסופר ארמני-אמריקני. זכה בפרס פוליצר בשנת 1940. סארויאן החל לכתוב את התסריט לסרט "הקומדיה האנושית" אולם פוטר בעקבות חילוקי דעות עם מנהלי האולפן. לפני שהגיע הסרט לבתי הקולנוע, כתב סארויאן ספר המבוסס על תסריטו המקורי והוציאו לאור. בסופו של דבר זכה סארויאן בשנת 1943 בפרס ה"אוסקר" לסיפור הטוב. ספריו נחשבים לסנטימנטאליים ולאיריאליסטיים.

שכחתי לשאול אצלך אם שלחת את מכתבי לאמריקה ואם הגיע כבר משהו משם. אני מקווה שתקבלי כסף משם ותוכלי לקבוע את תכנית נסיעתך עם הילדה למנוחה והבראה. אני עומד על זה בכל תוקף וכל שתקדימי – יהיה טוב. היום יורד גשם חזק. מה טוב שאת כבר אחרי הביקור. ועתה הי שלום ילדה. לנעמה תגידי שאני אוהב אותה יותר מתה עם תמרים. את המתנה עשה לה בחור שראה אותה פעם בשעת ביקור בבית הסוהר בירושלים והתאהב בה. שלום לכן ושלום לכל הידידים הטובים. ישראל.

* * *

35. אל: בתיה ונעמה שיב

אלדד מתבדח מתוך כאב על אי-הגעת אשתו ובתו ומתאר את רגעי ההמתנה לביקור.

[1946] 28.II

שלום ואהבה לילדות "הרעות"!

למה "רעות"? ברור – כי לא באו לבקר אותי. אמנם קרוב לודאי שאין הן אשמות. קרוב לודאי שקרה שוב כמו שכבר קרה כבר שמסי. איי. די. בטעות לא הגיע רשיון. אם כן צריך אני להגיד סי. איי. די "רעה" וזה כמוכן אסור כי לא יעבירו את המכתב¹ ובכן כשאין ברירה וצריך על מישהו להגיד "רע" כי באמת זה רע שאין ביקור – מטילין זה על שכמיכן המסכנות שלי. יתכן גם שהפעם גם סי. איי. די. איננה אשמה. יתכן שקבלת את הרשיון לשבוע שעבר והיו גשמים חזקים ולא באת ואז ודאי את אינך אשמה כי טוב עשית שלא נסעת בגשם כזה וצריך להגיד אלהים – "ילד רע" אך גם זה אסור להגיד ואין עצה – מוכרחים להגיד עליכן "ילדות רעות" וכדי שחס ושלום לא תעלבנה הילדות שלי ולא תבכנה כותבים שלום ואהבה לילדות ה"רעות". "רעות" במרכאות ואהבה. כלומר אבא אינו כועס עליכן, רק קצת עצוב לו, אבל איננו כועס ואוהב.

ועצוב לו פשוט כי חכה. קודם שמח שמזג האויר הוטב. שנית שמח שהוא יודע בדיוק מתי יום הביקור. ראשית כי גם בחודש שעבר היה ב 28. שנית הרי לחדש זה אין יותר ימים. איזה מזל! מזל, ראשית כל כי זה ריווח נקי. יושבים פחות... שנית כי מוכרח להיות ביקור ביום זה. מוכרח כי הרי זה היום האחרון

1 הבולשת ערכה צנוורה על המכתבים הנכנסים והנשלחים.

בחודש. ובכן שמחים לבטחון. שמחים למזג האויר הטוב. אמש השתתפתי בצערו של יהודי אחד שנמצא פה אתי בבית החולים. הוא מחיפה. יש לו אשה וארבעה ילדים. אשתו השאירה את הילדים ונסעה שלשום לירושלים. משום מה לא נתנו לה רשיון לביקור. באנה! אתמול בבוקר וכמובן לא נתנו לה להכנס. הסתובבה מ 9 עד 3 אחרי הצהרים לפני גדר התיל. הוא צועק את שמה והיא את שמו, היא את שמו והוא את שמה וכך קרוב ל 6 שעות. והיה לי הרושם שלולא מוכרחה היתה לחזור אל ארבעת הילדים היתה מתישבת בשדה ויושבת כל הזמן. השתתפתי בצערו. וכיצד אומר הפילוסוף שלי, שופנהווער? כשאדם משתתף בצער הוא נהנה. הנאתו היא בזה שלאור צרת השני הוא רואה את מצבו הטוב ביחס. יתכן שיש שמץ אמת בפסיכולוגיה צינית זו. אני שמחתי שלא את היא זו ושמחתי שלמחרת תבואי את הפעם ביתר קלות מאשר תמיד בגלל השביתה.¹ יש לך זמן וודאי גם תהי פחות עיפה ופחות עצבנית כי נחת קצת הודות לשביתה. אם גם למען האמת אינני גורס את השביתה הזאת ונדמה לי שאין היא מוצדקת. נהייתי ממנה לא בגלל פרוטות מספר שאולי תקבלי מזה יותר אלא בחשבי על מנוחתך. ביחוד בימי הגשם האיומים שמחתי מאוד בחשבי שאת אינך צריכה לקום ולהוביל בגשם זה את הילדה לגן וללכת לעבודה. הייתי קם בבוקר ואומר יום יום לר' משה ששוכב על ידי בבית החולים: תחי השביתה! אשתי לוקחת את הילדה למטתה ומשחקת אתה ואינה צריכה לצאת בגשם. למען האמת, פחדתי במקצת שמא השבוע תגמר השביתה ולא תוכלי לבא לבקר אצלי מרוב עבודה שהוזנחה. נו, עזר לי אלהים: מזג אויר נשתפר, השביתה נמשכת, יום אחרון לחדש, מה צריך עוד? כן, צריך. צריך לקום מוקדם יותר להתגלח. לא כמו תמיד קצת שערות כאן וקצת כאן אלא להתגלח יפה, חלק, חלק, כדי שהילדה תוכל לשים את לחייה על לחיי ולא ידקור הזקן. צריך גם להתלבש. אומרים ועושים. ומשעה תשע עומדים על המשמר, על המרפסת ומביטים קודם למקום ש"אגד" נעצר. הנה ירדו! נקודות מתגלגלות. מישוהו עומד על ידי ומדבר ואומר פתאום: אתה אינך שם לב לזה שאני אומר. ואני עונה: איך אני יכול לשים לב כשאינ לי לב. הלב שלי יצא והלך שם על יד "אגד" ועכשו הוא מתגלגל עם הנקודות הללו, מתגלגל מתגלגל, עוד מעט ויתקרבו... הנקודות מתקרבות. קודם מבחינים: גבר או אשה. אחר כך צבע מעיל. אחר כך צעדים. ביחוד כששמה מישוהי עם ילד קטן – מתחיל הלב לרקוד שם על הכביש... ואחר כך מחכים מחכים. שיקראו ולא קוראים. והלב מתגלגל לתוך המחנה לאט לאט וחוזר, חוזר לכדו. וכנראה

1 שביתת 2,100 עובדי עיריית תל אביב ארכה 17 יום והסתיימה רק ב-3 במרץ 1946.

שהכבישים עוד אינם יבשים לגמרי כי הלב חוזר קצת רטוב, כאילו מדמעות של הכביש... ודאי מדמעות של הכביש... כי הרי אבא "גבור" ואיננו בוכה. רק עצוב לו. ומאחר שהוא משוכנע שאין הילדות שלו אשמות אין הוא כועס. מחבק ומנשק אותן וכשאין אנשים בחדר מוציא את התמונות (כשיש אנשים אין זה יפה להיות סנטימנטלי) ומחכה ומחכה ומחכה, מי יודע אולי חדש ארוך? שלום והרבה אהבה לכן ישראל.

* * *

36. אל: בתיה שיב

"נופל הלב פצוע על גדר תיל חד"

על הפרטיות, על חג הפסח במחנה, ציון שנתיים למאסרו, וצירוף שיר שכתב עבור בתו.

26.IV.46

שלום ילדה!

כמה שבועות שלא כתבתי לך. כמוכן בגלל שביתת הדואר, ידעתי כי בין כך יהא זה מונח באיזה שק. ועתה לאחר שהשביתה כבר נגמרה אחזור לכתוב לך באופן קבוע.

ובכן ראשית כל – ביקורך האחרון. את השיר לילדה ליום הולדת לא רציתי לשיר, מפני שלא הייתי בטוח אם לא תעלה לתוך העיניים דמעה, נגד רצוני ולא רציתי שהילדה תראה דמעה בעיני אבא, מספיקות הדמעות שהיא ודאי רואה בעיני אמה. אני חושב שבמכתב הקרוב אשלח לך את התוים מהשיר ותבקשי את מישהו שינגן לך אותם ותדעי לשיר אותו. המנגינה היא קלה ופשוטה. את השיר באידיש שר לי עוד אבא שלי כשיר ערש כשאני הייתי בערש.

התמונות הן כמוכן נחמדות. את אלו שהחזרתי לך איני זוכר כלל, אף פעם לא אהבתי תמונות קולקטיביות וביחוד אם הענין הוא של משפחה. החיים במאה העשרים הם כה רועשים וכה מסובכים עד שהאדם מתגעגע פשוט לפנה שקטה שהיא כולה שלו, בלי שותפים, בלי זרים. מאותה סבה אינני גם עושה "חלון ראווה" מהתמונות כפי שרגילים רבים פה בלטרון לעשות, אף על פי שודאי וודאי שאין לי מה להתבייש בשתי הנפשות הללו, לא בגדולה ולא בקטנה. אך כל זה איננו בשביל עיני זרים. לא איכפת לי שזרים יהללו, ואיני רוצה שזרים ינעצו עיניים בכל פעם כשהם עוברים, כאילו נעצו עיניים לתוך הלב שלי. על כן התמונות תמיד עמי, תמיד רק בשבילי.

הפסח בשנה זו עבר עלי קצת אחרת מאשר בשנה שעברה. בשנה שעברה מוכרח הייתי לנהל את ה"סדר" כי לא היה רב ואני מוחזק כאן כ"חצי רב".¹ בשנה זו ברוך השם בא רב צבאי, קפיטן גולדמן (אמריקאי) והוא ניהל את הסדר.² בשנה שעברה הייתי במחנה, המחנה היה קטן יותר, כמחצית האנשים והיו לי הרבה חברים שהכרתי אותם כאן והתידדתי אתם, כך שכל החג עבר במסיבות ידידותיות. בשנה זו אני בבית החולים ובכל המחנה הגדול כמעט שאין לי עם מי לדבר, רק ביום האחרון ירדתי מבית החולים למסיבת ה"ילדים" כלומר "בית הספר". "בית הספר" לצערנו הרב גדל בינתיים כי רב מספר הצעירים העצורים. הוא מונה כיום כשלושים איש אני נותן שם שלוש פעמים בשבוע שעורים בתנ"ך וזהו הקשר היחיד שלי עם המחנה.

השנה היה הרבה יותר יין מאשר בשנה שעברה ובמחנה היה "שמח", כמוכן "שמחה יהודית". שתו, שרו, רקדו, צעקו וזה הכל. לעומת זאת במחנה השני של הפולנים היה "שמח" בהתאם להם... השתכרו ומיד מכות ובסכינים, פצעו אחד את השני. שני ימים נמשכו שם העיניים וכמעט כולם נפצעו ויושבים בצינוק. בימי החג אירע עוד מקרה ודאי קראת על זה בעתון. במחנה הכושים – לא ידוע בדיוק מאיזו סבה – פרצה תגרה והיו חילופי יריות. ברגע הראשון נבהלו. זה היה אחרי עשר ובמחנה היהודי עוד היה "שמח". על כן חשבנו מי יודע אולי פראים אלה יורים לתוך המחנה; ותחזור טרגדיה של אריתריאה.³ אך מיד נרגענו לאחר שנודע שזה איזה עסק אצלם במחנה. בינתיים כבר הוציאו אותם והיום שומרים עלינו הודים, על כל פנים יש תקווה שהם יותר תרבותיים מהכושים. נעמה כבר לא תרוץ בשעת הביקור בכל רגע לדלת לראות "שחורים".

אלה הם ה"מאורעות" החשובים ביותר בשבועות האחרונים. בעוד יומים אני גומר את תאריך השנתיים למאסרי. קשה לי לכתוב על זה. אגיד רק בקיצור שודאיי הרבה יותר קשה היה לי לשאת את זכר אותו היום לולא זאת שקשור בו גם הנס הגדול שאירע לי, שניצלתי ונשארתי בחיים. ויד אלהים זו שהצילה אותי מפצצות וכדורים גרמניים, מסיביר בולשבי היא היא שהצילה אותי

1 ראו מכתב לבתיה, 29 במרץ 1945.

2 הרב יעקב גולדמן (1906-1986), יליד ארה"ב, עלה ארצה בשנות העשרים של המאה הקודמת. היה מזכירו של הרב הראשי, הרב יצחק הלוי הרצוג. שירת בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. בשנת 1946 מונה מטעם הוועד הלאומי לרב בתי הסוהר ומחנות המעצר בארץ ובגלות. עודד וניחם את חבר האצ"ל מאיר פיינשטיין (1927-1947) וחבר לח"י משה ברזני (1926-1947) בתא המוות בבית הכלא המרכזי בירושלים, בלילם האחרון. מיד לאחר שיצא מהתא, הם פוצצו את עצמם.

3 ב-17 בינואר 1946 נרצחו העצורים שאול הגלילי (חבר לח"י) ואלהיו עזרא (חבר האצ"ל) על ידי שומרים סודאנים במחנה המעצר באריתריאה.

מהמוות לפני שנתיים. ואם כן – כנראה שאלהים רוצה בחיי אלא שצריך לשלם בקצת סבל, סבל כאבים בגוף וסבל כאבים בלב. ולו רק אני הייתי צריך לשלם מחיר זה עבור חיי, מילא הייתי משלם מבלי להוציא הגה מהפה. אך קשה לי להבליג על זה שאתן שתיכן וביחוד אַתְּ צריכה גם כן לשלם בסבל רב כזה על מעשה-שטות אחד שלי...

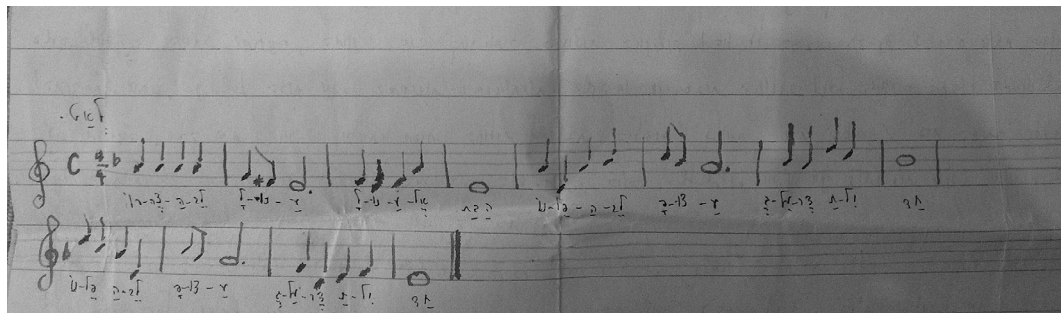
בבית החולים עובד פה בחור אחד המנגן על קְלֶרֶנט. שרתי לו את השיר והוא כתב את התווים והנה הם פה למטה, כמו שאני מצאתי דרך לכתוב אותם, תמצאי ודאי דרך לקרוא אותם ולשיר.

אולי תוכלי לבקש ביקור ל 15 במאי, ליום הולדת שלך? לכל הפחות נהיה רבע שעה יחד ביום זה? לכל הפחות שמחה קלה זו, מכסימלית בתנאים אלה. אל תשכחי להביא לביקור משקפיים שאתן לילדה.

ועתה שלום לך ולילדה והרבה נשיקות לשתיכן.

אבא.

[בסוף המכתב נרשמו התווים והמלים לשיר שכתב אלדד לכבוד יום הולדתה של בתו:
 "רוצה הלב לנוע אל הבת, נופל הלב פצוע על גדר תיל חד, נופל הלב פצוע על גדר תיל חד".]

* * *

37. אל: בתיה שייב

"הקדרתי את שמי אביבך"

הרהורים על היותו איש הסתו המחשיך את שמי האביב של אשתו, ועל התחלת הוראת הפילוסופיה בלטרון.

15.V.46

שלום לבתיה בת-א"ל שלי.

א"ל את היום, כלומר בת שלושים ואחת. ובאמת את בת א"ל שלי. אלהים נתן אותך לי להיות לו לנחמה בכל הרע. אינני יודע אם גם את מודה לאל על זאת כי הרי מנת הצרות שהיו לך אצלי רבו ממעט הנחת. (אוי, מה מעט!). אבל אכזריות החיים מסביב, האסון שם, כל אלה ודאי חישלו אותך ואין את עוד אותה בת רכה וקלילה שהיית פעם. גורל החיים בכלל וגורל חיך עמי בפרט היו לך והם עוד לך היום בית ספר קשה מאוד. ואלה הם החיים לאמיתם, בעירומם. כך, בת-א"ל שלי! את נולדת עם פריחת האביב ולולא אני שנולדתי בימי הסתו, לולא הכנסתי לחיך מהסתו שלי, לולא הכנסתי אותך לקדרות החיים הסתוויים, יכל להיות שחיך היו מתגלגלים אחרת, היו אביביים, צוהלים, רוננים, כפי שודאי תארת לעצמך לפני שש עשרה, שבע עשרה שנה. והנה באתי אני בסתוי. ראיתי את האביב שלך ואהבתי אותו, אהבתי כאשר רק יכל הסתו לאהוב את האביב, אוהב ואינו יכל עצמו ליהפך להיות אביב, אוהב ומחשיך את אורות האביב, אוהב והורג את פרחי האביב. כך עשיתי אני איש הנובמבר לך בת המאי. כי אין עצה. אין החיים מרכבים מאביב נצחי. גם אני חלק מהחיים בתיה, אני כמות שאני. לפעמים רועם, רוגז, קוצר. רציני כרצינות הסתו כבר מנוער (זוכרת את ודאי את הרושם המוזר שעשיתי עליך ברצינות שלי וזוכרת את ודאי כמה פעמים קללת אותי על שהקדרתי את שמי אביבך). אני הייתי לריאליזם לעולם החלומות שלך. אני הייתי ל"ארץ" ל"שמים" שלך. והארץ קשה, שחורה. כאלה הם החיים. יש לראות אותם כמו שהם. בשירו הראשון כותב ביאליק על געגועיו לארץ ישראל ושם הוא קורא לארץ "ארץ – אביב בה ינוה עולמים". ("אל הציפור"). אולם זה רק בשיר, רק בגעגועים, רק בחלומות לפני חמישים שנה. היום אנו יודעים כי אמנם יש אביב בארץ הזאת, יש יופי, יש שמש, יש שמחה, יש ים, יש הרים, יש כנרת, יש ירושלים ויש "צברות" נחמדות. אך לא "לעולמים". יש גם פה סתו, ויש חמסין, ויש רוחות, ויש סערות ויש גדר תיל. גם פה נפגשים אביב וסתו. מאי ונובמבר. אין מפלט. ולא רק זאת. אלא פה יותר מאשר בחוץ לארץ לומדים אנו לדעת כי יש גם

צדדים טובים בסתו. אמנם כך. אמנם חושך, אמנם גשום. אך יש פירות גם לזה. ואם כן, אולי גם יהיו פירות גם לסתו שלי-שלך. טוב לחלום בהקיץ, כלומר מתוך ראייה נכונה של המציאות. הלא יודעת את כי אני "פסימיסט" כביכול. והנה פסימיסט זה שלך רואה את האביב הקרוב, רואה את עצמו בתוך האביב הקרוב, רואה את עצמו יחד אתך בקרוב. אני מקווה שישחררו אותי בקרוב ונהיה יחד, בתיה, בת-א"ל שלי. ואין ספק אצלי שאת יום הולדתך בת-בל נחוג יחד. בל גם זה שם של אל. אמנם אל בבלי גויי, אבל אין בכך כלום, משורר גדול אחד הלא אמר פעם עליך שאת יש כך סינתזיה מבת ישראל ובת-גויים. ויש לו למשורר זה עין חדה וודאי יודע הוא מהו אומר. ואלהים שלנו יסלח לי קצת את הרהורי האלייליים אלה, סוף סוף אנו סולחים לו הרבה יותר...

היום חיכיתי מהבוקר עד הצהריים לביקורך. אני מתאר לעצמי שעשית כאשר ביקשתי וכתבת שיתנו לך ביקור ליום זה וודאי לא קיבלת. ודאי דאגת על כך לא פחות ממני. ואני גם הכיננתי את המתנה לך. מתנה אחת בשביל הנפש כבר נתתי לך, עתה הכיננתי קטנה בשביל העין כי איזו עין כעינך אוהבת דברים קטנים ונאים?

סלחי לי על המכתב הזה ה"פילוסופי" במקצת. אני עוסק עכשו בפילוסופיה, אחרי עשר שנים שלא עסקתי בזה. פנו אלי כמה אנשים כאן בבקשה שרוצים הם ללמוד פילוסופיה ומבקשים את עזרתי. אמרתי – אין לי ספרים. הזמינו ספרים וקיבלו אותם, עכשו אין לי כבר תירוץ והשבוע אנו מתחילים. ודיברנו בדברים הקשים ביותר והמפשטים ביותר בתורת ההכרה על פי ספרו של פרופ. ברגמן.¹ חבל שאין פרופ. ברגמן שהוא מאנשי מגנס, אינו רואה כיצד לומדים "פושעים טירוריסטים" כביכול את תורת ההכרה, הדבר המפשט ביותר. בכל זאת אני מקווה שעד שנספיק להכנס לסבך הפילוסופי יבא בינתיים השחרור ואצא מהסבך של מעצר-שנתיים. בזמן האחרון החלו לצאת קצת ותיקים ומדברים על כך שיהיו שחרורים רבים.

השבוע עשיתי נסיון קל. רציתי להשתזף קצת וישבתי כשעה בשמש בלי חגורה, אך קבלתי כאבים ומיהרתי שוב ללבוש את החגורה. כנראה שה"עצמות היבשות" של ישראל עדין אינן כ"עצמות היבשות" של יחזקאל ועוד לא נדבקו זה לזה.

1 פרופ' שמואל הוגו ברגמן (1883-1975). בשנים 1935-1938 כיהן כרקטור הראשון של האוניברסיטה העברית. בדומה לנשיא האוניברסיטה, יהודה ליב מגנס, היה ברגמן איש שמאל מובהק והשתייך לתנועת ברית שלום, שדגלה ביצירת חברה דו-לאומית בארץ והתנגדה לגירוש הבריטים. ספרו "מבוא לתורת ההכרה" יצא לאור ב-1940.

עכשו איני יודע כבר למתי לחכות לביקורך. אם המכתב הזה יגיע אליך לפני שתבואי לבקר אותי אל תשכחי להביא משקפי שמש בשביל הילדה שאתן לה כאשר הבטחתי. אני מקווה גם שסוף סוף תקבלי את החופש השנתי שלך ותוכלי לצאת לנוח מעמלך הקשה. אמנם יודע אני שרק גופך ינוח ונפשך תכאב עליך אך מקווה אני שבמהרה אוכל גם להביא נחמה לנפשך. ולשמחה במקצת. היי חזקה ובריאה בת-א"ל שלי שנזכה כבר לחוג את חגנו יחד, יחד בן הנובמבר המתגעגע לבת המאי שלו, בן הסתו הרוצה באביב שלו.

ישראל

* * *

ב-6 ביוני 1946 הובא אלדד מהמחנה בלטרון אל מרפאתו של ד"ר טרוי, ברחוב הנביאים בירושלים, לטיפול רפואי. שומרים בריטים חמושים עמדו בכניסה למרפאה ובתוכה, אך אנשי לח"י, שהמתינו באזור להגעתו של אלדד, התגברו על השומרים והבריחו אותו מהמקום. בזה תמה תקופת מעצרו של אלדד, שהמשיך בפעילותו במחתרת עד לקום המדינה.

* * *

38. אל: קרובי משפחה בארה"ב, מכתב מהמחתרת

"אינני איש 'פריבט' כי אם חייל, חייל למלחמת החרות העברית"

ב-25 במרץ 1948 פרסם "דער טאג", עיתון בשפת האידיש שיצא לאור בניו יורק, מכתב ששלח אלדד לקרובי משפחה בארה"ב. מכתב זה תורגם לעברית ופורסם בארץ בעיתון "מברק" תחת הכותרת "מכתב מנהיג לח"י לקרוביו באמריקה", ב-7 במאי 1948. במכתב חשוב זה מתייחס אלדד לנושאים כבדי משקל, וגם מביע עמדות חריפות באשר לארה"ב והחומר האנושי שבה. הוא כותב על געגועיו לקשר ישיר בינו לבין הציבור - קשר שנותק בהיותו במחתרת, על השתלבות האינטרסים העבריים והסובייטיים, על סלידתו מארה"ב, מיהודיה השבעים, מהפילנתרופיה ומ"לשון הדולרים", ועל דרישתו להינתק מכל דבר "מקרי", כגון בית ועסק, כדי להתמסר למהפכה העברית. בנוסף, במכתב מוזכרים אישים כפעיל האצ"ל פיטר ברגסון והמועמד לנשיאות ארה"ב הנרי וואלס.

[יולי 1947]¹

יקירי!

זה מזמן שלא כתבתי אליכם. בדרך כלל אוהב אני את מלאכת הכתיבה, אלא שאיני יכול להתלונן על חוסר עבודה בשטח זה. בגלל סבות שאין לי שליטה עליהן, מוכרח אני לבוא במגע עם אנשים כמעט אך ורק דרך הכתיבה.² לא פעם תוקפים אותי געגועים לתורה שבעל-פה. יש חשק לעמוד בפני אנשים חיים, תלמידים, קהל, להרגיש ממש בעיניים את הפלואיד³ בין המרצה והמאזינים. מזמן לזמן כמובן ישנה לי ההזדמנות לדבר בפני קבוצות מצומצמות, אך גם אז נעשה הדבר מבעד למסך. ודאי תבינו משום מה, מחשש "עין רעה". ועיניים כאלו, לצערי הרב, ישנם הרבה כאן. משום כך עיקר העבודה נעשית בכתב. יתכן שפרי עבודה זו הגיע בחלקו אליכם באמצעות ידידי שביקר אצלכם. אתו כמובן אני בקשר מתמיד, והוא כתב לי על פגישתו אתכם. אני מקוה שעתה יש לכם מושג ברור יותר על חיי ועבודתי כאן. אמנם אינני יודע אם הוא גם הצליח לקרב אתכם אל הלך מחשבותי, אך אין דבר: מה שלא יעשה השכל יעשה הזמן. ידידי כתב לי על נטיותיכם הקומוניסטיות. לפני שנים מספר הייתי ודאי רואה בזאת תהום בינינו. היום נשתנה המצב. לפי דעתה של המשפחה שאני מיצגה, הכרח אובייקטיבי הוא זה שהאינטרסים של העם העברי במלחמתו לחרות מולדתו יפגשו עם האינטרסים של רוסיה הסובייטית במזרח התיכון. במקום זה נאלצתי אתמול להפסיק את כתיבתי. עתה אני חוזר ורואה לאן הגעתי... הרי בכלל לא רציתי לכתוב מכתב פוליטי, אך כנראה שהעט כבר כותב מאליו. לפניכם, כאשר היה צורך להטביל עט בקסט, ובינתיים, מהרגע שהעט נדד אל קסט ועד שחזר, הייתה שהות להרהר. היום יש עטים נובעים ואין שהות לחשוב. העט כותב מאליו. נסוב על כן את ההגה ואכתוב על מה שעלה בדעתי בתחילה לכתוב לכם. את העניינים הפוליטיים אני משאיר ל"אמבסדור" שלי, ודומני שזה בחור שאני יכול לסמוך עליו.

ידידי זה כתב לי שאתם משתוקקים לראות אותי. מה אומר? אין להגיד שאני חי כאן בשלוה. אצלכם הייתי ודאי נהנה מימים שקטים יותר ומשינה שקטה יותר בלילה. לא הייתי מתעורר לקול רעש השלשלאות של טנקים כבדים.

1 אלדד כותב שגיסו נמצא באניית המעפילים "אקסודוס", שימי הפלגתה היו 11-17 ביולי 1947. אולם אלדד מזכיר גם את הריגת ויליאם ברנשטיין על סיפון האנייה, אירוע שהתרחש ב-18 ביולי, ביום שבו הורדו כל העולים מה"אקסודוס". אין ספק, אם כן, שאלדד כתב את המכתב הנוכחי לאחר 18 ביולי, ואולי אף באותו היום.

2 אלדד מתכוון, כמובן, לעובדת היותו מסתתר במחותרת וכותב את חומר ההסברה של לח"י.

3 פלואיד – נוזל. הכוונה לזרימה ההדרית שבין המרצה לקהל.

אולם בינתיים בכלל אין מה לדבר על אפשרות זו שאצא מפה. לא בגלל הפיקוח על היציאה... "מצפצפים" עליהם. מול "ראש" יהודי ואמצאות יהודיות אין כוחם של "סקוטלנד ירד" והאינטליג'נס הבריטי¹ ולא כלום. אלא פשוט מסיבה זו שאני דרוש עדיין כאן.

לומר שבאם נימוק זה יוסר אבוא אליכם? אולי... אולם אני מוכרח במקצת להכזיב אתכם: כלל אין לה לאמריקה שלכם כוח משיכה כלפי. ודאי תבינו שאין כוונתי לפגוע בכם אישית, לו יכולתי להרשות לעצמי היום לערוך טיול "פריבט" אין לי בעולם הזה אחר שאוכל לבקר מאשר אתם. אפילו אל קבר אבות אי אפשר לנסוע כי אין יודעים את מקום הקברים. אך לעת עתה אינני איש "פריבט" כי עם חייל, חייל למלחמת החרות העברית, ואינני נוסע אלא למקום שצריך לנסוע. והנה במצב זה רוצה אני להסביר לכם למה אין אני נמשך אחרי אמריקה שלכם.

אמריקה גדולה, הרבה מיליונים יהודים לה. הכל הכל אפשר למצוא בה: כרכי ענק, טכניקה, תנועה, המונים. וראשית כל ומעל לכל: דולרים, דולרים. נוסעים בלי הרף שליחים לאמריקה וכולם נוסעים כדי לדבר אל הדולרים, אל הדולרים ולא אל בני אדם. מדברים אל בני אדם, אך מתכוונים לפנקסי הצ'קים – ואני שונא זאת. אני אוהב בני אדם. לשמוע בני אדם. לראות בני אדם עין בעין. יש אומרים שבאמריקה אין זמן להתבונן בבני אדם ולראות אותם עין בעין. יש אומרים שבטכניקה שלכם הומצאו מיני עדשים כאלה במקום משקפיים שאין להבחין בהם. לא הזכוכית המקובלת הגלויה, כי אם עדשים אשר מכניסים לתוך העין עד ללא הכר עוד, העיני אדם הן אלו או זכוכית. ואת זאת אני שונא. ועוד: אני שונא שובע. ואנו מכאן – סלחו לי יקירי – רואים את אמריקה בשובע. אין עיני צרה חלילה בשובעם של יהודים, אלא שאינני יודע מה אעשה עם יהודים שבעים שכאלה. כי שובע איננו עניין לטבע הפיסיולוגי בלבד. זהו גם עניין לטבע הפסיכולוגי. ואנשים שבעים אף פעם לא חוללו עוד מהפכות. אנשים שבעים נותנים לכל היותר נדבות. ואת זאת אינני רוצה. ייתכן שאינני אלא טועה. ייתכן שאין זה אלא רושם בלבד. אולם אם כבר עלי לנסוע אל יהודים, מתגעגע אני מאוד לנסיעה לאירופה המזרחית. לזה המיליון שעלה מן הקברים,² לזה המיליון של יהודים הערומים, בלי בתים ובלי עסקים ובלי כל אותו גל של הווי חיים אשר יהודים שבעים בשום פנים ואופן אינם מוכנים לעזוב וללכת. אני מתגעגע אל היהודים הערומים, גופים ערטילאיים, נשמות ערטילאיות.

1 הבולשת ושירותי המודיעין הבריטיים.

2 הכוונה לשרידי השואה.

אצלכם – כפי שנראה לי תמיד – הנשמות חבויות אי שם עמוק מתחת להררי בגדים, בתים, עסקים הו-הא, הוא-הא. נראה לי שלא] הייתי מוצא כל לשון משותפת עם צעירים יהודים שם. והרי בעיקר רוצה אני לשוחח עם צעירים. הרי אין כוונתי לאותם קשישים וטובים שליכם פנימה הומה לציון והם נותנים ברצון דולרים ל"דרייוויס"¹. גם אינני מתכוון לאלה האוהדים ל"מרי העברי" משל פיטר ברגסון וחבורתו הרעשנית.² אני מחפש בני אדם. אני מחפש בני אדם עבריים. צעירים מהפכניים עבריים, המוכנים בגוף ובנפש לקראת המהפכה העברית. לא סנטימנטים, לא פילנתרופיה, כי אם עיניים אשר כבר ראו, אשר רואות את המוות ואשר יודעות כבר יפה יפה מה ערך למלי סרק כגון: ביתי, עסקי, משרתי. רוצה אני בבני אדם המשוחחרים מנטל כל מה שהוא מקרי, שהוא חולף. גוף עירום ונשמה עירומה. אליהם אוכל לדבר בלשון ההיגיון העירום. ומרגיש אני באיזו רוח ירוקה וקרירה הנושבת מהמוני היהודים באמריקה. ודאי שישנם יוצאים מהכלל. הנה ברנשטיין זה המלח באניית המעפילים אשר דמו נמזג פה בדם הנופלים פה, בדם העולים פה לגדרום.³ גם ידידי כותב לי כי עושה שם חיל. ישנם גם בני אדם אצלכם נוסף על הדולרים. ייתכן שמגזים אני. אם ישכנעו אותי שישנם אצלכם בני אדם ערומים כאלה, שכאלה המוכנים כל רגע להפשיט את בגדי חייהם האזרחיים, אם ישכנעו אותי שאפשר לדבר גם בלשון אחרת עם יהודי אמריקה מלבד בשתי הלשונות שדובר עד היום: לשון הפילנתרופיה של הציונים ולשון הבלוף של פטר ברגסון, שתי לשונות אשר שנאה נפשי, אם ישכנעו אותי שאפשר שם למצוא נוער שאוכל לדבר אליו כאשר אני מדבר אל הנוער כאן, או כאשר

1 קרנות המגייסות כספים.

2 פיטר ברגסון, כינויו של הלל קוק (1915-2001), נציג האצ"ל בארה"ב. בשנות הארבעים הקים קוק ארגונים שונים שפעלו בארה"ב למען הצלת יהודי אירופה, הקמת צבא עברי ותמיכה באצ"ל. "קבוצת ברגסון", כפי שהוא ואנשיו נקראו כפי רבים, הצליחה להעלות את רצח יהודי אירופה לכותרות בארה"ב ולגייס את תמיכתם של אנשי שם למאבק להצלתם. קוק וחלק מחברי הקבוצה הביעו עמדות שנויות במחלוקת על הקשר הרצוי שבין מדינה יהודית לעם היהודי שבעבר, וגם על שיטות הממשל הרצויות במדינה. קוק נבחר לכנסת הראשונה מטעם מפלגת חרות. ביקורתו של אלדר במכתב זה נובעת מעצם היותו של ברגסון נציג של האצ"ל ולא של לח"י, וככל הנראה, גם עקב דעותיו של קוק, שלא היו רחוקות מהגישה ה"כנענית" שהפרידה בין יהדות העבר למדינת היהודים המתהווה.

3 ויליאם (ביל) ברנשטיין (1923-1947), קצין ראשון באניית המעפילים "אקסודוס". ברנשטיין נטש את הקרירה הצבאית שלו בצי האמריקני והתנדב לסייע ל"עלייה ב". הוא הוכה למוות על ידי חייל בריטי שהיה בדרך לתפיסת תא ההגה של האנייה. ברנשטיין נטמן בחלקת הגיבורים בבית העלמין בחיפה. שלושה מאנשי ה"אקסודוס" נהרגו בעת "כיבוש" האנייה על ידי הבריטים.

דיברתי פעם בפולין, לשון שדיברה פסיונרה על המתרסים במרדריד¹, אם ישכנעו אותי שיש מקום גם לכגון אלה באמריקה, אסכים לבוא. אולם לבוא מבלי שתובן לשוני ולצאת ספוג שנאה – אינני רוצה. על כן מתגעגע אני ועל כן מתכוונן אני באם אוכל, לצאת לאירופה המזרחית.

ועוד סיבה אחת, אך זו היא כבר משטח מדיניות החוץ. כפי שהעניינים מתפתחים היום, באמריקה, עולה ארצכם בדרך האימפריאליזם והמלחמה האנטי-סובייטית. ועל כך אני אומר בפשטות ובבהירות: רק הקו של הנרי וואלס מתאים לפי דעתנו לאינטרסים שלנו.² אולם כשרוצה אני לכתוב על דבר זה בשביל יהודי אמריקה, אומרים לי ה"יועצים" הבאים משם: אל תעשה זאת, השם הזה איננו פופולרי ביותר באמריקה, הוא נחשב לבטלן. ועל הדמוקרטים והרפובליקאים דומני שאפשר להגיד רק מה שאמר היינה: הם שניהם מסריחים... בנפט. ונפט דומני נמהל יפה יפה בדם שלנו.

ועל כן נדמה לי שגם מבחינת יחסי חוץ אין סיכויי גדולים ביותר באמריקה. אדרבה! היש לכם ניהומים והרגעות לפקפוקי אלה? לעת עתה שלחתי את ידידי ועוד מספר אנשים לשם. שמא: יוכלו להכשיר את הקרקע. טוב, נראה. היום אנו בתוך האש. ואם אצטרך לצאת אל העורף, אלך אל זה העורף אשר ישנם שם סבל יהודי עידוד יהודי. ואמריקה תהיה בתור לאחר כך. הלוואי ולא מאוחר מדי. אשמח אם אקבל מכם פעם מכתב במישרין, באמצעות ידידי. לפי שעה כתבו למשפחתי. אגב: ממשפחתה של אשתי נותר בחיים אח והוא נמצא כרגע באניית "יצאת אירופה" ועמו ילד ותינוק.³

1 "לה פסיונרה", שם עט שהפך לכינוי של דולורס איברורי (1895-1989), מנהיגה קומוניסטית בספרד. בשנות מלחמת האזרחים בספרד הלהיבו שידוריה האנטי-פשיסטים ברדיו המקומי את ההמונים. לזה מתכוון אלדד במכתבו. יש לציין שמבחינה פוליטית, איברורי הייתה קומוניסטית אדוקה ונאמנה לסטלין, על כל הפרנויה והאכזריות שלו, והיא נתנה את ידה לחיסולים רבים בספרד, בין היתר של כל מי שנחשד כאוהד את האידיאולוגיה של טרוצקי. ("פסיונרה", משמעותה היא פסיפלורה.)

2 הנרי וואלס (1888-1965), סגן נשיא ארה"ב בשנים 1941-1945, שר החקלאות בשנים 1933-1940, ושר הכלכלה בשנים 1945-1946. ב-1948 היה מועמד לנשיאות ארה"ב מטעם המפלגה הפרוגרסיבית. וואלס נפגש עם נציג לחי בארה"ב, בנימין גפנר, ואימץ את קו מדיניות החוץ של לח"י: "ניוטריליות של המזרח התיכון", שמשמעותה: ניתוק האזור מהמלחמה הקרה וממאבקי הכוח שבין ארה"ב, בריטניה, רוסיה וכו'. אין ספק שאהדתו של אלדד נובעת מתמיכתו של וואלס בקו של לח"י, והיא עולה בקנה אחד עם גישתו היחסית נוחה של אלדד כלפי רוסיה באותה תקופה וברצונו להוציא את ארה"ב מהאזור.

3 אניית המפעילים "יצאת אירופה", או "אקסדוס", הפליגה מצרפת ב-11 ביולי 1947 ועליה כ-4,500 מפעילים. האנייה נתפסה על ידי הבריטים ליד חופי הארץ ב-18 ביולי. אנשיה הועברו לשלוש אניות גירוש והוחזרו לצרפת ולגרמניה, לשם הגיעו ב-8 בספטמבר 1947. העולים הוחזקו במחנות מעצר בגרמניה עד לאחר קום המדינה. ל-300 מפעיליה האחרונים הותר לעלות ארצה רק בספטמבר 1948.

אנו כולנו נוסעים על אנייה שכזו, אך נוכל להם לכל אויבינו.
שלום לכולכם,
ישראל

* * *

39. אל: אברהם רוד

”המשכן הזמני הזה ששמו ‘מדינת חלוקה’”

במכתב הנוכחי משיב אלדד לשאלה שנשאל על ידי לוחם לח” אברהם רוד (רוזנפלד) בעניין מקומה של הדת במדינה היהודית שבדרך. אלדד מדגיש שהוא רואה את המדינה כמכשיר בתהליך שלא יסתיים עם הקמתה ומנבא שרבים יעדיפו לעסוק בבעיות אחרות, כדוגמת סוג המשטר ועניינים סוציאליים, והם יהפכו את המדינה ממכשיר ל”סוכת קבע”.¹ הוא משווה בין בעיות דתיות לבעיות סוציאליות בעניין דחיפותן, דן בחוסר הנוכחות הדתית בהנהגת המפעל הציוני עד אז, ומעלה את הצורך בתנועת שחרור משיחית.

נר א’ חנוכה תש”ח [7-8 בדצמבר 1947]

אל “שלה”,²

הנני לענות לשאלתך בעניין עמדתנו לדת, ביחסה למדינה. כמובן שאני מביע בזאת את דעתי הפרטית, כי עד כה לא היה כל דיון אצלנו מטעמים מובנים לך. העמדנו במרכז מלחמתנו את שחרור המולדת בשביל העם. מבחינה זו היינו יכולים להגיד בקיצור: בעייה זו טרם נפתרה, עוד רבה המלחמה. על כן אל נסיה את דעתנו מבעייה מרכזית זו המלכדת בתוכנו חוגים שונים מבחינה סוציאלית ומבחינה דתית,³ אל נעלה על סלע המחלקות בעייה שאיננה גם היום בעייה ממדרגה ראשונה. בזאת מודה אף אתה ובזאת יודה כל אחד מאתנו. אולם תשובה קצרה פרינציפיונית זו לא תעמוד במבחן החיים אשר

1 המכתב פורסם בספרו של אברהם רוד, “ישראל עושה חיל: לוחמי חרות במלחמת העצמאות” (תל אביב: הוצאת יאיר, 1998), ע’ 440-442.

2 הוא אברהם רוד (1922-2008), חבר לח”י כבר בימי אברהם שטרן. היה פעיל בחיפה ובתל אביב והפך לאחראי לדפוס ולהדפסת העיתונות המחתרית. בצה”ל שירת בגבעתי וגם בגדוד 89, בו שרתו רבים מחברי לח”י. ממייסדי חוג “סולם” של אלדד. כתב את ההיסטוריה של לוחמי לח”י במלחמת תש”ח, ספר שיצא לאור בשלושה כרכים. ספר נוסף, “סנה בוער באש”, עוקב אחרי הקבוצה הדתית בגדוד 89, שהוא נמנה בין חבריה.

3 בשורות תנועת לח”י המחתרית לחמו רבנים, חרדים ודתיים-מסורתיים יחד עם כופרים וחילוניים; סוציאליסטים יחד עם אנטי-סוציאליסטים; אנשי ימין עם אנשי שמאל; וגם יהודים עם ערבים.

מינו לנו את המשכן הזמני הזה ששמו "מדינת חלוקה". רחוק מלהיות בית מקדש, אך משכן הוא, ומשכן אף הוא צריך בנין ואף הוא צריך כהונה ועבודה.¹ ותקומנה – אם נרצה בכך או לא – בעיות מעשיות רבות אשר צריך יהיה לתת תשובה עליהן.

מבחינה זו יש דמיון רב לבעיית המשטר. גם לבעיה זו קמים היום לוחצים מקרבנו. וגם ביחס לבעייה זו אנו אומרים: עד היום נמנענו מנקיטת עמדה פרינציפיונית, יתכן שבקרוב נוכרח לתת תשובות קונקרטיות, כי תהיינה בעיות קונקרטיות.

אך, למה אכחד? הבעיות הסוציאליות לוחצות יותר ותתבענה יותר, משני טעמים:

א) הבעיות הסוציאליות הן באופיין יותר קשורות בחיי צבור ומדינה מאשר הבעיות הדתיות. את חייו הדתיים יכול אדם לחיות בביתו או במניינו מבלי שיזדקק דווקא להכרעה ציבורית מדינית. אמנם דת ישראל שונה מדתות אחרות באופייה הלאומי-ציבורי יותר מאשר אופייה האינדיבידואלי, ובכל זאת בדיעבד יכול אדם לשמור על דתו ועל אמונתו ומצוותיו גם אם מסביב לו חולין שבחולין. יכול הוא לפחות להימנע מחילול שבת, אם אין בכוחו לחייב אחרים שמירת שבת. בניגוד לכך הבעיות הסוציאליות אינן מסוג זה, הן דבוקות וקשורות ומסובכות. אין אדם יכול כלל לחיות חיים סוציאליים "כעולה על רוחו". בעיות אלה מטבען שהן קשורות במדינה ובחברה. ומכיוון שאנו תנועה מדינית – בין אם המדינה היא מטרה לנו ובין אם איננה אלא מכשיר, מנגנון, כלי-קיבול למטרה אחרת, לתוכן אחר – אין אנו יכולים להתעלם מכל אותן בעיות הרקומות בתוך המפה המדינית ללא אפשרות היעלמות, ותהי גם היעלמות זמנית. אתה ודאי יודע שישנם אצלנו אנשים התובעים הגדרה סוציאליסטית, ואתה ודאי יודע שאני שייך לא למתנגדי הסוציאליזם, כי אם לאלה המתנגדים להגדרה זו.² בשעה זו אני עדיין רואה את בעיית המשטר כבעיית כלי ולא כבעיית תוכן. ולו משטר סוציאליסטי מלא היה היום אפשרי אצלנו ויעיל להגשמת מטרתנו המלאה – לא הייתי מהסס אף

1 המשכן היה אוהל ("אוהל מועד") שהוקם על ידי משה ועם ישראל במדבר בדרום ממצרים לארץ ישראל. הוא שימש מרכז דתי ולאומי מאות שנים, עד ששלמה המלך בנה את בית המקדש בירושלים.

2 כעבור כשנה לח"י התפלגה, בין היתר משום שחברו של אלדד להנהגה, נתן ילין-מור, דרש למקם את לח"י כמפלגת פועלים מהפכנית וכשותפה למאבקים הסוציאליסטיים בעולם. אלדד הסכים שהעתיד שייך לברית המועצות והסוציאליזם ולא התנגד למדיניות סוציאליסטית, אולם דרש להשאיר את לח"י כתנועתה של המהפכה העברית, כלומר שתהא בנויה רק על שורשים יהודיים, בלי לערב תורות זרות בשורשים אלה.

רגע מהגדרה זו. לא כן הדבר בבעיית הדת. דומני שהשימוש הרב בשם אלוהים בתעמולת האצ"ל יותר משהוא בא כאידיאה, הוא בא כמכשיר. אינני סבור שבשורות האצ"ל יפה כוחה של הדת יותר מאשר בשורותינו אנו. ואני בכל זאת נמנע כמעט לחלוטין מלהשתמש בשם אלוהים, כי אלוהים ואלוהי-ישראל הוא לי עניין של תוכן ואיני רוצה להפכו לעניין של מכשיר. אני רוצה קודם להקים את המקדש, ואחר-כך להכניס את הארון.¹ לו עמדנו כבר היום בפני שלמותו של הכלי המדיני וצריך היה להכריע ולחנך לקראת תכנון, היינו חייבים להעלות את אותו עיקר אחרון מעיקרי התחיה של יאיר: בנין בית שלישי.² אתה ודאי יודע שאני מציע לקבוע כסמל תנועתנו להבא את ה"דביר", ממטבעות בר-כוכבא. אך מכיוון שעדיין אין מצב זה, ועדיין אנו נמצאים בדורו של דוד ולא בדורו של שלמה, אין בניין הבית חל עלינו, ואולי גם ממש כעל דוד, אסור עלינו.³ ידי דוד היו מגואלות בדם. ואנו לא רק זאת, אלא בעוונות דורות רבים, גופנו חולל בים של חולין ונפשנו הדתית העש אכל בה; וכשם שאין אדם יכול לרפא בבת אחת את כל מדווי גופו, כך גם עלינו להתרכז במדווה הרקמה הבשרית, כדי שלא יארע מה שאירע ל"אגודת ישראל": מרוב דאגה לרוח ישראל – בגדה בגופי ישראל. על כן אני עדיין סבור שהעלאת בעיית הדת למרכז תכניותינו – מוקדמת היא.

(ב) עובדה שבמציאות היא (והרי אנחנו ריאליסטים אנו) שאת מפעל השחרור העברי בכל צורותיו, בצורת המפעל והבניין, בצורת המדיניות, בצורת הצבאיות, עשו החלקים החילוניים שבעם. בין אם נמצאו יחידים שומרי מצוות או לא נמצאו, היהדות הדתית לא הפכה את עצמה, כבימי ר' עקיבא, לנושאת דגל השחרור.⁴ היהדות הדתית הפקירה את השחרור בידי החילוניים. ועל כן היא נמצאת לא בשורות הראשונות, לא בנושאי הדגל. ועל כן, כשעולים היום

1 להקים את בית המקדש ולהכניס לתוכו לאחר מכן את ארון ברית ה' עם לוחות הברית והתורה שבתוכו; כלומר להקים מדינה ולהכניס לאחר מכן את התוכן היהודי.

2 אברהם שטרן ("יאיר") כתב את "עיקרי התחיה", הכולל 18 עיקרים האמורים להנחות את התנועה המהפכנית בלחימתה לדורות. העיקר האחרון ברשימה הוא בניין בית המקדש השלישי בירושלים "כסמל לתור הגאולה השלמה".

3 הדביר הוא בניין ההיכל של בית המקדש, והוא הופיע על המטבעות שטבע בר-כוכבא כאשר הכריז על עצמאות יהודית ופתח במרד נגד רומא, אשר שלטה בארץ ישראל. דוד המלך כבש את ירושלים ורכש את הר המוריה, הוא הר הבית, כדי להקים שם מזבח לה'. אולם כאשר התכונן לבנות את בית המקדש, אמר לו ה' שלא הוא יבנה את המקדש, משום ששפך דמים רבים וערך מלחמות, אלא בנו, שלמה, הוא שיבנה אותו (ספר דברי הימים א' כ:כד-כב:יא).

4 רבי עקיבא, גדול התנאים, היה ממנהיגי מרד בר-כוכבא ואף עונה למוות על ידי הרומאים. מילותיו האחרונות היו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד".

חיילים ראשונים בחומה, הם תוקעים את דגלם הלאומי-חילוני בלבד. היהדות הדתית לא הראתה כל יומה, מעצמה לא יצרה תנועה. היא נסחבה פחות או יותר. ואם אני נפגש היום עם חוגים אלה ותובע מהם להקים עתה מהיסוד תנועה משיחית של ממש, של מציאות, גם לעליה וגם למלחמה, אני נתקל בתשובות מעניינות. אני שואל: למה לא יבואו גדולי התורה ולא יחייבו את כל יהודי ירא-שמים בגולה השאננה עדיין, את החרדים באמריקה וכו', לעלות מיד? לשאלה זו עונים לי יודעי דבר: זה לא ישפיע. את דעת גדולי התורה יקבלו יהודים אלה ביחס להיתר או אסור אכילת קטניות בפסח. אך לא בענין כה "גדול" כחיסול העסקים שלהם באמריקה ועליה לארץ לקראת מצב פוליטי וכלכלי לא ברור. השמאל הצליח להלהיב נוער שכל מעיינם הוא לרעיונו החלוצי, אנחנו הצלחנו להלהיב נוער גם להקרבה עילאית למען חלוציותנו אנו. היהדות הדתית, ועמה הדת בשלמותה, נשארה בעמדות פסיביות, שמירה על הקיים.

ועל כן דל כחם, ועל כן דל חלקם. אתה ודאי זוכר את הנסיון שעשינו עם ברי"ח.¹ אתה גם יודע מה פני כל התנועות הללו על שם ר' עקיבא או "הפועל המזרחי".²

אינני מדבר כמובן על יחידים. יודע אני גם יודע כמה רבו לוחמינו ואוהדינו בקרב החרדים, אבל אם אתה דן בצד המדיני פרוגרמטי, עליך לשאול לא ליחידים כי אם לכלל, והרי לא מעטים היו הדתיים שהיו בוגדים עוד רבו מהם המשתמטים. ובכן לא דת ישראל כדת היא שהניעה את גלגלי תנועת השחרור. בשורותינו כידוע לך נמצאים אפיקורסים לתאבון ולהכעיס, ואני סבור שגם אתה מרגיש אליהם קירבה יותר רבה מאשר לרוב הרצוג למשל. הרי זו הוכחה שבעיית הדת נדחקה לפינה ולא באשמתנו ולא בידינו. נושאי הדת דחקו עצמם

1 ברי"ח היא ברית החשמונאים, תנועת נוער דתית-לאומית-חינוכית. התנועה נוסדה בשנת 1937 על ידי מספר צעירים ירושלמים, ביניהם שמואל פראגר (ראו מכתב לרב פראגר, 3 ביוני 1953, להלן). היא הייתה קשורה לציונות הרוויזיוניסטית. באפריל 1939, בכינוס הארצי הראשון של ברי"ח, נבחר משה סגל למפקד הארצי של התנועה. חברי התנועה סייעו לאצ"ל וכאשר בגרו, חלק ניכר מהם התגייסו לתוכו. סגל נשאר עם דוד רזיאל בעת הפילוג בין האצ"ל ללח"י, אולם לאחר בריחתו של יצחק שמיר ממעצרו, שמיר וסגל סיכמו שברי"ח תשתף פעולה עם לח"י, ורבים מחברי ברי"ח הפכו לחברי לח"י.

2 "בני עקיבא", תנועת נוער דתית-לאומית שנוסדה ב-1929 בירושלים על ידי גורמים חברי "הפועל המזרחי"; "הפועל המזרחי" – תנועה דתית-סוציאליסטית. בראשית שנות המדינה היא הייתה חברה בכל הקואליציות הממשלתיות בהנהגת מפא"י. בשנת 1956 התמזגה התנועה עם "המזרחי" כדי ליצור את המפד"ל.

ל"שטיבלעך", ואת מוטות המשכן ואת החצוצרות ואת הדגלים ואת החלוצים מסרו לידי החילונים.¹

דבר זה לא יתוקן אלא אם כן יחול שינוי רדיקלי, אלא אם כן תקום תנועת שחרור משיחית ממש אשר נושאה יהיו קנאי הדת. ואוי ואבוי אם אני צריך לחשוב על כך ואם אני צריך לנסות ליזום דבר כזה. אני חולין-שבגוף אני, גם אם אלוהים שוכן בנפשי. ואני אינני יכול להעלות על הדגל את שם אלוהים אשר רוב אנשי מחננו אינם מבינים לו. לא השתתפת בקורסים האידיאולוגיים שלי. אך אולי מפי אלה שהשתתפו בהם הגיע אליך כיצד אני מחדיר לאט לאט וגם בערמה-מקצת את רוח ישראל. אני פשוט מגניב את האלוהים לתוך לבם. פרשה ראשונה שבתורה היא אבן יסוד בכל הרצאותי האידיאולוגיות. ואדם נברא בצלם אלוהים – זהו רעיוני המרכזי. אך מה אני ומי אני ומה חיילינו ומי חיילינו שאוכל לבוא ולהלבישם גם אפור וללמדם הלכות עבודה במשכן, מצוות מעשיות? מה אנו ומי אני, מה הם ומי הם, ועל הכל: מה השעה? הרי השעה בכל זאת עדיין שעתו של דוד.

ובכן חביבי, כל זמן שאין היהדות הדתית מחוללת תנועת שחרור משיחית קונקרטי, הרי אנו תנועת השחרור הקונקרטי ביותר, ואם אתה מעדיף את בעיית היסוד של שחרור מולדת על הבעיות האחרות, אם אתה מכיר שגם לעולם הבא יש הכרח לעבור דרך פרודור העולם הזה, אין ברירה בידך אלא להישאר בתנועתנו למרות אופייה החילוני.

עניין אחר הוא גישתנו לבעיות המעשיות שתתעוררנה בתוך המדינה הקטנטונת הזו. דומני שאתה תבין שלא אנו רשאים להיות היוזמים. דומני שלפחות כעת הגיע הזמן שגדולי התורה יקימו את המוסד המחוקק הדתי, להוציא את התורה שבעל-פה מהכתבים ולהפכה מחדש לתורה שבעל-פה, לאבן שיש לה הופכין ומהפכין, בהתאם לצורך הזמן והאומה. אם תקום מלמעלה תנועה כזו, ויחד עמה תקום מלמטה תנועת חרות דתית לחרות ירושלים, ונוסף על כך אם יהיה בכוחה של דת ישראל להניע רכבות יהודים הדתית, מובטחני שכל ישראל, גם רבים מקרבנו, יהיה להם חלק ב"עולם הבא" הזה. לפי שעה ודאי נהיה עדים למשחק בזוי, כשם שהיה הענין בצינונות – מכירת מצוות תמורת מפתח מפלגתי. ירושלים ואלוהי ירושלים לא יועלו על ראש השמחה, לכל היותר על כסאות השמחה.

1 הרב יצחק הלוי הרצוג (1888-1959), כיהן כרב הראשי לארץ ישראל ולאחר מכן למדינת ישראל, בשנים 1936-1959; "שטיבלעך" – בתי כנסת קטנים. רבים מהמתפללים בהם רואים אותם כמרכז חייהם.

מה שאמר לך גרא,¹ על היחס ה"סובלני", אינני יודע אם בדיוק זהו הביטוי ליחס. יש בביטוי זה משהו מעליב, משהו המעמיד את דת ישראל בדרגה שוה לדתות אחרות. בעוד אשר אני רואה בדת ישראל יצירת רוח אימננטית, לא כנצרות וכאיסלם שבאו על העמים האחרים מבחוץ. ודאי שלא נוכל להופיע כלוחמי דת ישראל מכל הטעמים האמורים לעיל. ראשית כל, על לוחמי דת ישראל להוכיח שהם לוחמי חרות ישראל. עד היום לא הוכיחו זאת. לו עמדנו בפני המקדש, היינו חייבים לכל כלי המקדש. אל תשכח שמאחר מאוחר מאוד הועבר ארון ברית ה' לירושלים, רק אחרי שנכבשה ירושלים. אנחנו עדיין נמצאים במחנה צבאי ואף המדינה הזו לא תהיה בעבורנו אלא מחנה צבאי. על כן לכל הבעיות שתתעוררנה נצטרך אנו לגשת אך ורק כאל בחינת-כלי. לא נעשה כלום לא בשטח סוציאלי ולא בשטח דתי העלול להכביד על מסע מדבר או על מעבר הירדן. ואני חושש מאוד שאלה שירצו להתרכז בבעיות המשטר הדתי או הסוציאלי של המדינה, ירצו לראות בסוכה הזו דירת קבע; ואף אם לא ירצו, הרי שמרוב טיפול יתרגלו לראות בה סוכת קבע. אנחנו לכל בעייה קונקרטיה נשתדל לתת תשובה קונקרטיה, בהתאם לצו העליון. ואני רוצה שגם אתה תוסיף בכל התנאים לראות עצמך כחייל בקסקרטיין מלחמת חרות ישראל, גם אם אלה יפושו לשעה קלה ממשק הנשק. מכיוון שמכתב זה התרחב במקצת, אולי כדאי שתעתיקו על מכוונת-כתיבה ותעבירו אלי, גם אם זו דעתי האישית לפי שעה. כל טוב לך, אלדד.

* * *

40. אל: פרידה ילין-מור

"אני אשב במחתרת העברית בדמשק"

לאחר שנרצח אברהם שטרן על ידי הבריטים, ולאחר בריחתם של יצחק שמיר ונתן ילין-מור ממעצרם, הנהיגה השלישייה - שמיר, ילין-מור ואלדד - את תנועת לח"י. כינויו המחתרתי של ילין-מור היה "גרא", וכך מזכיר אותו אלדד במכתב המובא כאן. ילין-מור היה נשוי לפרידה, חברת לח"י, אשר ישבה שנים בכלא בית לחם.²

1 גרא, הוא נתן ילין-מור.

2 יצחק שמיר (1915-2012), לימים בכיר ב"מוסד", יו"ר הכנסת, וראש ממשלת ישראל בשנים 1983-1984, 1986-1992; נתן ילין-מור (1913-1980), לאחר שלח"י הוכרזה ארגון טרור, נידון ילין-מור לשמונה שנות מאסר על היותו חבר בה. הוא שוחרר בעת החגיגה הכללית לאחר הבחירות הראשונות לכנסת, בהן נבחר לכהן כחבר כנסת. במשך

ביום ט"ז בחשון תש"ט (1948) נולדה לזוג בת. ילין-מור ישב אז בכלא הישראלי בעקבות רצח מתווך האו"ם, הרוזן ברנדוט, ורבים מחברי לח"י, כולל אלדד, ירדו למחתרת במדינת ישראל, כדי להימנע ממאסר. מאז נפרדו דרכיהם הפוליטיות של אלדד וילין-מור. כעבור זמן לא רב הפכו חילוקי הדעות הפוליטיות גם לקרע אישי. במכתב הנוכחי שנשלח לפרידה, מציע אלדד שם לבת שנולדה. בפתיחת המכתב מתבדח אלדד, שבעתיד, גם הוא וגם ילין-מור צפויים למצוא את עצמם בבתי כלא ישראלים, משום שככל הנראה ימשיכו בפעילותם המהפכנית, גם כאשר גבולות מדינת ישראל יגיעו עד נהר פרת (באור כשדים). יחד עם זאת, הצעותיו של אלדד עבור שמה של הבת גם מרמזות על טעמים השונה – וגישתם העקרונית השונה – שלו ושל ידידו לשעבר, ילין-מור. הזוג ילין-מור בחר להעניק לבתם את השם "דורית".

ערב שבת קודש. [19 בנובמבר 1948]

מזל טוב וברכה לך.

בעוד שש עשרה או שבע עשרה שנה בערך כשגרא ישב בבית הסוהר העברי באור-כשדים ואני אשב במחתרת העברית ברמשק (או להפך) אסכים לקחת את בתך למקשרת בתנאי שהיא תקרא אחד השמות הבאים:
פועה, גאי, אביגיל (בקיצור גיל, רציתי שם זה לנעמה) – שמות אלה הם לפי טעמי.

חגיית, אביטל, חמוטל (בקיצור טל) – שמות אלה הם ללא ספק לפי טעמו של גרא.

ועתה כרגיל ודאי תבחרי שם לפי טעמך ויבושם לך ויבושם לה ויבושם לכולנו ואם ירצה השם נשתה משקה בקרוב כולנו יחד (לא יאחר מליל ראשון לחנוכה).

כל טוב לשתיכן,

אלדד¹

* * *

השנים היה לעורך "אתגר", הביטאון של תנועת "הפעולה השמית"; פרידה ילין-מור (1915-1994) נישאה לנתן ב-1939, ברחה מאירופה עמו, הייתה לחברת לח"י, קישרה בין בעלה לאברהם שטרן בעת שליחותו של נתן בסוריה מטעם לח"י, הסתירה חברי לח"י בביתה, נעצרה ב-1942 וישבה בכלא בית לחם לנשים עד 1947, אז חזרה להיות פעילה במחתרת. לאחר קום המדינה התמסרה למשפחתה.

המכתב נמצא בספרייה הלאומית, ארכיון נתן ילין-מור: Arc 4 1722, ישראל אלדר.

41. אל: לאה גרנק

"אדם, יפה ממלאך"

יעקב גרנק, המכונה "דב הבלונדיני" או "הבלונדיני הגבוה", היה מהמפקדים הנועזים של מחתרת לח". לאורך שנות המחתרת השתתף או פיקד על מבצעים מגוונים, החל בשדידת בנקים וכלה בפיצוץ מרכזי צבא ומשטרה בריטיים. בין היתר פיקד על שחרורו של אלדד ממעצרו. לאחר שהתגייס גרנק לצה"ל, היה למפקד פלוגת הקומנדו בה שרתו רבים מחברי לח"י לשעבר. ב-26 בדצמבר 1948 הוביל את פלוגתו לתוך מבצר מצרי בעוג'ה אל חפיר ונהרג מאש האויב. גרנק היה נשוי ללאה אושרוב (לימים: כהן), גם היא חברת לח"י.¹ עם מותו של גרנק, שלח לה אלדד את מכתב התנחומים הנוכחי. כמו רבים מחברי לח"י, ישב אלדד אז שוב במחתרת, מאחר שממשלת ישראל דאז הגיבה לרצח הרזון ברנדוט בעצירת רוב חברי לח"י החופשיים.

ד' בטבת תש"ט [5 בינואר 1949]

שלום לך,

לנחמך אינני רוצה כי אינני יכול ואולי גם אינני צריך. אין לי במה לנחם את עצמי ובמה אנחם אותך? ואולי ידעת מה מאוד אהבתי! רוצה אני לבקש ממך שתעבירי לי בכתב עליו כל מה שעולה בדעתך, בזכרוניך וכוונתי דווקא לפרטים, גם אם ייראו בעיניך חסרי-ערך.

אולי ידוע לך כי אני רוצה להוציא חוברת לזכרו ומי כמוך הכיר אותי, מי כאשה יכולה להכיר אדם?²

וגם זאת בבקשתי: אל תחצחצי אותי, אין צורך. ספרי בפשטות כיצד הוא לא היה, על פגמיו וצלליו כי אינני רוצה שתצא דמות מלאך כי אם דמות אדם שהוא בשר ודם, דמות לוחם שהוא בשר ודם ועל כן יהיה הוא אדם, יפה ממלאך.³

הרבה כוח לך,

ירושלמי (אלדד)⁴

* * *

1 יעקב גרנק (1923-1948); לאה כהן (1925-).

2 כעבור שנה לנפילתו של גרנק, פרסם אלדד בהוצאת "סולם" את החוברת "דב, פרשת חיים וקרב של לוחם חרות ישראל", שחציה נכתבה על ידי אלדד וחציה על ידי אברהם ורד. החוברת כללה גם קטעים מיומנו של גרנק ושירים פרי עטם של אצ"ג ובנימין גפנר.

3 יחסו של אלדד לגרנק היה מורכב. מחד, אלדד העריך את גרנק ואת תעוזתו – ב"סולם" ב (סיון תש"ט) פרסם אלדד את המאמר "לא 'קויט', דב!" המביע את הערכתו לגרנק בצורה כמעט לירית. מאידך, בספרו "מעשר ראשון", ע' שסה-שסה, ביקר אלדד את סירובו של גרנק לערוק מצה"ל כדי ללחום לשחרור ירושלים, לאחר הטבעת אניית האצ"ל "אלטלנה".

4 המכתב מופיע בספרו של נחמיה בן-תור, "אגדת דב הבלונדיני מלח"י" (הוצאת יאיר, 2013), ע' 348.

”את 'יאיר' לא צריך לסחוב למלל אידיאולוגי של 'הגשמות'”

חילוקי הדעות בין מנהיגי לח”י ובתוך השורות עלו בכל חריפותם בכינוס אנשי לח”י, שהתקיים בסוף פברואר 1949, בוועידת ”מפלגת הלוחמים” של יוצאי לח”י, שהתקיימה בסוף מרץ באותה שנה. הצעותיו של אלדד לא התקבלו בוועידה; ציריה העדיפו את דרכו של ילין-מור. אלדד הורחק, וגם הרחיק את עצמו, מההנהגה ומהנעשה במפלגה וניבא שהיא תגיע בזמן קצר לסוף דרכה, כפי שאכן היה. בה בעת ביקשו מספר חברי לח”י לשעבר, אשר לחמו יחדיו בגדוד 89 של חטיבה 8 בצה”ל, להקים נקודת התיישבות חלוצית. לקיבוץ שיסדו לא רחוק מעזה קראו ”נוח יאיר”, שם לו לעג אלדד, בצינון שמדובר בשני הפכים, כי ל”נוח” – שדה מרעה יפה – אופי הפוך מאופיו של ”יאיר” שטרן, איש מלחמת החרות. היישוב נחנך בטקס רב משתתפים ב-11 באוגוסט 1949. אלדד, שלא תמך בהקמתו, לא הוזמן.

במכתב הנוכחי מבקר אלדד את התחנפותם של אנשי לח”י, הגיבורים בעיניו, בפני אישי ציבור שבימי המלחמה בבריטים שיתפו פעולה עם הבריטים נגדם. הוא מתייחס במכתב לאי-הזמנתו לאירוע בכלל, ולהרצות בו בפרט. גישתו של אלדד להתיישבותם הייתה דומה לגישתו לסוציאליזם שלהם ושל חלק ניכר מאנשי מפלגת הלוחמים: הוא כיבד את הדרך אולם ביקש לא להפוך אותה לעיקר. אלדד ניבא לקיבוץ גורל דומה לזו של המפלגה. ואכן, למרות הכוחות הרבים שחברי הקבוצה השקיעו בהקמתו, הוא התפרק כעבור שנה.

י’א באב תש’ט. [6 באוגוסט 1949]

לחברי נוח יאיר

שלום.

לחגיגתכם לא הוזמנתי. את ההזמנות הן שלחו ה”עסקנים” העירוניים. ואני מביין לרוחם. הם חוששים שמא ארצה בכואי גם לברך בעל-פה ומי יודע איזה דברים אני עלול להשמיע. מוטב כבר לשמוע ברכות מפי ”משתפי פעולה” מאתמול... כרוגמת ההתפארות שמתפארים בכתב במכונות[ת] משא אשר הושאלה בהמלצתו של יצחק שדה (שמעו! שמעו! בהמלצתו של יצחק שדה).¹ אמנם ספק גדול הוא אם הייתי בא גם אילו קבלתי הזמנה. כי הרי גם אז אין

1 יצחק שדה (1890-1952) הקים את הפלמ”ח והיה חבר במפקדת ההגנה. בחודש מאי 1948 הקים חטיבת שריון ופשיטה, חטיבה 8, וצירף אליו רבים מחברי לח”י שהתגייסו לצה”ל. שדה נאם בטקס חנוכת היישוב. (המילה ”מכונית” במשפט הנוכחי מופיע במכתב המודפס ששלח אלדד כ”מכונות”).

בטחון שהייתי מקבל את רשות הדיבור, באשר אינני שייך למחנה הפרוליטריון ההסתדרותי, והרי יש גם נסיון מאולם ישה חפץ...

ועוד סבה: אילו רציתם אתם, הן הייתם מזמינים אותי מזמן להרצות בפניכם, עוד מימי אפיקים.¹ אבל כנראה שהרוב בכם חושב שמעתה ואילך הוא צריך ללמוד תורה מפי מפא" ומפ"ם ולא מפי אדם כמוני... או ש"מלמעלה" מטעם ה"מפלגה" בא האיסור להזמיני.

ומה יש לי להגיד לכם ביום חגכם? הרבה מאוד, אבל ממה שאני יכל להגיד בכתב רק זהו:

למען השם יאיר, אל תעשו אידיאולוגיה מהתישבותכם. אף אני הייתי בעד התישבות יחד עם קופרטיבים בעיר. אבל בלי אידיאולוגיות. כל הסגנון הזה בהזמנה: הגשמת הרעיון: כבוש עמל ועבודה... שלב ההגשמה... יום עיון... לפנינו דרך רבה תכניות פתוח...

כל הלשון הזו חברים, לזרא היא לנו, לזרא היתה ליאיר. היא הניגוד הגמור ללח"י. יתכן שהרוב בכם גמר עם לח"י, מילא. יהיה לכם העוז להודות בכך, להצטרף לקיבוץ המאוחד, להגנה וכו' וכו'. זה יהיה ישר מאוד ומוסרי. את "יאיר" לא צריך לסחוב למלל אידיאולוגי של "הגשמות" אלו. זה לא מוסרי חברים, האמינו לי.

אם אני כותב לכם ומברך אתכם הרי זה רק מפני שאתם לפחות בגופכם וכבר גם כרמכם (יולק הטוב²) עושים את ה"קו החדש" הולכים בדרכים החדשות, אני אינני מאמין בדרכים אלו, אבל אתם עוד טובים מאלה אשר ה"מהפכה" הפכה אותם לעסקנים ופטפטנים ללא כל סיכויי הצלחה בהתחרות הזו בשוק מפלגות הפועלים. ואני מכבד את סבלכם אף כי אינני מאמין בפוריותו, אף כי כואב לי שאנשי לח"י רואים את עצמם בדרגת נחיתות כלפי פלמ"ח, כלפי מפמ"ניקים וכלפי יצחק שדה וכו' וכו'. אתכם אני מכבד ואני חס עליכם. לאחרים אני פשוט בז ולועג. צר לי על רכוש לח"י שבזבזו ואני מקוה שאתם לא תרשו שגם זעתכם ודמכם יבזבזו.

אילו עלייתם, חברים, על הקרקע להיות אכרים עבריים – הייתי יכל לברך אתכם בכל פה ובכל לב, ולא הייתי צריך לראות את דרכינו כמתפרדות. אבל מכיוון שאתם עולים עם "אידיאולוגיה" של "דרך הגשמה", ומכיוון שאתם

1 חברי הגרעין עברו הכשרה בקיבוץ אפיקים לפני העלייה לקרקע בנוה יאיר.

2 יולק, הוא יעקב אבנרי (1921-1996), ממייסדי הגרעין וחבר המזכירות. עלה מפולין בשנת 1938, היה פעיל בבית"ר ובאצ"ל, השתתף בשבירת ההבלגה, התגייס ללח"י ונאסר במאי 1942. הוחזק במחנות המעצר במזרע ובלטרון והיה בין הגולים הראשונים למחנות המעצר שבאפריקה. לאחר חזרתו ארצה לחם במלחמת העצמאות, נפצע קשה והוכר כנכה צה"ל.

עולים "להגן" וכו' וכו' וכו' – צר לי מאוד אבל דומני שאתם נפרדים בזאת מלח' וממני.

ובין כה ובין כה אתם מצווים שמרו את נפשותיכם.

בנאמנות

אלדד

* * *

43. אל: הרב אריה לוי

"עילה לנוער העברי לשוב וללמוד מדברי הרב [קוק] זצ"ל"

הרב אריה לוי, שנודע כ"רב האסירים", ביקר את אסירי הכלא המרכזי בירושלים בתקופת המנדט בכל שבת וחג. הוא עודד את כל האסירים, פליליים כפוליטיים, ללא קשר לנסיבות מאסרם או השתייכותם הארגונית, אך סייע במיוחד לאסירי המחותרות במאבקם בבריטים. אנשי המחותרות אהבו אותו והמתינו לבואו לכלא, כדבריהם, כמו שהמתינו לבואו של המשיח.

מוצ"ק אור לי"ט במנחם אב [13 באוגוסט 1949]

לכ' רבנו היקר ר' אריה לוי שי'

לשוא כבוד הרבי שנה ושלוש את בקשתו. כל בקשתו צו היא לנו. וכמובן שמלאתי אחריה והלואי ואוכל בקלות כזו למלא אחר כל משאלות לבו של רבנו היקר. דברי ההערכה אשר כתב יקרים הם מאוד. ביחוד בגלל המקרים המסופרים בהם. אני מצרף לגליון אלול דברים מעט מן המעט מדברי הרב זצ"ל.¹ יבואו מעשיו והנהגותיו המתוארים במכתבך רבנו ויבואו דבריו הוא עצמו ויעידו על רוממות קדשו והלואי ותשמש תרומתי הצנועה הזו בגליון "סלם" עילה לנוער העברי לשוב וללמוד מדברי הרב זצ"ל למען ידעו שממש כפי שדי לנו לחפש לחם בארצות הגולה כך בושה לנו לחפש גדולה רוחנית בשדות נכר. וטובים לי דרדרי חכמנו מפרפרי חכמי עכו"ם.

בתודה וברכה לרבנו היקר. בימים הקרובים אעלה לעיה"ק ולא אאחר לבקר

אצל כב' עם בני ביתי

ישראל

* * *

1 הכוונה לרב אברהם יצחק הכהן קוק. ב"סולם" ה (אלול תש"ט) הופיעו דבריו של הרב אריה לוי תחת הכותרת "הרב קוק זצ"ל", ואחריהם לקט מדברי הרב קוק תחת הכותרת "על היצירה".

44. אל: הרב אריה לוי

”גויים למדו לדעת בגופם שאין ישראל הפקר”
שנה לאחר ההתנקשות ברוזן ברנדוט, מבכה אלדד את חוסר המעש הנוכחי שלו.

כ”ו אלול תש”ט. [20 בספטמבר 1949]

לכ’ רבי-מנחמי ר’ אריה לוי שי’
לפני שנה באותו זמן לא ישבתי סמוך לשולחן ביתי עם בני ביתי ובכן לכאורה יש לברך ובכל זאת קשה לברך בלב שלם. לפני שנה חפשוני המחפשים ובכל זאת לא הייתי נרעש ולא הייתי נפחד כי לא הייתי עני ממעש,¹ כי גויים למדו לדעת בגופם שאין ישראל הפקר.² השתא אני נרעש ונפחד כי אני עני ממעש ושוב גויים פיערו פיהם לבלעני, לבלוע את ירושלים עיה”ק וממילא לבלוע אותנו. ואין לי מנוחה כאן בביתי אם עדין אין מנוחה ליקירי ירושלים. אין אני שוה בנזק המלך. ואין מלך אלא ירושלים. על כן לא תערב לי מנוחתי, ואינני רוצה בה כלל.

מקוה אני לבא בחוה”מ סוכות לירושלים ולהגיד ליהודיה-יקיריה גם בשמי, מקטני אלפי ישראל, שלא יבוא בה עוד ערל וטמא.³ ואני הרי כמעט שהתחייבתי לפני שנה ומחצה באספת עם בירושלים כי ”בית המקדש יבנה”. אלא כנראה שעשייתי את החשבון בלי בעל הבית, ובעל הבית שבשמים עדין דוחק. ואם אסור להתחייב לעשות דבר שאיננו תמיד ברשות,⁴ אולי מותר להתחייב למנוע מידי אחרים לעשות דבר. ואנו נמנעם.

ועתה רבנו-זוהרנו. הנני לברך אותך ואת בני ביתך בברכת שנה טובה. תפלתך הן ודאי שהיא יוצאת מלב טהור יותר מתפלותנו אנו, על כן שנזכה בזכות תפלת רבנו לשנה ירושלמית גדולה.

באהבה והערצה וברכת כתיבה וחתימה טובה
שייב.

* * *

1 משפט זה והמשפט הבא הם על משקל תפילת שליח הציבור בפתיחת ”מוסף” של ראש השנה ושל יום הכיפורים: ”הנני העני ממעש, נרעש ונפחד מפחד יושב תהלות ישראל...”.

2 בספטמבר 1948 התנקשה חולייה של לח”י בירושלים בחייו של מתווך האו”ם הרוזן ברנדוט, אשר תכנן להוציא את ירושלים, נמל חיפה ושטחים אחרים מידי מדינת ישראל ולהגביל את עלייתם של גברים יהודים לארץ.

3 ”עורי עורי, לבשי עזך, ציון; לבשי בגדי תפארתך, ירושלים עיר הקדש, כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא” (ישעיהו נב:א).

4 ברשותו של המבטיח לקיים את ההבטחה.

45. אל: אורי צבי גרינברג (אצ"ג)

אלדד ראה את עצמו כתלמידו של המשורר אורי צבי גרינברג (אצ"ג, 1896-1981). אצ"ג כתב שירה אקספרסיוניסטית, לירית ופוליטית באידיש ובעברית. בשנות העשרים והשלשים של המאה העשרים ניבא את מלחמת המחתרות בבריטים, ולמעשה ציווה על יציאה למלחמה זו. אלדד התייחס למשורר ביראת כבוד ובכתבים רבים אכן הסביר לקוראים שמדובר בדרך זו או אחרת בנביא. למרות זאת, יחסיהם האישיים ידעו עליות ומורדות. בשנות החמישים והשישים המוקדמות פרסם אלדד בירחון "סולם" שבעריכתו שירים רבים מאת אצ"ג. אלדד, שגם העריך מאוד את שירתו של אצ"ג וגם מצא את עצמו במחסור תמידי של חומר שבו יוכל למלא את גיליונות הירחון, לחץ-התחנן לא פעם לקבל מאצ"ג שירים נוספים. בכך הנוכחי של מכתבי אלדד מופיעים 20 מכתבים ששלח אלדד לאצ"ג בין השנים 1950-1976, כשרבים מהראשונים משקפים רצון זה – לזכות בשיר נוסף פרי עטו.¹

י"ד באדר תשי" [3 במרץ 1950]

שלום רב לכם.

- א. השירים נתקבלו בסדר ואני מודה מאוד. אני מקווה שהפרוזה בגליון לא תבייש את שירתו. על כך אני רועד מדי גליון.
- ב. לא עלה כלל ברעתי להשיב לו לר' בנימין. אמנם: אליהו כתב איזו סטירה בצורת מחזה לרגלי משפט סגל ובו מופיע ר' בנ' כאחד העדים, אבל אין לזה כל קשר לכתוב ב"הנר".²

1 כל המכתבים שנשלחו לאצ"ג המופיעים בספר זה נמצאים כיום בספרייה הלאומית, ארכיון אצ"ג, Arc. 4 1553.

2 ר' בנימין היה שם העט של העיתונאי והפעיל הציוני יהושע רדלר-פלדמן (1880-1957), שהיה ממייסדי "ברית שלום" ותמך בהתקרבות יהודית-ערבית גם לאחר שפרש ממנה. בנוסף, ערך ר' בנימין את הירחון "נר".

המחזה הסטירי של אליהו עמיקם, "משפטו של א. צל", פורסם ב"סולם" יב (ניסן תשי"). שמה של אחת מדמויות המחזה הוא "רעיאל בעל-הנר", ועמיקם אינו חושך את שבת לשונו בתיאורו לאיש זה, אשר גם מבחינה פיזית דמה לר' בנימין: "פרצופו האמיתי מכוסה זקן ארוך.... מקצועו – מרדים קרבנות בבית-המטבחים...". במחזה זה מובא הנאשם, אשר נרצח על ידי יריבו הפוליטיים, למשפט על העלבת רוצחיו. המחזה מבוסס על המקרה של ידידיה סגל, חבר אצ"ל בן 21 אשר נחטף וככל הנראה עונה על ידי אנשי ה"הגנה" בינואר 1948. גופתו של סגל נמצאה ליד הכפר טירה. בינואר 1950 האשים העיתון "חרות" את פאול קוליק (אחיו של טדי קולק) במעורבות ברציחתו של סגל, וקוליק תבע מ"חרות" פיצויים. ב-21 בפברואר 1950 הסתיים המשפט בפשרה, על פיה העיתון "חרות" התנצל וחזר בו מהאשמותיו נגד קוליק, אולם טען לאמיתות הדיווח

- ג. את המודעה על "בעקבי שיר" אתן כרגיל במודעות ההוצאות שלנו על הצד האחורי של העטיפה.¹
- ד. אני מברך את זאבי'ק להצלחת ניתוחו ומקוה לבשורות טובות גם על ד"ר ייבין.

ברכה לכל מכולנו
ישראל

* * *

46. אל: הרב אריה לוי

"חרות ישראל רחוקה עדיין משלמות הן בחומריות הם ברוחניות" לאחר צאתו מהמחותרת ופרישתו ממפלגת הלוחמים, כתב אלדד את זיכרונותיו. אלה יצאו לאור בשנת תש"י בשם "מעשר ראשון". המכתב הנוכחי דן בתגובתו האוהדת של הרב אריה לוי לספר. במכתב מסביר אלדד למה בחר "לקטרג" על רבים בספרו ולייסרם ומביע תמיהה על כי ר' אריה לא הוכיחו על מעשה זה. בסוף המכתב מספר אלדד שהוא התקבל לעבודה בתור מורה (בעבודה זו לא האריך ימים, משום שראש הממשלה הורה לפטר²).

מוצ"ש י"ג באלול תש"י [26 באוגוסט 1950]

לכ' רבנו ר' אריה, אשר לא ארצה להרבות בתוארים לו,
כי כל המוסיף לשם ר' אריה, איננו אלא גורע, כי
כשאחד מאנ"ש אומר ר' אריה, כבר אמר הכל.

ספרי איננו ראוי לכל השבח הרב הזה אשר באנו מידיך רבי, ואם לא מטעמים אחרים, הרי מטעם זה שיש הרבה דברי קטרוג בספר והלואי ויכולתי לכתוב ספר בלי דברי קטרוג על יהודים בכלל ועל יהודים שעשו גופם ונפשם

על הרצח, טשטוש הסיפור על ידי ועדת החקירה שהוקמה בעקבותיו, וקיומו של "משטר קיפוחים" במדינה הפועל נגד אנשי אצ"ל לשעבר ואנשי תנועת "חרות".

1 מודעה על פרסומו של "בעקבי שיר", דברי הערכה ומחקר על שירת אורי צבי גרינברג בעריכת ד"ר יהושע ייבין, אכן הופיעה בשער האחורי של "סולם" יב (ניסן תש"י). כעבור חודש הופיעה מודעה נוספת על אודות פרסומה של החוברת השנייה של "בעקבי שיר". לא יצאו חוברות נוספות בסדרה.

2 ראו מכתב לרב אריה לוי, י"א בטבת תשי"א (20 בדצמבר 1950).

אסקופה לחרות ישראל בפרט. אלא מה אעשה וראיתי סביבי רבים מדי עשירים מדי, עשירים בחינת "שמחים בחלקם", ומכיוון שאמרתי פעם: חשקי בחרות ישראל, וחרות ישראל רחוקה עדיין משלמות הן בחומריות הם ברוחניות, הן בירושלים של מטה, הן בירושלים של מעלה, היאך אהיה שמח בחלקי? ומכיוון שאינני עשיר כנ"ל, עני אני ועני כידוע נפשו מרה עליו. ורק זאת יהיה לי למליץ-יושר כשאעמוד בפני בית דין של מעלה וידוני אלהים על שקטרגתי על ישראל: במדה שראיתי את חטאי – התודיתי עליהם (ודרך הטבע היא שלא יכלתי לראות את כולם) ומכאן נטלתי לעצמי גם את הזכות ליסר אחרים באשר לדעתי – חטאו.

אבל על כבוד הרבי תמהתי. מכיוון שיודע אני בו שהוא מבית מדרשו של הלל הזקן אשר גלגוליו היו ללא ספק קדושים כר' לוי יצחק מברדיטשעב¹ והרב קוק זצ"ל ועל כן הכנתי עצמי למפרע לשמוע דברי כבושין מפיו על שנקטתי פה ושם לשון חריפה כלפי אחי ורעי, אף כי באמת לטובת הענין התכוונתי ולא לקנטור בלבד. ולמפרע מוכן הייתי לקבל באהבה דברי כבושין מפיו, מפני שדרגת הלל גבוהה היא ללא ספק מדרגת שמאי.

ולמה הייתי דומה אותה השעה? לאדם שעומד לבלוע רפואה. ויודע הוא שהרפואה מרה היא, כי זו דרכן של רפואות, אלא שיודע הוא שמרירות זו לטובתו היא. והנה באה האפתעה הגדולה: מכתבו של רבנו, לא די שרפואה היא לנפש, והנה גם מתוקה היא לגוף.

[...] ולבסוף עוד דבר בשורה: קבלתי עבודה בבית ספר כמורה לתנ"ך ודקדוק ויוקל קצת עול הפרנסה.

רב שלום ובריאות רבי לך ולבני ביתך, להתראות בעוד שבוע בשמחה ולשנה טובה תכתב רבי, אתה ובני ביתך יחד עם כל בית ישראל. ברכות שלום ושנה טובה מבני ביתי אשר שלום להם ב"ה.

באהבה רבה,
ישראל שייב

* * *

1 הרב החסיד לוי יצחק מברדיצ'ב (1740-1809), מצא תמיד דרך ללמד זכות על בני עמו, גם כאשר נתקל בחוטאים. אצ"ג כתב שיר המבוסס על דמותו: "בקץ הדרכים עומד רבי לוי יצחק מברדיטשוב ודורש תשובת רם", המופיע בספרו "רחובות הנהר, ספר האיליות והכח" (הוצאת שוקן, תשי"א), ע' רעא.

47. אל: הרב אריה לוי

"גאולתנו השלמה [...] כוללת ממילא את גאולת הפרט"

ב"ה ערב ר"ה תשי"א [11 בספטמבר 1950]

לכבוד רבנו ר' אריה שליט"א

מצער אותי על שהוספתי לכבוד רבנו צער על דאגותיו הרבות בלאו הכי. והדבר היה באמת דבר של מה בכך וכבר למחרת היום הבריא בעז"ה אריה שלנו והוא נכנס לשנה החדשה הבאה עלינו בריא ושלם. כן נזכה כולנו להתגבר כאריות על כל דאגות הכלל ודאגות הפרט בשנה החדשה. ומטרדות ערב החג לא ארבה הפעם בדברים ואין מיעוט המלים משמע מיעוט הברכות חלילה. כי אין גם הברכות ענין לכמות כי אם לאיכות ואם ישנה ברכה אחת שהיא ענין מאה ברכות, הרי זו ברכת גאולתנו השלמה שהיא כוללת ממילא את גאולת הפרט. ואם עיקר הכוח הוא בתפלה מן הלב, הרי אין כתפילתך רבנו הראויה והמסוגלת להפוך עולמות. וכשם שכבר נהפכו עלינו עולמות-שעבוד-מלכויות כן יוסיפו ויהפכו כל עולמות הזדון ונשמע קול שופר משיח צדקנו.

בני ביתי ואני מברכים אותך רבנו היקר מכל ואת בני ביתך בשנה טובה וביחוד רבנו יתן לך ה' הרבה מאוד בריאות, כי איכה תשא את כל הדאגות שאתה ממש מחפש אותם כדי לשאתם למען הקל על האחרים?

לשנה טובה תכתבו ותחתמו ולא לתר לחיים, לחיים של בריאות וכבוד

ממני מעריצו תמיד, תמיד

ישראל שייב

* * *

48. אל: הרב אריה לוי

"להטיח בפניו 'הרצחת וגם ירשת'"

בחודש אלול תשי"י (קיץ 1950) התקבל אלדד לעבודה כמורה בבית ספר התיכון הריאלי ברחוב מונטיפיורי בתל אביב. ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, בתוקף תפקידו כשר הביטחון, הורה למשרד החינוך לא להעסיק את אלדד משום שהטיף להשתמש בנשק נגד חיילי צה"ל ונגד הממשלה. בעקבות הוראה זו פיטר משרד החינוך את אלדד, שביקש סעד משפטי מבג"ץ. המכתב הנוכחי נשלח לרב אריה לוי אחרי שאלדד פוטר ובטרם נידון התיק בבית המשפט. במכתב מגיב אלדד למכתב קודם שקיבל מהרב, שבו הודיע ר' אריה שינסה לדבר עם בן-גוריון על החזרתו לעבודה.

אלדד כותב שבן-גוריון גם לא צפוי לשנות את דעתו וגם לא ראוי כלל שאדם מכובד כר' אריה יפנה אליו עם בקשה. אלדד מזכיר שבן-גוריון הורה להטביע את ה"אלטלנה", אניית הנשק של האצ"ל, ורק הודות לגבורתם של אנשי האצ"ל ולח"י, אשר גרשו את הבריטים מהארץ, יכול היה בן-גוריון להיות ראש ממשלה.

ב"ה י"א בטבת תשי"א [20 בדצמבר 1950]

לכ' רבנו ר' אריה

יגאה לבנו תמיד כים

אומרים עלי שאני איש הכתב, אך כנראה שחסר לי הרבה לשלמות, כי אינני איש המכתב, על כל פנים זה שנים שאני סובל במחלה זו שאינני ממהר לענות על מכתבים ולשגר מכתבים. ייתכן שזהו שריד מאותן שנות המחלת שכתבת מכתבים לא היתה יפה להן. בין כך ובין כך חושש אני ששתיקה זו לא תתפרש כדבעי בלבו של רבנו. להוי ידוע לו שיום בו יגיעני מכתבו, יום [חג] הוא לי ואך נעמה בתי כבר מכירה את כתב ידך רבי ויודעת שאני נוטלם ואוגרם יחד במעטפה מיוחדת מה שאיני עושה לשום מכתב אחר. על כן אל נא יקפיד עלי שאינני חש לענות.

ועתה לעצם הענין של מכתבך האחרון, רבי. יודע אני גם יודע שנגרם לך צער בהודע לך דבר הפיטורים אשר פטרוני וביחוד כשהמדובר הוא לא בסתם עבודה מפרנסת, כי אם בתלמוד תורה וביחוד כשישנו מחסור כזה בארץ במורים ואפרוחים בני יומם נעשים מורים, וקשה להבין מה כאן עדיף ממה: רשעות על טפשות או טפשות על רשעות, או אולי אין שניהם אלא דבר אחד כדברי רז"ל אין אדם חוטא וכו'.¹ ובכל זאת לא היתה דעתי נוחה מכך שכב' רבנו כתב את המכתב אשר כתב, אף כי הוא מבטיחני שהמכתב נכתב בחריפות כי לא כל נושא שררה ראוי הוא שרבנו יפנה אליו ויבקש ממנו דבר מה, והרי לא שמענו עד היום שאדם זה יתיחס בכבוד הראוי לנושאי התורה אלא אם כן שואפים הם לקדירתו. וד"ל. והרי אחרי מעשה אלטלינה² חייב היה אילו זכינו

1 סוטה ג ע' א: "אין אדם עובר עברה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות".

2 אניית ה"אלטלנה" של האצ"ל קרויה על שם העט של זאב ז'בוטינסקי. היא הגיעה לחופי הארץ ביולי 1948 כשעל סיפונה למעלה מ-900 עולים, וכן נשק ותחמושת רבים. על פי הסכם בין האצ"ל לממשלה, רוב הנשק היה מיועד לצה"ל ומיעוטו ללוחמי האצ"ל בירושלים. האנייה הגיעה רק לאחר שנכנסה לתוקפה הפוגה בלחימה שהכריז האו"ם, דבר שהיה כרוך בהפרה מסוימת של תנאי ההפוגה, למרות שצה"ל נודקק מאוד לנשק. פרשת טביעתה על ידי צה"ל והירי כלפי העולים וחברי האצ"ל הנוטשים אותה, וגם כלפי מנחם בגין, שעלה על סיפונה, עדיין מסעירה את הציבור בישראל.

שוב להתגלות הנבואה, לקום נביא מבני בניו של אליהו זכור לטוב ולהטיח בפניו "הרצחת וגם ירשת" בצדק כפול שמונה מאשר אליהו בשבתו בפני אחאב.¹ הרי על דמינו ממש הוא יושב. הרי כרעי כסאו של ראש הממשלה תקועים ממש בגופותיהם הקדושות של הרוגי המלכות שעלו לגרדום. ולא כל מי שמתקרה דוד הוא גלגולו של דוד המלך ע"ה שהיה בו האומץ להתודות לאחר חטאו ולאחר הוכיח אותו נביא.²

משום כך לא רציתי שמישהו יעלה את עניני בפני הכנסת כי לא רציתי שהענין יהפוך לדבר [אישין]. על כן בחרתי ללכת לבית הדין העליון דמתקרי בית דין לצדק, אשר הברירה בידיו להיות או לעמוד במקום שעמד בו שמעון בן שטח³ או לעמוד במקום שעמדו בו להבדיל אותם שופטים בריטיים אשר באותו בנין ממש דנו כאשר דנו את כל יקירנו.

אמנם סבור אני שרובנו יקבל תשובה ממשרד הבטחון ואף ניתן לנחש מה תהיה התשובה. אך בין כה ובין כה אין הדבר שוה בכבודו של הרבי. אגב אינני יודע אם נזדמן לך רבי לראות גליון של העתון "המודיע" ובו נאמר שהחלטת ראש הממשלה כלפי החלטה נבונה היא מכיון שאני מטיף לרצח מתוך אמביציות אישיות וחלילה וחס למסור לידי תינוקות דבית רבן [...]".⁴ היו שיעצו לי לענות לעתון זה או לתבוע אותו לדין, אך אני נמנעתי כי בימים האחרונים קצה נפשי ממש מפרסום שמי בעניינים משפטיים⁵ ואני זו פעם ראשונה בחיי שנאלצתי למסור שבועה, כי כל חיי הייתי מוותר ויתורים רבים ובלבד לא להזדקק לבתי דין ולשבועות, וזאת לי מבית אבא ז"ל.

המשפט נקבע ליום כ"ט בטבת. אינני תולה תקוות רבות בו, מטעמים שונים. אך ממילא מוטל פחד על מוסדות בארץ, גם אם באופן פורמלי אזכה בדין, כי מי איש בארץ וירצה להכניס את ראשו ללועו של ארי זה ומשרד בטחון שמו? מילא, אלהים לא יעזבני. השאלה הנשאלת כעת אצלי היא רק זו: האם לנוכח מצב כזה במדינה, לא כדאי באמת להיות מה ש"ראש ממשלת ישראל" חושד בי. ונמצא אני גם מקיים מה שלא נאמר: מוטב שיהיו ישראל מזידין ואל יהיו

1 המלך אחאב לקח את כרם נבות הזירעאלי לאחר שאשתו של אחאב, איזבל, דאגה לרציחתו של נבות (ספר מלכים א' כא:ט).

2 נתן הנביא הוכיח את דוד המלך על אשר נשא לאישה את בת שבע לאחר שדאג למותו של בעלה, אוריה (ספר שמואל ב' פרקים יא-יב).

3 שמעון בן שטח (120-40 לפני הספירה, בערך), נשיא הסנהדרין בימי אלכסנדר ינאי המלך ושלומציון המלכה (שהייתה אחותו של שמעון בן שטח). נחשב לאיש ישר ושופט נאמן.

4 מילים חסרות.

5 בנוסף למשפט שבו תבע אלדד להחזירו לעבודה, הוא גם נתבע על ידי אורי אבנרי (1923-) בגין הוצאת לשון הרע, זאת לאחר שאלדד ביקר בחריפות את ספרו "שועלי שמשון". אלדד חויב לשלם את הוצאות המשפט. ראו עדה ייבין, "סמבטיון", ע' 180.

שוגיין.¹ והרי אין זה לכבודו של ראש הממשלה שיהיה בדאי ושקרן... בין כך ובין כך, יסיר נא הרבי דאגה זו מלבו, כי הרי ראני בצרה גדולה מזו, וראה יסורין רבים מאלו וזכה לראות כיצד נחלצנו מהם. על כן יזכה בזכות קנאותו לאמת ולצדק לראות גם בהחלצנו מצרות של מה בכך והלואי רק שלא תבואנה עלינו גדולות מאלו.

לגבי ביתי ב"ה שלום. אריה בני השיב אתמול על קושיה חמורה הנשאלת בפרשת שבוע זה: "כאריה וכלביא מי יקימנו?"² ותשובתו של אריה שלנו היא: אני אקום בעצמי כי אך זה אתמול קם ויעמוד על רגליו וכה אזכה לגדלו למתן תשובות רבות נוספות בדברי תורה באזני סנדקו שיח'.³

בבואי ירושלימה בסוף חודש זה לרגלי המשפט, אשתדל להכנס לרבי בשעה שאוכל למצוא אותו בבית.

ובכל זאת רוצה לבי לראות את המכתב או העתק ממנו שנשלח למשרד הבטחון ואשמח אם הרבי יעבירנו אלי בהזדמנות.

וכל טוב לך רבנו היקר ולכל בני ביתו

הרוצה לשמחו בבשורות טובות ולחשוך ממנו דאגות לב

ישראל שייב

* * *

49. אל: משרד החינוך והתרבות

ב-8 בפברואר 1951 פסק בג"ץ שהתערבותם של מנהלי משרד החינוך בהעסקתו של אלדד הייתה פסולה וחייב את המשרד בהוצאות המשפט. בעקבות פסק הדין פנה אלדד למשרד החינוך בדרישה לקבל או עבודה או פיצויים. המשרד לא נענה לבקשתו.

ו' באדר א' תשי"א [12 בפברואר 1951]

לכב' משרד החינוך והתרבות

אגף החינוך

ירושלים.

לאחר מתן פסק הדין על ידי בית הדין העליון הנני לפנות אליכם בבקשה הבאה:

1 ביצה ל ע' א: "הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין" ובתוספות שם, ד"ה "דהא": "מוטב שיהיו ישראל שוגגין ואל יהיו מזידין". אלדד כותב כאן באירוניה, שאולי עדיף שבאמת יטיף למרד כדי שלא יצא בן-גוריון שקרן.

2 "גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו" (בראשית מט: ט, פרשת "ויחי").

3 הרב אריה לויין היה הסנדק בטקס ברית המילה של אריה אלדד.

מכיון שהוברר שפעולתכם בענייני היתה בלתי חוקית ומכיון שהיא מנעה ממני את העבודה בשנת לימודים זו אני מבקש בזה לשלם לי פיצויים

(א) בסך השווה לשכר העבודה שהייתי מקבלו עד היום אלמלא פעולתכם, בתנאי שתמציאו לי עבודה המתאימה לי עד סוף שנת לימודים זו, כלומר עד שאוכל לחזור לעבודה במוסד אשר ממנו הוצאתי על ידכם

(ב) בסך השווה לשכר עבודה של שנת לימודים מלאה במקרה אם עבודה כזו לא תומצא לי, כי הן ברור גם לכם שאין להכנס לבית ספר תיכון בשעה זו. אני מקווה שלפחות עכשו ובמידה זו שהצדק מחייב תהיו מוכנים לתקן את העוול ולא תאלצוני שנית לנקוט גם בענין זה בצעדים משפטיים.

בכל הכבוד הראוי
ד"ר ישראל שייב
תל אביב
דיזנגוף 124

* * *

50. אל: פרופ' יוסף קלזנר. שני מכתבים.

פרופסור יוסף קלזנר נחשב לאחד מגדולי חוקרי ההיסטוריה והספרות העברית.¹ אלדד כותב לו עם פרסום ספרו של אורי צבי גרינברג, "רחובות הנהר", ומבקש מאמר ביקורת עבור "סולם".

[אוקטובר 1951]²

לכ'

מורי ורבי פרופ. יוסף קלזנר

שנה טובה ושלום.

אדוני הפרופסור.

ראשית אני מתכבד בזאת להעביר לידו את הספר "רחובות הנהר" לפי בקשתו

1 יוסף קלזנר (1874-1958). במשך כ-25 שנים ערך את "השילוח". היה ממייסדי האוניברסיטה העברית, ראש החוג לספרות עברית וראש הקתדרה לתולדות בית שני. כתביו על תקופת בית שני השפיעו רבות על תלמידיו, ובמיוחד על החוגים הרוויזיוניסטים בשנים שלפני קום המדינה. קלזנר זכה פעמיים בפרס ביאליק וב-1958 זכה בפרס ישראל. הוא היה מועמד הימין להיות הנשיא הראשון של מדינת ישראל, תפקיד לו נבחר חיים וייצמן.

2 התיארוך על פי ברכת "שנה טובה" (ראש השנה חל ב-1 באוקטובר), וכן על פי הופעת "רחובות הנהר".

של המשורר. אני מקוה שכבוד הפרופסור ימצא בספר זה התעלות נפשית לאחר כל אותה הבינוניות ולמטה מזה שעליה הוא התאונן באזני ובצדק ביחס לספרות העברית בימינו. כמו כן מקוה אני שאדוני הפרופסור יביע בפומבי את דעתו – שהכל מחכים לה כלדעת אוטוריטיבית – על הספר ויוצרו. אשמח אם כבודו יסכים לעשות זאת מעל דפי "סולם".

שנית, בקשה בקשר לעבודתי בעתון פה.¹ אני מתקשה להשיג מספר ספרים הדרושים לי לעיין בהם. אני משער שאדוני הפרופסור אינו נוהג להוציא בהשאלה ספרים מספרייתו היקרה, אך אולי יעשה יוצא מכלל זה במקרה זה וישאילני את הספרים ליומיים בלבד. ואלה הם: אלבוגן, תולדות התפלה בישראל. שירר, "געשיכטע דעס יודישן פולקעס", חלק II.² ו"חפירות בית שערים".

בכבוד והערצה ובתודה

ד"ר ישראל שייב

* * *

51. אל: פרופ' יוסף קלזנר

קלזנר אמנם לא שלח לאלדד מאמר על "רחובות הנהר", אולם מכתב שכתב לאצ"ג הועבר לאלדד לפרסום.

תל אביב

ג' בכסלו תשי"ב [2 בדצמבר 1951]

לכ' פרופ. יוסף קלזנר

אדוני הפרופ. הנערץ!

מידי אורי צבי גרינברג קבלתי לפרסום את מכתבו הנפלא אליו. אני מקווה שפרסום המכתב יהיה לרצון לו, לאדוני הפרופסור. עלי לבקש סליחה על שתי תקלות. א. צלום כתב היד לא יצא מהודר ביותר, בגלל הנייר הרע שעמד לרשותי. ב. בשורה האחרונה נפלה טעות: "היצירה" במקום "היצירות" ועל העטיפה תקנתי את הדבר ב"תיקון טעות", ועם אדוני הפרופסור הסליחה.³

1 ב-1951 החל אלדד לערוך את "דברי הימים", עיתון אשר דיווח על ההיסטוריה היהודית בסגנון חדשותי-מודרני.

2 הכוונה לאמיל שירר, "געשיכטע פון יודישען פאלק".

3 בכ"א מרחשוון תשי"ב כתב קלזנר לאצ"ג שהוא כבר הספיק לקרוא את "רחובות הנהר" פעמיים, ומבחינתו "הוא יותר מספר: הוא מאורע של חיים", ספר שירים שעוד לא נכתב כמוהו בעברית; מאז ספר "איכה" לא הביע שום משורר את "צער האומה ואת חובת האלוהות כלפיה" כמו שעשה אצ"ג בספר זה, שכל שיר שבו זועק את שוועת ששת

ואני מקווה שדבריו הקצרים והחמים של אדוני יבואו בלבותיהם ובעורקיהם של בני הדור ויחד עם דברי הספר עצמו יחיו את העצמות היבשות לקראת אותו חיוב גדול אשר אדוני הפרופסור ועמו כולנו מצפים לו.
בכבוד והערצה, המקבל באהבה את דברי בקורתו
ד"ר ישראל שייב

* * *

52. אל: ישראל גלס

אלדד מספר שכתב פעם מחזה על שמשון, אולם הסיק שאין תיאטרון בארץ שירצה לעבוד עמו.

ב בסיון תשי"ב [15 ביוני 1952]

לכ' מר ישראל גלס
שלום

אני מצטער מאוד על האחור הרב בתשובתי. מכתבך נעלם מתחת לידי ורק השבוע מצאתיו.
וזאת לידיעתך:

לפני עשר שנים עברתי את "שמשון" למחזה. מאז הצעתיו פעמיים ל"הבימה". למרות חוות הדעת המצויינת של מכס ברוד ושל לאה גולדברג¹ ה"בימה" לא קבלה את המחזה והטעמים ברורים למדי. יתכן שהשם ז'בוטינסקי כבר ראוי לבורא בקהלם, "אחרי מות קדושים". אבל השם שייב פסול בתכלית הפסול ושום תיאטרון לא "יעיז" להופיע בשם זה ולו גם בתור ממחזי.

ההמחזה לא הופיע בהוצאת ספרים וכתב היד היחידי נמצא בידי. כתב יד שני שהיה עמי נעלם ונתגלגל לידי מישהו שאיני יודע מיהו.
המותר לי לדעת לאיזו מטרה דרוש לך הדבר?

בכל הכבוד
ד"ר י. שייב

* * *

מיליון היהודים שנרצחו בשואה, והספר כולו מביע את "כליון הנפש הלאומי לקראת הגאולה". המכתב פורסם ב"סולם" לג (כסלו תשי"ב). לגבי הערכתו הכללית של קלוזנר לאצ"ג, ראו שני מאמרים על אצ"ג בספרו "משוררי דורנו" (ירושלים: מדע, תשט"ז).

1 מכס ברוד (1884-1968), סופר ועיתונאי, חברו של פרנץ קפקא אשר ערך את ספריו לאחר מיתתו. עלה ארצה ב-1939 ועבד מאז ועד מותו בתיאטרון "הבימה"; לאה גולדברג (1911-1970), משוררת, סופרת, מחזאית ומתרגמת ישראלית.

53. אל: פרופ' יוסף קלזנר

"הגשתי בקשה לשינוי שמי לאלדד"

אלדד מודיע לפרופ' קלזנר על שעבר לגור בירושלים.

ירושלים

י"ג לחודש הגאולה תשי"ג [29 במרץ 1953]

לכ' מורה החרות בישראל

פרופ. קלזנר

שלום.

בראש וראשונה אני בא באמת לכרך את כב' בכרכת חג החרות. יתן אלהי החרות וכבודו יזכה לחוג את חג החרות המלאה בארצנו המלאה והטובה בקרב עמנו המלא והטוב למרות החמץ אשר בו.

בהזדמנות זו הנני שמח להודיע לכב' שעברתי לגור מגורי קבע יחד עם משפחתי לירושלים בראש חודש ניסן. אני גר ברח' אברכנאל 30, בדירתו של פרופ. גוטמן המנוח ואני מקווה שאהיה ראוי לאוירה של [תורה] וחכמה ששרויה היתה שנים רבות בדירה זו.¹ אני מקווה באחד הימים לזכות ולארח את אדוני בדירתי החדשה, כי הרי יש לו חלק בשמחתי זו שאני שמח עם עברי לגור לירושלים. דבר זה נתאפשר הודות לעבודת הקבע הטובה אשר קיבלתי כאן ב"דברי הימים" ולא אשכח לאדוני חסד זה שעשה עמי, כי עבודה זו, אינני יודע באיזה מדה היא מהנה את הקוראים, אותי היא מהנה מאוד, שכן יותר משאני מלמד – אני לומד.

ודרך אגב: נודע לי שאדוני הפרופ. תמה על אי-השתתפותי בהרצאות לספרות במועדון תנועת "החרות" בתל אביב. אינני רוצה להעיב את שמי האביב והחג, על כן לא אבוא בטענות על שום איש או גוף ורק אומר בלב טהור: לא אשמתי היא זו. אני מקווה שדבר מעין זה יאורגן בירושלים ואתן לו ממעט כוחי. ועתה יקבל אדוני הפרופסור את מיטב ברכותי לרגל החג.

ברגשי כבוד והערצה

תלמידו ד"ר ישראל אלדד

ביום בואי לדירת קבע בירושלים הגשתי בקשה לשינוי שמי לאלדד. ערב פסח לפני 12 שנה עליתי ארצה. היום עליתי ירושלימה. השם אלדד אינו חלילה על

1 יצחק יוליוס גוטמן (1880-1950), מרצה לפילוסופיה בחו"ל, בין היתר באקדמיה למדעי היהדות, ולאחר עלייתו בשנת 1934, באוניברסיטה העברית. ספרו "הפילוסופיה של היהדות" יצא לאור בשנת 1933, ובשנת 1951 תורגם מגרמנית לעברית.

שם הנביא מימי משה, כי אם על שם אותו אלדד שיצא לחפש את עשרת השבטים. אני רואה את עצמי כשאר רוח שלו.¹

* * *

54. אל: הרב שמואל פראגר

"בין מדינת ישראל לארץ ישראל"

במכתב זה כותב אלדד על ההבדלים שבין תל אביב לירושלים, על עבודתו כעורך "דברי הימים", ועל סיבת אימוץ השם "אלדד". כן, מביא אלדד פירוש משלו לעמודי האש והענן שליוו את מחנה ישראל במדבר ומסביר שלא צבע הדגל מכריע, אלא ההליכה על פי ה'. אלדד מסיים בהערה על חלום ה"סולם" של יעקב ועל כוחם של כיסופים.

ב"ה

ירושלים

כ' בסיון תשי"ג [3 ביוני 1953]

לכ' הרב שמואל פראגר²

שלום רב.

ראשית הנני לאשר את קבלת תשורת החג ואני ובני ביתי מודים לך. שנית אבקש את סליחתך על אחורי בתשובתי זו. הייתי טרוד במצוה גדולה. עברתי לגור למגורי קבע לירושלים. זה שנתיים כמעט שאני עובד כאן והייתי מיטלטל בין ת"א וירושלים, או ליתר דיוק בין מדינת ישראל לארץ ישראל. כי אם רצונך לדעת מהי המדינה הזאת, רד לת"א. ואם רצונך לדעת מהי הארץ הזאת, עלה לירושלים. בת"א הכל בנוי על חול. בירושלים – בסלע. בת"א אין נרצחים יהודים בגלל הגבולות והקרע, בירושלים נרצחים. על כן ירושלים מבטאת את מצבה האמיתי של הארץ ות"א מעלימה מההכרה את האמת הטרגית. ואלו יכולתי להאריך, הייתי מוסיף כהנה וכהנה סימנים אשר יעידו על אמת ההגדרה: שם – המדינה, כאן – ארץ ישראל.

1 ראו את המכתב הבא.

2 הרב שמואל פראגר (1919-2013) היה בין מייסדי תנועת ברית החשמנאים בירושלים, בשנת 1937. רוב חניכי תנועה חינוכית ודתית-לאומית זו שרתו בהמשך או באצ"ל או בלח"י. פראגר כיהן שנים כרב בית כנסת במונטריאול שבקנדה (עד חזרתו לארץ) והיה פעיל במאבקים למען ישראל. בשנות "סולם" היה מנוי על הירחון. לאחר שקרא פראגר שראש הממשלה מנע מאלדד מלהתפרנס, שלח לו 35 דולרים כמתנה, וכן עשה כעבור שנה.

עבודתי כאן מעניינת מאוד. אינני יודע אם הגיע לידך עתון היסטורי בשם *Chronicles, News of the Past*. אני עורך העתון הזה, בעברית "דברי הימים". והוא מתורגם לאנגלית ונשלח לארה"ב. בו אנו נותנים את ההיסטוריה שלנו בלבוש עתון מודרני. בעוד שבועיים בערך אנו כורכים ח"י גליונות הכוללים את התקופה מ' עקיבא ועד יהודה הלוי. אני מקווה שאוכל לשלוח לך את הכרך על מנת שתעמיד על טיבו של העתון וחושבני שתמצא בו ענין. (אגב: ב"הדואר" דניאל פרסקי גמר עליו את ההלל).¹

אינני זוכר עוד משום מה לא הגיע אליך "סולם". אם מפני שלא שלחנו או שמא שלחנו אך עוד מישהו שלח... בו יד. על כל פנים אעביר לך שני כרכים ג' וד' יחד.

בינתיים אין הרבה נחת במדינתנו. מילא אם משה רבינו ע"ה נבא לנו כחוק "וישמן ישורון ויבעט", אפשר להתנחם בזאת שזה חוק עולם. כל עם ואימפריה המגיעות לשיא התפשטותם – מתנוונים. אך מה נומר על עם ומדינה אשר בועטת בטרם השמינה? הנה עומדים אנו השבוע בסימן המשבר הממשלתי בדבר הדגל.² וממש השבוע הזה אנו קוראים בפרשת "בהעלותך" על עמוד הענן ועמוד האש שהיו בסירוגים מופיעים במחנה. ובכן גם בימי המדבר היינו מזדקקים לפעמים לעמוד שחור, לפעמים לעמוד אדום. אך בוא וראה: בחומש בפסוקים הספורים שבהם מדובר על העמודים האלה, שלש פעמים חוזר הכתוב: על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. שלש פעמים, כדי להדגיש שלא העמוד ההוא, לא בצבעו השחור ולא בצבעו האדום היו המובילים כי אם רוח ה'. הרהרתי בדבר זה לרגלי משבר הדגל אצלנו.

אתה שואל על תנועת "ברית איתנים".³ לצערי אין בשורות כפי. אין אמצעים כספיים להרחיבה. גם על קיומו של "סולם" אנו נאבקים קשות. יש גרעון

1 דניאל פרסקי (1887-1962), סופר ועיתונאי אשר פעל רבות למען החייאת העברית והערכת סופריה.

2 הממשלה דנה אז בחוק חינוך חובה, במטרה לבטל את הזרמים הפוליטיים בכתי הספר וליצור חינוך ממלכתי. אולם בשמאל דרשו לאפשר את הנפת הדגל האדום (הקומוניסטי) ואת שירת ההמנון הסוציאליסטי, "האינטרנציונל". הציונים הכללים, שהיו שותפים לקואליציה עם מפא"י, דרשו בתגובה שהדגל הלאומי ייקבע כיחיד שיונף בכתי הספר. בן-גוריון צידד בהסרת הדגל האדום. אולם בעקבות הלחץ משמאל (מפ"ם, ההסתדרות, וחלק מהקיבוצים) והרצון במרכז מפא"י להצר את רגליו של בן-גוריון, דחה המרכז את הצעת בן-גוריון ברוב של 60-20. הציונים הכללים החליטו לפרוש מהקואליציה. בסופו של דבר חזרו בהם וכעבור חודשיים חוקק חוק חינוך ממלכתי, אשר איחד את הזרמים הפוליטיים (אם כי לא הדתיים) ולא התייחס לנושא הדגל.

3 על פי עדה ייבין, "סמבטיון", ע' 181, עמותת "ברית איתנים" ישראלית נאמני מלכות, (איתני"ם) נוסדה במרץ 1952 על ידי חוגי "סולם" ולא הצליחה להתפתח.

חדשי של 100 ל"י [...] בקושי. מה לעשות ואינני מומחה לעשות כספים. ואין לי לא קרנות ולא מגביות ולא שליחים. על מעטפת מכתב זה תראה שיחד עם שינוי הכתובת שיניתי גם את שם משפחתי לאלדד, זה כינויי מימי המחותרת. תחילה חשבו אנשים שזה על שם אלדד שהתנבא במחנה, אך חלילה לי מליטול על שכמי אצטלה של נביא. שם זה בא על פי אלדד הדני שיצא לחפש את עשרת השבטים אשר חיים מעבר להרי חושך במלכות חפשית בריאים ועשירים ומצפים לגאולה. אם אלדד זה יצא אל מעבר לסמבטיון והרי חושך לחפש, סימן הוא שבסביבתו לא היו יהודים כאלה. ו"אף אני בחלומי". אף אני את אחי אנכי מחפש.

אך כדי לא לסיים בדבר קיטרוג חלילה אומר בסוף: הכי קראתי את שם עתוני בשם "סולם" כדי לא ללמוד משהו מיעקב אבינו חולם חולם הסולם? וכי מתי הוא חולם את החלום הגדול הזה? האם לא בשעה שיצא במקלו ותרמילו בלבד? כנראה שאין חולמים מתוך שובע. והרי גם זאת אנו לומדים מפרשת שבוע זה. אותו אספסוף שהתאוה בשר והחטיא את ישראל. וכנגד אספסוף זה נאמר לו למשה "אספה" לי שבעים איש.² וחז"ל אומרים כידוע: מה הן התכונות של שבעים איש אלה? בעלי גבורה, חכמה, ותיקין וכסופין.³ גדול כוחם של כיסופים. גם חכמה שאין עמה כיסופין – אינה מועילה. ואם לא בכוח גבורתי וחכמתי אולי אזכה בזכות כיסופי למלכות וגאולה שלמה [להרחבה].⁴

ואני מודה שנית על ביטוי הזכרון שזכרתנו. אשמח לקבל ממך חוות דעת על העתונים – שיגיעוך הפעם המקווה.
בברכת מלכות ישראל
אלדד

* * *

1 מלים חסרות.
2 הכוונה לפרשת "בהעלותך" בספר במדבר (פרק יא), בה מסופר על האספסוף אשר זכרו את הדגים שאכלו במצרים, מאסו במן שירד מן השמים והתאוו לבשר. משה טען בפני ה' שהוא אינו מסוגל לשאת את העם לבדו, וה' הורה לו לאסוף 70 זקנים שישאו בנטל עמו.
3 מדרש "ספרי", בהעלותך, צב: "שיהו בעלי חכמה, בעלי גבורה וותיקים ופסיפים", ובסנהדרין יז ע' א: "בעלי קומה, בעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעל זקנה ובעלי כשפים...". "פסיפים", על פי המפרשים, הם יודעי חשבון, ו"כשפים" משמעו שיבינו בכישופים ובאחיות עיניים כדי שיוכלו לדון את המכשפים המובאים בפניהם. אלדד מתקן את הפ"ה הראשונה של "פסיפים" וקורא "כיסופים", או שהוא מחליף את השי"ן של "כשפים" בסמ"ך, או שמא קרא מתוך נוסח אחר.
4 המילה "להרחבה" אינה ברורה.

55. אל: אצ"ג

י"ד במנחם-אב תשי"ג [26 ביולי 1953]

שלום רב.

אני מקבל סוף סוף חופש ואוכל להתפנות לגשת אליכם. בינתיים אני מבקש ממך, אולי תוכל לתת ל"סולם" דבר מה לגליון ערב ראש השנה, שאני רוצה להכינו לפני צאתי לשבועיים מירושלים.

בברכות לך ולכל בני הבית

אלדד

ירושלים

* * *

56. אל: פרופ' יוסף קלוזנר

ערב ר"ה תשי"ד [9 בספטמבר 1953]

לכ' מורי ורבי

פרופ. יוסף קלוזנר

ירושלים

פרופסור נכבד,

בגלל העדרי שבועיים מירושלים וצאתי לראש השנה עם משפחתי לנתניה נמנע ממני לגשת אל כבודו באופן אישי – כראוי לו – ולברכו בברכת שנה טובה. על כן יקבל נא בדרך זו את ברכותי הלכביות. תהי שנה זו שנת גבורות לאדוני ושנת גבורות בחומר וברוח לעם ישראל. מי כמוהו נתן ביטוי לגדולת עמנו בדברי ימיו וביחוד בימי זהרו של בית שני, על כן מי כמוהו ראוי לכך ששנת הגבורות לחייו תהי שנת גבורתו לישראל כולו. בתקוה זו אני מברכו בשמי ובשם בני ביתי לקראת השנה החדשה.

בכל הכבוד

ד"ר ישראל שייב-אלדד

* * *

57. אל: אצ"ג ומשפחתו

ערב ר"ה תשט"ו [27 בספטמבר 1954]

לעליזה, לאורי צבי ולילדים

ברכת שנה טובה לטיהור הלכבות¹

בית אלדד

* * *

58. אל: הרב אריה לוין, אגרת גלויה בדפי "סולם"

[אלול תשי"ד-תשרי תשט"ו, ספטמבר-אוקטובר 1954]

דברי התנצלות בפני מי שראוי להתנצל בפניו
אגרת גלויה לכב' הרב ר' אריה לוין שליט"א

רבי.

דברים אלה רציתי להעלותם על הכתב בצורת מאמר רגיל.² בינתיים פנית אלי וכדרכך הקדושה, בלי משוא פנים, בגלוי לב ובלשון תוכחה, בחינת פצעי אוהב, הוכחתני על הלשון החריפה שנקט "סולם" בכרוזו נגד הרב הרצוג.³ כבודו של אדם הנושא תואר של רב ראשי, ושהבריות מכבדים אותו – וציטטת דין מפורש – וכבודה של התורה מחייבים מתינות גם בטענות שמשמיעים נגדם. ובעיקר יש להדגיש את העניין שהוא קדוש וצודק, ולא את האיש שלא צריך לפגוע בכבודו.

אלה בערך דברי התוכחה שהשמעת בפני. יודע אני כי לא קל היה לך הדבר. שכן אין אתה מאוהבי התוכחות ומעדיף אתה להרבות אהבה וניחומים בכל אשר תפגוש. אולם לא אתה שתיטור איבה בלב ותעמיד פנים, ובהנהגות אלו

1 כרטיס ברכה לראש השנה. על צדו השני, תמונת משה, שתי קרני אור מעל לראשו, מחזיק בלוחות הברית. במאמרו "תפילה", הפותח את "סולם" סה-סו (תשרי תשט"ו), ביכה אלדד את חוסר הבנת גדולת השעה של העם וביקש מהקב"ה שיפקח "את הלכבות להבין, להבין בלכבות. כי השכל שבמוח מסולסל ומפותל ומסוכך [...]".

2 המכתב הנוכחי הוצמד למאמר שכתב אלדד, "הרכנות והרכנים בזמן הגדול הזה" ("סולם" סה-סו, אלול תשי"ד-תשרי תשט"ו).

3 יחסו של אלדד לרב הראשי הרב יצחק הלוי הרצוג ולגישתה של ההנהגה התורנית לתהליך הגאולה בא לידי ביטוי גם במכתב שכתב אלדד לאברהם ורד, 7-8 בדצמבר 1947, לעיל. הכרוז המוזכר במכתב הנוכחי לא זוהה.

למופת אתה לנו, לפחותי המידות האנושיות הנעלות הללו. וגם זאת יודעים אנו כך רבי: אילו היה הדבר חס ושלום איזו פגיעה בך, באופן אישי, לא זו בלבד שלא היית מתלונן על כך, אלא, כדרכך הגדולה, היית מלמד זכות על מי שפגע בך ומחפש את האשמה בך עצמך. אלא שהפעם לא כך היתה הפגיעה, כי אם בכבודו של הרב הראשי המכובד על צבור רב, כדבריך, ועל כן הוכחתני. ובראותי אותך בצערך הגדול, לא יכולתי לעמוד בפניו ואהבתי אותך העבירה אותי לשעה קלה על דעתי וציוותה עלי להבטיח לך כי במאמר בגליון הקרוב של "סולם" אשתדל לתקן את המעוות – לדעתך – ולהעביר את העניין מהצד האישי לעיקרו של דבר. אמנם הדגשתי שאעשה זאת למענך רבי. אולם כוונתי היתה ברצינות לעשות כן. ועתה למדני רבי היקר-לי-מכל-אדם, מה אעשה ואיך אעשה מבלי לעשות שקר בנפשי? רבות נאבקתי עם נפשי. שקלתי את הדבר מכל שיקול וגם את בקשתך ואת צערך שמתי על כפות המאזניים. אולם מה אעשה רבי, אם בכף השנייה מוטל מה שנראה לי כאמת ומה שנראה לי כאחריות ומה שנראה לי ככבוד משקל יותר מכל שיקול אחר, דוקא בגלל כבוד התורה, דוקא בגלל כבוד הרבנות. גדול כבוד התורה, אולם דומני שכבר קבעו חז"ל שתורה ניתנה לישראל ולא ישראל לתורה, ולפע"ד שעתנו היא כזו שגורל ישראל וגאולת ישראל מוטלים על כף המאזניים ההיסטוריים ואם אין הרבנים הראשיים והבלתי-ראשיים מטילים את כל משקלם להצלת ישראל וגאולת ישראל בימינו, הם מפירים, לפע"ד, את עיקרי התורה גם אם הם מלאים מצוות כרימון ואין כבוד נושאי התורה עדיף מכבודה של התורה עצמה. ויודע אני יודע, כי עפר אני לרגליהם של כל הרבנים וגדולי התורה שידובר בהם במאמר זה, בכל מה שנוגע לידיעת התורה ולקיום מצוותיה, אולם – ויסלח לי אלהי הסליחות על חוסר ענוותנות שבי – יודע אני גם זאת, שאינני עפר לרגליהם, לא של רוב רובם של גדולי מועצת התורה, ולא של הרב הרצוג, בכל מה שנוגע למעשים למען גאולת ישראל, ולא רק גאולה חמרית ארצית בלבד לפי שעה, שאין לזלזל בה כשלב ראשון כפי שלמדנו מפי גאון הדור האמיתי, הרב קוק זצ"ל. ואם אני אינני בענין זה נר לרגליהם, הרי אחד הנרות אני אשר במחיר חלבם ובזכות אורם הם חיים היום כל הרבנים בישראל במדינה שהיא לכל הדעות אתחלתא דגאולה. ובזכות זו, בזכות היותי אחד הנרות האלה המוצבים לרגלי כל ישראל, נוטל אני לעצמי את הרשות, אף על פי שאיני כדאי והגון לכך מבחינת ידיעת התורה ומשמרתה, לומר את אשר עם לבי ומצפוני ודעתי על חטאות המנהיגות הרוחנית הזאת של העם בדרוננו.¹

1 במאמר שאליו הוצמד המכתב הנוכחי, מביע אלדר צער על אשר התכנסה "מועצת גדולי התורה" בירושלים בלי שגדולי התורה ינקטו עמדות בנושאים החשובים ביותר לעם

ואתה רבי וקדושי, בכל גודל לבך סלח נא לעוונתי זה של הפרת הבטחה שהבטחתך, שכן למעלה מכוחותי הדלים הוא. סלח נא בימי הסליחה, סלח נא לי בכוח ידיעתך כי אך לטוב כוונתי. לטוב לישראל. משגיאות נקני ונסתרות מי יבין.

אוהבך בכל לב
ישראל בן דוד-אריה

* * *

59. אל: פרופ' יוסף קלוזנר

עריה"כ תשט"ו [6 באוקטובר 1954]

אדוני הפרופסור

שנה טובה וגמר חתימה טובה.

ודאי זכור לאדוני הפרופ. ששוחחנו על אסיפה לרגלי הופעת ספרו של ח. ליברמאן נגד שלום אש.¹ בשיחה זו הביע אדוני את נכונותו להופיע אם שלום אש יגיע ארצה. והנה הגיע.

המו"ל של הספר [...] ² פנה אלי אתמול בהצעה לערוך את האסיפה. אני התניתית כתנאי את הופעתו של אדוני הפרופ. עתה אני בא לגבות את "החוב". ההצעה לי לערוך את האסיפה באחד הימים לאחר ימי הסוכות, לא יאוחר משבוע ימים

היהודי בדור זה: חורבן יהדות אירופה, הקמת מדינת ישראל, החובה לעלות ארצה, וגבולות הארץ. אלדד טוען שהרכבים חטאו כאשר לא קראו להמוני העם לעלות לארץ ישראל לפני השואה ולא למדו את הלקח שעשוי להציל את העם לאחר השואה, כלומר להביא את חסידיהם לארץ.

1 חיים ליברמאן (1890-1963), "נצרותו של שלום אש: תגובה על כתביו המיסיונריים" (תורגם מאנגלית ומיידיש), 1954, בהוצאת "נצח", הוצאה לאור דתית. הספר ראה אור בעידודו של הרב הראשי לישראל הרב יצחק הלוי הרצוג. אלדד כתב על הספר במאמרו "אותו האיש' ואותו אש" ("סולם" סז, חשון תשט"ו).

שלום אש (1880-1957), סופר יהודי בשפת האידיש, כתב ספרים אחדים המתארים את ישו הנוצרי באור חיובי מדי עבור קהל הקוראים היהודי הטיפוסי. חרף בקשתו של אלדד במכתב זה, לא הופיע פרופ' קלוזנר באסיפת העם שנערכה בירושלים בראשית נובמבר 1954. אלדד היה אחד משלושה נואמים (האחרים היו צבי הרכבי ושרגא קדרי) נגד אש. בין יתר דבריו, ולקול מחיאת כפיים, הכריז שם אלדד: "לא יהיה גייס חמישי גם בעולם הרוחני שלנו!.... על הברכיים, נוצרים! עם ישראל חי, והוא ההכחשה שלכם!" אש שהה אז בכיקור בארץ, הרצה במקומות רבים וגם התפלל בבית כנסת ביום הכיפורים. ביקורו, דבריו בעניין זיקתו ליהדות ולישראל, והתקפות מתנגדיו עליו מלאו את דפי העיתונים באותם ימים.

2 השם אינו ברור.

לאחריהם. על כן אנו מבקשים מאת כב' א. לאשר באופן עקרוני את השתתפותו ב. לקבוע איזה מהימים מאחר שמחת תורה עד ג' בתשרי¹ רצוי ונוח לו. הטיליפון שלי במשרד הוא 61840, בביתי 61304. לתשובתו הדחופה אנו מחכים.

בכבוד רב

ד"ר ישראל אלדר

* * *

60. אל: אצ"ג ומשפחתו

בשנת 1952 האשים העיתונאי מלכיאל גרינוולד את רודולף קסטנר, פקיד במשרד המסחר והתעשייה, בשיתוף פעולה עם הנאצים בימי הכיבוש הגרמני בהונגריה בשנות הארבעים. היעוץ המשפטי לממשלה הגיש נגד גרינוולד כתב אישום בגין הוצאת דיבה. ב-1955 פסק השופט בנימין הלוי שקסטנר "מכר את נשמתו לשטן" וזיכה את גרינוולד משלושה מתוך ארבעה סעיפי כתב האישום. הממשלה ערעה – ובאותם ימים גם נכתב המכתב הנוכחי. בית המשפט העליון החל לדון בערעור בינואר 1957, קסטנר נרצח במרץ 1957, ובינואר 1958 הפך בית המשפט העליון את פסק הדין והרשיע את גרינוולד בשלושה מתוך ארבעה סעיפי כתב האישום.

כ"ד באלול תשט"ו. [11 בספטמבר 1955]

לאורי ולבני ביתו שלום.

הוטל עלי מטעם "הועד הצבורי לגילוי האמת על חורבן יהדות אירופה" (משפט קסטנר) לערוך חוברת אשר תסביר את עצם הבעייה בשרשיה. אבקשך להודיעני אם יש ברצונך וביכולתך לתרום תרומתך לחוברת זו (אני מניח שהיא תכיל כ 70-80 עמודים אם בשיר אם בפרוזה. שכר סופרים שלך כמובן מובטח. ביום ד' הבא אהיה במועדון (הפעם מטעמים מסויימים עוד קראתי לכך "פגישה עם הקוראים" להבא – נשנה) אם תוכל עד אז להודיעני את תשובתך מה טוב.

ובזאת שלוחה גם ברכתי וברכת בני ביתי לך ולביתך לשנה החדשה

בברכת מלכות ישראל

אלדר

* * *

.61 אל: אצ"ג ואשתו עליזה

ח' בכסלו תשט"ז [23 בנובמבר 1955]

לכ' עליזה ואורי צבי
מזל-טוב.

יש מוקדם אך אין מאוחר במזל-טוב. תהי ברוכה לכם ולכולנו יוכבד, ותערב לכם המולת ילדיכם באשר ילדיכם הם. ויהיו סבלותיכם ופחדים קרבן על מזבח מנוחתם ושמחת חייהם של ילדיכם וכל ילדי ישראל. כאשר אומרות היו אמהותינו, "מיר זאל זיין פאר אייך".¹ תהי שמחת ביתכם נחמה פורתה על תוגת חוצכם-חוצינו.

בברכת לכב
אלדד וביתו.

* * *

.62 אל: אצ"ג

במהלך הזמן התעייף אלדד מהנשיאה בעול "סולם" וכן היה מתוסכל מרמת עזרתם של חבריו, אשר לא הספיקה להקל עליו את עבודת הכתיבה, העריכה וההוצאה של הירחון. במכתב הנוכחי הוא פונה לאצ"ג בהצעה שייקח עליו את עריכת העיתון. אצ"ג, כמובן, לא קיבל את ההצעה (ראו גם את המכתב הבא, שנשלח באותו היום אל ד"ר יהושע ייבין).

ה' דחזה"מ פסח תשט"ז [1 באפריל 1956]

לאורי

שלום ומועדים לשמחה.

לאחר שנמסר לי על השתלשלות העניינים לאחר שובי ירושלימה מוצא אני לנחוץ עד מאוד להעמיד את הדברים על אמתם:

מעולם לא "התפטרתי" ולא עלה על דעתי "להתפטר", כשם שמעולם לא נתמניתי לתפקיד של עורך "סולם". מתוך צרוף של סיבות, אובייקטיביות וסובייקטיביות בקשתי מהחברים העוזרים לי מזמן לזמן לשחררני לחדשים אחדים במלאכת העריכה, אם למען הקל עלי אם למען ריתומם לעבודה שהם מתרפים בה. גם האפשרות שאצא לזמן-מה לחו"ל מחייבת את הדבר.

1 "שנחיה בשבילך".

אני מוצא לנחוץ להבהיר דבר זה, כדי שלא יוצר רושם ש"סולם" פתאום מתגלגל ברחוב. בקשתי עלי ולא על "סולם". באם החברים לא ירצו או לא יוכלו לעזור לי בכך, לא יחול שום שינוי.

עניין אחר הוא אם אתה מסכים לקבל על עצמך את עריכת העתון. זה הדבר האחד שיש בו כדי להניף אותו תנופה אדירה, ואילו הסכמת – לא היה מאושר ממני, וכל אחד מאתנו – אם יידרש על ידך – יירתם לעזרתך בכפל כוח.

בידעי את מצבך לא העזתי להציע לך דבר זה עד כה, אך המצב הנוכחי וכמו כן ביסוסו של "סולם" כבמה הקיימת שבע שנים תמימות (ללא תקדים בתנועה הלאומית), אולי יניעו אותך לקחת אותו לידיך הלוהטות לאחר שתתפנה מהכנת ספרך לדפוס. אם אתה מסכים – אנא הודיעני ונסדיר את כל העניינים לקראת מפנה זה.

והשלום לך ולבני ביתך

אלדר

* * *

63. אל: ד"ר יהושע ייבין

"רצוני הוא ש'סולם' יהיה יותר, עוד יותר מאשר הוא"

ד"ר יהושע ייבין היה מהמשתתפים הקבועים ב"סולם".¹ במכתב הנוכחי פונה אלי אלדד בשל ידידותו ארוכת הימים והקרובה עם אצ"ג, בתקווה שייבין ירכך את הרושם המוטעה שנוצר אצל אצ"ג, שלכאורה, התפטר אלדד מעריכת "סולם".

ה' דחווה"מ פסח תשט"ז [1 באפריל 1956]

לד"ר ייבין – שלום ומועדים לשמחה.

גאולה² מסרה לי על השתלשלות הדברים לאחר ישיבתנו. אני שמח מאוד

1 יהושע ייבין (1891-1970), סופר, עורך והוגה דעות. ייסד את "ברית הבריונים" יחד עם אצ"ג ואב"א אחימאירי. ערך את העיתונים "דואר היום", "חזית העם", "הירדן" ועוד. נעצר על ידי הבריטים וישב ארבעה חודשים בכלא המרכזי בירושלים. בימי מלחמת המחתרות כתב כרוזים עבור האצ"ל וסייע גם ללח"י. כתב ספרים על שירת אצ"ג. היה בין הכותבים הקבועים בעיתון "סולם". בשנת 1959 הוכתר כחתן התנ"ך השני במדינת ישראל – תואר שזכה לו למרות היותו כבר עיוור בעת עריכת התחרות.

2 המכתב הנוכחי נמצא בספרייה הלאומית, ארכיון אצ"ג, Arc. 4 1553. גאולה כהן (1925-), קריינית הרדיו של לח"י, ישבה בבית הכלא בבית לחם וברחה בעת ביקור בבית חולים במגרש הרוסים בירושלים. עיתונאית, כתבה ב"סולם" ובשנות השישים ב"מעריב". בשנות השבעים ניהלה את המדרשה הלאומית, הייתה לחברת כנסת

שלמרות הקשיים הרבים ישנה נכונות להרתם לעריכת "סולם" גם לזמן החופשה שאני מבקש. אבל הצטערתי צער רב על שהדברים הוצגו לא באורם הנכון וביחוד צר לי על שאורי הוטעה על ידי מי שהוטעה ובקשתי אליך ד"ר ייבין – למען האמת – שתעיד על כך שלא הגשתי שום "התפטרות", כי אם בקשתי לחדשים אחדים לשחררני מהעריכה תוך הבטחת עזרה מלאה בכתיבה, ואך הדגשתי שיייתכן וזה יהיה איורור מסוים לבמה, שבאופן טבעי נכנסה לשיגרה וטוב לנערה במקצת. ייתכן שאינני מעריך את "סולם" במידה מספקת, אך זה מוכיח שאינני מעריך גם את עצמי במידה מספקת. ואם אין לי תקווה עוד שאפיק מעצמי יותר, רצוני הוא ש"סולם" יהיה יותר, עוד יותר מאשר הוא. אם זהו חטא – חטאתי. אני אמנם כותב מכתב נפרד לאורי, אך אולי יאמין יותר אם אתה ד"ר ייבין בעצמך תספר לו בדיוק מה הדבר אשר ביקשתיו בישיבה וכיצד נימקתי אותו.

במכתב לאורי אני מציע לו בפשטות לקחת את הבמה לידו, כי הרי כולנו יודעים מה משמעותו של דבר לעניין הקדוש לכולנו. ובה במידה שהוא מעריך את הבמה, הוא חייב לשמוח על שהיא מוגשת לו, ייתכן שזהו אות ההוקרה היחיד שאנשי "סולם" יכולים להעניק לו. זה מחייב מידה רבה של ויתור עצמי ואולי מידה עוד יותר רבה של אחריות ועבודה תחת ידיו הלוהטות – ונדמה לי שאני רשאי לומר אם בשמי אם בשם חבירי שכל אחד מאתנו מוכן לכל מה שיידרש.

ושלום לך ושלום למרים

בכבוד וידידות

אלדד

* * *

64. אל: עמוס קינן

הסופר עמוס קינן, חבר לח"י לשעבר, גר בפאריז בעת כתיבת המכתב הנוכחי.¹ אלדד מבקש שיתלווה אליו בעת ביקור מתוכנן בעיר.

[12 ביוני 1956]²

לעמוס שלום

אני עומד להגיע לפאריס לשבוע ימים בדרכי לארגנטינה.³ מכל המכרים שלי בפאריס מצאתי אותך כמתאים ביותר להיות צ'יצ'רונה⁴ שלי ולהראות לי את פאריס. כמו כן אני מקווה שתיאות לזה. כנראה שאתאכסן במלון Terminal, אך זה לא בטוח. יש לי גם מכרים למכביר. אני יוצא מכאן ביום ג' 19.6 בשעה 11 לפני הצהריים ומגיע בשעות הערב 8 או 9 לפאריס באווירון של אייר פראנס flight 133. אני מניח שיחכו לי שם מהמלון. אף על פי כן אהיה אסיר תודה לך אם תוכל להתפנות ולחכות לי גם אתה. אם מטעמים כלשהם אינך רוצה או אינך יכול לעזור לי בימי ביקורי בפאריס אני סומך על עוזי'ותך⁵ שתתנהג בגלוי לב.

כל הברכות ואולי להתראות

אלדד⁶

* * *

1 עמוס קינן (1927-2009), סופר ואמן ישראלי, קרוב לעמדות הכנעניות של יונתן רטוש. בשנות הארבעים לחם בשורות לח"י, השתתף בקרב על דיר יאסין והיה חייל בחטיבה 8. ב-1952 הטיל פצצה לביתו של שר התחבורה דוד צבי פנקס, ככל הנראה גם כמחאה על אי-הפעלת תחבורה ציבורית בשבת וגם כהתקפה על שלטון מפא"י. בין השנים 1954-1962 גר בפריז. היה בעל עמדות פוליטיות יוניות, וחבר לדרכם של נתן ילין-מור ואורי אבנרי.

2 המכתב ללא תאריך. חותמת הדואר על צדו השני של מכתב האוויר: 12 ביוני 1956.

3 ראו את המכתב הבא, לרב אריה לויז, 9 ביולי 1956.

4 צ'יצ'רונה, מומחה החושף בפני מבקרים זרים את העתיקות ודברי האמנות המקומיים.

5 בשנות החמישים המוקדמות היה קינן בעל טור ב"הארץ" שנקרא "עוזי ושות'".

6 המכתב נמצא במכון גנזים. אני מודה לאיציק פס על גילוי המכתב והעברת עותק אליי.

65. אל: הרב אריה לוינ

"לא נשתנה בעם הזה דבר וחצי דבר ממצרים ועד הנה"

ב-19 ביוני 1956 יצא אלדד לחו"ל, לראשונה מאז עלייתו ארצה. רשמית, אלדד יצא לחפש חומר תיעודי לקראת הערעור במשפט קסטנר ולגייס כסף כדי לממן את העלויות המשפטיות. אלדד לא ציפה להצליח במשימות אלה, ולא טעה. בכל אופן, הוא שהה שבועיים בפרז, שם בילה את הלילות עם חבר לח"י לשעבר עמוס קינן. משם טס לבואנס איירס בארגנטינה, שם שהה כחודשיים, שבהם הרבה להרצות בפומבי. משם טס לארה"ב. אלדד חזר ארצה בתחילת חודש אוקטובר.¹
במכתב הנוכחי מתייחס אלדד לבילוי בפאריס ולקהילות יהודי פאריס וארגנטינה.

א' דראש חודש מנחם-אב תשט"ז [9 ביולי 1956], יום ב' לפרשת "ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבואו שמה ולהם אתננה והם יירשוה"²

לכ' רבי וקדושי, האחד בין בני אדם אשר בפניו ארכין ראשי, אשר לי כאבי, ולמרחקים יחמם לבכי.
רב שלום וברכות!

שלשה שבועות פחות יום חלפו מאז צאתי לגולת יהודים. לפי שעה אמנם זו רק גולה שנייה שאני בתוכה, אך דייני בכך לדעת שלא נשתנה בעם הזה דבר וחצי דבר ממצרים ועד הנה לא לטובה ולא חלילה לרעה, ורק זאת בלבד: אז קם לנו איש האלהים להוציאנו ביד חזקה בעוד מועד, והיום – אין איש. אתמול היה יום מותו של ז'בוטינסקי ז"ל, אשר העז לכוא לפני עשרים שנה כמעט ולזעוק זעקה מרה: פינוי היהודים מגולת פולין. וכיום אחר כל הרעה אשר באה, אחר החורבן הנורא של הגולה הגדולה, הגדולה בכמות ואיכות, שוב יושבים אחינו על סיר הבשר, על סיר הבשר פשוטו כמשמעו – כאן בארגנטינה. בעוד שבפאריז ראיתם עובדים לבעל פעור פשוטו כמשמעו. אולי יקרא כב' רבי וקדושי אם יתפרסמו מאמרי מן הדרך ב"דיעות אחרונות", אולי אף תהיה טינה בלבך רבי על שכותב אני שם רשמים מ"המבואות המטונפות" שהלכתי לראותם

1 על נסיעתו של אלדד, ראה ייבין, "סמבטיון", ע' 199-203.

2 אלדד רשם כתאריך "א' דראש חודש מנחם-אב", למרות שראש חודש אב הינו תמיד יום אחד בלבד. ראש חודש אב נפל על יום ב', 9 ביולי למניינם, שהוא שלושה שבועות פחות יום ליציאתו של אלדד לחו"ל, כפי שהוא מזכיר בגוף המכתב. הוא גם רשם "יום ב' לפרשת 'ובניכם אשר לא ידעו...'", הווה אומר פרשת "דברים", שנקראה באותה השנה ביום שבת, 14 ביולי (במכתב מזכיר אלדד שהתפלל "בשבת" בבית כנסת כאשר קראו את פרשת "בלק". כוונתו לשבת ששהה בה בפרז (23 ביוני), לא לשבת שקדם לכתבת המכתב).

בפאריז, אך באמת ובאמת רבי (הן לא אעמיד פנים בפניך שאין כמותו לסלוח ולהבין) אינני מתחרט על כך. ראשית מכיוון שהעמדתי במבחן את יצרי וראיתי כי עמד בכל הנסיונות ולא נתפתה. שנית מכיוון שאינה דומה ראייה לשמיעה וטוב היה לראות בעיניים ממש כי אין ממש בכל הפאר וההדר, שמאחורי עירום הגוף יש עירום הנפש, ממש לא כלום, אפילו לא הסטרא אחרא. ובפאריז הגדולה והיפה-לעיניים זאת יצאתי לחפש את אחי ולא מצאתים כמעט.

בשבת התפללתי בבית כנסת אחד ודרש רב אחד דרשה נאה לפרשת בלק, על הפסוק "מה טובו אהליך יעקוב" ופירשו בלשון שאלה "מה?" כלומר, מה הטוב באוהליך בישראל. ולא יהיה – אמר – משכן לישראל, אלא אם כן טוב יהיה תחילה בתוך אהלי יעקב.

עולם אחר לגמרי מצאתי בארגנטינה. יהודים חמי לב עד מאוד, לא מתבוללים, אך הכל חול. אוהבים אהבת נפש את מדינת ישראל, כל ידיעה משם מעניינת אותם יותר ממה שנעשה פה במדינת הגויים. הנה למשל היום יום חג לאומי של ארגנטינה עם תהלוכות כרגיל. אמרתי שאני רוצה ללכת לראות, והם תמהים מאוד: מה עניין בזה, אף פעם אין הם הולכים לראות. אלא שבדרך כלל זאת היא יהדות של עם-ארצות איומה. נהנים משיירי גירסא דינקותא ואין מעיינות חדשים. נהנים מזיו המדינה אך לא ברוח. יש בתי ספר עבריים רבים אך למעלה מדיבור עברי מעט אין הם מביאים. ואולי טועה אני וממהר לקטרג. מחר אני הולך לבקר ב"מכון לתרבות תורנית". נראה אם כשמה כן היא. בשבת התפללתי כאן בבית כנסת של כמו-חסידים שמכל החסידות נראה לא נשאר להם אלא הי"ש אחר התפילה וקצת עם-ארצות בל אחטא בשפתי. לתמיהה הייתי בעיני כל, אף בעיני משפחתי שאני מתגורר אצלם (והם בני דודי שהיה למדן וירא שמיים מחסידי טשורטקוב הותיקים) שאינני נוסע בשבת. אלא מאי? יש קצת נחמה בבנים. הללו שוגגים הם ולא מזידים כהורים. ויש כמיהה גדולה לארץ ישראל, מכל מקום כנראה שלא כיהודים בארה"ב, אין הם רואים את ארגנטינה כמולדת לדורות. ויש תקווה לאחריהם.

נעמה כתבה לי שכב' הרבי שאל פעמים מספר בטלפון לשלומי ורבה הייתה התרגשותי על כך. כמו כן כתבה לי שאריה בני עושה קידוש בליל שבת והדבר לי למקור גאווה רבה ואושר.

לפי שעה לא קיבלתי וויזה לארה"ב ואם לא אקבלה בקרוב, אין להאריך את זמן התרחקותי מן הארץ ואיה"ש אשוב ארצה לפני החגים.

ובתקווה זו לשוב במהרה לירושלים עיה"ק – אסיים. עתה אבין משנה הבנה את דבר המשורר אשר שר כי ינעמו לי חורבות הארץ מהיכלי נכר. היום ראיתי

פה תהלוכה צבאית. שאלוני יהודים אם גם לנו כל כך הרבה צבא. ואמרתי שמראה חייל יהודי שקול בעיני כנגד כל הצבאות שבעולם. ועתה רבי וקדושי קבל ברכת לבכי המתגעגע מאוד מאוד לארצנו, לירושלים, לבני ביתי, ואחרון אחרון – אליך רבי. שא ברכה ומסור רבי ברכה לכל אנ"ש אשר תפגוש בהם ואשר קצרה ידי מכתוב לכולם. ושלום לכל בני ביתך היקרים הגדולים עם הקטנים. ויהי חודש מנחם-אב זה שהיום ראשו, אחרון לתענית חורבנות וראשון לנחמת אמת.

אוהבך
ישראל

* * *

66. אל: בתיה ושיץ אלדד

אלדד כותב למשפחתו מניו יורק על עבודתו שם ועל כוונתו לחזור במהרה ארצה.

12.9.56.

שלום בתיה שלי:

השעה 12 בלילה, יום רביעי. היום ביליתי בפוקיפסי וכאן מצאתי שלשה מכתבים שלך. שניים שהגיעו הנה ואחד שנשלח לי מבואנס איירס. הדודה טלפנה לי כי הגיעו מכתבים רבים, אלמלא זאת ודאי הייתי דוחה שוב את יציאתי אליה, כי יש לי עבודה בניו-יארק למעלה מראש. לאחר שנתפרסם פה בעתונים דבר בוואי, החלו לחפש אותי מכל צד. אין שעה פנוייה, כי אני עומד על כך לשוב בתאריך שקבעתי לעצמי. כולם מפצירים בי להשאר עוד שבועיים לפחות כי הרבה מורים ותלמידים בבתי ספר גבוהים חוזרים רק לאחר כל החגים, אך אני מפקפק אם אתפתה להפצרות. אני כבר רוצה להיות אתכם. ואם אתם כותבים בבת אחת שאשאר ושאתם מתגעגעים, גובר בי יותר החשק לחזור מהר. אני מקווה שאצליח לגמור את כל העניינים בזמן. ומה שנוגע, לראות פה דברים, אין לדבר סוף. יש פה דברים לראות שגם חדשים לא יספיקו. מה שאראה אראה. ביום ראשון הייתי במוזיאון לאמנות הגדול ביותר בעולם. עוד שני מוזיאונים אני מקווה לראות. ביקורים אלה אני עושה בלוויית בני המשפחה המרובים. סמוך לַנְיֶאגְרָה (שמונה שעות נסיעה מכאן) גר עוד בן-דוד אחד והוא רוצה לבוא לקחת אותי. נראה, אולי אתפתה ליום. אתמול הייתי אצל העתונאי חיים ליברמאן.¹ הוא ואשתו אינם יכולים לשכוח אותך

1 ראו מכתב לפרופ' י. קלוזנר, 6 באוקטובר 1954.

ואת קבלת הפנים שערכת להם. ממחר בבוקר השכם עלי לחזור לניו-יארק כי נקבעו לי פגישות רבות. ייתכן גם עם נציג ניו-יארק-טיימס שתפש אותי בשבוע שעבר, אך לא רציתי על רגל אחת למסור הודעות, זה עתון רציני מאוד. קבעתי לו לשבוע זה. הכנתי הצהרה בעניין הסואץ. אף כי אינני בטוח שיסכימו לפרסם זאת.¹ בקונסוליה פגשתי את שלום רוזנפלד ואשתו שהגיעו השבוע.² הוא אמר לי שבא להיות כאן בעניין הבחירות. אך מישהו אמר לי שעיקר בואו למטרת ריפוי שלה. כמו כן ישנו כאן נוח מוזס בעל העתון ידיעות אחרונות. הוא כבר חיפש אותי, אך טרם נפגשנו. אני כבר נתייאשתי מהם. אף על פי כן אשלח השבוע עוד מכתבים. אין לי מושג מה פרסמו ומה נשאר עוד. בין כה ובין כה אל לך לדאוג. קחי אצל רומק³ כמה שאת צריכה, אשלם הכל אם ירצה השם. הערב נפגשתי עם הוריה של לאה ועם אחיה העומד גם הוא לנסוע ארצה בעוד שבועיים.

מכתב זה אני מסיים בבוקר אצל בתה של הדודה, אני נוסע אתה ועם בעלה במכונית שלהם לניו-יארק.

ביום שני אני מופיע פעם בהופעה פומבית ראשונה בעברית. אם תעלה בימים אלה שוב הצעה בשבילך לצאת לשנה לארה"ב ללימודים, אל תזיחי זאת והרשמי, אף כי אני יכול להבין כעת יותר שלך יהיה עוד יותר קשה לחיות זמן רב בלי הילדים. אבל להרשם – לא יזיק. נראה. הדודה מכינה כאן איזו חבילה עם שמלות ומעיל קיצי בשבילך. אינני יודע אם זה ימצא חן בעיניך, אך לא נעים לי לסרב לה. היא רוצה לעזור לי גם בעניינים אחרים.

כבר מחכים לי עם המכונית לנסיעה לניו-יארק. על כן אני ממהר לסיים, כי בעשר יש לי כבר פגישות שם. הנסיעות בניו-יארק גוזלות שעות. למזלי יש פה בחור שלנו המסיע אותי במכונית שלו כל היום. שלום שלום ישראל.

נעמה יקירתי!

הכרתי כאן ילדים של בני דוד ובנות דוד. הם ביקשו את הכתובת שלך וודאי יכתבו לך מכתבים באנגלית. אני מודה לך על עצתך להשאר עוד, אך אני

1 ככל הידוע לא התפרסמה הצהרה כזו.

2 שלום רוזנפלד (1914-2009), עיתונאי, בין מייסדי "מעריב". היה גם חבר בית"ר והאצ"ל.

3 ראובן ("רומק") גרינברג (1916-1966), חבר לח"י לשעבר, סייע לממן את הגנתו של מלכיאל גרינוולד במשפט קסטנר.

מתגעגע מאוד אליכם ואשתדל לסדר את כל ענייני במהירות האפשרית. עלי גם להתחיל לעבוד כי עוד מעט וייגמר סכום הכסף שהשארתי לאמא. גם כאן שואלים אותי מה לקנות לך. המתנה החשובה ביותר לך הרי נתן לי הארדי, מצלמה.

שלום לך

אבא.

שלום אריה!

הפעם אין לי בולים על ידי, אך אביא לך אלבום שלם ועוד מתנות. אני מקוה שאתה נהנה מבית הספר ובית הספר נהנה ממך. שלום

אבא¹

* * *

67. אל: איזק רמבה

"זה הדר?"

ב-1957 התמנה הרוויזיוניסט הוותיק איזיק רמבה לעורך העיתון "חרות"². אלדד תלה בו תקוות כי יצליח לשנות את היחס הלא-אוהד של "חרות" ל"סולם", אולם תקוות אלה התבדו.

ב-31 במאי 1957 פורסם בעיתון "חרות" מאמר בשם "בסימן עליה מתמדת". המאמר אינו חתום אולם נכתב על ידי מנחם בגין. בגין הזכיר את מערכת הבחירות לוועידת הסטודנטים בירושלים וכתב שניהלו ראשי קבוצה "הנושאת את שמו של ירחון, תעמולה קשה נגד רשימתנו. סופר לי, כי אחד מהם היה מתרוצץ מסטודנט לסטודנט" בדרישה שיצביע עבור כל מפלגה שירצה חוץ מ"חרות". הוא סיים, "קשה לא לרשום, לאיזה שיאים יכולה להגיע משטמה". במכתב הנוכחי אל רמבה מתרעם אלדד על פרסום דברים אלה הלא-נכונים.

1 השורות האחרונות ("שלום אריה...") נכתבו באותיות דפוס מנוקדות גדולות.

2 איזיק רמבה (1907-1969), עיתונאי וסופר. בשנים 1934-1938 שימש מזכירו של ז'בוטינסקי, עד שעלה ארצה. בין השנים 1940-1948 ערך את העיתון הרוויזיוניסטי "המשקיף".

ירושלים ד' בסיון תשי"ז [3 ביוני 1957]

לכ' מר אייזק רמבה

שלום.

אף כי כתבתי באופן פרטי למר מנחם בגין דברי תשובה על הדבה שהוציא על "סולם" ועל חוג אנשיו מבלי להזכיר את שם הירחון במפורש, מוצא אני לנחוץ גם להודיע לך על כך.

תמה אני מאוד כיצד בעורך לא ראית לנחוץ או לא העזת למחוק פסקה כזאת שאין לה דוגמות רבות בעתונות שלנו. התשמע כדבר הזה, אייזק, שיותקף מישוהו על סמך ש"סיפרו לי כי אחד מחוגי ירחון אמר כך וכך"? האם דברים כאלה ראויים לדפוס??? זאת היא כתיבה של ראש תנועה? כך נהג גם מורנו ורבנו? זה "הדר"? מר בגין לא טרח לברר אצלי מה אמרת¹ בכל פרשת הסטודנטים, הוא סמך על אחד ממלקקי הפינכא ומחרחרי הריב, שזהותו וזהותם ידועה לי, וכתב דברים שהם שקר מאל"ף ועד תי"ו. הוא לא מצא לנחוץ עד היום להשיב על אחת הטענות הרעיוניות שאני טוען אותם, אך הלא מגיב על רכילות אוילית.

אני עומד במערכה כבדה של עלילת-דם ואינני רוצה לגרום נחת-רוח למעלילים ולהוקיע את השטה הזאת ואת השטות הזאת ברבים. אך כתבתי לו ואני כותב לך, אני רוצה שתמצא דרך לתיקון הדבר, ביחוד בימים כששני חברי מערכת עתון "המשטמה" לפי דברי מנחם, התחילו להשתתף [בקביעות]¹ בעתונך.

בכל הכבוד

אלדד

* * *

68. אל: אייזק רמבה

ירושלים²

ח' באב תשי"ז [5 באוגוסט 1957]

לכ' עורך "חרות" מר א. רמבה

בקיצור אגיד לך רק זאת: גם מעט התקוה שתליתי בכך שאם לא יחולו בעתון תחת ידיך שינויים בקו המדיני, הרי ודאי תצליח להשליט בו תרבות עתונאית ולאומית מסויימת.

1 המילה אינה ברורה.

2 המכתב נרשם על נייר פירמה של "סולם".

והנה: א. בהתערבות גורמים "גבוהים" סרב עתונך לפרסם מודעה של "סולם".
 ב. נפסלה רשימתו של אבא אחימאיר על "סולם".¹
 וכל זה בימים של עלילת הדם שהיא בתיעובה ושקריה ממש כעלילת הדם בשנת תרצ"ג.
 ובמשפט אחד אמסור לך מה שכתבתי לך במכתב הארוך שהלך לאברון: הכרתנו היא מימי "המצודה" כשפרסמת אותי בבטאון הרעיוני הנפלא של בית"ר. כיום במה כזאת איננה – ואין זה מקרה. התנועה שאתה משרת אותה היא אנטי-רוחנית מובהקת, ברושורות מהמין הדימגוגי והשטחי ביותר. וזאת – ולא הבדלי דעות מדיניים שהיו גם בעבר בתנועה – היא סבת האנטגוניזם העמוק בין ראשי המפלגה שלך ובין אנשי "סולם".
 רק צר לי על האכזבה שנתאכזבתי בקוותי שתהיה עורך בעתון ולא פקיד המפלגה במשרד המערכת שלה.
 אין שלום בלבי ועל כן לא יהיה שלום גם בברכתי על הנייר אלדד

רמבה השיב לטענותיו של אלדד במכתב הכולל רשימת ציטוטים פוגעניים כלפי תנועת החרות וכלפי העיתון "חרות" אשר פורסמו ב"סולם" וקבע ש"כלום סבור אתה שאנו חייבים להמליץ בפני חברי התנועה שיקראו את הירחון המגדף את התנועה...? אני אינני סבור ככה, לא כ'פקיד במפלגה' ולא כעורך עתונה".²

* * *

1 אב"א אחימאיר (1897-1962), עיתונאי והיסטוריון. יחד עם אצ"ג וד"ר יהושע ייבין ייסד את "ברית הבריונים", התנועה הראשונה בארץ שהכריזה על הבריטים כשלטון זר שחייבים לסלקו בכוח מהארץ. בשנות השלושים נעצר אחימאיר מספר פעמים בגין הסתה נגד הבריטים וגם הואשם שהסית לרצח חיים ארלוזורוב, האשמה שממנה זוכה. משנת 1951 היה חבר מערכת האנציקלופדיה העברית. במכתב הנוכחי מוחה אלדד על שלא פורסם מאמר של אחימאיר בנושא "סולם", אולם כעבור שנה פנה אלדד שוב לרמבה, בטענה הפוכה: אז מוחה על פרסום מאמר של אחימאיר נגדו. ראו מכתב לרמבה, 9 בספטמבר 1958.

2 שני המכתבים של אלדד והתגובה נמצאים בארכיון מכון ז'בוטינסקי, תיק ל 14-414.

אלדד מתכוון להופעת גיליון המאה של "סולם".

י"ד בסיון תשי"ז [13 ביוני 1957]¹

לכ' אורי צבי – שלום

וראי הרגשת בגליון האחרון, סולם, כי דל הוא. כפי שעיניך רואות, פרט לד"ר ייבין, שאלהים יאריך שנותיו וכוחותיו, עזבוני אחד אחד, זה בכה וזה בכה, זה מטעם זה וזה בלי טעם. את המאמר של קהתי הכנסתי ברגע האחרון לאחר שהודעתי לו שמקומו אולי ב"סיני"². אני באופן אישי אינני אוהב פלפולי הלכה, גם אם תוכנם חשוב והרמב"ם ידע מה שעשה בקבעו ביד חזקה הלכות. אך הוא עצמו לא נמלט מגורל ר' יהודה הנשיא. באו אחריו והקימו בנייני פלפול לערפל את בהירותו. ואם בכל זאת הכנסתי את המאמר הרי זה – בושה להודות – אך ורק שלא היה לי כל חומר אחר מתחת ידי ולא כוח בי לשבת ולמלא את הגליון. במצב כזה ממילא גם מה שאני כותב אינו בר-משקל, שהרי מעיקה המחשבה על המוח: אין עוזר, אין עוזר, אין עוזר, ובכן עלי למלא, למלא, למלא. וזה רע. אך מה לעשות? וזאת דוקא בימים של ההסתה מסביב. אני עושה את הנסיון בגיליון ה"מאה". אני כותב לכמה וכמה אנשים שהשתתפו במשך הזמן בעתון, אולי ישמש גליון זה גשר לרתמם בחזרה. להלך, לאליהו, לחיים לב, אולי גם לברוך אורן. יתכן שאילו נתת גם אתה משהו לגליון זה, היה הדבר משמש אות לאחרים לשוב ולהתגיס. אתה מגויס הזן כל ימי חייך, אך כל אלה כשאין "סולם" להם מה להם? ודאי שבמדה רבה זה כשלון שלי, אך הרי אין אדם יכול להיות יותר מאשר הוא. אלה כוחותי. העתון יוכל להופיע גם בכוחות עצמי, אך אין הוא יכול להתחזק בכוחות עצמי.

אינני יודע אם הגעת לכך לשוחח עם אנשים שדברנו עליהם. אני כותב אליהם. עלי לצאת בעוד שלשה שבועות לקורס הג"א של שבועיים, ואני רוצה להקדים ולהכין חוברת מוגדלת באמת. אם יש בדעתך וביכולתך לתת משהו לגליון זה

1 המכתב נרשם על נייר פירמה של "סולם".

2 עמרם קהתי, "על 'קדושת אזורי הכיבוש לאחר הנסיגה מסיני'", פורסם ב"סולם" צט (סיון תשי"ז).

– אנא הודיעני ואם כן – החש זאת במדת האפשר.¹ ואם מכתב זה גורם לך
עגמת נפש – סלח לי.
בברכה לך ולכל בני ביתך
אלדד

* * *

70. אל: אצ"ג

ירושלים ב' בתמוז תשי"ז [1 ביולי 1957]²

לכ' אורי צבי – שלום!

בקשתי אליך: אם יש עמך דבר בשביל "סולם" שלחחו אלי במשך השבוע.
מכל מקום הודיעני. אם אדע כי אתה מכין משהו, ארחח את הופעת החוברת,
אלא שאני רוצה לדעת זאת.³
בברכות לך ולב"ב
אלדד

* * *

71. אל: פרופ' יוסף קלוזנר

כ' באלול תשי"ז [16 בספטמבר 1957]

לכ' פרופ' יוסף קלוזנר

שלום!

למרות כל הצער שאדוני גרם לי הפעם במנעו מסולם מפרי עטו ואף
בהמנעותו העקבית מלאמר דבר על "סולם" מעל במה פומבית כלשהו –
ולמרות הצער שנגרם לי בקראי באחד ממאמריו האחרונים ברמז על אורי צבי
גרינברג שדעתו (ואולי גם ברמז לדעתי) לבעיית יהודים וגויים הוא "קטנות
מוחין", מעשה שרק בקושי הבלגתי לא להגיב עליו בפולמוס גלוי –

1 שירו של אצ"ג "משירת הבוטח בכח הכסוף" אכן פתח את גיליון המאה של "סולם" (תמוז תשי"ז).

2 המכתב נרשם על נייר פירמה של "סולם".

3 ראו הערה אחרונה במכתב הקודם לאצ"ג, 13 ביוני 1957.

אני בא לברך את אדוני לקראת השנה החדשה. אלמלא החרם על "סולם" שגם אדוני מטיל אותו, הייתי ברצון מעל דפי "סולם" מפרסם דברים לרגל החג שהוחג זה מקרוב לכבוד אדוני. אך מכיון שאדוני כה חביב ואדיב לגבי באופן פרטי ובין ד' קורות ביתו, לא אמנע את ברכתי הפרטית. ובהזדמנות זאת רק שאלה אחת: קראתי שאדוני עובד על ספר בתולדות מלחמת השחרור, כלומר מלחמת המחתרות. כאיש מרכז לח"י רצייתי לדעת אם יש לאדוני חומר על לח"י ומה הם מקורותיו, האם אדוני גובה עדויות מאנשי לח"י, שהרי עד היום החומר גנוז, ואם לא על פי מקורות בכתב או עדויות בע"פ, על פי מה יש בדעת אדוני לקבוע עובדות והערכות על לח"י? אשמח לקבל ידיעה על כך במדת האפשר. ואני שב ומברך אותו בשנה טובה אלדד

* * *

72. אל: הרב אריה לוי

"מצוה היא למרוד בשקר ובעוול"

במרץ 1957 נורה ונהרג ד"ר רודולף קסטנר על ידי אחד מסוכני הש"ב שהושתלו בחוג הנוער הקשור לאלדד.¹ בספטמבר, אותה שנה, הואשם אלדד, יחד עם רומק גרינברג, איש לח"י לשעבר שלא היה קשור ל"סולם", בניהול ארגון טרוריסטי והסתה למרד. בסופו של דבר לא נפתח נגדם משפט.

ירושלים ח' בתשרי תשי"ח [3 באוקטובר 1957]

לכ' רבי קדושי מאור נפשי

ר' אריה לוי שליט"א

כבר הגיע לאזני שמודאג אתה רבי על המשפט שעומדים לערוך לי. ואכן יש מקום לדאגה, אך חס וחלילה דאגה לי, כי אם דאגה לבית ישראל הנושא על

1 שלושה אנשים נעצרו בעקבות הרצח: צבי אקשטיין, סוכן הש"ב, שירה בקסטנר; יוסף מנקס, חבר לח"י לשעבר, שלדברי אקשטיין נתן לו את האקדה; ודן שמר, שטביעות אצבעותיו נמצאו ברכב ששימש את המתנקשים. שלושתם נידונו למאסר עולם, וכעבור מספר שנים זכו בחנינה. גם עו"ד יעקב חרותי שייצג את מנקס, והיה גם הוא חבר לח"י לשעבר, נעצר והואשם בחברות בארגון טרור ובהפצת כרוז נגד אחד השופטים במשפט גרינוולד. חרותי ישב שנה וחצי בכלא עד שזוכה מהאשמה הראשונה והורשע בשנייה. לפירוט נוסף ראו יעקב חרותי, "אמת אחת ולא שתיים" (הוצאת יאיר, 2008), ע' 250-277, 284-285.

כתפיו "ראש" כזה. אמנם לפי שעה נראה לי שגם אם "זכינו" לקציני סדום, עדיין העם אינו עם עמורה, שהרי אם כן מה ימנע משניים שלשה אנשים להופיע כעדי שקר נגדי ולהשבע לשקר שאני למשל שלחתים לעשות מעשה פשע פלוני אלמוני. למה לא? גם האהדה הרבה שאני נתקל בה בימים אלה ברחובות העיר כשאנשים אף מברכים אותי ב"מזל טוב" עדות היא שאין העם עם עמורה, ועל כן כדאי גם לשאת סבל אישי למענו.

על כן רבי, בשאתך תפלה ביום הקדוש אל תשא תפלה עלי כי אם על בית ישראל שהשם ירחם עליהם וישיב שופטיהם שופטי צדק [...].¹ אדרבה, מצוה היא למרוד בשקר ובעוול ובמשכיחי שם דב גרונר ורעיו מעכו וקהיר וירושלים, ומצוה זו של מרידה בשקר אקיים ויהיה מה. נפשי בטוחה ומאושרת בעמדי בפני בה"ד של מטה ואם לא תצליח הגערה אשר אגער אני בשטן של מטה אולי תצליח גערתך ושאתך.²

* * *

73. אל: אצ"ג

"הם יכלו להציל מאות אלפים וסרבו"

משנת 1941, פעל יואל בראנד (או ברנד) להצלת יהודים בימי השואה. בשנת 1943 יסד עם אחרים, וביניהם ד"ר רודולף קסטנר, את "ועדת העזרה וההצלה" בבודפשט, הונגריה. בראנד נשלח על ידי אדולף אייכמן לאיסטנבול כדי להציע ליהודי העולם או לבעלי הברית עסקה: אייכמן ישחרר מיליון יהודים תמורת עשרת אלפים משאיות (שעל פי אייכמן, לא ישמשו בחזית המערבית של המלחמה), קפה, תה וסבון. בראנד נפגש עם נציגי הסוכנות היהודית באיסטנבול, שלא עודדו אותו, ונשלח על ידם לחאלב, שם שלטו הבריטים. שני אנשים: יוסף קלרמן מהמפלגה הרוויזיוניסטית, ונציג של אגודת ישראל, הזהירו את בראנד שייעצר אם ייסע לחאלב, אולם אהוד אבריאל, איש הסוכנות, התלווה אליו ברכבת ושכנע אותו להמשיך בדרך. בהגיעם לחאלב ירד אבריאל מהרכבת ומיד אחר כך נעצר בראנד. הוא הועבר לקהיר ושם נחקר. כאשר הציג את ההצעה בפני הלורד מוין, השיב האחרון: "אבל מה אעשה עם מיליון יהודים?" בראנד הוחזק במעצר במשך חודשים ולא הורשה לחזור לבודפשט או לנסות להמשיך את המשא ומתן עם אייכמן. את מהלך הדברים הנ"ל הוא סיפר בעדותו במשפט קסטנר, וכעבור שנים חזר על כך בעדותו במשפט אייכמן.

1 חלק מהמכתב חסר.

2 עד "...שופטי צדק" מועתק מהמקור שבידינו. שני המשפטים האחרונים מועתקים מייבין, "סמבטיון", ע' 206.

בראנד היה קרוב לאנשי לח"י והוצע לאלדד לתרגם את ספרו השני בנושא. במכתב הנוכחי פונה אלדד לאצ"ג כדי שזה יביע את דעתו אם כדאי לקבל על עצמו את מלאכת התרגום ולהתעסק בספר. בסופו של דבר לא תורגם הספר על ידי אלדד.

[1960-1958]¹

לאורי – שלום.

ובכן הצעת התרגום של אותו מו"ל שהלכתי אליו ממך רחוקה ממה ששערתי. המדובר הוא בכתב-יד חדש של יואל בראנד.

מחצית כתב-היד בידי וכבר קראתיו, כי הבטחתי לתת תשובה רק לאחר שאקרא בו.

וזה עיקרו:

א. קסטנר אינו אשם למרות תכונותיו השליליות ושקריו פה ושם. קסטנר הוא שעיר לעזאזל של מנהיגי הסוכנות והישוב. הוא הציל כמה שיכול, הם יכלו להציל מאות אלפים וסרבו ואף חיבלו כדי לא לקלקל יחסיהם עם האנגלים.

ב. במשפט הופעל עליו לחץ. הלוחצים היו בעיקר אהוד אבריאל וטדי קולק.² הובטחו לו הרים וגבעות. את ספרו העברי בהוצ' עיינות סילפן ואף רצו למנוע את ההוצאה הלוועזית הבלתי-מסולפת.

ג. בראש הספר באה הקדמה על רצח קסטנר שהניעו לכתוב ספר זה, כדי להגיע לסיבות הרצח ויוזמיו. לכך יגיע בראנד ודאי במחצית השניה שהוא עוד עובד עליה ויגמור תוך שבועיים. אך לפי הסימנים במחצית ראשונה הוא מפנה את כל חשדיו על אבריאל וקולק שהוא מעמידם באור איום נוסף על האשמותיו המדיניות נגד ווייצמן, שרתוק, בן-גוריון ועוד. לספר יסופחו מסמכים רבים.

1 המכתב ללא תאריך. ספרו הראשון של בראנד יצא לאור בעברית בשנת 1957 ובאנגלית בשנת 1958. ספרו השני יצא לאור בשנת 1960. אין ודאות שכתב היד המוזכר במכתב הנוכחי הנו של הספר השני הזה, אולם מאי-אזכורו של הספר, וכן מאי-אזכור משפט אייכמן, עולה כי המכתב נשלח לפנייהם, בשנים 1960-1958.

2 אהוד אבריאל (1917-1980), איש הסוכנות היהודית ופעיל עלייה ששכנע את בראנד להגיע לחאלב. לימים היה אבריאל לפקיד ממשלתי בכיר וחבר כנסת מטעם מפא"י; טדי קולק (1911-2000), פעיל במחלקה המדינית של הסוכנות, היה איש הקשר לבריטים בימי הסזון וסיפק להם מידע על המחתרות. בשנות החמישים, בעת משפט קסטנר ועדותו של בראנד, וכן בעת רצח קסטנר, היה קולק מנהל משרד ראש הממשלה דוד בן-גוריון. בין השנים 1965-1993 כיהן כראש עיריית ירושלים.

הספר נמסר לי לעריכה ולתרגום, משמע שיש דברים שאולי אוכל להשפיע עליהם, אך ודאי לא על הקו הראשי הזה: טיהור קסטנר – פרט לפרשת בכר¹ – והרשעת הראשים ושני ה"מבצעים" אבריאל וקולק. עתה נשאלת השאלה אם לתת יד לזה או לא. אני מבקש לשמוע את דעתך. עלי לתת מחר (יום ב') תשובה.
שלום רב
אלדד

* * *

74. אל: איזק רמבה ואל מערכת "חרות". שני מכתבים.

אחימאיר נגד אלדד, אלדד נגד אחימאיר

ב-8 בספטמבר 1958 פרסם אב"א אחימאיר בטורו בעיתון "חרות" (תחת שם העט א. שמאי) מאמר, שכותרתו "הכנעניות של ד"ר ישראל אלדד". אחימאיר תקף את עמדתו של אלדד, שלפי אחימאיר באה לידי ביטוי במאמר ב"סולם" (גיליון קיא, אב-אלול תשי"ח). על פי אחימאיר, אלדד טען שאם ברית המועצות מוכנה לסייע לעם העברי להגיע לגבולות שבין היאור לנהר פרת (לדברי אחימאיר, אלדד אף ייחס את קביעת הגבולות האלה לאברהם שטן והתעלם מהגורמים הקודמים שדגלו בהם), יש להתעלם מהמדיניות הסובייטית הכללית.

אחימאיר כתב שהוא עצמו התנגד למדיניות ה"ניוטרילית" של לח"י כלפי המערב והמזרח ודגל בהתקרבות לעולם המערבי, משום ש"שנאת סובייטה לציונות, לעברית, למסורת היהודית... שנאת המרכסיזם, הקומוניזם, האינטרנציונל השני, הלייבוריזם לקדשי האומה שלנו, ולתקוותנו הלאומית, הוא עניין אורגני בשבילם". אליבא דאחימאיר, אלדד, בעקבות לח"י, נטש את הציונות, האמורה לדאוג לגורלם של כל היהודים ולא רק לאלה הנמצאים בארץ.

רוב הרעיונות שיוחסו לאלדד על ידי אחימאיר לא הופיעו במאמר ב"סולם", אשר כוון נגד נתן ילין-מור. בין היתר כתב אלדד ש"מי שמציע 'פעולה שמית'², כניסה לפדרציה ערבית, הפיכת המדינה לדו-לאומית, ביטול חוק השבות וכדומה [...] מתכוון [...] לחיסול מוחלט של חזון הגאולה השלמה, לרכישת לב הערבים ולב ברית המועצות ולו גם על

1 קולונל קורט בכר (1909-1995), מנהל המחלקה הכלכלית של האס. אס. בהונגריה, האחראי לסחיטת רכושם של יהודי הונגריה, ומחודש ינואר 1945 אחראי על כל מחנות הריכוז. לאחר המלחמה העיד קסטנר לטובתו ומנע את הרשעתו. כאשר בית המשפט העליון הפך את פסק הדין ב"משפט קסטנר", הסעיף היחידי שבו לא הורשע העיתונאי מלכיאל גרינוולד היה בטענותיו נגד קסטנר בנושא זה.
2 תנועתו של ילין-מור.

ידי הקרבת עשרה מיליון היהודים בעולם". אלדד יצא במפורש נגד התכנית של "הפעולה השמיית" דווקא בשתי הנקודות שאחימאיר ייחס לו: הפקרת היהודים בחו"ל והתעלמות מרשעות ברית המועצות ומנהיגיה. אלדד כתב שהתכנית "נפרדת מהעם היהודי ופטורה מהעול להציל אומה זו, כי כן רצונם של הערבים וכן רצונם של סטאלין אתמול וכרושצ'ב היום".

מכתב א'

ירושלים

כ"ד אלול [9 בספטמבר 1958]

לכ' מר אייזק רמבה

עורך "חרות"

אני מקוה שתתן מקום בעתון – ומיד לאחר קבלת המכתב הזה – לתשובתי לאחימאיר. אני מניח רק שלא קראת את מאמרי ב"סולם", שאם כן, לא יאומן כי נתת מקום למעשה נבלה שכזה. לא השתמשתי באגרתי במונח זה, כי אני מרחם עליו על אב"א זה, אף כי כך ולא אחרת יש לכנות התנפלות זאת שאין לה שחר. אם כן רואה אתה שהתאפקתי מאוד באגרתי ועל כן אל ישונה בה דבר, אם יכולת לתת מקום למאמר מפוטפט כמו מאמרו של אב"א מן החובה וההדר הוא לתת מקום לתשובתי.

בברכת שנה טובה

אלדד¹

* * *

75. מכתב ב'

[מכתב למערכת עיתון "חרות", פורסם ב-18 בספטמבר 1958]

בגליון מיום כ"ג אלול פרסם מר א. שמאי רשימה בשם "הכנעניות של ד"ר ישראל אלדד". בראש דבריו מביא מר שמאי משפט ממאמר שלי ב"סולם" ובו נאמר כי אילו הסכימה בריה"מ למטרת העם היהודי, שהיא מלכות ישראל מן הפרת עד ליאור, היתה אף היא כשרה לברית. תחילה תודה למר שמאי על שהעיר את תשומת לבי על כך שגבולות אלה אינם המצאתם של יאיר ושל אלדד, כי אם כתובים בתורה ואני בתומי ובורותי לא

1 המכתב נמצא בארכיון מכון ז'בוטינסקי, תיק ל 14-414.

ידעתי זאת והטעיתי את הקוראים, ועמם ועם כל יודעי תורה הסליחה.¹ אילו התוכח מר שמאי עם תיזה מדינית זו שלי והוכיח שהסכמה כזאת לא תתכן, או שגם אילו באה אסור לנו להיות בעלי ברית לרוסיה, היה פותח בזה ויכוח מענין וברצון הייתי נענה לו.² אולם לצערי ולתמהוני הרב עשה מר שמאי במאמרו דבר שאינני יודע תקדים לו בעתונות שלנו, ואפילו לא בזאת האויבת לי, למר שמאי ולכל דבר אמת: הוא סילף ביודעין והפך על פיהו את כל המאמר שלי, בהסתמך על כך שמעטים מבין קוראי דבריו קראו גם את המאמר ב"סולם". במאמר זה אשר שמו "הפעולה האנטישמית של מר נתן פרידמן" עיקר בקרתי את ה"פעולה" היתה על היותה אנטי יהודית ונוגדת את מטרת-הציונות לגאול את העם היהודי כולו מכל הגלויות. (אודה מאד למר שמאי אם יפקח את עיני לראות ש"גם" רעיון זה נזכר אצל אי אלה נביאים או איזה הרצל או ז'בוטינסקי ואינו המצאתי). לבוא ולהפוך רעיון מרכזי זה של המאמר שלי ולכתוב שעל פי "סולם" יוצא ש"עם ישראל הוא העם היושב על שתי גדות הירקון" (במקרה או שלא במקרה, אין כותב אגרת זו יושב על הירקון, אולי מר שמאי יושב שם, לא ידוע לי...³) ו"שמחוץ ליהודים אשר בתחומי מדינת ישראל, אין יהודים בעולם", דברים ממין זה אינני יכול לצערי לכנות אחרת מאשר סילוף זדוני, שגדול ממנו איני זוכר בעתונות שלנו, ואיני תופש על שום מה וכיצד הרשה לעצמו המחבר לעשות כמוהו. אני מבין ששנאה מעבירה אדם על החישוב המדיני, אבל שתעביר אותו גם על האל"ף ב"ת של המוסר?

עם מעשה כזה כמובן מן הנמנע להתוכח ואין גם תועלת בכך. מאמרי מודפס וגלוי והקורא המעונין לדעת היכן אמת והיכן שקר וכזב, מעבר להשקפה לגבי תוכן הדברים, יכול על נקלה לעיין ולחרוץ משפט. חרשתי בכל ה"על חטא" ו"על חטאים" שאנו אומרים בימים הנוראים, כדי למצוא את זה ההולם את המעשה וראיתי שרבים הם מכדי לצטטם. על כן

1 במאמרו לא טען אלדד שאברהם שטרן המציא את הגבולות, אלא הדגיש ששטרן דגל בהם כדי להמחיש את העובדה שילין-מור נטש את תורתו של שטרן.

2 כלומר, האם ייתכן שבכרית המועצות תסכים לגבולות ההבטחה או תתמוך במדינת ישראל, ואפילו אם כן, האם מותר לכרות ברית עם מדינה מרושעת או הפוגעת ביהודים? אלדד הולך בגישתו בעקבות הרצל, שניהל משא ומתן עם שר הפנים האנטישמי של רוסיה, ובעקבות שטרן, שהיה מוכן להגיע להסכם עם מי שהגדיר כ"צורר" הגרמני על העברת היהודים אל ארץ ישראל. אחימאיר נשאר נאמן להתנגדותו למשא ומתן שניהל חיים ארלוזורוב בשנות השלושים עם גרמניה הנאצית אשר הביא ל"הסכם העברה" שאפשר ליהודים להוציא את כספם מגרמניה, וכן נשאר נאמן לשנאתו לקומוניזם הסובייטי.

3 אלדד גר אז בירושלים, ואחימאיר גר ברמת גן.

יסלח לו, למר שמאי, אלוה הסליחות, אני לא אוכל לסלוח זדון שכזה.
בברכת מלכות ישראל ובברכת שנת אמת וכל טוב ובריאות הגוף והנפש
לכולם, ובכל הכבוד הראוי,
ד"ר ישראל אלדר

תגובתו של אחימאיר צורפה לאיגרת זו. אחימאיר כותב שלא הוא נתן את הכותרת למאמרו, אולם הוא עומד מאחורי תוכן המאמר ואינו מקבל את גישתו של אלדר, שאפשר להיות בעל ברית לברית המועצות ולמנהיגיה הרשעים, הכולאים את היהודים בתוכה, לוחמים בעברית ומוציאים להורג סופרים יהודים. לבסוף, מציין אחימאיר שלדעתו, ה"שמיות" של ילין-מור נובעת משני מקורות: הפניית העורף של לח"י לז'בוטינסקי ולתורתו, והזרם הפרו-קומוניסטי בלח"י.

* * *

76. אל: הרבי מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש

"יציאת מצרים ממש [...] קדמה בזמן וקדמה כתנאי למעמד הר סיני"

י"ט בניסן תשי"ט [27 באפריל 1959]¹
ד' דחווה"מ פסח

לכ' כ"ת ר' מנחם מנדל שניאורסאהן
אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א
לכבוד חג הפסח זיכתי חבורת צעירי אגודת חב"ד ירושלים במצות שמורה.
אף כי ודאי הוא לי שאיני ראוי לכבוד זה.
והנה צורף לחבילת המצות, אשר ממילא מובן שפארו את השולחן הסדר שלי,
מכתב מאת כ"ק מאת תאריך י"א בניסן תשי"ח שקראתיו בעניין רב. ואגיד זאת
מיד ובפשטות: אף בתמיהה רבה. וכדרכי החלטתי לא לשאת טינה בלב, כי אם
לתנות במישרין את אשר עם לבי ולשאול שאלה שאולי שאלת תם היא:
לפי אגרת זו מוצא "זמן חרותנו" מפשוטו והוא מועלה לדרגה עילאית של
חרות האדם מכל המעצורים והגבולות שאינם מניחים לו להיות את מה שהוא
צריך להיות וכו'. "מצרים" יוצאת אף היא מפשוטה והופכת להיות למושג
סמלי לגלות נפשית וכו'.

1 ייתכן שצריך להיות תשי"ח (1958), היות שאלדר מזכיר מכתב שכתב הרבי בי"א בניסן תשי"ח.

ואני שואל שאלת הבן השלישי: מה זאת? הנני ממעריצי המדרש ומעיין] – במידת יכולתי הצנועה – אף בתורת הסוד. כל עוד כבודם במקומם, כל עוד הם באים להוסיף ולא לסתור את הפשט. ופשטו של מקרא ואף פשוטה של "הגדה" לעניין זה של מצריים ושל חג החרות הוא יציאת הגלויות ממצרים ומצריים היא בריה"מ ומצרים היא ארה"ב וכל גלות היא מצריים. ויציאת מצריים היא יציאת הגלויות כפשוטן. אין צריך לאמר שלא די ביציאת הגוף מבלי שנעשה שפטים בכל אלהי מצרים, ומבלי שנעבור את הר סיני מחדש וניטהר מחדש ונקבל תורה מחדש להיותנו עם קדוש בארץ הקודש. אולם באגרתו אין זכר כלל לפשוטו זה של מקרא ופשטו זה של חג החרות. ואם ידועה לי דעת כ"ת על ארץ ישראל והגאולה, מכל מקום יש לחשוש ממקום לטעות, שכן רבים עלולים להאחז בפירוש זה ל"מצרים" ול"פסח" להפכו לעיקר ולהגביר את רוח היצר הרע המפתה להמשיך שבת בגלויות שאלו שאין בהן עבדות הגוף אולי גרועות ומסוכנות הן מאלו שיש בהן עבודת פרך לגוף. שחרור הגוף מביא עמו שעבוד הנפש כידוע לכ"ק ודאי יותר טוב ממני, מהמתרחש בארץ מגוריו. וכי לא פסח, ופסח דוקא, הוא עת לחשבון נפש האומה בניגוד ליום הקדוש שהוא חשבון נפש הפרט, התעלות האדם אל קונו? יסלח לי כ"ת על העזתי זאת לשאול, וסהדי במרומים שאיני עושה זאת אלא מתוך הערכת כבודו ומלאכת הקודש שהוא עושה בגלות אמריקה ובשאר גלויות.

יודע אני את טרדות כ"ת וכי מוצף הוא אגרות לאלפים ועתו קצרה ודאי, ואף על פי כן אעיז לבקש למצוא מענה לשאלתי כי אגרתו לחג החרות צערתני באמת צער עמוק. ואני בכוחותי הצנועים עושה רבות בשנים האחרונות לאחד את קרעי שמים וארץ שהתהוו במחשבה היהודית והישראלית בדורותנו האחרונים, מעל במה בשם "סולם", שאיני יודע אם שמעה הגיע לאזני כ"ק. זה ודאי כטפה בים, וייתכן יתכן שטועה אני במעט או בהרבה. אך נדמה לי שלא בעיקר, והנה נראה לי עיקרו של חג הפסח יציאת מצרים ממש, שזו קדמה בזמן וקדמה כתנאי למעמד הר סיני. ולא אביא הוכחות לכך מדברי נביאים ראשונים, כי מי אני שאעלה לפני כב' פסוקים ואמרות.

אך ילמדנו רבנו, לבל אהיה טועה בהבנת דברי כ"ק.

ביראת כבוד

ישראל אלדר = שייב

הרבי השיב לאלדר כי אין צורך להתנצל על שכתב ושהוא שבע רצון לשמוע הערות, ובמקרה זה אין מקום לטעות במשמעות מכתבו. כמו כן, הרבי כתב שהוא קורא את

מאמריו של אלדד בכתבי עת שונים. על אחת הנקודות שבמכתבו של אלדד, העיר הרבי:

[...] כוונתו לסכנת התבוללות, כיוון שבארצות ברית המועצות יש שעבוד הגוף המעורר כיסופי הנפש, אבל בארה"ב יש חרות הגוף והיצר. ולדעתי מטעם זה גופא, להמשיך ההקבלה צעד יותר, הנה הסכנה בא"י עוד גדולה יותר, כיון ששם המציאו ענינים של תחליף ותמורה שיש מקום לטעות לפרשם שהם חרות הנשמה, בה בשעה שהם דרגא היותר תחתונה בגלות פנימי; כוונתי לחיקוי והרדיפה להיות ככל גויי הארצות [...] ולא נגאלו ישראל אלא עד שנעשו שפטים באלקי מצרים, היינו כל האידיאולוגי' והערכים אשר להם משתחווים אומות העולם.

* * *

77. אל: אצ"ג

ערב ר"ה תש"ך [2 באוקטובר 1959]

לכ' אורי צבי וב"ב

שנה טובה.

שמעתי מפי בתיה (של ישראל ייבין) על המקרה שארע לך, אני מקווה שהכל בסדר. המעט סדקים בקירות ביתך, למה לך סדק בחומת גופך? הרבה נחת רוח גרמה לי הצלחתו של ד"ר ייבין,¹ אף כי שמעתי רק מעט בגלל הפטפטנים האלה של קול ישראל, אך ממה ששמעתי הבנתי שכאשר ייבין אומר "נדמה לי" זה יותר בטוח מאשר דרך הדיבור הבטוח של האחרים. למחרת צריך הייתי לשכנע את הרבי שזה דבר טוב, הוא סבור היה שד"ר ייבין הוא כה גדול בידיעות ובמידות שאולי לא היה זה דרוש לו ולכבודו להשתתף בכך. הסברתי לו אי-אלה דברים ואולי תפש או העמיד פני משוכנע, כדי לפייס דעתי.

ודאי הגיע אליך שאני מפרסם קצת דברים בהבוקר.² צפרוני רוצה בהשתתפותי הקבועה דוקא בנושאים מדיניים. הסכמתי להתחיל לאחר הבחירות. ולפי שעה רק בענייני ספרות וחיים וכיוצא בהם. אני מקווה שאינך מוצא בזה פגם, אף כי

1 30-31 בספטמבר נבחרו 12 המועמדים הסופיים לפרס חתן התנ"ך לשנת 1959, וביניהם ד"ר יהושע ייבין. חלק מהתחרות שודר ב"קול ישראל". במבחן הסופי שנערך בחול המועד הסוכות, זכה ייבין בפרס.

2 "הבוקר", עיתון יומי שייצג את דעתם של הציונים הכלליים. גבריאלי צפרוני היה עורכו משנת 1962 עד לסגירתו בשנת 1965.

הבעלי-בתים של האכסניה אינם חביבים עלינו ביותר. ב"סולם" אני עובד עתה עבודה כפולה ומכופלת ולא הכל כשורה עם הלר,¹ אך אני נוהר לא לפגוע בו. יש דברים שאין הוא מבין בהם כלום. אני גם לא רציתי להדפיס את הפסבדו-פיליטין על "הכסא" של קפל² והוא התעקש. גרוע מזה יהיה כשאצטרך להתחיל גם לתרגם את קפל (הוא נותן מאמרים סוציולוגיים. זה ודאי יהיה טוב אך מאין אקח כוח וזמן לתרגם כל כך הרבה?). בגליון החג למשל 20 עמודים הם פרי עמלי, ממילא לא הכל יכול להיות משופרא. ההמשך של הסיפור שלו ודאי שאינו לרוחי ואינני מניח שאתה שבע רצון ממנו. אך הוא נפגע כשהעזתי למתוח קצת ביקורת על הסיפור. אז מה לעשות? לגאולה³ היה סכסוך אתו והיתה רוצה להפסיקו. אני רוצה שימשיך, כפי שקבענו: שנה. גם עימוד עתון אין הוא יודע (ראית בגליונות הראשונים). למעשה אין הוא קורא בעיון בחומר ומכניס מתוך כל מיני שיקולים צדדיים. נדמה לי שאתה אינך מרוצה מהביקורת על אכסודוס, אך הסבל שלי בקריאה היה גדול פי כמה ממה שהבעתי בביקורת.⁴ את המשך ספר הנחלים⁵ אקרא הלילה. דרושות כוחות רבים לקריאה ומכאן הפלא על גבי פלאים: מנין לך הכוחות לתחושה ולביטוייה? כה יתן וכה יוסיף לך אלהים להביע מעיינותיך ויהיו בריאים בני ביתך, שיהיה קצת נחת בישראל וממילא גם לך ולכם ולנו. לשנה טובה תכתבו ותחתמו אלדד

בראנד בא אלי למוסד כמעט מדי יום. איזה נס שיכולתי להטיל את אגרתו לראש הממשלה על כתפי "העורך החדש". הוא עומד על כך שנפרסם. דורש בשלומך.

* * *

1 פול הלר (פנחס בן מרדכי האלר) מונה לעורך "סולם" למשך שנה, מחודש סיון תשי"ט, וערך את גליונות קיט-קכח.

2 פיליטין, טור או סיפור קצר וקל, לפעמים הומוריסטי, המתפרסם לרוב בעיתונות. הטור "הרהורים על נושא הכסא" פורסם בשמו של "אריה בן דוב" בגליון קכג (תשרי תש"ך). ככל הנראה קפל הוא ד"ר אריה קפל, קצין נציבות בית"ר לשעבר, מומחה לכלכלה ולפילוסופיה.

3 גאולה כהן, שהשתתפה ב"סולם".

4 ביקורתו של אלדד על "אכסודוס" מאת ליאון יוריס ("איך כותבים ספר רב-מכר?") פורסם ב"סולם" קכג (תשרי תש"ך). אלדד התרעם במיוחד על סילופי העובדות ההיסטוריות, כדוגמת ייחוס פריצת כלא עכו לפלמ"ח במקום לאצ"ל, וכן על ה"קייטש" שבספר, שעלילתו כוללת רומן בין נוצרייה ובין מפקד המחתרת.

5 "ספר הנחלים", שם שהעניק אצ"ג לקבוצת שירים שכתב.

”שאני מצפצף על העולם ונוהג בהתאם למצפוני“

[אפריל 1961]

לנעמה שלום.¹

אסור לחשוד בכשרים. אני לא דאגתי לשלומך כי אינני ”דאגניסטן“, אך חשדתי בך שאינך כותבת מתוך רוגז על מכתבי בו הבעתי ספקות לגבי אפשרויות נסיעתך. והנה הגיע מכתבך וההסבר.

כעת נכנסתי לעבודה בכל המרץ, כדרך העולם כל העניינים, ההרצאות, הפגישות, הצטברו לימים אחרונים – אתמול שתי הרצאות, היום הרצאה מחוץ לנוי יורק ובחצות הלילה ראיון ברדיו של שעה, כנראה גם וויכוח פוליטי, ולמרבית הצרות – באנגלית. ואמא כמובן שוב דואגת, ויותר ממה שהיא דואגת ללשון היא דואגת לתוכן. היא מאוד מתרגזת כשאנשים אינם מסכימים למה שאני אומר והרי אני – כידוע לך – האדם המתאים לאמר תמיד רק מה שמוצא חן בעיני האנשים. והנה רצה המזל, שכל השנים כאשר בן גוריון היה פה אליל הייתי נגדו, היום כשירד חינו כאן, אני מתייצב לצידו. מין איפכא מסתברא. אלא שאני מצפצף על העולם ונוהג בהתאם למצפוני.

ערב פסח קיבלתי מברק מבן-ציון שקיבלתי פרס ספרותי של רמת גן.² החלוקה תהיה בל”ג בעומר. תכיני לך שמלה חגיגית, והעיקר, התחילי כבר לעשות את התסרוקת, כי תצטרכי לנסוע אתי.

אנו מחכים לדו”ח ממך על ה”סדר“. בסוף השבוע אני יוצא לצי”קאגו לשלשה ימים ובסוף השבוע הבא לבוסטון. ערב פסח היה לנו טלפון ממירה בר הלל שבאה לסדר לדודה שלה כאן, אך לא הספקנו לראות אותה. בשבוע הבא ביום ב נראה אותם, כנראה שאריה יסע אתי. נחזור ביום ששי אחה”צ ובמוצאי שבת אי”ה נעלה למטוס – הביתה.

וכל טוב לך – שלום

אבא

אם יחסר לך כסף קחי אצל מִיָּה ואחזיר לה. שלום גם למיה כמובן.

* * *

1 המכתב נשלח מניו יורק לנעמה.

2 ב-1961 זכה אלדד בפרס רמת גן לספרות יפה על ספרו ”הגיונות מקרא“.

79. אל: הרבי מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש

אלדד מתעמת עם עמדותיו של הרבי, מנהיג חסידי חב"ד, אותן ביטא הרבי באוזניו בעת פגישה שהייתה ביניהם חצי שנה קודם, ומסביר את הצורך בגאולה גם אם לא תוקדם לה תשובה דתית. הוא מזהיר מפני סכנת ההשמדה שבה עומדים יהודי הגלות באשר הם שם, מתייחס למצבם של יהודי ברית המועצות ויהודי ארה"ב, מביע חשש שמא הסיפוק הנפשי הנובע מלימוד תורת החסידות ומשמירת המצוות תדחה אצל רבים את הצורך בעלייה לארץ, ועוצר את כתיבתו בעמדו להציע הצעה "היסטורית" שאינו מפרט אותה.

ב"ה ירושלים עיה"ק ט בכסלו תשכ"ב [17 בנובמבר 1961]

לכ' הרב מנחם מנדל שניאורסון שליט"א
כבוד ויקר.

על שלשה פשעי ישראל¹ אבקש מכב' סליחה ומחילה. א. על שלא כתבתי לכב' מיד עם שובי ארצה והן מכל הבחינות חייב הייתי לכתוב ולהודות על שכבדני בפגישה עמו ועל סבר הפנים שבו קבלני ועל ההנאה הרוחנית שנהניתי בין אם נחה דעתי מתוכן הדברים בין אם לא נחה. ב. על שלא שלחתי לפחות ברכה לשנה טובה עד כי הובשתי ממשי, רבי, וכאשר קיבלתי ברכת שנה טובה בחתימת ידך ובמפורש על שמי, באמת בושה כיסתיני, עד שמרוב בושה לא הראיתי לאיש את המכתב, אם כי בדרך כלל קצת בעל גאווה אני ואוהב להתגאות ולהתפאר בכגון כבוד זה שכבדני. ג. וגם אחרי הדבר הזה השהיתי עד היום הזה את תשובתי. וכל התנצלות אשר אתנצל לא תהיה בשום פרופורציה לחטאי זה, על כן אוותר עליה, אם כי מנסה אני להסביר לעצמי בטעמים שביודעין ובטעמים "שלא ביודעין", כדרכי הפסיכולוגיה החדשה שלא הכל בה טפל גם אם רב הוא, ויש ודאי סיבות לכך למה דוקא היהודים הם מגדוליה. מכל מקום אין ספק שאם ישבתי כעת לתקן את אשר עיוותי הרי זה בלי ספק בגלל יט בכסלו הממשמש ובא והוא כידוע לי וכפי שראיתי בלוח שכב' הוציא מעין ראש השנה לחסידות חב"ד. ואף על פי שלא קל היה עלי עיכולו של ראש השנה זה כולל ברכת "לשנה טובה תכתבו" שבסוף הלוח הנ"ל, ואם לדבר בגילוי לב, לא היה לטעמי, אף על פי כן יש לכבד אדם לפי טעמו וחגו, על כן אמרתי, אשיב בברכה לראש שנה זה של חג שחרור מייסדו של חב"ד ואז ספקותי ארגיע בכך שאאמין כי שחרור זה של האיש, אינו לחסידים וליודעי ח"ן של חב"ד אלא לגאולה שלמה לעם ישראל, וביחוד

1 על משקל דברי עמוס הנביא, בספר עמוס ב:ו.

בימים שגאולה זו של גוף ממש כה נחוצה לה ליהדות רוסיה דוקא ששם חל אותו מעשה בראש שושלת ליובביץ.¹

ואעבור מיד לאמר לכב' את עיקר ספקותי לגבי הדברים ששמעתי מפי כב' בשיחתו עמי, מתוך הנחה שבעיקרם של דברים כב' אמר לי מה שבשורה האחרונה שברכדי הגותו, ולא הותיר טעמים עמוקים יותר מאחורי פרגוד הדברים ההם. מה שאין כן עמדי, שלא אמרתי הכל מה שבלבבי, שבאתי ללמוד ולשמוע ואלו שמעתי קצת דברים אחרים ייתכן והייתי אף אני משמיע את כל מה שהיה בלבי לאמר ולא אמרתי.

והנה ספקותי העיקריים:

אינני גורס – ויסלח לי כב' על לשון חוצפה זו של גוף ראשון, אך אני מעדיף דרך זו מאשר דרכם של למדנים ומצטנעים המסתירים דעתם מאחורי הררי אימרות חז"ל וגדולי ישראל ופסוקים ודרושים שאפשר למצוא תמיד לשונות לכאן ולכאן – וגם אינני גורס כלל זה שכב' קבעו באזני: תשובה קודמת לגאולה. ואם בכל זאת להשתמש בדרוש, באותו דרוש של "בעתה אחישנה",² שהוא יותר מדרוש כי אמת היסטוריוסופית עמוקה, דומני שגם על פיו יוצא שתשובה קודמת לגאולה לאו דוקא. תשובה קודמת להחשת גאולה, כן. ואולם נדמה לי שאנו עומדים כבר בעתה, אם צרות ישראל וסכנת כלייה חו"ח הן מאותות הגאולה. ושאלתי את כב' אם אין הוא סבור שגם על יהדות אמריקה עלול לעבור הכוס,³ ואכן אמר לי שייתכן וייתכן, אלא שגם בתוכן דבריו גם בדרך אמירתו אותם הבחנתי במין פאטאליזם בלע"ז.⁴ בידינו – כך נובע מדבריו – אין לעשות דבר וחצי דבר לגבי הגאולה במישרין. בידינו לעשות רק לגבי התשובה, משמע לגאולה בעקיפין.

1 י"ט בכסלו הוא חג לחסידיו חב"ד (ליובאוויטש) משום שכתאריך זה ב-1798 שוחרר הרב שניאור זלמן מלאדי (1745-1812), מייסד שושלת ליובאוויטש, מבית הכלא הרוסי. הוא ישב בבית הכלא כמעט חודשיים בחשד שתמך בעות'מאנים, אויבי רוסיה, חשד שהתבסס על שליחת כספי צדקה ליישוב היהודי בארץ ישראל. החג נקרא על ידי חסידיו חב"ד "חג הגאולה" או לחלופין, "ראש השנה לחסידות".

2 אחת מנבואות הגאולה: "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום, אני ה', בעתה אחישנה" (ספר ישעיהו ס:כב). על פי ההסבר המסורתי, "ר' אחא בשם ר' יהושע בן לוי אמר: 'אני ה', בעתה אחישנה: לא זכיתם – 'בעתה'. 'זכיתם – 'אחישנה'". ר' אחא אומר שאם בני ישראל יהיו זכאים, ה' יחיש את הגאולה, ואם לא יהיו זכאים, הגאולה תידחה ותבוא בזמן שנקבע מראש. על פי הבנה זו, על ישראל לחזור בתשובה כדי לקרב את הגאולה. אלדר כותב פה שאינו אוהד פירוש זה, אולם בכל אופן, לא נאמר בצורה מוחלטת שרק תשובה תביא את הגאולה והיא חייבת להקדים אותה, אלא שתשובה תחיש את הגאולה.

3 כוס התרעלה.

4 פאטאליזם, שהגורל נקבע מראש ואין בידינו לשנותו.

ועתה: גם מעבר להתנגדות העקרונית לניסוח זה של תשובה קודמת לגאולה (שמצאתי לי סמוכין לה בדברי הרמב"ם שכופין את ישראל לחזור בתשובה) קשה עלי יותר לקבל את הדבר, כפי שגם רמזתי בע"פ, מבחינה מעשית. אנו נמצאים במירון עם הזמן. שלישי האומה אבד. ומי יודע מה ילדו יום ולילה. ואם פיקוח נפש של פרט דוחה שבת, דומני שפיקוח נפש של אומה שלמה חייב לדחות תשובה. משנתו של הרב קוק בנדון זה ברורה ותקיפה ביותר: גם מי שחוזר רק לארץ ולעם אל הלאומיות החילונית, עתיד בהכרח לחזור אל אלקים. יתר על כן וביתר חריפות אצלו – ואינני מצטט כי רבות הציטטות וודאי ידועות לכב' – עצם החזרה לארץ ולעם גם למען מטרות חילוניות בנגלה, היא בנסתר, בנסתר אף מהחוזר עצמו, כבר חזרה לאלקים. וזה נראה לי – ויסלח לי כב' תורתו – יותר, גם מבחינה עקרונית אמונתית, פילוסופית, היסטורית, גם מבחינת פיקוח נפש של אומה ושל שעה, מאותה דרך שנדמה לי – ואם טעיתי יעמידני על טעותי ואשמח – שהיא דרכו: להחזיר יהודים לתשובה באשר הם שם, ולו גם אחד ממשפחה ושניים מעיר. הייתי מבין דרך זו אילו אותו אחד ואותם שניים ניתן היה לרכוז במקום אחד שבו יהיו מחוסנים מהשמדה ר"ל, אבל להם, גם להם צפויה סכנה שיושמדו חלילה כמו שהושמדו קדושים וטהורים וצדיקים בפולין. מה יועיל כב' בתשובה?

יודע אני משהו מהמעשים הגדולים באמת שנעשו על ידי חב"ד בברית המועצות והם באמת בגדר מעשי מופת וגבורה עילאית וקידוש השם, אולם ההתעוררות הגדולה שישנה באמת בקרב יהדות רוסיה כיום, ראשית איננה בגדר אותה תשובה שכב' תופש אותה, כי אם בגדר רחב הרבה יותר, כי רכבות ההולכים לבתי כנסת באים ביודעין להתיחד עם העם ובית הכנסת הוא שם כרגע המקום היחיד שאפשר לעשות זאת, וכן אין ספק שתקומת מדינת ישראל הצילה שם רבים מטמיעה מוחלטת, נוסף כמובן על... הגוי עצמו שאינו מניח להיטמע. והכל כמובן בהתאם למקום ולזמן. ואולי כב' יסכים עמדי ששני יהודים הבאים לבית כנסת ריפורמי למשל, האחד בא לשם מבית המדרש והשני להבדיל מכנסייה נוצרית, או מתא קומוניסטי, דינו של הראשון הוא דין עריק, דינו של השני הוא דין חוזר בתשובה, אם כי שניהם עומדים במקום אחד. ודומני שגם באזני כב' השתמשתי באימרת הפלא הדיאלקטית של חז"ל: יפתח בדורו כשמואל בדורו, ונראה לי שאנו נמצאים בתקופת יפתח. וזקני ישראל באו אליו שיושיע את ישראל מידי עמון ולא ביקשו ממנו שיקדים תשובה לגאולה.

אולם חמור מזה: לא די שאינני רואה כל אפשרות מעשית שמיליוני יהודי ארה"ב יחזרו בתשובה בטרם ייאלצו לחזור לעמם ולארצם, כי גם חושש אני

שאותה דרך תשובה שכבודו מטיף לה ועושה גדולות למענה, יש בה אפילו – בל אחטא בשפתי – שמץ של עיכוב הגאולה, או ליתר דיוק: של עיכוב הצורך הנפשי בגאולה, בכחינת עכבתא דמשיחא.¹

ואפרש דברי כי חמורים הם: חושש אני מפני אותו סיפוק נפש מלא שיש ליהודי החי על תורה ומצוות ולא כל שכן יהודי שהוא חסיד מעין חסידות זו של חב"ד, הנותנת גם יסוד מעמיק בהשקפת עולם לאנשי מחשבה ומעניקה שמחת נפש שדי להם בה גם ללא הבנת התניא.² חושש אני מאוד מאוד מפני אותה גאולה נפשית של היחיד, המאמין והחסיד, שהיא בתחום הנפש מה שבטן מלאה בתחום הגוף. בחינה זו של "ואני את נפשי הצלתי"³ היא מסוכנת מאוד. "העולם הזה" הרוחני-הנפשי אינו פחות מסוכן מזה החומרי. מהו צריך את המשיח, יהודי כזה אשר בכרוקלין העיר, שגויים אינם רודפים אותו, שעבודה קשה אינה מזעיקה אותו, שאת ילדיו אין מטבילין לא ביאור נוצרי ולא ביאור קומוניסטי. הוא שלם במצוות, ללא מבוכה נפשית, ללא תהייה של "תיקונים" בדת, ואחרון אחרון, הוא חסיד חב"ד, משמע חסיד לחסידות היחידה שהיא בגדר חייה כיום ולא רק ניזונה מפירווי, משאירי שולחנות עבר כרובם של חצרות רביים, חייה ופועלת ויש לו רבי שהוא לכל הדעות אישיות ממדרגה ראשונה, טוב לאלהים ולבריות, וחסידותו מתפשטת ו"אפילו" כופרים למחצית, לשליש ולרביע הם חסידיו. למה לו – אני שואל – ליהודי כזה משיח ומנין לו כלל כיסופי משיח, כיסופי גאולה לא מן השפה ולחוקן, כי אם מנפש דווייה וזקוקה, כשהנפש שלו שבעה, לא דווייה ולא זקוקה. ואם תאמר משיח דרוש לכלל ישראל, הנה באה תורת הרבי הגורסת שאין משיח זה בא אלא אם כן יחזור ישראל בתשובה. מה נותר לו אם כן לאותו יהודי כפרט. לכאוב את כאב הגאולה המאחרת, זה לא עניינו, הוא את נפשו הציל וטוב לו. יסלח לי כבוד הרבי על דברים חמורים אלה היוצאים מלבי ומעטי הטובל בלבי, בשטף כזה, אך על כל חטאי שחטאתי כלפיו בענייני נימוס ודרך-ארץ,

1 הביטוי "עקבתא דמשיחא" (עקבות המשיח) מציין בתלמוד ובמקורות מאוחרים יותר את התקופה שלפני בואו של המשיח. בתקופה זו הצרות של בני ישראל צפויות להגיע לשואן. אלדד מחליף את אות הקו"ף שבמילה "עקבתא" בכ"ף כדי לרמוז שבמקרה זה מדובר בעיכוב המשיח.

2 ספר התניא (1796) מאת הרב שניאור זלמן מליאדי הניח את היסודות לחסידות חב"ד.
3 יחזקאל הנביא תוהה אם יועילו אזהרותיו לעם לשנות את דרכו, וה' אומר לו (ספר יחזקאל לג:ט): "ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו, הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת". הביטוי "אני את נפשי הצלתי" הפך להצדקת התיקון הפרטי למרות מצב הכלל. אלדד עושה שימוש בביטוי כדי להדגיש את העיסוק של תורת החסידות במצב הנפשי של האדם והאומה במקום בהצלה פיזית של היהודים שבסכנת השמדה בגלות.

לא אוסיף פשע של כיסוי דברים שבלב.

ועתה, מכיוון שרואה אני שארכו הדברים ואם ארצה להמשיך ככה בדרך השטף, איני גומר כלל, אסיים בדברים שאולי יפתיעו את כב'. אסיים בשברי מחשבות שהיו בלבי כשהחלטתי עוד בטרם צאתי לגלותכם המתוקה, לאמר לכב', שבאין הרב קוק בדורנו, הוא בלי ספק האישיות הרוחנית הדתית החזקה ביותר בימים אלה. וגם זאת לא אכחיש: טעם נוסף לאמר לו את הדברים היה במה שידוע לי על המסירות העמוקה שישנה בשושלת שלכם על המוצא המכובד שלכם. ואם לא אמרתי את הדברים הרי זה מכיוון שלא מצאתי את הגשר, וראיתי תהום רובצת בינינו, ביני שלכל היותר אני כאחד מאנשי יפתח שאף על שומרי מצוות לא יימנה ובין ראש זקני ישראל בדור. (וזקנים לא דוקא בגיל, כי אם במובן העברי הקדום, חכמי הדור וגדולי הרוח). כי אילו מצאתי אז את הגשר ואילו מצאתי את העוז בנפש, הן הייתי אומר לו.

ובכל זאת, ממש ברגע זה כשכבר העליתי משפט זה כדי לכתוב את הדברים שהם בגדר הצעה היסטורית מרחיקה לכת ואולי מכרעת, ברגע זה ממש נעצרתי – ויאמין לי כבודו שממש כך הוא הדבר.

ולא. לא אכתבנו. אולי כבודו יבין מעצמו. וכיצד כותב אני "אולי?" הן ודאי שיבין. מכל מקום יבין שאינני מתכוון לאותה שאלה טרדנית ולא מהותית ולא קובעת שמרבים לשאלו: מדוע אינו "עולה" או מדוע איננו בא לפחות "לביקור". חס וחלילה. אני מתכוון לדברים גדולים וחשובים מאלה.¹

ולא אוסיף. מכל מקום היום לא אוסיף. ואסיים רק לרגלי אותו יט בכסלו, שמכתבי זה ודאי יגיע אליך כב' הרבי בעצם ההכנות ליום שמחתכם: אינני חסיד חב"ד ועל כן אינני חוגג ואף לא אעשה כמעשה רבים פה, הנוסעים לכפר חב"ד לראות חסידים בשמחתם כראות תיאטר להבדיל. יודע אני כי אם אסע ואראה גם אקנא בהם קינאה אישית על שלמותם ופדות נפשם וגם אצטער על פדותם האישית הזאת בתוככי הגלות ששרויים בה רובם של היהודים בעולם, הגלות החומרית והרוחנית מרצון ומאונס מלניגנרד ועד ברוקלין. ואני שמח בכל לב ביום ה באייר, יום העצמאות. אם כי יודע אני מה רב בכל המובנים מה שלא נגאל ולא נפדה, ייתכן והעיקר לא נגאל ולא נפדה, מכל מקום זה יותר מאשר פדותו מבית כלא של גדול בישראל, שהרי לפחות מיליון הפדויים פה נפדו מבתי כלא ממש, ממחנות ממש, מרעב ממש, מטמיעה באונס ממש, כצד לא נשמח? אך נדמה לי שיום זה של ה באייר אינו כלל יום שמחה אצל כבודו. ועל כן אין גשר לפי

1 אריה אלדד שמע מפי אביו ש"ההצעה ההיסטורית" שאלדד מתייחס אליה היא שהרכי עלה בראש חסידיו לארץ ישראל.

שעה שעליו הייתי יכול לבוא שוב אל כב' ולאמר לו את אשר טוב היה כי ייאמר ביום הזה לאישיות כמותו.
ועל כן הלב כואב ויכאב כפל כפליים ביט כסלו השתא. ואילו יכולתי הייתי מברכו לראש השנה הזה שלו לא בברכה לשנה טובה ייכתב וייחתם, כי אם לשנה טובה יכתוב וייחתום מה שצריך כדי שלא נאחר חלילה, שלא נאחר. ואם כי יודע אני שהרבה דברי רהב כתבתי ואולי עזות מצח הייתה מצדי כל מה שכתבי, אינני מצטער על כך כי באמת ובתמים כתבתי מלב דווי.
ומיטב ברכותי ורחשי כבוד באמת
ישראל אלדד, אלדד לא חלילה מנביאים שבדור משה רבינו, כי אם מזרע אלדד הדני המבקש את אחיו מעבר לכל סמבטיון.

* * *

80. אל: בתיה ושיץ אלדד

אלדד כותב לאשתו, השוהה בחו"ל,¹ על משפט אייכמן ועל עניינים משפחתיים.

[13-14 בדצמבר 1961]²

לבתאלה שלום.

ובכן המשך עבודתו הספרותית של אריה. רק נעמה ילדה "רעה". היתה ביום שני אך יצאה עם דני וחזרה מאוחר מאוד ולמרות בקשתי לא כתבה לך גם הפעם, כך שזה כבר מכתב שלישי בלעדה. נו, טוב, נשאיר את הבת לך. אמש הוזמנתי אל מש' מרבך, נזכרו לעשות נשף לביבות אחרי חנוכה. הלכתי אף כי בלי התלהבות, כידוע לך. חבל היה על ערב שלם שאפשר לשבת ולכתוב או לקרוא. גם משפחת ווינשטוק היה שם וכולם דורשים בשלומך. השבוע עומד כמובן כולו בסימן סיום משפט אייכמן. ביום ששי בבוקר גזר הדין ואין שום ספק שיהיה מוות וזה טוב כמובן. פשוט וטבעי ובריא בלי קומפלכסים. ודאי יימצאו כמה "צדיקים" כפרופ. בובר שיבקשו חנינות, אך אין להניח שיצליחו. פושעי מלחמה קטנים ממנו הוצאו להורג במזרח ובמערב.

1 לקראת סתיו 1961 זכו 12 אנשי חינוך ועבודה סוציאלית ישראלים במלגות מטעם המועצה הארצית של נשים יהודיות בארה"ב, למטרת השתלמויות בארה"ב. בין הזוכים הייתה בתיה.

2 בראש המכתב כותב גם אריה אלדד על גזר דין המוות הצפוי לאייכמן. כפי שמציין אלדד עצמו בגוף המכתב, גזר הדין עמד להינתן ביום שישי, 15 בדצמבר. אלדד גם מציין את אשר התרחש "ביום שני", והוא אינו כותב "אתמול". אם כן, אלדד החל לכתוב את המכתב ב-13 בדצמבר וסיים אותו ביום חמישי, 14 בדצמבר.

כיצד אפשר להשאיר בחיים משמידם של מיליון ילדים שלנו? הנוצרים – לא כולם – רוצים שאנחנו נוכיח רחמים. אבל רק ישו שלהם הוא אלהי החסד והרחמים (ועל כן כל הנוצרים הם כידוע רוצחי יהודים מתוך חסד ורחמים). התורה שלנו לפחות איננה צבועה. ועל כן יש להניח שגזר הדין יבוצע; אם כי יידחה ודאי בגלל הערעור שהפושע מגיש. הוא מתנהג בצורה מכוערת ביותר. יכול היה לעמוד או כנאצי עקבי או כנוצרי מתחרט, אך הוא מופיע כעכבר נפחד, משקר, מתחמק, אינו נוטל אחריות. שיא הכיעור.

השבוע קיבלתי מכתב מאסתל הירש. היא דחתה את נסיעתה כי מסתמנת איזו עבודה בשבילה בתל-אביב. ודאי אראה אותה ביום ראשון כי יש לה הרצאה בנתניה.

יום חמישי בבוקר.

הלילה היתה סערה חזקה. גם עכשו גשם שוטף. אך אין ברירה אני צריך לרוץ לאלטמן לקחת עוף להשאיר לרחל שתבשל בשבת. אריה התעטף יפה יפה בכל בגדי החורף שלו ובמגפיים ו – כדבריו – נהנה מן החיים אף על פי ש"החיים קשים" כפתגם האהוב עליו.

טוב. נתעטף גם אנו ונרוץ. שלום שלום

ישראל.

* * *

81. אל: בתיה ושיץ אלדד

[24 בדצמבר 1961]¹

ערב טוב בתאלה,

הפעם יום ראשון בלילה, כי אמש חזרנו – בשעה 8 – ובניגוד למצופה לא מצאנו את המכתב שלך האחרון, שהגיע רק היום.

ובכן יכולת לעשות לנו הפתעה ל"כריסטמס"? אני במקומך כמובן שהייתי עושה זאת, שהרי אני קל תנועה יותר. אני מקווה שהמניעה לא היה הכסף, אילו כן – חבל, על זה הייתי מתגבר, כמו כן פחד זה שלך שאת כותבת שלא היה לך כוח לחזור, הוא פחד שוא, להפך, היית חוזרת ביתר מרץ לגמור. אבל מילא, לא צריך לדבר על מה שהיה יכול להיות. אני חושב רק על מניעה אחת,

1 תוכן המכתב מעיד שהוא נכתב ביום ראשון שבין חג המולד הנוצרי לראש השנה האזרחית. כמו כן, אלדד מזכיר את הגשם השוטף, ואכן ירדו גשמים עזים בכל הארץ בימי סוף אותו השבוע, שבו הרצה אלדד ברמת גן.

והיא הפרעה בעבודה ובלימודים, איך היית מספיקה אחר כך להשלים. שם לפחות את עובדת ולומדת, פה ודאי שלא היית יכולה ללמוד שום דבר, ואחר כך היית הורגת עצמך בעבודה בלילות, אם גם בלי זאת את עובדת בלילות. מילא, כשתקבלי מכתב זה, יהיה ודאי קרוב לסילבסטר, משמע עוד חמשה [ימים].¹ אל תרבי להבטיח הבטחות בתאלה, כל מכתב שלך הוא כמעט כמו שטר, ואני עלול להגיש אותו לגוביינא יום-יום, לילה-לילה, ותפשטי את הרגל. אבל אל תפחד, אני לא אעשה זאת כי אני קצת ריאליסט בעניינים אלה, ואם כי אין ספק אצלי שבמרחקים גברה אהבתך לבית, איני משטה עצמי שתחזיקי מעמד הרבה זמן ואחרי שנים-שלשה ירחי-דבש אני כבר שומע אותך אומרת: "נניח שאני לא בבית, שאני באמריקה..." אלא מאי? יהא כבר כך, בתאלה ובלבד שיופסק סבלך.

אריה אמר שאת ודאי תבהלי כשלא תראי תמונה שלו, אך כבר הסביר לך: נעמה צילמה אותו ויחד אתי, אך דוקא הפילמים שלה נשרפו, היא פחדה לתת לו לצלם, והנה דוקא הוא הצליח. בהזדמנות ראשונה נצטלם אתו ונשלח לך. ברמת-גן לא נגשנו לשימק,² כי הרצאתי היתה במרכז והיה גשם שוטף כמעט כל הזמן (לא האמנתי ואיש לא האמין שיבואו להרצאה, אך האולם היה מלא מפה אל פה), ולא רציתי ללכת אתו בגשם כה רחוק. אורי בא להרצאה. הם ודאי כועסים שלא באנו אליהם. להשאיר שם את אריה לכל השבת לא רציתי בגלל האווירה "החינוכית" הידועה שם, ואין שבת בכלל שם. במוצאי שבת חזרנו באוטובוס ראשון בחמש וחצי.

ביום שלישי יש יום הורים. המורה שלו השנה אינו מהמוצלחים ביותר, אלא שאין אריה זקוק לו כל כך. חייב הייתי להעיר אותו על דברים רבים (את המורה) אך כמוכבן שלא אעשה זאת, ביחוד כשאין לו טענות חלילה לאריה. נעמה היתה השבת בחיפה. כשחזרנו לירושלים טלפנתי מיד לישראל ומצאתי אותה שם בשעת ארוחת הערב. היום חזרה למחנה. אעשה חבילה קטנה של מאמרים מ"הבוקר", אם תספיקי תקראי אותם ואחר כך תמסרי אותם לד"ר וודובינסקי. עד שאסדר וישלחו לו. הכתובת של קורץ: ירושלים שלום עליכם³.5 עתה לילה טוב ילדה וכל טוב. שלך

ישראל

* * *

1 במקור כתוב: חודשים.

2 שמעון ושיץ. ראו מכתב לבתיה ושיץ אלדד, 23 באוגוסט 1945.

3 משה אריה קורץ היה ידיד נפשו של אלדד עוד מימי בית המדרש לרבנים בווינה. בארץ היה פעיל ב"מזרחי" ובמפד"ל וגם המנהל הכללי של משרד הסעד.

82. אל: בתיה ושיץ אלדד

"הוא הופך להיות אגדה לכל העם"

[31 בינואר-1 בפברואר 1962]¹

Basia Waschitz Eldad
1230 Amsterdam Ave
Whitter Hall 756
New York 27

בתיה עצבנית שלי.

מה אני יכול עוד להוסיף על מה שכתבו הילדים? יותר מכל כמובן צחקנו מאותו עניין שאריה נראה טוב וזה חשוב בעיניך. והוא באמת נראה טוב ושופע מרץ וכתובה. לצופים אין הוא הולך מסבה פשוטה: אין פעולות בשדה בגלל גשמים, והשיחות בצריף פשוט אינן מעניינות אותו. אני חושב שהוא עולה באינטליגנציה ובידיעות לא רק על כל חביריו כי אם גם על המדריך וזה פשוט משעמם אותו. הרעש העיקרי סביב יום מותו של יאיר לאחר העצרת בבית הבימה. השנה זה היה באמת משהו יוצא מן הכלל. הארץ יצא בכותרת על נמיר בגין ושייב על במה אחת לזכר יאיר. היו שידורים רבים, היום אני מכין שידור באידיש. כל אמת סופה לנצח. הוא הופך להיות אגדה לכל העם. מחר יום ששי אני נוסע לחיפה להרצות עליו באולם גדול.

לפני ימים אחדים טלפנה אלי טובה והתאוננה שאינך כותבת. היא עברה לגור לקטמון אינני יודע למה. הזמנתי אותה לקולנוע, וכנראה שהערב אלך אתה. אני קצת עייף מעומס עבודה בשבועות האחרונים ומאז הסרט משפטי נירנברג, לא הייתי בשום מקום. תיאטרון לא ראיתי כבר חדשים. אמש הייתי אצל קורצים.² קורץ נסע היום לתל אביב שכחתי לקחת אצלו משהו בשבילך שביקשת, אקח מחר או ביום ראשון.

יום חמישי בבוקר, אריה כבר בבית הספר, אני ממחר לעבודה, העמדתי את הבוילר רחל עושה היום כביסה, וכך הכל מתנהל אבטומטית כמו במכונה. שלום שלום ואל דאגה. השבוע קיבלתי מכתב אחד שלך שהיה בדרך 14 יום.

ישראל

* * *

1 אלדד מזכיר את העצרת לזכרו של אברהם שטרן (שנערך בליל 30 בינואר) וכותב שהוא מסיים את המכתב ביום חמישי בבוקר (ב-1 בפברואר). המכתב נרשם באגרת אוויר שבה כתבו גם הילדים.

2 משה קורץ ורעייתו, חנה.

83. אל: אצ"ג

י"ב בניסן תשכ"ב [16 באפריל 1962]

לכ' אורי צבי וב"ב

שלום וברכת החג

היו ברוכים לחג הפסח השתא. בגלל המרור הרב שאכלתם החורף הייתי פוטר אתכם ממצוות אכילת מרור לסדר, אילו היה בידי לפטור.

כבר עמדתי להיות השנה "אורח" לסדר אצל כל מיני ידידים שרצו לרחם עלי שאני שרוי בלי "מלכה" אך החלטתי להסב בכיתי, הזמנתי את משפחת בתיה, אחיה וב"ב, במיוחד לפי בקשת אריה שאוהב כמו כל אחד מאתנו את הסדר של אבא שלו דוקא. אנו נספור השנה ספירה בכוונה מיוחדת שכן בתיה חוזרת בדיוק למחרת שבועות, משמע חמישים יום.

היו ברכה ותזכרו למזוג כוס לאליהו לא "כאילו" אלא ממש.
אלדד

* * *

84. אל: נעמה אלדד

"מעניין" או 'משעמם' אף פעם אינם תלויים באובייקטים"

אלדד מציע את הדרך שבה, לדעתו, כדאי להתייחס לאנשים ולאירועים חדשים.

[אוגוסט 1964]

שלום בתי.

לאחר שהכל כבר כתבו את הכל לא נותר לי אלא להוסיף תוספות. ובכן: אין ספק אצלי שאת ברקיע השביעי: עולמות חדשים בנוף ובאדם. אדם צריך להיות מנוסה עד מאוד ו...מאוכזב עד מאוד כדי שיגיע למסקנה שבעצם הכל אותו דבר, רק הצבע והשמלה שונים. כלומר "מעניין" או "משעמם" אף פעם אינם תלויים באובייקטים שאת פוגשת אלא במידת הסקרנות וכוח החדירה שלך, אם כי ודאי שיש גם נוף וגם אדם שאפילו צייר גאון ופסיכולוג גאון ומשורר גאון, לא יצליחו לגלות מאחוריהם דבר. לעומת זאת את במצבך, בגילך, בסקרנותך, בחידוש מסעך אין ספק שלא יספיקו חושייך כדי לקלוט את כל השפע, וזה טוב ובלבד כמוכן, לא להשתכר. להשתכר קצת – מותר לכל היותר בבית כשזרועות אשתך, בעלך, ילדיך, הוריך יכולים להשכיב אותך לישון. בכל מקום אחר – אפשר ליפול ברחוב. לא כל כך נעים ולא כל כך

יפה. והעיקר: לא לרצוי לבלוע את כוס-החוויות בבת אחת. ליהנות לאט ולהותיר לפעם אחרת. עוד תוסיפי לנסוע בתוך מסע החיים שלך. אנו מחכים למכתביך המלאים. איך המגע שלך עם זוהר? מחר או הערב (אני כותב ביום ששי) נגש אל שרה. שלום שלום אבא

* * *

85. אל: נעמה אלדד

"ישנה אחריות קולקטיבית ולשנים רבות"

אלדד מציע לבתו, נעמה, איך להשיב לסטודנט גרמני המביע רצון לכפר על מעשיה של גרמניה.

24.8.64

לנעמה שלום.

אתמול והיום קיבלנו את שני המכתבים הראשונים שלך מארה"ב כולל זה שנכתב באנייה. אנו רואים שהכל השתלם ואנו מאושרים באושרך הרב, מקווים שכך יעבור היום בשלום ובאושר עד הסוף. [...]¹ שמחתי לקרוא על תשובותיך לגרמני. אני מוכן להניח שהוא מתכוון ברצינות, אלא שבהיסטוריה אין המכריעים תמיד "בעלי הכוונות הטובות" (אגב: השבוע הופיע כאן סטראווינסקי בן ה-80 שביצע קונצרט שחיבר במיוחד לישראל.² בהופעה בפני עתוננים הכריז שטוב מאוד שבישראל אינם מנגנים את וואגנר, אילו ניגנו הייתה זו בושה, וזאת נוסף לכך שלדעתו וואגנר משעמם ולא גדול כלל. כך אומר גוי, רק ה"יעקעס" שלנו כאן אינם יכולים לחיות בלי וואגנר). אני הייתי מסביר לו לסטודנט הגרמני – בכל הנימוס כמוכן – שכל מה שהוא נדרש לעשות הוא להלחם בגרמניה לגרמניה אחרת, לעמוד במבחן אם יצטרך לסבול. כיום זה קל להיות אנטינאצי. הנאציזם שרשיו עמוקים בגרמניה, וגרמניה כיום שבעה ועשירה מדי ובשובע אין מיטהרים. כל הכבוד האישי לו, אך אין בכוחי האישי לסלוח לו באופן אישי. ישנה אחריות קולקטיבית ולשנים

1 פסקה ארוכה המפרטת את תהליך ההרשמה האפשרית של נעמה לאוניברסיטה.

2 איגור סטרווינסקי (1882-1971), מלחין רוסי. בביקורו בארץ בעת כתיבת המכתב הנוכחי ניצח סטרווינסקי על הבכורה העולמית של יצירה חדשה, "אברהם ויצחק", ותרם את ההכנסות מהקונצרט לשחזור אתר מצדה.

רבות מעבר לרצונו הטוב של הפרט. הנה ישנה בעיית המדענים הגרמניים בקאהיר.¹ לא רק הממשלה הגרמנית, כי אם גם העם והנוער הגרמני אינם עושים דבר כדי למנוע מהמדענים ההם להכין את מצרים נגד ישראל. יש להם תירוץ: החוק הדימוקראטי אינו מאפשר... גם היטלר עלה לשלטון על גלי הדימוקראטיה. וגם הייתי מסיים שיחה אתו – אתה מתפעל מישראל, מהקיבוץ? יפה! אתה רוצה לכפר בעד מעשי אבותיך שרצחו את אבותי? הנה עשה משהו כדי למנוע מהנאצים של היום להכין פצצות אטום במצרים. הרוג אותם, הפגן נגד הממשלה שלך עד להליכה לבית סוהר. או אז נדע שזה רציני אצלך. אני מפרט לך כל אלה, לא רק כתשובה לשאלתך. כי אם גם כהדרכה למקרה של פגישות נוספות. יהיה להם גם יותר דרך ארץ אם לא נמהר לסלוח להם ולחייך אליהם. כמובן בלי גסות רוח, כי אם בשקט, בנימוס, בהגיון היסטורי, אך תוך דיסטאנס. מלאתי את המכתב בשני הנושאים החשובים. עתה אמא רוצה להוסיף. שלום ילדתי ישראל.

* * *

86. אל: אצ"ג ומשפחתו

מוצאי שבת שובה תשכ"ה [6 בספטמבר 1964]

לאורי צבי ולב"ב

שלום.

נודע לי שהייתם גם בחגים בירושלים (ואולי אתם עוד פה), אך לא הודעתם לי על כך ולא ביקרתם. גם בשהות אורי שבועות אחדים בירושלים, לא התקשר אתי ולא נכנס, ולבתי קפה אין אני בא ואיני מיושבי "אלסקה". מה לעשות? לא נותר לי אלא לברככם על דרך זו בשנה טובה אלדד

* * *

1 בשנות הששים המוקדמות, סייעו מדענים גרמניים למצרים בניסיונה לפתח טילים מתקדמים, ולפי פרסומים מסוימים – גם נשק בלתי-קונוונציונאלי. המוסד פעל לסכל את התכנית ולאחר שהשיג את פרטיה, נאלצה ממשלת גרמניה המערבית לבטלה.

87. אל: אצ"ג

[אוגוסט 1965]

לאורי צבי – שלום.

על הפרס – ברכה. הגעתי ארצה למחרת חלוקתו ומצאתי את ההזמנה. מכיוון שאתה רגיל דומני מדי שנה לעלות לירושלים לקינות ט באב בהר ציון, אני מניח שתעשה את שבת "חזון" כאן, על כן בקשתי שתבוא בשבת בבוקר ל"היכל שלמה" לתפילה ולעלייה לתורה של חתני, משם נעלה ל"קידוש" לבית המחותנים שלי.

את כולכם אני מקווה לראות בחתונה ב"גני יהודה"¹

בברכה

אלדד

* * *

88. אל: שמואל יוסף עגנון

"שליחם של כל דורות היוצרים בישראל ויהודה"

הסופר שמואל יוסף עגנון (1887-1970) זכה בפרס הנובל לספרות לשנת 1966, יחד עם המשוררת היהודית-גרמנית נלי זקס. עגנון עמד לצאת לשטוקהולם לקבל את הפרס ולשאת את הנאום המסורתי בחודש דצמבר. במכתב זה מבקש אלדד מעגנון לזכור שהוא מייצג דורות של יוצרים יהודיים ולעמוד בפני גדולי העולם כאיש ירושלים הכותב בלשון הקודש החיה.² ואכן, בנאומו דיבר עגנון עברית, בהציגו את עצמו כמי שרק החרבת ירושלים עלי ידי הרומאים והגליית היהודים ממנה, מנעו ממנו להיוולד בה. בהמשך הזכיר עגנון את הערגה לבית המקדש, את השמדת היהודים בשואה, את ספרי הקודש והיוצרים היהודים לאורך הדורות, ואת הבטחת הארץ לבני ישראל.

ירושלים עיה"ק

ט בחשוון תשכ"ז [23 באוקטובר 1966], יום א' לפרשת "הנה נתתי אלף כסף לאחיר, הנה הוא לך כסות עיניים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת"³

1 נעמה, בתו של אלדד, התחתנה אור לט"ו באב (12 באוגוסט 1965).

2 המכתב נמצא בספרייה הלאומית, ארכיון עגנון, Arc 4 1270, 5.1988.

3 בראשית כ:טז, פרשת "וירא".

לכ' מכובדי ר' שמואל יוסף עגנון שיחי'
לרגל קבלת פרס נובל

אף על פי כן שספק גדול אצלי אם תגיע לכדי קריאת המכתבים הרבים בכלל ומכתב זה בפרט, אגיד מלים מעטות אשר בלבכי ליום שמחתך והנאתך – יום שמחתנו והנאתנו. דברי יוצאים מאותו שורש שבזכותו לא נתעלית בעיני אף "כי הוא זה" בעקבות הפרס הגדול. לא במליצה אלא בפשטות הוא אצלי: פרס הנובל הוא שנתעלה בעיני, אם כי ידועים לי וודאי ידועים גם לך, כל המניעים הנפשיים והמצפוניים שהניעו את הגויים ההם להעניק פרס לאחד מגדולי סופרי ישראל (ולמען הדיוק והכנות: לאחד משני גדולי סופרי ישראל שבימינו, שניים המה ולא עוד, אשר יצירתם תבלה את התקופה והם ייכנסו לכתב בית ישראל, הלא הם עגנון ואורי צבי גרינברג). אין ספק כי טוב הדבר וצפונות עמו אפשרויות של ברכה כאשר מעיינותיך יפוצו חוצה במלוא מובן המלה, ואף על פי כן ודוקא משום כך נראה לי ובמטותא ממך ומכבודך הרם באמת, אל תכעס על העזתי זו שיש בה משום השאת עצה – נראה לי שאותו מעמד גדול של קבלת הפרס עצמו חייב להיות מנוצל על ירך בבחינת שליחם של כל דורות היוצרים בישראל ויהודה, שעד היום רק מעטים מבין היוצרים שבגויים הגיעו למעלה קרובה להם. בלשון אחרת: גדולת-רוח זו, עוצמת ויפי תרבות זו של העם היהודי, שאתה נותן להם ביטוי בספריך, חייבים גם למצוא את ביטויים הקצר והברור והגאה בדברים אשר תשמיע באזני הגויים ובמעמד זה באזני אנשי-רוח שבגויים. לא כסופר בין סופרים, לא כנושא פרס נובל נוסף, כי אם כאיש ירושלים הכותב בלשון הקודש החיה, לשונו של עם חי בגופו ובארצו ובדמו ואשר יצירתו לא פסקה בה מאז מתן תורה, כדי להוציא מדעתם ומרצונם של גויים רבים עלינו.

אני חוזר ומבקש ממך לסלוח לי באמת על חוצפתי זו לחוות דעה, אבל שעת כושר זו ומעמד זה חורגים מגדר הרגשות האישיים. אני מעדיף ליטול על שכמי את זעמך מאשר להתהלך חלילה עם זעם וצער בלב, אם חלילה לא תוכלת באותה שעה בה תעמוד בפני נותני הפרס, כיאות למי שמייצג גם את רוחם של אברהם אבינו ודוד מלכנו ורשב"ג משוררנו והבעש"ט נשמתנו וכו' וכו' לאין ספור, ללא שמץ של צורך בהתבטלות בפני כל גדולי עולם. עליהם לשמוע ולהרגיש זאת: זו זכות וזה כבוד להם להעניק לך וליוצר עברי ירושלמי, פרס זה.

בהוקרה
ישראל אלדד

* * *

89. אל: אצ"ג ועליזה גרינברג

ח' בטבת תשכ"ז [21 בדצמבר 1966]

לעליזה ולאורי צבי – שלום

אני בא לברכם כי הייתי לסבא, לנעמה נולד בשבת ד' בטבת בן וברצון הוריו יקרא שמו בישראל אמיר. בברית יכנס בשבת פר' ויחי בשעה 12 בצהריים בבה"כנ יד תמר, רח' האר"י 5 (פינת רח' עזה), אם תזדמנו בירושלים בשבת, אשמח לראותכם שם.

בברכה

אלדד

* * *

90. אל: אצ"ג

אלדד אהב לכתוב שירה. הוא לא הרבה לפרסם את שכתב, ובמיוחד לא בשמו. למרות זאת, אחדים משיריו וגם מתרגומיו לשירי אחרים – כדוגמת המשוררת היהודית-גרמנית אלזה לסקר-שילר – פורסמו ב"סולם". למכתב זה צורפה טיוטה בת כ-30 עמודים, תרגום לשירו של אצ"ג, "אין מלכות פון צלם" (במלכות הצלב). תרגום זה לא פורסם.¹

ו' בתמוז תשכ"ז [14 ביולי 1967]

לאורי – שלום.

זה שהעליתי (ואולי נכון יותר לאמר: הורדתי). אני עצמי מסופק ביותר אם זה יהיה לך לתועלת. קטונתי. וגם אם תוכל להיעזר בביטויים ספורים שנקרו לפני – והיה זה שכרי על הכבוד. אני רק מקווה שלפחות בכך לא אגרום לך צער ורוגז, שהרי לא יכולת מלכתחלה לצפות ממני שאצליח לתרגם שירה בכלל ושירתך בפרט.

חשבתי שאספיק להביא לך אישית, אך השבת נכנסת ואני בתל-אביב.

בברכה לכולכם

אלדד

* * *

1 בארכיון של אצ"ג נמצאת טיוטה נוספת, מודפסת, שרשום עליה שהיא אולי של אלדד. השיר "במלכות הצלב" הופיע בעברית רק בשנת 1979, בתרגום של בנימין הרשב ("סימן קריאה" 9. השיר פורסם שוב כספר בהוצאת בית מורשת אצ"ג, 2006).

91. אל: שמואל יוסף עגנון

"כעס שאדם גדול כועס על פלוני הקטן ממנו, מעשה חסד הוא!"
 בשנת 1967 נוסדה התנועה למען ארץ ישראל השלמה, שאגדה בתוכה אישים מכל זרמי הפוליטיקה והתרבות הישראלית, ובעיקר אנשי הגות וספר מהשמאל. בין המייסדים והמשתתפים: חיים הזז, נתן אלתרמן, משה שמיר, איסר הראל, ש"י עגנון ואלדד. עגנון, שלא סלח לאלדד על שבעבר ביקר בחריפות את יחסו לגרמניה בכלל ואת החלטתו לארח את הסופר הגרמני גונתר גראס בפרט, סירב להשתתף בעצרת התנועה יחד עם אלדד. במכתב הנוכחי מבקש אלדד מעגנון ש"יעביר על מידת חמתו" למען ה"עניין הגדול והקדוש", ולא – יוותר אלדד על השתתפותו שלו, למען השתתפותו של עגנון.¹

ר"ח כסלו יום א' לפרשת התיישים העקודים והטלואים² [3 בדצמבר 1967]

לכ' ר' שמואל יוסף עגנון שלום.

הרגע הודיעני ידידי מר יהושע טן-פיי שכב' ממאן להופיע בעצרת התנועה למען ארץ ישראל השלמה בגללי, אין כב' מוכן להופיע אתי (ואני רק אחד מתריסר המופיעים) מפני אותו מאמר בו תקפתי את כב' בקשר לביקור גונתר גראס.

מחובתי להורות בכך, שרגש ראשון שהרגשתי היה דוקא של הנאה מכך שכב' מחשיב את כתיבתי עד כדי כך שלא ישכח פגיעה שפגעתי בו, עד כדי כך שבגללה הוא מסרב להופיע בעניין שהוא לדעת כולנו חשוב וקדוש. האם לא קטונתי מהחסד הזה, שהרי גם כעס שאדם גדול כועס על פלוני הקטן ממנו, מעשה חסד הוא!

אלא שהנאה אישית, יצרית, קטנונית זו, תגובה ספונטאנית היתה, ואחריה באו רגש ומחשבת הצער, כפול ומכופל ומשולש.

בכוונה תחילה איני נוטל לידי את המאמר ההוא לשם בדיקה נוספת מה טיב

1 על היחס של אנשי התנועה לאלדד ותחושותיו של אלדד, ראה ייבין, "סמבטיון", ע' 278-283, שם מצוטט חלק ממכתב זה, המתוארך בטעות כ"ח בכסלו ללא ציון שנה. אלדד תקף את עגנון בשנת 1964 כאשר יצירותיו הושמעו ברדיו המבורג, ושוב בשנת 1967 כשלאחר זכייתו בפרס הנובל אירח אצלו את גראס. על פרשיות אלו, ראו ייבין, "סמבטיון", ע' 261. לא ברור איך התייחס עגנון למכתב הנוכחי של אלדד. אפשר לציין שכעבור כשבועיים נערכה עצרת עם בירושלים, וברשימת הנואמים שפורסמה בעיתונות הופיע שמו של אלדד ולא שמו של עגנון. גם בחודש פברואר 1968 נערכה עצרת בתל אביב שבו נאם אלדד ולא עגנון.

2 בראשית ל:לה, פרשת "ויצא".

ומה כוּבַד החטא שחטאתי ומה דעתי היום על כך, אני מעדיף להניח שכתבתי בתום לב ובחוסם לב ולא נתכוונתי סתם לקנטר, שהרי אין לי שום סיבה אישית לכך ביחס לכב'. יתר על כן, רבים מדי נהגו ונוהגים בעניין שמדובר בו שלא כהוגן (מר אלתרמן¹ נגע גם הוא השבוע בנושא זה של "יחסי תרבויות" עם גרמניה, של הצגת "טוביה החולב" בגרמניה), ואם מצאתי לנחוץ להזכיר את כב' דוקא הרי זה רק בגלל מידת ההחשבה שאני מחשיב כל דבר וכל צעד שאדם ככב' עושהו, משקלו בדעת הקהל העולמית, או אם לדבר גם במימד אחר, לשון אחרת: בכפות המאזניים של מעלה. והכל לפי עניות דעתי כמובן. אך כאמור, איני נוטל מאמר זה לידי לשם בדיקה. אני מניח כדעת כב': היה זה מאמר פוגע. ובכן?

כב' ר' שמואל יוסף עגנון! אילו באתי אני הקטן לבדוק כל מה שכתבו וטפלו עלי ועל חברי למלחמה, מלחמת קודש עם דם וגרדום, מרבית האנשים שאני יושב עמם היום באותו ועד ציבורי למען ארץ ישראל השלמה, לא הייתי מגזים אילו אמרתי: כל מה שפגעתי בכב' הוא כאין וכאפס כנגד כל מה שנכתב ונאמר עלי (ולפעמים גם נעשה ברדידות ממש). אלא שהעניין בו אנו עושים, כה חשוב בעיני, כה גורלי לגבי עתידנו, שמחקתי הכל מלב זכרוני ומזיכרון לבי: בטל ומבוטל. עם אויבי בנפש אני מוכן לשבת למען העניין הזה, והרי לא יעלה על דעת כב' שאני חלילה אויבך בנפש, למה אם כן יהיה הוא לי אויב בנפש ולא יעביר על מידת חמתו עלי למען העניין הגדול ההוא, האם אין העניין גדול יותר בעיניו מכדי החשבת חלקי בו? ואני הוא שהצעתי לחברי בוועד להזמין את כב' לנשיאות הכבוד, ואם ירצה לאמר דברים – מה טוב. ולא שכחתי מה שכתבתי, כדרכם של אנשי מלחמה כמוני, שיש עמם טענות באשר יש חילוקי דעות ונטיות. ובכן?

ובכן, כב' ר' שמואל יוסף עגנון: גם אם לכבודי הוא שאדוני אינו סולח לי מה שכתבתי עליו, אין הדבר לכבודך, ומכל שכן שאין הוא ראוי שיפגע בעניין הגדול והקדוש שבו מדובר.

ואם כב' יעמוד על כך: אני מוכן ומזומן לוותר על השתתפותי בעצרת.

ממני הק' מעריצו ובשל-כך מוכיחו ממיטב הכוונה

אלדד²

* * *

1 נתן אלתרמן (1910-1970), משורר בעל השפעה רבה על הספרות הישראלית ועל השיח הציבורי בארץ. במשך עשרות שנים כתב טור בעיתונים "דבר" ו"הארץ".

2 הספרייה הלאומית, ארכיון עגנון, 5.1988, Arc 4 1270.

המכתב מתורגם מאידיש.

13.1.68

אני היקרה¹

זה זמן רב שלא כתבתי. אצלי עכשו high season ב lectures². לא רק למען הפרנסה, אלא גם בבעיות הפוליטיות החשובות מאוד שלפניהן אנחנו עומדים היום. היהודים נתנו את מיטב דמם למען המהפכה הקומוניסטית. עשרות אלפים מהילדים היהודיים הטובים ביותר נפלו על הבריקאדות וישבו שנים רבות בבתי הסוהר בגלל הקומוניזם. כיום עושה הקומוניזם יד אחת עם שונאינו הגדולים ביותר, למשל נאצר.³ ב-"פרבדה" מיום חג ה-50 שנה למהפכה כתבו נגד לייב טרוצקי שהוא היה "יודאש"⁴. הדם הגויי הרע התעורר.

ברדיו מוסקבה הזכירו בשבוע שעבר את שמי (שייב דווקא, לא אלדר), שאני הפאשיסט המפורסם שעומד בראש התנועה "למען ישראל הגדולה"⁵, שלא להחזיר אפילו חתיכה קטנה מהאדמה לערבים. עבורי זאת מחמאה. וכך אני עסוק יום ולילה, ונוסע הרבה. גם אשתי עובדת קשה, ואפילו בני אריה עובד הרבה. בעוד חצי שנה הוא מתגייס לצבא, תודה לאל לא לוויטנאם,⁶

1 אני שייב, אחות אביו של אלדר. הסבתא של אלדר היגרה לארה"ב עם אני וחמישה ילדים נוספים ב-1905. ראו ייבין, "סמבטיון", ע' 12-13.

2 עונת השיא להרצאות.

3 גמאל עבד אל נאצר (1918-1970), מנהיג המרד הצבאי נגד מלך מצרים פארוק. לאחר מכן הדיח את הנשיא נגיב והפך לשליט מצרים. ניסה לאחד את הערבים (פאן ערביות), איחד את מצרים עם סוריה, סייע בהקמת אש"ף, וליכה את העוינות הערבית לישראל עד מותו. כמו כן, קירב את מצרים לברית המועצות. הלאמת תעלת סואץ ב-1956 הביאה למלחמת סיני ("מבצע קדש"). חסימת מיצרי טיראן בפני ישראלים, יחד עם הכנסת הצבא המצרי למדבר סיני וסילוק האו"ם משם, הביאו למלחמת ששת הימים. לאחר מלחמה זו פתח במלחמת ההתשה.

4 "פרבדה", העיתון הרשמי של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות; ליאון טרוצקי (1879-1940), מחשובי המהפכנים הסובייטיים ומקים הצבא האדום. נרצח על ידי סוכנים סובייטים שרדפו אותו למקום גלותו במקסיקו. שמו המקורי של טרוצקי, היהודי, היה ברונשטיין; "יודאש" – יהודה איש קריות שבגד בישו. הכוונה לבוגד.

5 הכוונה היא לתנועה למען ארץ ישראל השלמה.

6 באותן השנים התנהלה מלחמת ווייטנאם. צפון ווייטנאם הקומוניסטית לחמה בדרום ווייטנאם כדי לכבושה. ברית המועצות וסין תמכו בצפון, בעוד שארצות הברית לחמה לצד הדרום. שלושה חצי מיליון אנשים נהרגו במלחמה, רובם אזרחים, וביניהם 58 אלף חיילי ארה"ב. כאשר ארה"ב יצאה מהדרום הוא נכבש על ידי כוחות הצפון אשר טבחו באזרחים שם והשליטו עליהם שלטון קומוניסטי אכזרי במשך שנים.

למען כוחות זרים, אלא לצבא היהודי, הגדול משלנו למען האדמה שלנו, למען ילדי ילדינו.

בתי נעמה עזבה את ירושלים, היא בנתניה (80 מייל מכאן). בעלה עובד שם כמהנדס.

ביקרתי אצל הצ'רנים בחיפה. הם מקווים להסתדר מהר. צרות לא חסרות גם כאן, אבל בלי צרות רק ב-"עולם הבא", ומי יודע? למהר לא כדאי. לא מפסידים שום דבר.¹

אז תהי לי בריאה וחזקה. דרישת שלום לכל ילדיך. הם מביישים קצת את משפחתי בזה שהם לא באים, לפחות להעיף מבט. אני ארשה להם לנסוע בחזרה. אומרים שחלק מהאמריקאים מרחמים על הערבים. אני מוכר מיליון ערבים כולו, זול כמו בורשט. הם יכולים להיות כפרה על כל נכדיך. רוצחים הם ותו לא.

בינתיים הנשיא שלך הוא חברנו הטוב ביותר. תני לו שימשיך להיות נשיא. שלך ישראל האוהב.²

* * *

93. אל: עורך עיתון "דבר"

במכתב הנוכחי מנהל אלדד ויכוח עם גולדה מאיר³ בנושא גירוש ערבים. המכתב פורסם ב"דבר" ב-17 בנובמבר 1968.

ב"דבר" מיום 21 בחשון, בכתבה על מפגש הנהגת "העבודה", מסופר, שגולדה מאיר, בין שאר הדברים שאמרה ביחס אלי, אמרה גם שאני מציע "לגרש את הערבים מן הארץ וזוהי גישה אנטי-יהודית ואנטי-ציונית".
הרשו לי להעיר הערות מספר לכך:

אילו היה אמת הדבר שזו הצעתי, עדיין חייב הייתי לשאול מפי ג. מאיר שתי שאלות: א) האם גם דעתי ודעת ה"פורשים" כולם, שהבריטים היו פה שלטון זר וצריך לגרש אותם, היתה רעיון אנטי-ציוני ואנטי-יהודי, וזה היה הבסיס ל"סיוון"? לא הייתי מעלה את הענין אלמלא זאת שג. מאיר גם דיברה על "הפורשים" ועל התהום לגבי הפורשים שהמאבק עמם היה "מוסרי בעיקרו".

1 כלומר נגיע בכל אופן.

2 תודתנו נתונה לגב' סופי פולק ולפרופ' יחיאל שיינטוך על התרגום.

3 גולדה מאיר (1898-1978), שרת החוץ עד התפטרותה מסיבות בריאותיות ב-1966. לאחר זמן לא רב הייתה למזכ"לית מפא"י. ב-1969 נבחרה לראש הממשלה.

ב) האם גם אנטי-יהודית ואנטי-ציונית היתה הצעתו של חיים ארלוזורוב ז"ל, במכתב הידוע לוייצמן, לשלוט שלטון דיקטטורי של מיעוט יהודים ברוב הערבי בכל הארץ, עד שנהיה בה רוב (ויש לזה השלכות, כמובן, לטיעונה של ג. מאיר לבעיית שלמות הארץ היום).

אלא שעצם ההאשמה אין לה שום יסוד. בוויכוח עם ח"כ זועבי בהנחייתה של חנה זמר – שלדעתי חייבת להעמיד את הדברים על נכונותם – אמרתי במפורש שאני מייעץ לערבים להגר מהארץ למדינות של שלטון ערבי בדיוק כמו שאני מייעץ ליהודים שבארצות-הרווחה לעלות לארץ לחיות במדינה ישראל. הציונות שלי היא הבסיס המדיני והמוסרי לעצתי זו. והוספתי והדגשתי שהערבים שלא ירצו בכך, ייהנו מכל הזכויות, כפי שנהנו ערביי ישראל עד כה. אשמח מאוד אם גולדה מאיר תתנצל על שיחסה לי דברים שלא אמרתיים.
ד"ר ישראל אלדר

תשובתה של גולדה מאיר פורסמה ליד מכתבו של אלדר. מאיר השיבה שהיא לא הסתמכה על נאומו של אלדר אלא על רעיון עמו שפורסם ב"מעריב" באוקטובר, והיא תמחה למה אלדר לא הבהיר את עצמו מאז. בנוסף, כתבה, ארלוזורוב לא ביקש דיקטטורה אלא תקופת מעבר שבה ישלוט המיעוט. היא קבעה שלמרות התביעות שלנו מיהודי העולם לעלות, אנשים בחו"ל שהציעו להעביר יהודים לארץ, לא נחשבו לאוהדי ישראל.

* * *

94. אל: אצ"ג

ירושלים כ"ב בתמוז תשכ"ט [8 ביולי 1969]

לאורי צבי ועליזה –
ברוכים השבים!

אני מקווה שהרבייתם ליהנות. כאן לא כתבו כלום על שהותכם שם.¹ סימן טוב לכך שנהניתם. במקום להיראות – ראיתם.

בברכה
אלדר

* * *

1 אצ"ג ואשתו חזרו מביקור בארה"ב.

95. אל: אריה אלדד

”גבולנו הורחב לפי שעה בטרם הורחבו הלבבות”

מועד הבחירות לכנסת ב-1969 נקבע לחודש אוקטובר. אלדד בדק את האפשרות לרוץ ברשימה המתבססת על התנועה למען ארץ ישראל השלמה, אולם חבריו לתנועה בחרו שלא לרוץ ולפיכך החליט לרוץ לבד. הוא נאם במקומות רבים בארץ והופיע בתקשורת. המכתב הנוכחי לבנו אריה, שעשה באותה עת טירונות במחנה חורון שלייד שכם, עומד בסימן ההכנות לבחירות.¹

יום ד לפרשת ”כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב עם רב ממך וגו.”²
[13 באוגוסט 1969]

לאריה – שלום

מכיוון שכתבת לנו שיש לכם ביכ”נ ותפילה, אני ממליץ על פרשת השבוע הבאה (אם מכתב זה יגיעך עד שבת) פרשת שופטים. הבנתי ממכתבך שההשבעה היתה ממש פרשת ראה, בה מדובר על הר גריזים והר עיבל כברירה בין ברכה וקללה.³ והעיקר: הברירה בידינו. אילו היה לך שם ”הגיונות מקרא” הייתי ממליץ – ברוב ענווה – שפשוט תקרא באזני ”החברה” קטעים מהספר לפרשיות ספר דברים. ספר זה כולו עומד בסימן ”לכשירחיב”,⁴ לא רק את הגבולות כי אם גם את הלבבות. גבולנו הורחב לפי שעה בטרם הורחבו הלבבות להבין ועל כן אין לי מנוח ממיכל, למשל, השואלת: עד מתי? הלא הובטח! עכשו הכל-בכל-מכל-כל עסוקים בבעיית פילוג כן או לא, ומי יש לו ראש ולב וזמן להתנחלות, אף על פי שאם יהיה פילוג, ודאי ישתמשו בעניין ההתנחלות כאחד הגורמים. מכל מקום לדעתי הפילוג שם – טוב ליהודים.⁵

1 למידע נוסף על השתתפותו של אלדד בבחירות, ראו חרותי, ”אמת אחת ולא שתיים”, ע’ 304-305.

2 דברים כ:א, פרשת ”שופטים”.

3 דברים יא:כו-כט, וכן ההמשך.

4 ”כי ירחיב ה’ אלהיך את גבולך...”, דברים יב:כ; ”ואם ירחיב ה’ אלהיך את גבולך...”, דברים יט:ח.

5 חברי מפלגת רפ”י דנו באותם הימים בפרישה אפשרית מהשותפות עם מפא”י ואחדות העבודה-פועלי ציון במסגרת ”מפלגת העבודה”, שקמה כשנה קודם. חברי רפ”י שתמכו בפילוג תלו את תקוותיהם בחברם, שר הביטחון משה דיין (1915-1981). כאשר דיין הודיע (ראו את המכתב הבא) שלא יעזוב את ”העבודה” ואינו מוכן לעמוד בראש מפלגה חדשה, דחתה רפ”י את רעיון הפילוג. בין יתר הנושאים שעליהם נסב הדיון היו ההתנחלויות. דיין דרש ”להקים התנחלויות והיאחזויות אזוריות וצבאיות, עירוניות

היום אנו מתכנסים בבית יאיר. אינני מניח שטיפול הכרעה סופית, בין היתר גם בגלל אותו פילוג העלול ליפול תוך חמשה-ששה ימים. אם יהיה – אין טעם ללכת. אם לא יש כמעט הכרח ללכת, אם כי הכלים פגומים כל כך. קיבלתי מצה"ל – אגף החינוך – טופס, שאני נמצא ברשימת המרצים ושפרט על מה אני מוכן להרצות. טוב ויפה. אני כבר ממלא ושולח זאת בפעם השלישית...

אמא כבר תוכל לספר לנכדיה ולניניה על האינטואיציה האימהית שהיתה לה בנסיעה באישון לילה הביתה לראות אותך. האמת היא שקצת סייעתי לאינטואיציה זאת כי ידעתי שלא תוכל לישון ותהיה מעוצבנת על שלא נסעה, בייחוד לאחר היודע לה המעשה.

אני מקווה שהתקלה לא הפילה רוחך יתר-על-המידה. אתה מכיר את הפילוסופיה שלי על קצת כשלונות שהם בריאים, בייחוד שהאברים נשארים בריאים, אך הרוח הבריאה חשובה מכל.

בנו של ידידי הידוע לך, שנפצע ונמצא בתל-השומר, דואג – כדבר אביו – לא לפנים [...] נטפל בהם, כי אם לכך, שמא לא יחזירו אותו לצנחנים שלו. החופש שלנו היה בסדר גמור – אם אמא הספיקה לספר לך. אמא נהנתה מהשחייה, בעיקר על רקע אי-השחייה שלי. אני כבר מקרה אבוד לזה. אני מרגיש עצמי כמו דג במים – על היבשה. אבל לטבול – נעים. החוף ליד הילטון סודר יפה מאוד. חבל שבשר האנשים מכער אותו (לא של כולם-?) ערב הראיונות בשרתון עבר גם הוא בסדר.² מיקוניס היה ממש בלתי-נעים בחנופה לקהל בלהט הציוני והפטריוטי שלו. לכבודי הוא תקף את... נתן ילין מור, ו"המשורר" הפסיכופט ייבי עלה על הבמה והגן עליו. שמואל שי – כתמיד – גילה יחס מצויין אלי ורק זאת שלמרות בקשתי להישאל על עניינים רחוקים לכאורה, כגון הירח, שב והוציא ממני את דעותנו כבעיית הערבים, השטחים וכו'. הקהל היה מצויין, משמע היה לצדי... מה זה שווה לקלפי – מי יודע?³ כוח ארגוני טוב ייתכן והיה קוצר הצלחות אלה, אך שמו של כוח זה איננו יעקב.

וכפריות, בכל השטחים שצוינו במסגרת התורה שבעל פה: רמת הגולן, רצועת עזה, שארם א-שייך והרצועה המקשרת אותה לישראל, ומרחב שלמה".

- 1 מספר מלים לא ברורות.
- 2 ביום שישי השתתפו אלדר וח"כ שמואל מיקוניס (המפלגה הקומוניסטית הישראלית – מק"י), יחד עם אנשי פוליטיקה ואמנים נוספים, במפגש פומבי במלון שרתון.
- 3 הבחירות התקיימו ב-28 באוקטובר 1969. הרשימה "למען ארץ ישראל" (ססימנה הייתה "כן"), שבראשה עמד אלדר, זכתה ב-7,591 קולות או 0.6 אחוז מהקולות הכשרים, ולא עברה את אחוז החסימה, שעמד על אחוז אחד.

מהעתונות: היום מסופר שגולדה דברה אתמול בחיפה וסיפרה איך ב.ג. שלח אותה ב 1948 לחיפה לשכנע את הערבים שיישארו ולא יברחו. "למרבית הצער" כך אמרה "הם שלא שעו לדברינו וברחו".¹ לצערי אינני יכול להשתתף בצערה. לעומת זאת אני יכול "לנחם" אותה שערביי שכם וחברון כבר שמעו בקולה ו"ששון ושמחה" עליה ועל כולנו.

איסר הראל – היוצא ברשימת רפ"י – התחיל לדבר. סיפר למה האזין לשיחות הטלפוניות של מאיר יערי: כי אנשי מפ"ם אספו ידיעות סודיות בטחוניות...² זה בסדר גמור, ואינני מתכוונן לשאול אותו למה האזין לשיחות שלי. אין לי עניין במאבק "עקרוני" נגד האזנות.

אחרי שבת אכתוב שנית. שלום לך, לרגלך ולכל אשר עמך שם. אבא.

* * *

96. אל: אריה אלדד

אלדד מספר לבנו על ההתרחשויות הפוליטיות שישפיעו על ההחלטה שלו ושל חבריו אם לרוץ לכנסת ברשימה עצמאית. בין היתר הוא מספר על הפילוג האפשרי ברפ"י ועל הבעיות שיעמדו בפניו אם יחליט לרוץ.

יום ד' ו' באלול [20 באוגוסט 1969]

לאריה – שלום.

היום נתקבל מכתבך ממוצאי שבת, אלמלא שני הטיילפונים בהם ד"ש ממך, אמא כבר היתה דואגת בקול. כך – דאגה רק – בשקט. מה טוב שלספס³ לא העלה בדעתו לכרות את תעלת סואץ דרך הרי הברכה והקללה. (אני מקווה

1 רה"מ גולדה מאיר (ראו גם מכתבו של אלדד אל מערכת "דבר", 17 בנובמבר 1968, לעיל) סיפרה אז שאנשי ההגנה מרדכי מקלף ומשה כרמל, וכן ראש העיר דאז שבתאי לוי, התלוו אליה לפגישות בנמל עם הערבים. חלק מהערבים עמה שוחחה השיבו לה, שאינם בורחים מפני פגיעה אפשרית על ידי יהודים, אלא משום שמטוסים ערביים אמורים להפציץ את העיר, ולאחר מכן יוכלו לשוב.

2 איסר הראל (1912-2003), ראש הש"ב הראשון, ראש המוסד השני וממונה על שירותי הביטחון בישראל עד שנת 1963, הורה לעקוב אחרי מפלגות שונות ובין היתר הטמין מכשירי האזנה במשרדי מפ"ם בשל חששו מקו המדיניות הפרו-סובייטי שלה; מאיר יערי (1897-1987), מנהיג השומר הצעיר, מזכיר הקיבוץ הארצי, חבר הוועד הפועל של ההסתדרות, מזכ"ל מפ"ם וחבר כנסת.

3 פרדיננד לספס (1805-1894), מהנדס צרפתי שיזם את כריית תעלת סואץ וגם ניהל את עבודת הכרייה בין השנים 1859-1869.

שהעין החדה ביותר של האויב לא תחדור מבעד ללשון רמזים כבדה זו, כדי לגלות את מקום שבתך או לכתך או ריצתך או צליעתך, הלא הוא המקום שאליו הגיע יעקב שלם לאחר שהיה תחילה צולע).¹

זה המכתב השני שאני כותב, אילו ידעתי שנפשכם יוצאת למכתבים, הייתי מרבה לכתוב. אמא תשלח עוד היום חבילה, אני מקווה – גם סוללה.

אתמול זימנתי בת"א ישיבת חירום של מועצת החוגים להכריע סופית בעניין הבחירות, לאחר שמשה דיין לצערם של רבים וגם לצערי "חזר הביתה".² כפי שסיפר לי צבי שילוח זה למורת רוחם של רוב חברי רפ"י שעד הרגע האחרון היו בטוחים בפילוג. שילוח טוען שיש מאוכזבים לאין ספור וחובה עלי "ללכת" או "לרוץ" בלשון האמריקאים.³

אף-על-פי-כן הכרעתי אתמול לשלילה. משלשת התנאים שהעמדתי לפני ארבעה חדשים: מפה פוליטית של הבחירות, כסף וכוח ארגוני, הכריע לשלילה הסעיף השלישי, כלומר לא הכוח הארגוני אלא אזלת הכוח הארגוני. המפה היא טובה, גם קצת כסף אפשר היה להשיג. אך הבטלנות הארגונית של יעקב מוציאה אותי מן הכלים. אילו עמנואל הנגבי⁴ היה יכול להשתחרר לשניים-שלושה חדשים, היה טוב, אבל אין אף איש שיכול להתפנות כולו למלאכה זו, ולכך דרושים יותר מאחד. גם אנשים שתחילה צידדו ברעיון כמו זאביק ואחרים, חדלו להאמין ביכולתנו לעמוד בג'ונגל, ליתר דיוק לרוץ בג'ונגל זה, כי לעמוד דוקא עמדנו כל הזמן יפה, כלומר לא זזנו.

יעקב טוען שלא צריך גם כסף, גם לא אנשים. פשוט נשלח מכתבים לכל חתומי העתון, אני אופיע ברדיו ובטלביזיה וכמעט דיננו. העיקר שיישמע דברנו.

1 ההרים שמהם ניתנו הברכות והקללות לכני ישראל נמצאים ליד שכם: "והיה כי יביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל" (דברים יא:כט), שם שהה אריה בהיותו בטירונות. גם יעקב אבינו הגיע למקום, לאחר מאבקו עם המלאך שבו נפצע ברגלו: "ויבא יעקב שלם עיר שכם" (בראשית לג:יח).

2 ראו הערה למכתב לאריה, 13 באוגוסט 1969.

3 צבי שילוח (1911-2000), עורך "הדואר" בשנים 1949-1955, חבר מפא"י משנות השלושים, חבר מרכז המפלגה בשנות החמישים, מראשוני רפ"י וחבר המזכירות שלה, ממקימי התנועה למען ארץ ישראל השלמה ועורך ביטאונה "זאת הארץ". לאחר מכן הצטרף שילוח לליכוד, ממנו פרש עם מקימי תנועת "התחיה".

4 עמנואל הנגבי (1917-1975), חבר לח"י, נעצר והוחזק בלטרון, שם השתתף בכריית מנהרה לבריחה. הנגבי הקדים את בריחתו כדי ללחוץ על האחראים בלח"י לאשר את הבריחה המתוכננת של עשרים עצורים נוספים, אשר התבצעה לבסוף בלילה שבין 31 באוקטובר ל-1 בנובמבר 1943.

לזה לא הסכמתי. דוקא מכיוון שיש מקום ואפשר להצליח אם מגיעים. אך כדי להגיע דרושים כלים, לפחות עשרה אנשים המסוגלים להופיע בנאומים והרצאות גדולים ומצומצמים.

כרגע אינני רואה רק את עצמי ואת עמנואל כן (באדיאן מתנגד כל הזמן להליכה).¹ בדרך זו אפשר להגיע לשלשת אלפים, מכסימום חמשת אלפים קול, וזה יעלה לי כבריאות כי אצטרך להיקרע לגזרים כיחיד במערכה.

עם יעקב נשאר רק צ'רטוק² כמובן, שזה בשבילו מעין ספורט ועוד שניים שלשה מקרב באי בית יאיר, טובים, נאמנים, אך ילדים סוף-סוף, לא בעלי יכולת הופעה וייצוג כשלהו.

נפגשתי גם עם מיכאל.³ הוא – כמרבית אנשינו הוותיקים – אומר שהיה מצויין אילו הייתי בכנסת אך אינם רואים שאנו יכולים להספיק עוד היום להכין את המכונה הדרושה לכך, ושוב: באין אנשים היכולים להתפנות כליל לעבודה מפרכת ושחורה זו.

ובצער אמיתי אני אומר "חבל". אף פעם לא היה לי חשק זה כמו הפעם. אם עד כה היתה תהום רבה בין השקפותינו ובין ה"מציאות", הרי המציאות ערכה את הקפיצה הגדולה מעל לתהום זו והקרבנות הנופלים יום-יום ממשיכים למלא את התהום ולהוות את הגשר היקר. גם לא רחוק היום בו יהיה ברור לכל שבשתי החזיתות העיקריות שלנו: יהדות רוסיה וערביי ארץ ישראל, בשתייהן צפויות ומחייבות דרכים מהפכניות. פּינּוּי משם ומפה. ואין זה עניין "למחשבת מלכות ישראל"⁴ כי אם למעשה. על כן היום גם הכנסת היא במה, והיא גם גשר לבמות ועשיות אחרות פרט לכתיבה בה עסקנו (ה"נו" הזה הוא לתפארת המליצה והענווה) עד כה.

אך מה לעשות? לא הצלחנו עד היום בהקמת הכלים הארגוניים. זה הר עיבל שלנו. גם יעקב איננו אשם, זה המירב והמיטב שלנו.

את "חירות" כמעט ואין שומעים. כאילו לא היו קיימים. אולי ראית בעתון צילום של מיסדר בית"ר מול כיפת הסלע? היו צילומים וכתבות בג'רוזלם פוסט

1 כ"ץ (ראו מכתב לבתיה, 17 באוקטובר 1944), עיתונאי ב"המשקיף", "הבוקר" ו"חרות", שבימי המחתרת כתב עבור העיתון של לח"י, ולאחר מכן עבור "סולם"; זאב וילי בדיאן (1925-1997), חבר לח"י, פעל במחלקות המודיעין וההסברה, איש קשר עם עיתונאים. בדיאן גם ניסח כרוזים מחתרתיים ויזם שידורים באנגלית כדי להשפיע פסיכולוגית על הבריטים. לאחר קום המדינה היה שותף לאלדר בהוצאת "סולם". בשנות החמישים נעצר כחשוד בחברות ב"מחתרת" מלכות ישראל. היה נשוי לחברת לח"י יפה דרומי.

2 עו"ד אריה צ'רטוק.

3 יצחק שמיר, שכינויו המחתרתי היה "מיכאל".

4 כסיסמת הירחון "סולם", בעריכתו של אלדר.

וידיעות אחרונות ויהיו ב"היום" ליום ששי הקרוב. זו אותה קבוצה של בית"רים מצרפת שנפגשתי אתם. יעצתי להם איך לעשות זאת וסידרתי דברים אחדים. הם עלו בשערים אחדים בנפרד ונפגשו שם, היו במדים, עמדו על המדרגות שבמרכז, שרו שירי בית"ר, הימנון, שתי גדות, פרקי תהלים. הערבים לא העיזו לגשת אליהם. הם שאלו אותי בפגישה אחר כך אם לא יזרקו אותם... מבית"ר? לאחר שדיין הכריע התנועה תפעיל בימים הקרובים שוב לחץ עליו להגשים את מה שהבטיח דרך יפה לקבוצה של מיכל. הקבוצה שוב מתחילה לסעור ולהתעצבן ובצדק. הם היו אצל בגין וחזרו שבורים ורצוצים, גם שני הפרלים.¹ מיכל אומרת שפשוט רימה אותם. כנראה שאמ"ת בלעה את כל האמת שבארץ ולא הותירה לאחרים אף זאת.

לאחר שפרקתי מעצמי את עול הבחירות, אולי אתפנה סוף-סוף לכתיבת ספר. בינתיים אני עדיין בעול מאמרים, החזית, זאת הארץ, עכשו גם כל שבוע – מאמר לעתון השבועי האנגלי החדש Times of Israel, אם הוא יצליח יש בכך חשיבות יותר משתי הבמות האחרות.

אילו יכולתי בשביל הכתיבה הגדולה להשתחרר מנטל ההרצאות בתנ"ך (פרט לחיפה בטכניון, שיש לכך חשיבות חינוכית רבה בניגוד למקומות האחרים), היה טוב, אך מה לעשות שבעולם הארור הזה שלאחר האימנסיפיציה של הנשים, חייב הגבר לעבוד קצת ולעזור לאשה לפרנס את הבית.

במוצאי שבת הופעתי פה בפני סטודנטים דתיים יחד עם ורהפטיג ואיסר הראל.² זה היה ראיון. הראל עומד באמצע "שערוריה" לאחר שגילה למה האזין לשיחות הטילפון של מאיר יערי. מכיוון שהוא היום איש התנועה למען ארץ ישראל השלמה, מצאתי לנחוץ להגן עליו. אמש אמרתי שטוב שהאזין לשיחות אנשי מפ"ם של הימים ההם, כי הוכחו קשרי אחדים מהם עם רוסיה, אך למה... האזין לשיחות? אף על פי כן הגנתי עליו. וזה היה די משעשע. קשה לי יותר להצדיק את הליכתו עם בן גוריון המוכן "להחזיר" הכל, פרט לירושלים והגולן. (את אשכול כבר החזיר...).

1 שמואל פרל (1916-1998), מפקד האצ"ל בצפת בתש"ח. קודם היה עצור בלטרון. אחי דניאל גם נעצר בימי המחתרת, אחותו ציפורה נישאה לעמיחי פאגלין ("גירדי"), ממפקדי האצ"ל הבולטים. מנחם בגין היה רגיל להתארח במלון של משפחת פרל בצפת בהגיעו לעיר. מרים פרל, אשתו של שמואל, הייתה גם היא חברת האצ"ל ופעלה בירושלים ובצפת. בעת הבריחה של אלדד ממעצרו התארחו אשתו ובתו נעמה במלון של משפחת פרל בצפת. שמואל פרל היה האיש שסיפר לבתיה על הבריחה.

2 זרח ורהפטיג (1906-2002), ממנהיגי "הפועל המזרחי". הציל אלפי יהודים בליטא בשנות השואה. היה מחותמי מגילת העצמאות, חבר כנסת 1949-1981, שר הדרתות 1961-1974. כתב רבות ופעל כדי להטמיע את המשפט היהודי במדינת ישראל.

נו. דומני שלהיום מספיק, לפני חמש, אולי יגיעך המכתב עוד לפני שבת, אם אתה לא תגיע אלינו.
שלום לך ולכל החברה שלך
אלדד

* * *

97. אל: אריה אלדד

"אין לחמוק מהר הבית"

על אש שפרצה בהר הבית, על הדרך לבחינת רמת הצלחת נישואין, על השוואה בין הפופולאריות של אלטרמן לזו של אצ"ג, על הפיכת הטקטיקה הציונית או הגאולתית למטרה כשלעצמה, ועל מרכזיותם של ירושלים והר הבית.

מוצ"ש "כי תצא למלחמה וראית אשה יפת תואר" (איזו מלחמה יפה!! שיש בה שהות לדברים שכאלה) [23 באוגוסט 1969]

שבוע טוב אריה.

אמא אומרת: לכתוב מכתב, ממילא אמרתי לעשות זאת ולו רק כדי לסקור קצת את המצב, ואם אני יכול לעשות זאת לפי הוראת אמא, מה טוב! זה מצויין לעשות רצונו של מישהו (כולל מישהי) אם זה היה כבר רצונך מלפני כן. אמא אומרת: אני הבאתי לו היום חבילה, אתה כתוב מכתב. גם זו חלוקה צודקת, משום מה נדמה לי שאף אתה לא היית רוצה שיהיה להיפך...
ועתה לעניין, להעניין.

כידוע לך אני מצטער לעיתים קרובות על שלא עומדת לרשותי במה יומית, שאוכל להגיב בה מיד על מאורעות. ואף טיליפונים היו לי שתבעו ממני להגיב מיד, ב"מעריב" או "ידיעות", אלא שבמות אלו אינן עומדות לרשותי. מכל מקום התיישבתי אתמול, יום ששי, אחה"צ, לכתוב מאמר בשם "מן ערב או מן אללה". תמצית המאמר צריכה היתה להיות: קרוב לודאי זוהי פרובוקציה ערבית, ואם זה קצר חשמלי – הרי זה אות "מן אללה", בהתאם לאימרה הפטאטליסטית¹ המוסלמית "כולו מן אללה".

על כל הטיליפונים ובכל הפגישות ביומיים אלה אמרתי: מעל לכל ספק: מעשה פרובוקציה של ערבים.² רק הם יכולים להפיק תועלת מכך – כרגע.

1 הגישה הפטליסטית היא שהגורל נקבע מראש ואין בדינו לשנותו.

2 בכוקר 21 באוגוסט 1969 פרצה אש במסגד אל-אקצה שבהר הבית. מנהיגים ערבים מקומיים ובינלאומיים האשימו את ישראל בהצתה. ב-22 באוגוסט עדיין העריכו החוקרים הישראלים שקצר חשמלי גרם לדליקה. באותו היום נעצר דניס מיכאל רוהן (1941-1995), תייר אוסטרלי ונוצרי חבר ב"כנסיית האל העולמית", כחשוד בהצתה.

למזלי לא הצלחתי לפרסם את הדבר הזה, שהרי כעבור שעות אחדות הייתי מתבדה. לא ערבי, לא יהודי. הכתוב השלישי – הנוצרי – הכריע ביניהם.¹ הוא שייך לאחת הקבוצות הפנטקוסטיות (החוגגים חג שבועות, אלה שסיפרתי לך פעם איך נפגשתי אתם בחצות ליד קבר דוד בליל שבועות). גם אותו מיסיונר המתכתב אתי שייך לאותו סוג. עיקרם הוא: ישו יופיע שוב, אך תנאי מוקדם לכך – גאולת ישראל ובניין בית המקדש.

הקאדי הראשי – כפי שקראתי – אף קשר את הדליקה במסדר הביתרים בהר הבית.² כמעט שחיכיתי לחקירה...

ובכן טעיתי בהשערתי ובבטחוני. לא "מן ערב", עכשו צריך לברר מה בעניין "מן אללה".

ותחילה הערת אגב אחת לגבי טעויות מסוג זה בכלל, ואני תקווה שה"אגב" לא יתארך יתר על המידה, אך יש בו חשיבות-מה.

טעיתי לא פעם בחיי, אם בהשערה, אם במעשה. אך רטרוספקטיבית דומני שעם הטעויות הטאקטיות, לא טעיתי אסטרטגית. דרך המלך נכונה. יש אנשים שדרכם – האישית או הציבורית – רצופה הצלחות טאקטיות, אך בסך הכל כשלון איסטרטגי, ורק זריזותם הטאקטית מתירה להם לא ליפול מסוס החיים. (אולי זוהי הדיאלקטיקה שבין עולם הזה ועולם הבא).

אמשיל לך שני משלים משני תחומים.

אתה עד לעיתים קרובות למריבות ביני ובין אמא]. ולא פעם אני שואל עצמי: האם הסכסוכים הטאקטיים המרובים האלה אינם מעידים על טעות חיים אחת גדולה? והנה למדתי אצל שופנהואר, שקנה המידה לנישואין מוצלחים הם הילדים, שהם המטרה והעיקר. אם כן – ולא רק בגלל זה – הרי ילדינו שלנו הם עדות שהבחירה מבחינה איסטרטגית נכונה היתה למרות כל החתחתים בדרך.

דוגמא שנייה. לפני דקות אחדות הקשבתי לאיזו תוכנית ברדיו: קטעים מהתוכנית "צץ וצצה" משירי נתן אלתרמן. והרהרתי: עד-מה פופולארי הוא אלתרמן ועד מה לא ידוע ולא פופולארי הוא א.צ.ג. ואיך זה א.צ.ג. לא העלה אף פעם שיר שישירו אותו המונים. אך העניין ברור: אלתרמן בעל הטור הצליח כמעט תמיד לתת תשובה "נכונה" מבחינת הטאקטיקה של הרגע ועל

רוהן עמד למשפט, נמצא לא שפוי, ואושפז במוסד לחולי נפש. ב-1974 גורש כדי שיוכל לקבל טיפול פסיכיאטרי בקרבת משפחתו.

1 אחת מ-13 המידות שהתורה נדרשת בהן: "וכן, שני כתובים המכחישים זה את זה, עד שיבוא הכתוב השלישי וכריע ביניהם" (ברייתא דרבי ישמעאל).

2 חברי תנועת בית"ר עלו להר הבית ושרו שירים לאומיים. ראו מכתב לאריה אלדר, 20 באוגוסט 1969.

הרקע הפסיכולוגי ההמוני. אך היעלה על דעת איש שבעוד מאה שנה אפשר יהיה וצריך יהיה לקרוא וללמוד את שיריו?¹ בעוד ששירת א.צ.ג. היא שירת האיסטרטגיה ההיסטורית והפרספקטיבה ההיסטורית הנכונה.

ואם אני עובר מזה לטעויותי ואי-טעויותי בהקשר לפרשת אל-אקצה, הרי יש לכך כמובן קשר עמוק עם היותי שואב מא.צ.ג., נהנה לפעמים מאלתרמן, אך ייתכן שאי-אפשר ללמוד מתוך הנאה ואולי גם לא ליהנות מדברים חשובים ביותר שלומדים.

גמרתי את הערת האגב. עתה לעניין, להעניין ובעיקר מהבחינה שייתכן ולא אוכל לכתוב עליה בפומבי.

תהיינה צרות צרורות בשלב הקרוב. הערבים כמובן קפצו על המציאה במלוא הלהט והתכסיס. הסכנה החמורה ביותר היא כמובן לא מן הג'יהאד, כי אם מחיזוק הלחץ הבינלאומי לבינאום ירושלים או כל צורה אחרת אשר תוציא אותה מידינו. ושוב: אין סכנה מצד הלחץ ההוא, כי אם מצד הכניעה ללחץ. כפי שאפשר היה לשער תקפה את אנשי השררה שלנו מקולק הקטן עד גולדה הגדולה, אימה. איזה מזל שאין הערבים מסכימים להצעות הנדיבות והחנפניות שלנו לממן את התיקונים. תרומות היו זורמות יותר מאשר לפאנטומים.² אע"פ שמלמטה לא הורגשה פאניקה. אין ספק אצלי שבשכבות העם העמוקות הורגש לכל היותר קצת צער על שבהזדמנות זו לא "הלך" הכל. ודאי שאלה הם מונומנטים אמנותיים, אך לא רבים הם שזו עיקר דאגתם. ואגב: בימים אלה יש אפשרויות של העברה – הנה למשל במצרים הועברו מקדשים שלמים וקדומים ביותר למען... הסכר. אם מצד המקום – הר הבית, הרי קדושת המקום בזכותנו, אם מצד המסגד – אפשר להעביר וכל הקודם זכה. שהרי אין ערובה מפני רעידת אדמה. אילו היו מכשירי הסברה בידי, הייתי משתמש בפרשה תוך ניצול החלום שחלם המצית, לפיו הוא נצטווה לעשות זאת על ידי... זכריה הנביא. הוא זכריה שקברו בעיני הערבים והוא בגוש עציון, והם תבעו שלא להפקיעו ולהשאירו ברשותם. והנה הוא שהופיע בחלומי של זה, מה שמו, שהצית את המסגד. ובכלל ניתן בקרב המאמינים לזרוק את הרעיון של "כולו מן אללה" לגבי המעשה. אי-שם בלבבות הפאטליסטים זה ינבוט.

1 מ-1943 עד 1967 פרסם אלתרמן את דבריו ב"דבר" בטור שנקרא "הטור השביעי". בעיתונות המחתרית של לח"י פרסם מרדכי שלו שירים המבטאים רוח הפוכה מזו של אלתרמן, תחת הכותרת "טור מול טור".

2 ממשלת ישראל הנהיגה אז "מלווה ביטחון", דרכו תרמו אנשים רבים כדי לממן רכישת מטוסי פאנטום מארה"ב.

הסכנה המיידית היא מדינית, שיחל לחץ על פיקוח בינלאומי, בינדתי וכו'. מי יודע אם לא יחולו שינויים לגבי הכניסה להר הבית. באופן ארעי – מודיעים – כבר סגרו את שער המוגרבים.¹

לאט לאט יתחוויר לכל איזה פשע פשענו בתשכ"ז שלא קבענו עובדות גדולות בהר הבית, תוך כדי הקרבות. זה נבע שוב מאבדן הפרספקטיבה האיטרטגית מרוב טאקטיקה. כמעט שאין מרגישים אצלנו גודל המעשה שאנו עושים פה השקול כנגד כל מיני שיקולים. במקום שגאולתנו צריכה לבטל את כל מה שנוצר בינתיים ועל חשבוננו, אנו מתבטלים, לכאורה מטעמים טאקטיים. זה אפשר להבין, אלא שאצלנו הופכת טאקטיקה לעקר תוך השכחת דרך המלך. הרבה דברים נוצרו אצלנו זמנית כצידה לדרך, אך בינתיים הדרך נעשתה מטרה כשלעצמה. זה היה בגלויות, זה חוזר בציונות. זה גם מה שקרה לעצם המדינה. היא חדלה להיות טאקטיקה לגאולה והפכה ל"ישראל", שעל ריבונותה ושלמותה מדברים כמו על ריבונותה ושלמותה של "ירדן".

ובכן אם מבחינה רגעית זה נראה חמור, ואם נתנהג כמו שאנו מתנהגים תמיד ברגעים כאלה באי-כבוד ובאי-הבנה, המצב יחמיר. הרי מבחינה רחוקה, היסטורית, זה רחוק מלהיות אסון.² מתברר שוב ושוב שלא "בשובה ונחת תושעון",³ וצדק יותר יחזקאל שדיבר על דרך הגאולה של קטקליזמים, קטסטריפות (סלח נא) לי על המלים הזרות אך בפניהן יש ליהודים קצת דרך ארץ). הדליקה היא אות לכך, ולא חשוב אם משמים או מארץ. אי-שם – זה היינו הך. מכל מקום מן הראוי לנצל זאת בציבור המאמינים בעולם, גם בנצרות, גם באיסלם, להראות להם לאן כל הדברים הולכים. וביחוד שהדבר נעשה לא על ידי יהודי, כי אם ע"י שליח, ע"י צד שלישי. היהודים לא הגיעו לידי כך אלא ניצלו שעות נוחות של המהפכה הגדולה. אין גאולה לחצאין. עליות ראשונות עשו הכל כדי להצפין מירושלים. בן גוריון התעקש להדרים ממנה. אך היא מושכת ומושכת בכוח מגנט והכרח, ובתוכה – אין לחמוק מהר הבית, למרות כל המאמצים ("שיכוניים") להצפין ממנו. מאז דוד המלך נתן עינו בו ולקח אותו מהיבוסים אין מפלט ממנו. שלמה (שבא מבת שבע וד"ל)

1 השער (לימינה של רחבת הכותל המערבי) שדרכו נכנסים יהודים להר הבית.

2 חלק מכלי התקשורת והדוברים בעקבות השריפה באל-אקצה כינו אותה "אסון".

3 "כי כה אמר א-דני ה' קדוש ישראל, בשובה ונחת תושעון, בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם, ולא אביתם" (ישעיהו ל:טו). בנבואה זו טוען הנביא ישעיהו שה' רצה שבני ישראל יבטחו בו והוא יוביל אותם לעבר הגאולה בנחת ובשלווה. אולם הם העדיפו לבטוח בסוסים (כלומר, בכוחם הצבאי), ועל כן ייענשו בזה, שינוסו על סוסייהם מפני האויב. אלדד כותב במכתב הנוכחי, שהנביא יחזקאל, המתאר דרך פחות שלווה לעבר הגאולה, דייק יותר מהבחינה ההיסטורית.

והורדוס, שניהם לא צדיקים היו, ואלה שני בוני הגדולים של ירושלים. לא אחד כרכנו הגאון, הרב הראשי אונטרמאן שהשמיע דברי חנופה ודברי חטא ממש מהבחינה הדתית, באימת מוות ובצביעות רבה, ולא בגלות כלשהי. הדברים הולכים לקראת התפוצצות או שורה של התפוצצויות היסטוריות נוספות. אין מפלט. שום מכבי-אש שבעולם לא יוכלו לכבות אש פנימית זו המוליכה לשלמות הגאולה.

אלה הם התנחומים האיסטרטגיים על אף המעידות הטאקטיות. או שמא נכנה זאת... נקע? כמה זמן זה "לוקח"? חמשה ימים? שבוע? ואח"כ: קדימה! והיה שלום ושלום לכל החברה ואני מקווה שבכל זאת נתראה בשבת, מכל מקום אכתוב, אף כי השבוע אני עמוס... חתונות. היום בת"א, ביום ד' בחיפה. שלום אבא

* * *

98. אל: אריה אלדד

"הכוחות הצבאיים של העם היהודי ומעשיהם

ייראו וכבר נראים כספָּרה של קדושה"

במכתב הנוכחי תוהה אלדד על תפקידו כאבא: האם לענג את בנו או לחנוכו? במילותיו, האם להכניס "שבת לחיי החול" של הצבא או, לחלופין, מרירות לכוס של ברכה? אלדד מזכיר את הסבל לעומת החגיגות שבימי המחתרת, את אי-השלמות של "ימי קדם" שהיהודים מתפללים לחדשם, את הצורך שצה"ל ממלא בחברה הישראלית, את ההתפרקות מהמסגרת הדתית "המלכותית" שהתקיימה אפילו בגלות, את אי-התפשטות רעיון הגאולה בעם, את הרצון להידבר עם הערבים. כמו כן, הוא מוסיף פירוש ייחודי לחיבורם של פרשיות "ניצבים-וילך" בעת קריאת התורה, פירוש המבטא לדבריו את "מדרש חיי", שאלדד היה מבקש להוריש לבנו.

יום ב' לפרשת נצבים-וילך תשכ"ט. [1 בספטמבר 1969]

שלום אריה.

ובכן: במקום לכתוב מכתב במוצ"ש שיגיע אליך בעצם עבודת יום חול קשה, אני כותב ביום חול (חם במקרה) שיגיעך לכבוד שבת שתעשה במחנה, בין שתקרא בו לפני החמין, בין שתקרא בו אחרי החמין, או שמא הרבנות הצבאית בראשות ראש המקילים לצה"ל, הרב גורן פוטרם אתכם ממצוות אכילת חמין

שכן כולם טובלים בחמין בלי הרף, כדין טלית שכולה תכלת.¹ ומכיוון שאין אני איש ההלכה, אלך לי על האגדה, כי הנה עם הפתיחה ירדה על לבי השאלה, מה בעצם תפקידי: להכניס קצת שבת לחיי החול שלך, או שמא מטעמים חינוכיים, פרופילאקטיים, מן הראוי לטפטף טפה מרה של חול לכוס של ברכה?

לכאורה, הרי הדבר פשוט: לכאורה הן בימים אלה אתה נמצא בתנאים קשים יחסית ובכך מתחייב מזה שיש קצת לענגך. אך באמת-ובאמת הרי זה באמת לכאורה. גם מבחינה אישית, גם מבחינה על-אישית. מבחינה אישית שהרי אתה כלל אינך מן הזקוקים לנחמה, להקלה נפשית. אדרבא, לא אגזים אם אגיד שחכיית זמן רב לימים אלה בהם תהיה במדים וטירון בצה"ל, ואף עושה זאת – ייתכן שאינך יחיד בכך, אך ודאי לא הכל מקבלים זאת כך – מתוך חגיגות מסויימת. הבחינה העל-אישית: ממרחקים, גם ממרחקי הזמן – צה"ל או ליתר דיוק: כל הכוחות הצבאיים של העם היהודי ומעשיהם ייראו וכבר נראים כספירה של קדושה, ולא של חול. למרות הקושי [...]² והסבל הרב (ואני מדבר פה גם על חיי השיגרה של הצבא ללא רגעי המלחמה על השגב ועל הדם ועל האימים של אש ועינויי מוות), כולל חולות סיני הלוהטים במוצבים, שבחיי ואימוני יום-יום אלה. הלא כך גם רואים כל חברי המחותרת לשעבר את ימי המחותרת כחג חייהם, למרות הסבל והרעב וגרוע מזה מפחי הנפש על כשלונות, בגידות, אזלת-יד, הלשנות, ריב אחים וכו' וכו'.

ניתן להרחיב את הדבר גם כך: כל השאיפה שלנו לתחייה, שאיפה של "חדש ימינו כקדם" מתעלמת מהצרות הצרורות שהיו וליוו כמעט תמיד את ימי העבר המפוארים, הקלאסיים שלנו. בעיני הרומאנטיקה שלנו העבר הוא קלאסי. ומעניין לראות כיצד בעיני הנביאים הרומאנטיים ימי המדבר (יום צאתנו ממצרים, ימי "לכתך אחרי במדבר") הפכו להיות לקלאסיים, משמע מושלמים ויפים והארמוניות. ההיפך מהאמת הריאלית.

אך דא עקא: "אמת ריאלית" מהי?

1 הרב שלמה גורן (1918-1994), חבר לח"י, הרב הצבאי הראשי עד שנת 1971, הרב הראשי לישראל בשנים 1972-1983. בעת היותו רב צבאי ראשי נחשב לרב אשר פסקי ההלכה שלו הקלו על הפונים אליו, תכונה אשר הביאה להערכתו על ידי בן-גוריון וגם על ידי אלדד, אולם עוררה את חמתם של אנשי הממסד החרדי. אלדד מתברד כאן על חשבון המבקרים אותו כמקל.

2 מילה לא ברורה.

הרגע אני שומע בחדשות על שלשה חיילים שנפלו בדרום רמת הגולן.¹ ואיך אני יכול להמשיך לכתוב כך? הווה אומר שגם הנפש צריכה להיות במדים, בחגור, ולא להתפרק. ויש נקע ושבר גם בלב.

יש עניין נוסף: מעבר לכורח הבטחוני שאין חולקים עליו, מעבר לצד המלחמתי בין לשחרור – כגרסתי, בין להגנה – כגירסת הרבים, גם מעבר לכל אלה אין לשער מה רבה חשיבותו של הצבא לנו. אני פשוט אינני מתאר לעצמי את חיינו פה ללא אותה כבילה שכל אחד פה נכבל לשלש שנים תמימות ורצופות +, +, + פלוסים רבים בכל שנה. אני כמעט מפקד לחשוב איך היתה נראית החברה שלנו ללא זה. גם מצד הצורך של שילוב חברתי ולאומי של שבי כל הגלויות, אך גם מעבר לזה – וזה נוגע כמובן לעמים ומדינות אחרים, אך אצלנו כפול שמונה – עצם הדבר שאתה לומד לחיות בתנאים קשים. ובתנאי ציות חיצוני וביחידות ממושמעות תוך השכחת יצרך הרגעי ותכונות אופייך וחשקיך. רומני שגם מעבר לצד הבטחוני ישראל לא היה יכול להתקיים ללא מסגרת זו. אנו עם שלא רק יצא מהגלויות, יצאנו גם מהמלכות שהיתה בגלויות, מלכות הדת על אמונה וקונסטיטוציה חמורה ודקדקנית מאוד. בלי צה"ל היינו מפורקים מכל. כל הארץ איזה "היפי" אחד מחריד, כי חרבות עצמות. אמונה חדשה וקונסטיטוציה חדשה טרם סגלנו לעצמנו וספק אם במהרה תיווצר ואם תהיה חדשה לחלוטין, וגם עם-מתוך-הרגל ולידה עדיין איננו, ועוצמת האיריאה הציונית הגאולתית טובה היא לצמרת, למעטים, לנושאי הרעיון, אך לא להמוני העם, החיים חיי חול ושבת שלהם עלובה למדי. מה היה על כל ה"ערב רב" הזה ללא הצבא? כמובן שזה מחייב מסקנה רחוקה עוד יותר: "ללא האוייבים מסביב..."

והרי זה ממש כמו שמסופר בספר שופטים למה אלהים הותיר עמים בכנען ואויבים סביב לה. משמע לא רק לצרכי "מלחמה כפוייה עלינו", כי אם גם לצרכי חינוך לעם ולאחדות מינימאלית.

אינני יודע אם בכ"ס פו"ם מלמדים אמת זו. לפני שעה קלה שמעתי בגלי צה"ל שיחה עם שבתי טבת על ספרו החדש "הקללה שבברכה". הוא מסב על המצב בשכם. הוא מזכיר את עיבל וגריזים.² אך בעיקר הוא אומר: הציונות ניצחה, אך לא הגשימה את מטרתה השנייה: הידברות עם הערבים. עכשו ההזדמנות...

1 למחרת מת מפצעיו חייל נוסף שנפצע בהיתקלות של חיילי צה"ל עם חוליה של עשרות מחבלים שהציבו מארב לא הרחק מחיספין שכרמת הגולן.

2 בספר דברים כז:א-יג, העומדים על הר גריזים מציגים בפני שבטי ישראל את הברכות, והעומדים על הר עיבל מציגים את הקללות.

ואנכי לא ידעתי שזו הייתה אי פעם מטרה. ואנוכי לא ידעתי שלכך התכוונו במקרא כשדיברו על הר הקללה. פירוש חדש לתנ"ך: פירוש טבת. והנה לעומת זאת אני קורא בפרשת שבוע זה אני קורא ברש"י: "למה נסמכה פרשת אתם ניצבים לקללות? (של פרשת כי תבוא הקודמת). לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתיים, הוריקו פניהם ואמרו: מי יוכל לעמוד באלו? התחיל משה לפייסם: אתם ניצבים היום. הרבה הכעסתם לבורא ולא עשה אתכם כלייה, והרי אתם קיימים לפניו, כיום. – כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר, כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבים אתכם לפניו".

ואוסיף לזה מדרש משלי (אם כי ייתכן שכבר קידמוני, וכי אצל עם עתיק שכזה ייתכן לחדש משהו?):

נצבים-וילך. מחוברות. חכמת החיים, של הפרט ושל האומה: לחבר יסוד דינאמי של הליכה עם יסוד סטאטי של יציבות. הווה הולך, מתקדם תמיד. (וגם רץ כשצריך). אך יהא כך, בקרבך תמיד משהו יציב ששומר מפני התמוטטות או סתם ריצת אמוק. הניצב שבך מפקח על ההליכה שלך. ניצב זה יכול להיות פילוסופי (קצת אירוני, ביקורתי וזה מקור להומור הטוב, הבריא העמוק), יכול להיות מוסרי ולאומי, ואפילו אסתטי: כל אלה בלמים להליכה, אך כשיש לך יסוד של "נצבים" – אזי – וילך.

זה למעשה מדרש חיי. ואת זה הייתי רוצה להוריש לך. גם אנס¹ תוכן היציבות ותוכן ההליכה יהא שונה (וודאי ששמחה רבה היא לי שאין הוא שונה בהרבה), אך כחכמת חיים זה טוב. ייתכן שיש בזה גם מסוד קיום העם היהודי ה"תמהוני" כל כך שעצם קיומו מפליא. שום עם לא "הלך" כה הרבה כמוהו, ולא רק הליכה גיאוגרפית, גם רוחנית, אך יש בו ניצבים. ויש לאמר על כך להיפך מאמירתו של טבת, יש להפיק ברכה מן הקללה וכמובן בהידברות לא עם אויבים וזרים, כי אם בין תכונות יריבות אלו שבנו. עכשו תור ההליכה הגדולה, אף ריצה או קפיצה, אך מאחורי זה ובמעמקי זה יש לשמור על היציבות.

בזאת סיימתי את דרשת השבת. זה ודאי פחות טעים מהחבילה של אמא, אך חבילת אמא היא יותר בבחינת "וילך" וודאי הלכה מהר. בתיאבון, לזה ולזה. אבא.

* * *

1 מתוכן דבריו ברור שאלדד התכוון לרשום "אם" אולם הוא כתב בברור "את", אולי טעות פרוידיאנית, כאשר בסתר לבו גם רצה להוריש "את" תוכן חייו לבנו.

99. אל: אריה אלדד

”לממש את הזכות שלנו בהר הבית”

בשנת 1967, בעצם ימי שחרור ירושלים במלחמת ששת הימים, עלו אלדד, אורי צבי גרינברג וותיקים רבים יוצאי המחותרות להר הבית. דגל ישראל הונף במקום על ידי החיילים המשחררים. אולם שר הביטחון משה דיין החזיר את מפתחות ההר לוואקף המוסלמי והורה להוריד את הדגל. תפילה יהודית במקום נמנעה על ידי הממשלה והמשטרה, בדרך כלל בטיעון שיש בה כדי לגרום למהומות ערביות ובכך לסכן את הסדר הציבורי.

ב-1968 הגישה אגודת ”החוגים הלאומיים”¹ עתירה לבג”ץ יחד עם תנועת ”נאמני הר הבית”, הדורשת להתיר ליהודים להתפלל על ההר.² העתירה נדחתה ב-15 בספטמבר 1970. במכתב הנוכחי מצטט אלדד מהטיעונים המשפטיים או המשפטיים-למחצה אשר שימשו את השופטים לדחיית העתירה.³

יום ד לפרשת ”ונתנך ה’ לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה”⁴
[16 בספטמבר 1970]

לאריה – שלום ומכתב שני.

קצת בוֹלְבֵלְתִי: בטיילפון מסרת לי ד.צ. 3021 ואמ (אם קלטתי יפה), ובמכתב שקיבלנו יש ד.צ. 3034. במכתב ששלחתי לך ע”פ הכתובת הטיליפונית כתבתי שמך ולא מספרך. עתה איני יודע מה הכתובת הנכונה. נוסף לכך עלי לשלוח עכשו את החבילה ושוב איני יודע ע”פ איזו כתובת לשלוח. חובה ומצווה לבלבל את האוייב אבל למה אותנו? החסרי בילבול אנחנו? אמא ”מחייבת” אותי לכתוב דברי רוח.⁵ זה נראה לה קל יותר. לא צריך לרדת לחנות לקנות, לאפות, לארוז, לקשור. יושבים ומחברים מלים למלים. בחבילה צריך להיות חבל וקשר, למלים גם זה לא נחוץ.

1 ב-1966 נוסדה אגודת ”החוגים הלאומיים” על ידי אלדד, יעקב חרותי וחברי לח”י נוספים.

2 חרותי, ”אמת אחת ולא שתיים”, ע’ 303-304.

3 אלדד המשיך להיות פעיל בנושא הר הבית עד יומו האחרון. ביום הכיפורים היה רגיל להתפלל תפילות מנחה וערבית ליד שער ”המוגרבים” הנעול של ההר, יחד עם הרב משה סגל (שעוד בשנת 1930 הפר את האיסור הבריטי על תקיעת השופר ליד הכותל ביום הכיפורים), יו”ר תנועת נאמני הר הבית גרשון סלומון, ואחרים אשר מחו על סגירת ההר בפני יהודים.

4 דברים כח:יג, פרשת ”כי תבוא”.

5 בתיה רשמה על המכתב: ”כפי שאתה רואה התחלקנו בתפקידים. אבא נותן את המזון הרוחני ואני את החומרי...”.

עתונים – למשל – אי אפשר פשוט לקרוא. נדמה לי שבמידה שיש חדשות – ועכשו יש: ירדן, חטיפות וכו'¹ – אין מה לקרוא. הידיעות העיקריות ידיעות והשאר פטפוט פרשנים, העלאת גרה איומה.

אתמול ניתן פסק הדין במשפט הר הבית. ודאי שמעת: פה אחד בוטל הבג"ץ.² משמע: לא ניתנה הוראה מחייבת את שר המשטרה לאפשר לנו להתפלל שם. הדבר המעניין: חמשת השופטים (יש לי חוברת פסה"ד, למעלה מ-100 עמודים) מתחרים זה בזה בהטעמת זכות בלתי מעורערת להתפלל. הכל טוב ויפה עד ... למסקנה. יש מתחמקים ומחפשים טעמים פורמאליים להתחמקות ויש אומרים "דוגרי": פחד. הוזמנתי להגיב בתוכנית "היום הזה". דיברתי כחמש דקות. נתנו רק דקה וכמובן: לא את העיקר. תמצית הדברים שאמרת: אין ערעור משפטי אחר ב"ד עליון. אך משם יש ערעור לממשלה. זילברג קבע ששר הדתות רשאי להתקין תקנות בנדון ואז אפשר להתפלל. אין כמובן סיכויים לכך (אילו שר הדתות היה גוי – היו סיכויים רבים). ונותר הערעור... להיסטוריה. אילו ביקשו ביוני 1967 רשות להרוס את שכונת המוגרבים – לא היו מקבלים ועד היום היתה שם סימטה מבאישה ומבישה לפני הכותל החנוק. ההנמקה שהתפילה שם "יש בה סכנה של תגובות אלימות" היא עצמה הזמנה למעשה אלימות, והרי הערבים ישמעו. מעתה עליהם להרבות אלימות במערת המכפלה או בכל מקום אחר וייאסר עלינו להתפלל שם. הדגמה טראגיקומית ישנה בדברי השופט קיסטר: בעתירה שלנו באנו להוכיח שמותר היה ליהודים – מצד ההלכה – להתפלל שם ובמאה ה-10-11 היה שם בית כנסת. קיסטר אומר על כך לא פחות ולא יותר אלא: אולי ימצאו גם היום מושלמים שיתירו לנו להתפלל שם כמו שנמצא אז... שום דבר כנראה לא קרה בתודעתו של שופט זה. הר הבית בידינו ועלינו לבקש חסד מושלמי. סיימתי בציטטה מדברי זילברג: יש להתייחס לעניין בכובד ראש בעיניים פקוחות ובראיית הנולד. כובד ראש – משמע הערכת העבר המפואר שם. עיניים פקוחות – הצרכים הפרגמטיים שמחייבים התאפקות היום (וד"ל מסיים זילברג). וראיית הנולד – העתיד. לגבי דבר אחרון זה יש לי תיקון: את הנולד באים לראות אורחים, אבא ואמא צריכים להוליד אותו. משיח אצלנו לא נולד

1 בירדן שרר מתח רב בין המלך חוסיין ובין ארגוני המחבלים. המלך הפעיל נגדם כוח והגיע עימם להפסקות אש ולהסכמים, לסירוגין. ביום שקדם לכתיבת המכתב הנוכחי פיזר חוסיין את ממשלתו והחליף את הרמטכ"ל, ולמעשה החל למגר את כוחות אש"ף (כך נוצר הביטוי "ספטמבר השחור"). בחלק הראשון של החודש חטפו מחבלים מ"חזית העממית" ארבעה מטוסים (ניסיון לחטוף מטוס חמישי, של אל על, נכשל לאחר שצוות המטוס התגבר על החוטפים).

2 בג"ץ 222168, חוגים לאומיים נגד שר המשטרה.

מרוח הקודש, בשר ודם מולידים אותו. בשר ודם צריכים יהיו להוליד, לממש את הזכות שלנו בהר הבית – מכל זה כמעט ולא ניתן כלום, פרט להערה שחרפה היא היום להסתמך על דבר המלך במועצתו. ואין צריך לאמר שהשמיטו מה שסיפרתי על מיסיונר שתמה למה לא עלינו בבולדוזרים. אולי אכתוב את כל מה שאמרתי לגליון ערב ר"ה של ידיעות אחרונות. הסכסוך שהיה לי אתם חוסל עם בואו של רוזנבלום.¹ גם ישולם לי בשביל המאמר שלא פורסם. ואף אוכל לכשארצה לפרסמו עם תיקונים לעדכון. בשבוע הבא יצא גליון "החזית" לר"ה. אך אינני יודע אם אפשר לשלוח לך. לחוה"מ סוכות נרשמתי – עם אמא – לכינוס הארכיאולוגי בצפת (גליל, גולן). אולי אתה רוצה להצטרף?

כרגע אומרים ב"קול ישראל" שבואשינגטון מתאוננים שישראל מפרה את הפסקת האש בתעלה. אני מקווה שאין ידך במעל הזה. זה עלול לקלקל את האימג' שלנו בעולם ויתן עילה לאוייב לחזק את עמדותיו בצד השני. שמחתי לשמוע שישראל מכחישה בתוקף את העלילה והוקל לי. מחרחרי המלחמה בישראל ספגו מהלומה קשה השבוע בעלילותיהם נגד הערבים. הנה בשבוע אחד בלבד חתם חוסיין ארבע פעמים על הסדרי שלום עם המחבלים. אנחנו היחידים שאיננו רוצים להתייחס בכבוד לחתימותיהם! פה גוברות התביעות להתערב בירדן, אבל יש לקוות ששום דבר מסוג זה לא יקרה, זה לא יהיה fair להכנס לשם דוקא כשאצלנו יש חולירע. יגידו שכל כוונתנו להדביק אותם.

ארע – אגב – דבר פיקאנטי ביותר. איתרע מזלה של מפ"ם והיא לקחה את משרד הבריאות ממש ערב פריצת המחלה והשר שם טוב ממש מיואש. אי אפשר לאתר את מקור המחלה. הדברים הגיעו עד כדי כך שהשר המפ"מי דוקא זרק אתמול: ייתכן שזהו מעשה חבלה! "הארץ" מתקיף אותו כמובן והוא כבר מתחיל להתנצל. אין לו הוכחות, אמר רק "ייתכן". אתה יכול לשער לעצמך מה מפ"ם היתה אומרת אילו חשד כזה נפלט מפיו של שר מן הימין. אם כל זה נקרא "רוח" – הרי די והותר. אגב – אתמול תרגמתי פרק בניטשה בו הוא אומר שכל רוח וכל פילוסופיה אינם אלא עניין פיסולוגי. למשל:

1 הרצל רוזנבלום (1903-1991), רוויזיוניסט שהיה קרוב לז'בוטינסקי, מחותמי מגילת העצמאות, העורך הראשי (אולם לא בפועל) של "ידיעות אחרונות" מ-1948. ב-1967 הזמין רוזנבלום את אלדד להיות בין כותבי העיתון, בתנאי שהרשות תישאר בידו לפסול רשימה כלשהי או חלק ממנה. הפעלת הסמכות הזו גרמה לקרע בין רוזנבלום ואלדד, אך בסופו של דבר חזר אלדד לכתוב בעיתון. ראו ייבין, "סמבטיון", ע' 285-286.

"הרוח הגרמנית" מוצאה מהמעיים המקולקלים, העגומים... הרוח הגרמנית איננה אלא עיכול מופרע... אני מתנגד לצמחונות ולמשקאות אלכוהוליים... אני מעדיף אתרים בהם אפשר לשאוב מים ממעיינות זורמים... אצלי הרוח מרחפת על פני המים... לשבת מעט ככל האפשר. אין לתת אימון במחשבה שלא נולדה באוויר החופשי ובשעת הליכה... כל הדעות הקדומות מוצאן מן המעיים... בשר הישָבן הוא-הוא החטא האמיתי כלפי רוח הקודש.¹

ובכן יצאתי ידי חובת רוח.

ושלום עליך ושלום על ישראל (מכיוון שאינני אימפריאליסט כפי שחושבים אני מסתפק בזה).

אלדד (בהקשר זה אין אלדד שם משפחה כי אם פרטי ואף יותר מזה)

* * *

100. אל: ד"ר ראובן הכט

"בוגד וסוכן אנטי-ציוני"

ספר הזיכרונות של נתן ילין-מור, "לוחמי חרות ישראל: אנשים, רעיונות, עלילות", יצא לאור בהוצאת "שקמונה" ב-1974.

במכתב הנוכחי החריף, שנכתב שנתיים קודם, מזהיר אלדד את בעל הוצאה, ראובן הכט,² שיש להתייחס אל ילין-מור - שותפו לשעבר של אלדד בהנהגת לח"י - כאל בוגד. אלדד אינו מסתפק בהתקפה על דעותיו השמאלניות של ילין-מור (אלדד כותב

1 פרידריך ניטשה (1844-1900), פילוסוף גרמני שכתביו השפיעו על כל תחומי התרבות המערבית במאה העשרים. הוא הדגיש את החופש שבירי האדם לממש את עצמו ואת האחריות הנובעת מכך למסלול חייו בכלל ולכל החלטה בפרט. בין היתר, כתב ניטשה על ה"על-אדם" או ה"אדם העליון" - אנשים שהם למעשה מטרת הקיום האנושי, אנשים המתגברים על יצרים אנושיים קטנוניים כקנאה והרצון לנקמה ויוצרים את ערכיהם בעצמם; על ה"שיבה הנצחית" - הניסיון לחיות במודעות שכל החלטה אישית היא נצחית ולרצות לחיות את החיים שוב, בדיוק כפי שהיו, בלי לשנות דבר; על סלידתו מהנצרות, המביאה לשנאת החיים בעולם הזה וכל אשר מגביר את הקיום האנושי בעולם הזה (ניטשה אהד את היהדות - במיוחד את התנ"כית - ואת היהודים וכתב בהריפות נגד האנטישמיות). על תורתו של ניטשה, ראו ואלטר קאופמן, "ניטשה: פילוסוף, פסיכולוג, אנטיכריסט" (שווק, 1982) בתרגומו של אלדד; על גישתו ליהדות וליהודים, ראו זאב גולן, *God, Man and Nietzsche* (2007). הציטוט המובא על ידי אלדד במכתב הנוכחי, "הרוח הגרמנית" מוצאה... כלפי רוח הקודש", מופיע בספרו של ניטשה "הנה האיש", בפרק "מדוע אני פיקח כל כך". הוא פורסם בתרגומו של אלדד ב-1973.

2 ד"ר ראובן הכט (1909-1993), פעיל רוויזיוניסטי, סייע לארגן את העלייה הבלתי-לגאלית בשנות השלושים. היה הבעלים של חברות בינלאומיות ועסק בספנות. בישראל היה לתעשיין והקים את ממגרות דגון. בנוסף, היה אספן אמנות והקים את מוזיאון הכט בחיפה, והיה בין מייסדי אוניברסיטת חיפה.

שילין-מור הוא שותף למפלגה הקומוניסטית, הצהיר שיהדות ברית המועצות אינה רוצה להגר וחושב שמשה סנה הוא לאומני מדין אלא מרמז שהוא ואחרים (במכתב משאיר אלדד מקום פנוי בלי לרשום את שמו של האדם הנוסף) חושבים שכבר בימי לח"י פעל ילין-מור לטובת ברית המועצות. חשד זה, או הבעתו בפומבי, גרם למשפחת ילין-מור כאב רב ועל זה לא סלחו לאלדד.
המכתב מתורגם מגרמנית.¹

25 בינואר 1972

שלום ד"ר הכט,

החלטתי לכתוב אליך, כדי שדעתי ואזהרתי יישארו בפניך גם בכתב, לאחר שאזהרתי בעל פה נשכחה או לא זכתה לתשומת-לב או לא זכתה להתייחסות רצינית.

לבטח שמעת, שמר נתן ילין זה הופיע השבוע בפומבי בעצרת מטעם רק"ח, בשורות ברית המועצות, כמובן. אני מתקשה להאמין, שלא ידעת, שהוא היה בין השישה שהוזמנו לסובייטן, ואשר הכריז, גם לאחר ביקורו, שזו אינה אמת שהיהודים רוצים לצאת משם.² אני מתקשה להאמין שגם בלעדי, לא שמעת לאן הוא הגיע. בכל זאת אני רואה לנכון להזהיר אותך ואת סומרי: הוא בוגד, ללא ספק. מאיר ולינר – לא, נתן ילין – כן.³ משום שנתן ילין היה בית"ר, היה לח"י, ושלח שני לוחמים למען הרעיון שלנו.⁴ כעת הוא מתנגד למלחמת ששת הימים. דורש נסיגה מלאה. החזרת כל ה"פליטים", מדינת פלסטין, וכו' וכו'. לדעתו משה סנה הוא – לאומי מדי.⁵ את כל זה הוא מצהיר

1 תודה לגברת היידי-הודיה מינקה, שתרגמה את המכתב.

2 באוגוסט 1971 הזמינה ברית המועצות משלחת מטעם ה"ועד למען שיפור היחסים עם בריה"מ" הישראלי לביקור. שישה אנשים נבחרו וניאותו לנסוע, ביניהם מנהיגי פועלים או קומוניסטים, וגם ילין-מור. האחרים היו יעקב ריפטיץ, משה איידלברג ורות לוביץ', כתב "הארץ" יעקב רוזנטל וחוקר הספרות פרופ' דן מירון.

3 מאיר וילנר (1918-2003), מנהיג רק"ח – רשימה קומוניסטית חדשה, שהיא אחת משני פלגי המפלגה הקומוניסטית הישראלית. הפלג השני הונהג על ידי משה סנה ושמואל מיקוניס. כיום רק"ח היא חלק מחד"ש. וילנר היה בין החותמים על מגילת העצמאות הישראלית. לדעתו של אלדד, וילנר לא היה בוגד משום שתמיד היה נאמן לדרכה של בריה"מ. לעומתו, על פי אלדד, ילין-מור היה חבר בית"ר ולח"י ושלח אנשים למותם לשם הקמת מדינה יהודית בגבולות ההיסטוריים של ארץ ישראל וירושלים בירתה.

4 הכוונה היא לאלהו חכים (1925-1945) ואלהו בית-צורי (1922-1945), שהתנקשו בחייו של הלורד מוין בקהיר ב-1944. חברי לח"י רבים נשלחו למשימות מסוכנות בפקודת מנהיגי לח"י, ורבים מהם גם נהרגו.

5 בין השנים 1941-1946 היה משה סנה (1909-1972) ראש המפקדה הארצית של ה"הגנה". לאחר קום המדינה הצטרף למפ"ם ודגל במדיניות פרו-סובייטית. בשל

בפה מלא. מה שלא הוכח עדיין, אולם מה שאני רואה חושבים, הוא שאדם זה "מקושר" מדי. לא רק שהיה חברו של ישראל בר.¹ הוא ערך את ספרו וביקר אותו בצינוק. את כל זה, ד"ר הכט היקר, סיפרתי לך בשיחתנו הראשונה והבעת את תודתך עבור האזהרה. הספר ללא ספק יהיה שקר וכזב, הוא מבקש "להוכיח" שלח"י הייתה תנועה פרו-סובייטית, אנטי-אימפריאליסטית ולא-ציונית. בפרקים שהופיעו כבר ב"הארץ" הוא כבר סיפר שקרים.² זה דבר נורא, שההוצאה שלך משרתת דווקא את האיש הזה. לא שהוא לא היה מסוגל למצוא מו"ל, אולם "שקמונה" אינה צריכה לתת לו את שמה, את ידה ואת כספיה. וזה לאחר אבשלום פיינברג הנפלא והיפה.³ בוש.

אני יודע, ד"ר הכט, שאני חב לך תודה ואני מעריך אותך וגישתך הציונית הבריאה והטהורה, ודווקא בשביל זה רוצה אני להזהיר את הוצאתך לפני שאתה נוקט צעד זה. לא מובן לי, לאחר אזהרתי, איך ומה ומי הביא לך שהוצאתך הועמדה לשרות בוגד וסוכן אנטי-ציוני פומבי. לא יאומן.

ככאב עמוק,
אלדר

* * *

101. אל: הרב מאיר כהנא

הרב מאיר כהנא (1932-1990), מייסד "הליגה להגנה יהודית" בארה"ב, התפרסם במאבקו להצלת יהודים עניים ומפוחדים בארה"ב ובמאבקו למען שחרור יהודי ברית המועצות. שיטות פעילותו כללו הכשרת יהודים להגן על עצמם, הפעלת אלימות וארגון הפגנות. הוא עלה ארצה בשנת 1971. בארץ בדק את האפשרות להתחבר למפלגה קיימת ובסופו של דבר החליט לייסד תנועה פוליטית משלו, "כך".⁴

העובדה שלא התנגד למשפטי הראווה נגד "מרגלים" יהודים כבריה"מ בשנות החמישים, התפלג ממפ"ם והצטרף למפלגה הקומוניסטית הישראלית. בשנות השישים התנגד סנה לאנטישמיות כבריה"מ וכבר לא שלל את הציונות.

1 ישראל בר (1912-1966), איש ה"הגנה", בכיר בצה"ל ולאחר מכן במערכת הביטחון. ב-1962 הורשע בריגול למען בריה"מ ונידון ל-10 שנות מאסר. נפטר ב-1966. בכלא כתב את הספר "ביטחון ישראל, אתמול, היום ומחר", שיצא לאור ב-1966.

2 דעתו של יצחק שמיר, חברם של אלדר וילין-מור להנהגת לח"י, הייתה אחרת. הוא סיפר שכאשר רצה לרענן את זכרונו לפני שנאם על לח"י, היה מעיין בספרו של ילין-מור.

3 בשנת 1971 הוציאה הוצאת "שקמונה" לאור את הספר "אבשלום פיינברג – כתבים ומכתבים", בעריכת אהרון אמיר.

4 התנועה לא עברה את אחוזי החסימה במערכות הבחירות עד 1984, שנה שבה היה הרב כהנא לח"כ. במערכת הבחירות ב-1988, נפסלה רשימתו על סמך היותה "גזענית".

במכתב זה אל הרב כהנא, שהיה אז בתחילת דרכו בארץ, מוחל אלדד על כבודו שלכאורה נפגע על ידי כהנא ומביע את הערכתו לפעילותו בארה"ב. בה בעת, מביע אלדד צער וחשש על חוסר יכולת הארגון של כהנא בארץ וכן על טיב האנשים הסובבים אותו.

ירושלים

כ"ד באלול תשל"ג [צריך להיות: תשל"ב, 3 בספטמבר 1972]

אני מקווה שמכתב זה וודאי לא קטעים מובחרים ממנו לא יפורסם בלי נטילת רשות, כפי שארע לקודמו.¹
לכ' הרב מאיר כהנא – שלום.
מכתבך (ללא תאריך) הגיעני לתל אביב לאחר תאריך האסיפה שבקשת שאשתתף בה.

ראה, ידידי ומכובדי: אין זה עניין של כעס ששכך. זה עניין של צער, ולא דוקא צער אישי שנגרם לי בגלל דרכי התנהגות משונים (אין עונים על מכתבים, אין באים לפגישה שנקבעה, אין מתקשרים כלל למרות הסכם מסויים שהוסכם עליו, אין מודיעים בכלל על גורלו של ההסכם, וכיוצא באלה), כי אם צער על כך שדרכי התנהגות אלה אינם דוקא כלפי, כי אם איזו תכונה אורגנית עמוקה יותר, שהיא – לע"ד – אחת הסיבות להתפוררות התנועה שכה הצליחה והפליאה בראשונה. איזו אנרכיה חיצונית שאינה חיצונית בלבד. כל אחד מאתנו וחולשותיו, אך במידה שמדובר בהנהגת תנועה כה רצינית ומחוייבת המציאות כתנועתך, חולשות אנרכיות המתגלות באימפרוביזציות, ללא שיטה ותכנון ומחשבה תחילה, מסוכנות הן ליצור שטרם בגר וגדל והתבסס די צרכו ודי יכולתו לשאת במרות. דומני שהצלחתך התחילתית קצת הטעתה אותך, סחררה אותך. וחבל. וזה מקור הצער שהוא הרבה יותר רציני מאשר הצד האישי שאתה מבקש לחסלו על ידי מכתב הריצוי. אני מוחל על כבודי מקרב לב ובאמת-באמת, כי במה נחשב הוא ביחס לעניינים עצמם. ולמען האמת ימי המחילה של "ימים נוראים" לא היו משפיעים עלי כלל. רמזתי על עניין זה של סליחה במאמר ער"ה ל"ידיעות אחרונות" ששלחתי היום.² בינתיים – מאז קבלתי מכתבך – עשית מעשה בחברון, שלא עשו אותו

ב-1990 נרצח כהנא על ידי מחבל ערבי בניו יורק.

1 נרשם בראש העמוד, מובלט במשבצת.

2 במאמרו "ולמרות חטאינו" ("ידיעות אחרונות", 8 בספטמבר 1972), תהה אלדד אם המלה "סלח" אינה נובעת מהשורש "חסל", כי מטרת בקשת הסליחה היא "לחסל חשבון, למחוק מעשה". רק מעשים עתידיים יוכיחו אם באמת חוסל החטא, או אם החוטאים השאירו את זרעיו, אשר מהם יצמחו רעות נוספות. רוב המאמר דן בפרדוקס, שהדרוות הקודמים היו צדיקים לעומת דורותינו, אולם אנו ולא הם זכינו לחזור לארץ.

לא בית"ר ולא "דב" ולא אני.¹ ומעשה כזה בעיני הוא מכפר על כל מיני משגים. המעשים שעשית בארה"ב גדולים היו ודוקא משום כך: המעשים והשם של תנועתך ושלך החלו מחייבים. וזה מקור חששותי, שמא דבר גדול יבוצבו. הייתי מוכן – ולא אני בלבד – לסייע בידך. הרגשתי מיד שאתה מוכן לקבלני כמרצה בבית המדרש, ותו לא, את היתר תוכל לעשות בלעדי ידידיך מתחילה. אתה רוצה להנהיג, ולכך טובים צעירים (אגב לא כולם מצאו חן בעיני ודומני שקצת זלזלת באיכות ונטלת מכל הבא ליד ומבקש הרפתקא. וזה כבר מתנקם).

סלח לי על גילוי לב זה שבכתיבתי. אני פשוט חרד לתנועתך ולשמך. אולי יש קצת "אמרקניזם" בשיטת עבודתך. אך עדיין אני מאחל לך הצלחה מקרב לב. אינך זקוק לאיחולים בעלמא. נכון. אך ליותר מכן דרוש אימון, ואינך מחזק אותו. בכבוד למרות הכל ובברכת שנה טובה אלדד

* * *

102. אל: אריה אלדד

"המלחמות ככוח חיובי-בונה-מלכד-מחנך"

ביום הכיפורים תשל"ד (6 באוקטובר 1973) תקפו צבאות סוריה ומצרים את ישראל ונפתחה מלחמת יום הכיפורים. עם פתיחת המלחמה נחל צה"ל הפסדים רבים בכוח אדם ובשטח, והיו שניבאו שחורות. במהלך ימי הקרב, השתנה המצב בשתי החזיתות, וישראל סיימה את המלחמה בדרך לדמשק ובגדה המצרית של תעלת סואץ.

1 ב-27 באוגוסט 1972 פלשו אנשי "הליגה להגנה יהודית" של הרב כהנא, והוא בראשם, לחברון. מטרתם, כפי שהיא באה לידי ביטוי במברק ששלחו שבוע קודם לראש העירייה, השייח מוחמד עלי ג'עברי, הייתה "להתחיל בסידורים להחזרת יהודים לעיר הקודש חברון ולהחזרת הרכוש" שנשדד בעבר, וכן לחקור אותו על חלקו לכאורה בפשעים של מאורעות תרפ"ט ובהתקפה על מגיני גוש עציון בתש"ח.

ארגון בשם "דב" פעל בירושלים מ-1970 למשך מספר שנים. בתחילה, נקרא ד"ב – דיכוי בוגדים. לאחר מכן, דב, כדי להנציח צנחן בשם דב. הארגון נוסד באוניברסיטה העברית ועבר למשרדי "סולם" לשעבר במרכז העיר. אנשיו התמקדו בפעילות למען יהודי בריה"מ ומדינות ערב ולמען חינוך לאומי ברוחם של אצ"ג, אלדד והמחתרות. בין המרצים עבור הארגון היו אלדד, הרב כהנא, אליעזר ליבנה, דב שילנסקי ואמנון לין. במרץ 1972 אף נפגשו תלמידים חברי הארגון עם ראש הממשלה גולדה מאיר. בספטמבר 1972 התמוג הארגון עם הליגה של הרב כהנא. על דב, ראו <http://www.hermon.com/dov/dov.htm>.

המכתב הנוכחי נשלח אל אריה אלדד לחזית תעלת סואץ, אליה הגיע כחובש. אלדד כותב על צליחת התעלה. הוא גם מעלה השערה שהמלחמות הנכפות על ישראל מצילות אותה מהתפוררות ומציין את ההבדל הנפשי הפועל במלחמת חרות לעומת מלחמת הגנה.

יום ג' לפרשת בראשית תשל"ד [16 באוקטובר 1973]

לאריה במלחמה – שלום

הייתי פותח במלים "מה שלום המלחמה", אלמלא שני מונעים. אל"ף: מקורו של הביטוי הפרדוכסלי "שלום המלחמה" איננו מהמלכבים ביותר: זו לשון השאלה ששואל דוד את אוריה החתי.¹ בי"ת: לפני חצי שעה נודע לי כי שלום המלחמה – טוב, כי אריק עבר עם שריוניו את התעלה.² הלב כל כך רצה בכך, שלא האמנתי, עד שנתוודא לי גם ממקור נוסף. טרם פורסמה הידיעה, אך אני מניח שעד הצהריים יפורסם. ואני יודע, כמובן, שזה אינו סוף המלחמה, כי אם כניסה למערכה המכריעה, מכל מקום זה הפיג קצת את ה"מרה שחורה" שבחרדה, שמא יאותו להפסקת אש בעמדות של עכשו. מכל מקום מהעתונות היום ברור שאבא אבן – וכן קומי בלונדון – הביעו את נכונותם לכך.³ קשה להניח שזהו גם קו הממשלה למרות הכל.

אתמול היה יום ההודעות למשפחות. החרדה הזאת האוחזת בכל בשעות כאלה והעצב המתפשט בכל – אף במוח ואין צריך לאמר בלב שאין המוח מנותק ממנו – הם על פני שטח מסויים, שטח של השעה ושל הפרט, וכעבור השעה ומעבר לפרט החשבון הוא כמובן שונה: אם היה נצחון, השמחה גוברת על החרדה והפחד. עד כאן ברובד אחד, אולם יש רובד שני, עמוק ממנו, מעבר לפרט ומעבר לשעה ועל כן מחריד ומעציב יותר: מי יודע אם אין המלחמה הכוח הבונה החשוב ביותר שלנו. כבר הושם לב לכך שצה"ל אצלנו הוא דבר הרבה יותר חשוב מאשר כוח בטחוני. בתנאי תחייתנו הממלכתית ממש קשה לשער את העדר הצבא. חמור מזה לראות גם את המלחמות ככוח חיובי-בונה-מלכד-מחנך. ממרחקי הזמן, כאשר גם שלדי אבות ואמהות ובנים ובנות ונשים יהיו יבשים עד מאוד, יעז מישהו לאמר שהמלחמות באו עלינו כדי להצילנו מהתפוררות, אם על רקע חומרני, אם על רקע פסיכרו-אינטלקטואלי ופסיכרו-

1 אוריה נשלח למותו כדי שדוד יוכל לשאת את אשתו, בת-שבע. נתן הנביא הוכיח את דוד על המעשה, דוד חזר בתשובה, אולם גם נענש (ספר שמואל ב' יא:ז).

2 ב-15 באוקטובר.

3 אבא אבן (1915-2002), שר החוץ בעת כתיבת המכתב. איש מפא"י. חבר כנסת, שר ושגריר לשעבר. מבחינה פוליטית נחשב אבן לבעל עמדות שמאלניות.

תרבותי-אמנותי. בהעדר הכוח של הדת, והחלשת כוחה של הציונות כאידיאה לוחמת, המלחמות האלו, בל אחטא בעטי: מחיות נפשות. האש המתלקחת בכל, ההתנדבות, הגבורה, בחזית, בעורף (התנפלות הנשים על חנויות המכולת בימים הראשנים איננה אלא רפלקס חייתי-תועלת-תולעתי ותו לא) – משמשים דלק לעם ימים רבים. (מה רבים אלה גם מקרב מקורבי שכל מזון לבם עד היום הם זכרונות המחתרת, אצל אחרים פלמ"ח או מלחמת תש"ח). זהו פרדוקס ברובד העליון וטרגיות דיאלקטית (משמע הכרח) הרובד העמוק, בלשון ר' שמעון בר יוחאי במדרש לפרשת השבוע של קין והבל: קשה הדבר לאומרו ואי אפשר לפה לפרשו.¹ ואת זאת אני אומר רק ברובד התחייה הלאומית שלנו, בלי ומעבר לפילוסופיה ניציאנית הרואה בכלל במלחמה, בכל צורתיה הביולוגיים והכוחניים – כוח מכריע וקובע בחיים.

יש גם כמה דברים בלבי לגבי אופייה של מלחמה זו בכלל, שבאחד הימים ודאי אכתוב עליהם, לא היום כמובן, כגון: מלחמת ששת הימים היתה מלחמה שלנו, שלנו במובן לוחמי החרות בעם, מלחמת שחרור מקבילה למלחמה בכריטיים, בעוד שהמלחמה היום היא מלחמה שלהם, משמע של ה"הגנה", הגנה ממש, על כל החיוב שבמושג בלי מירכאות ועל כל השלילה שבו כשהוא במירכאות, ור"ל. זה מסביר את ההבדל במצב הנפש. כמובן שאין זה קובע לא לגבי הגבורה ולא לגבי הקדושה, אך קובע לגבי הדרך, לגבי המטרות וההישגים.

מבחינה מדינית מעסיק אותי היום רעיון מסויים, ועליו – בניגוד לכל הדברים לעיל, ייתכן שאכתוב: להמליך את חוסיין – בדמשק, כלומר להחזיר אותו למקום משם הגיע סבו לרבת עמון, לשנות על ידי כך את כל המפה של המזרח התיכון, ואין צריך לאמר בתנאי של שלום עם ישראל. ספק אם יש אצלנו בצמרת מי שיעז לחשוב ואין צריך לאמר לעשות בכיוון שכזה.

ולבסוף ובקיצור כמה דברים מ"החזית" המשפחתית. הייתי בנתניה יום ולילה, במקרה כשהגיע לשם זוהר. הוא אי-שם קרוב אליך. נעמה עם הילדים חזרה הביתה לאחר שעשתה ימי חג ראשונים כאן. אמא עובדת קשה בעבודות העזרה באזרחות. מכיוון שדננברג גוייס, היא נתמנה ע"י קולק למנהלת המחלקה.² אני קצת "מתוסכל" בגלל אי-עשייה כלשהי (האמת היא שאינני מתלהב אפילו לכתובה, כשקשה לי להתחרות באקטיביזם של מתי פלד וסילבי

1 בראשית רבה, פרשה כב, סימן ט.

2 בתיה הייתה מנהלת האגף לילד ולנוער במחלקה לשירותי משפחה וקהילה (המחלקה הסוציאלית) של עיריית ירושלים. לאחר המלחמה חזרה לתפקיד זה באגף, אולם לימים הייתה שוב למנהלת המחלקה, עד לפרישתה.

קשת וכו').¹ אך היום התקשרו אתי ממכון גרינברג למדריכי חו"ל וכנראה אתחיל להורות שם כממלא מקום תנ"ך וספרות. את ליאורה אני מעביד קשה בהעתקת מאמרים. היא מתקדמת יותר ממני. אני מקווה שמכתב זה יגיעך מהר, ד"ש מכל-לכל-בכל. ישראל.

* * *

103. אל: אריה אלדד

על הלך הרוח שהביא למחדל של מלחמת יום הכיפורים.

ערב שבת בראשית [19 באוקטובר 1973]
למחרת שמחת התורה שלא היתה (הכוונה לשמחה)

לבן – שלום.

ימים אחדים היתה קצת דאגה. בינתיים נתקבלו גלויות וד"ש של "מתנדבים" יפה. כשמכתב זה יגיעך ודאי גם תדע כבר שגם קובי כאן. הגיע אתמול יום ה בשעה 3 והיום הלך להתייצב. אולי יגיע אליך. לאחר 14 יום קצת בהיר יותר האופק, בייחוד הודות למעבר לצד השני. כרגיל אנחנו פה לפעמים יודעים יותר ממה שאתם יודעים שם, אלה ש"ידיעת" הדברים אינה חשובה כלפי הדברים עצמם, על כן לכשנתראה בקרוב נוכל להשלים איש לאיש את הידוע לו. אין ספק גם שהדבר הנוסף לברכה הוא המשלוח האמריקאי.² אני רק חושש שמא ניתבע לשלם תמורתו יותר מאשר כסף. אני כותב על כך מאמר, אך דומני שבמערכת הוחלט להכניס אותי לרשימת הקיצוצים. מילא, לא איכפת לי כל כך שאין מפרסמים אותי, כי אינני מעריך עכשו את הכתיבה, אך כואב בלב לראות עתון מלא כל הסילבי קשת, זיוה יריב, חיים חפר, עברון, קינן וכו', כל אלה שבמידה רבה כתיבתם יצרה הלך רוח זה שגרם ל"הפתעה".³ זה לא היה רק עניין של הבטחות לארה"ב ש"לא נפתח". היתה גם אי נכונות נפשית מצידנו (לא אדבר על הצד הצבאי). מעין דימוביליזציה נפשית. יש היום קו של איסור ביקורת על מעשים או מחדלים. נראה לי שאין זה נכון. אינני סבור שחייל שיקרא על מחדל מסויים

1 ראו הערה למכתב הבא, 19 באוקטובר 1973.

2 ב-15 באוקטובר הודיע הממשל האמריקני רשמית על רכבת נשק אווירית לישראל.

3 ההפתעה שבמלחמה ואי-הרצון לצאת למתקפת-מנע. רשימת העיתונאים המזכרים כוללת את בועז עברון ואת עמוס קינן.

(ממילא מדברים על כך כולם) יחליש את מלחמתו. לעומת זאת דומני שמעשה אווילות הוא להדפיס צילום של אריק שרון בתחבושת על המצח, גם אם כותבים "נפגע קל". זה מעורר את האויב. (האם אתם רואים בכלל עתונים?). בין שירותי התקשורת הטוב ביותר הוא תכנית "מבט לחדשות" בטלביזיה. ממש מצויין, תיאורי קרב מפורטים. לפרשנות אני אינני זקוק, אך ודאי יש רבים הנזקקים.

קצת מתיסכולי שכתבתי לך עליו במכתב הראשון פג. אני מתחיל ללמד בבה"ס למדריכי חו"ל. טוב מזה: קצין החינוך של חיל האוויר מבקש ממני לכתוב בשביל עתון חיל האוויר. כבר הכנתי. עומדים לבוא לקבל זאת. על מה שנעשה בינתיים נודע לי בהקדם והסתכנתי בהעברת הידיעה. תחילה היו חששות לא על המהימנות של הידיעה כי אם על ההצלחה, בינתיים – התפתח הכל בצורה נפלאה. ייתכן שעד שמכתב זה יגיע אליך, כבר נהיה רחוקים משעת המשבר.

בחזית השחמט, הכל בסדר. נראה שבתקופה הזאת מוחו של יריבי נחלש עוד יותר, הוא מתוסכל אידיאולוגית ופוליטית.

רוח ההתנדבות בעורף באמת עוברת את כל מה שידענו בעבר. כל אחד משתוקק להשתתף. אין תעסוקה. הבעייה המרכזית תהיה בכל זאת בתעשייה ובחקלאות (למעט בקטיף). יש דבר משונה: בעולם כולו מודיעים על קיצוץ בדלק, פרט לישראל, כאילו כבר ישבנו בכוויית.¹

בינתיים נכנסה שבת. היו לי שיקולים "הלכתיים". החלטתי לדחות את הסיום.² אבל בכל זאת כתבתי משהו נוסף בשביל בטאון ח"א (את החומר באו לקחת בצהריים בשבת), אפילו מתוך הנאה של חילול שבת שכזה.

בשבת בבוקר קיבלנו טלפון וד"ש בשמך מאביו של ד"ר אבן חן. גם דואר נתקבל ממך ומזוהר (זוהר הגיע לשבת הביתה). ביום חמישי עשיתי מעשה תרמית – אמא וליאורה היו מודאגות. לא היתה ידיעה ממך. המצאתי טלפון מסטודנט שלי שמסר ד"ש ושתייהן נרגעו. סוף סוף זה היה שמחת תורה. בינתיים נתקבלו גם טלפונים בשמך על ידי מתנדבים לד"שים – ובכך הרוחות פה נרגעו.

1 המדינות הערביות שהיו חברות בארגון אופ"ק חריומו את ארה"ב, אנגליה, יפן ומדינות נוספות מאמצע המלחמה. מטרת החרם, שנמשך עד מרץ 1974, היו להעניש את המדינות שחלקן תמכו בישראל ולהביא לשינוי במדיניותן, וכן להעלות את מחירי הנפט בשוק העולמי.

2 הכוונה לסיום המכתב, כאשר נכנסה השבת.

קובי – כאמור – חזר אך טרם סופח ליחידה. הוא באיכילוב. ודאי כתב לך.
 ילדים שאלו אותי מתי חוזר החתול לשק?¹
 וזה הכל להיום, אני רץ לדואר.
 שלום
 אבא

* * *

104. אל: אריה אלדד

”הפסקת האש הנואלת ביותר”

על הסכמת ישראל להפסקת אש, כשעמדה להשמיד את הכוח המצרי – הסכמה שממנה אפשר ללמוד על האופי היהודי. אלדד מבכה את העובדה שאין ישראל מוכנה להפתיע את המצרים, לחסל את כוחם ולספוג גינויים בינלאומיים.

יום ב לפרשת המבול [22 באוקטובר 1973]

לאריה – שלום

וחבל שנאמר רק אין שלום לרשעים ולא נאמר אין שלום לכסילים. אני פותח במכתב זה ברגעים בהם עומדת להיכנס ”לתוקפה” הפסקת האש הנואלת ביותר. מאז 7 בבוקר אני ממש כמו בהלם. אפילו אותי הצליחו להוליך שולל ולרמות. אמש עוד חיפשתי הסברים לניציות של אבא אבן שהכריז שלא מדובר כלל בשום מקום על הפסקת אש. העניין הוא עכשו – נצחון ואח”כ הפסקת אש. רמאים אלה!

ולך הרי אינני צריך להסביר את פשר האסון והחרפה. שלשה ארבעה ימים לפני הבסת הכוח המצרי! לפתע פתאום הפרשנים מסבירים לנו שיש לנו יותר שטחים מעבר לתעלה מאשר למצרים במזרחה. לפתע פתאום הם אוהבים שטחים. מה אמר לך? מאז סוף מאי וראשית יוני 1961 לא הייתי מדוכדך כל כך. על מה נשפך הדם עד כה? ברגעים כאלה אני מבין את א.צ.ג. הגרוע מכל הוא שהעם הזה שיש לו צבא שכזה וחיילים שכאלה ורוח התנדבות שכזאת ומסירות נפש שכזאת וגם כשרונות שכאלה, נעשה למחרת כסיל מוחלט ומאושר מהפסקת אש זו. כדבר חז”ל: נתבעים למשכן ונותנים, נתבעים לעגל ונותנים. ממצרים ועד הנה.

1 הכוונה לתכנית הרדיו ”חתול בשק”, שערך אריה אלדד והגיש באותה התקופה ב”קול ישראל”.

מבחינה פוליטית הדברים ברורים: ניכסון חיפש הצלחה חיצונית כדי להציל עצמו מהמפולת הפנימית (עומדים להביאו למשפט).¹ קיסנינג'ר רצה להצדיק את פרס נובל וליהפך לעושה שלום בעולם (גם בווייטנאם יהיה סופו מר, הרוסים ישתלטו על הכל תוך שנה שנתיים).² ילד הפלא יכנס להיסטוריה כמין צ'מברליין חדש.³ את ישראל וידידיה בארה"ב השביעו ע"י משלוחי הנשק, שהיו מבורכים בלי ספק, אך בתנאי שנשתמש בו כדי להנחית מכה – כמובטח, כמובטח גם לפנטגון – לנשק הסובייטי. עכשו חושש אני שנאבד גם את מקצת הידידים שם.

אינני חושש ברגע זה ל"שלום" (למרות צהלת שכננו מלמעלה שפרסם היום עם נתן ילין ועוד כרוז ב"הארץ" – להחזיר את הכל). אני חושש שבועוד חודש חודשיים, כשהאויב יתאושש ינחית עוד מהלומה חזקה וזה יעלה לנו בכפל דם. אילו היינו מה שצריך להיות אפשר היה כמובן לעשות את ההיפך: כשם שהפתיעו אותנו, לעלות עליהם בלילה אחד ובמכת מחץ לחסל את כל הכוח ולספוג אפילו גינויים באו"מ ומארה"ב. אך מי זה יחשוד בנו כי ננהג כך? אמא אומרת שלא אעשה לך מצב רוח רע. אינני חושב שאתה נמצא במצב רוח טוב ואינני חושב שתאמין לי אם אעמיד פנים ואנסה לנחם. איך יספגו את המכה קציני צה"ל הגבוהים – אינני יודע. ערב מלחמת ששת הימים הם ידעו איך לנהוג והובילו אותנו לנצחון. היום כנראה אין מי שיעשה זאת. דיין שוב החמיץ שעה גדולה ונכנע. אולי ל... עצמו. יש התולים תקוות בבחירות. אינני שותף להם, אם כי החלטתי איכשהו להשתלב בתעמולה חריפה ביותר נגד הממשלה והממסד המדיני כולו. מה עוד ניתן לעשות? היום התחלתי להורות במכון למדריכי חו"ל. בעיקר נוער דרום אמריקאי. להעבר צריך הייתי להופיע בפני תלמידי שמיניות "בוויאר", אך דחיתי, אין

1 נשיא ארה"ב ריצ'רד ניקסון (1913-1994) היה מעורב בעדויות שקר ובשיבוש הליכי משפט, זאת בניסיון להסתיר את השתתפותם של חברי הסגל ופעילי הבחירות שלו בפריצה למשרדי המפלגה הדמוקרטית, במלון ווטרגייט שבווייטנאם, ביוני 1972. כעבור מספר חודשים פורסם דבר מעורבותו של שר המשפטים של הנשיא, ג'ון מיטשל, ברדיפת הדמוקרטים. בהמשך, נאלצו מיטשל ויועציו הראשיים של הנשיא להתפטר, וגם סגן הנשיא הורשע בעבירות אחרות. הקונגרס פתח בחקירות, ובאמצע הדיונים נודע שהנשיא הקליט בסתר את שיחותיו הפרטיות. ב-20 באוקטובר 1973 הדיח הנשיא את החוקר המיוחד שחקר את הפרשה, וגם את שר המשפטים החדש ואת סגנו, שסירבו לבצע את ההדחה. בקיץ 1974 דן הקונגרס בחמישה סעיפי כתב אישום לקראת הדחת הנשיא, וב-9 באוגוסט ניקסון התפטר.

2 אלדר צדק. ארה"ב הסיגה את כוחותיה מווייטנאם ב-1973. צפון וייטנאם הקומוניסטית כבשה את דרום וייטנאם ב-1975.

3 הכוונה לנוויל צ'מברליין (1869-1940), ראש ממשלת בריטניה אשר הגיע להסכם עם היטלר ולמעשה אפשר לו להשתלט על מדינות נוספות.

בכוחי. ייתכן שמחר אופיע בפני איזו קבוצה של קציני חינוך, אם לא יחליטו במצב החדש לבטל זאת.

אינני יודע אם ליאורה כותבת לך. אך היא עדיין לא מרגישה טוב. ממשיכה לא לאכול או להקיא מה שהיא אוכלת. הדבר איננו מדאיג חלילה, זה עדיין טבעי בחודש השלישי, אבל אם בנוסף על כך אתה אינך על ידה, באמת רחמנות עליה. אולי במצב החדש יותן לך לקפוץ ליום? לא אאריך היום. אין רוח בחיה.

שלום ולהתראות

אבא

הלנתי מכתב זה ע"ד הכלל הידוע, אולי תיקרר קצת הדעת עם בוקר. ולא התקררה כלל. להיפך הדאגה עמקה, בייחוד על רקע התגובה החלשה לפי שעה של הליכוד. הצעתי להם הצעות אחדות לתגובה, אך ספק אם יקבלו. זהו זה. שוב כל התקוה – בערבים. עד מתי?

מאז יום ו' לא היו לנו ד"שים ממך. שנית לא אוכל לעשות את "החכמה" שעשיתי בשבוע שעבר שסיפרתי לנשים שסטודנט שלי הביא לי ד"ש ממך. לצערי גיליתי את הסוד ועכשו כבר לא יאמינו ולו גם אם יגיע אלי ד"ש באמת. אני מקווה שמחר מחרתיים יגיע משהו, ולא – הדאגה תגבר.

כל טוב לך ולכל אשר אתך

אבא

* * *

105. אל: אריה אלדד

"אנו שרויים זה כמאתיים שנה בערפל מסוים ואוהבים אותו"

על ההסכמה לעצור את הצבא לפני הניצחון, על היותם של גיבורים ואישים כז'בוטינסקי וכאברהם שטרן ("יאיר") – וגם נביאי ישראל – נדירים ולא-מייצגים את העם, על הסמליות שבגבולות מפותלים בסיני כמו, בעבר, העצירה לפני חומות הר הבית, על אי-פרסום מאמרי הביקורת שלו, ועל האהבה לחיים הצומחת מהכרת "תהומיותם".

יום ד, בשעת שידור ההודעה על ביטול ההאפלה. [24 באוקטובר 1973]

לאריה – השלום

כאמור בצד, הרגע מודיעים על ביטול ההאפלה. הלואי ונוכל לבשר כך על ביטול ההאפלה שבמוחות רבים. אני שומע מהרחוב בוקעים קולות: מזל טוב.

ובטליפון אני מקבל ידיעות על נופלים מבין ידועי שם ומכרים (בנו של ד"ר חיים גבריהו, בנו של מרדכי שטרן מת"א ועוד¹).

היום קיבלתי את גלוייתך מיום 19.10 (ליאורה קיבלה שני מכתבים) בו אתה כותב על מכתבי שעורר ויכוחים. בינתיים ודאי קיבלת את מכתבי השני, משלשום המדוכרך ביותר בגלל הפסקת האש בטרם עת. היום מצב הרוח קצת השתפר במקביל להשתפרות-מה בקווים הסופיים בגיזרה הדרומית. אני מקווה שאכן אנחנו לא שמרנו בדיוק על השעה ועל הקו. מכל מקום ברור עכשו שהנצחון המלא היה קרוב. אינני זוכר תקדימים לכך שצבא מנצח ייעצר לפני הסוף.

העניין איננו כנראה רק של הנהגה כושלת שכזאת. יש כנראה משהו באופי היהודי המונע אותנו מחד-משמעותיות; מכל מקום מאז יצאנו מתחומי האמונה בחד-משמעויותה, אנו שרויים זה כמאתיים שנה בערפל מסויים ואוהבים אותו. כן אומה לא אומה, כן מאמינים לא מאמינים, כן מדינה לא מדינה, קצת מדינה, קצת גולה, קצת ארץ. נפשות כזו של ז'בוטינסקי וזו של יאיר היו נדירות, אמנם הן יונקות מגזע יהודי עמוק, אך אינן מייצגות את הממוצע היהודי. בשעות גדולות בוקע הכוח הנדיר, מקדשי שם, גיבורים ללא דוגמא – כבמלחמה זו, אך שעות אלו אינן רבות.

כשאני מסתכל במפה שנוצרה עכשו בצפון ובדרום, אני רואה בבואה של האופי היהודי הנפתל הזה, בדומה לגבולות אחרי תש"ח. רק מלחמת ששת הימים היתה מלחמת שחרור ויישור, יישור הגב, יישור הקו. אבל ברגע האחרון גם אז: עד למרגלות הר הבית. בחתונה כזכור אמרתי, שזה כדי להשאיר משהו לדרורות הבאים. אך שלא בשעות חתונה יש חשד בלב שמא יש טעמים עמוקים יותר ולא דוקא בריאים. אנו מתגאים כמובן בנביאים, אך אנו מתעלמים מכך שהנביאים שהיו בשר מבשרנו ודם מדמנו הופיעו כאפוזיציה לרע שבעם, ולא ייצגו את העם. זוהי הדיאלקטיקה המסובכת שלנו. מישהו כתב פעם ב"סולם" שורה של מאמרים על כך, אראה לך בשובך ואם תתפנה. קרוב לוודאי שלא תתפנה, אין דבר, זה יחכה ולא יאבד מאמיתו גם לאחר שתתפנה מענייני חיים דחופים יותר.

1 חיים גבריהו (1914-1989), מומחה לתנ"ך ופרופסור להוראתו, יוזם חירוני התנ"ך למבוגרים ולנוער, יוזם חוגי התנ"ך בכתיהם של רה"מ דוד בן-גוריון והנשיא יצחק בן-צבי, ומייסד "החברה לחקר המקרא בישראל". בנו, סרן ראובן, קצין מבצעים של יחידת סיוור, נפל באזור החווה הסינית; מרדכי שטרן, מנכ"ל חברת "רסקו", ב-1965 מועמד גח"ל (גוש חרות-ליברלים) לראשות עיריית תל אביב, הפסיד למרדכי נמיר והיה לראש האפוזיציה במועצת העירייה. בנו, סרן יערי שטרן, נפל במיתלה, ארבעה ימים לפני התאריך שנקבע לחתונתו. מות בנו החליש את אביו והוא נפטר כעבור כשנה.

אתה כותב שלא מצאת דבר משלי בעתון. גם אני לא. שבעה, שמונה מאמרים שלחתי. לא פורסמו. ביום ששי יפרסמו משהו ואני חושש שיבחרו מהחלשים ביותר ומהמיושנים. דרשתי לפרסם היום דבר חריף נגד הפסקת האש. לא פורסם. ואני קצת נחנק. גם הטיעונים של בגין וגח"ל היו מכוונים יותר נגד המחדלים בעבר מאשר נגד ההסכמה להפסקת אש באמצע המסע הצבאי המחסל.

כתבתי שאני מוכן להפסקת אש בתנאי אחד שאנו מתנים אותו עם עצמנו. (עם עצמנו, שהרי אין שום ערך לתנאים שמתנים עם האויב): שבאחד הימים או הלילות נערוך להם "איל פיטר" ללא התראה מוקדמת. אילו ידעתי שכך חושבים אצלנו למעלה, לא היה איכפת לי שהיום חותמים על הפסקת אש המעוולת אותנו ואת צה"ל. אך לצערי אין לי אמונה שאכן כך חושבים או מסוגלים לחשוב אצלנו.

אלמלא ידענו שממשלת ישראל אכן מוכנה לנסיגות עמוקות, מילא. כלומר: אין סכנה בהפסקת האש הזאת (יש בה רק כסל וכאב), כי אם במה שעלול לבוא אח"כ. מה לעשות? בתבת נוח ניצלו מהמבול גם שם, גם יפת וגם חם, ולא סתם חם, חם מאור (האם הגעת ממש לארץ חם?)¹.

אני מניח שעכשו בכל זאת תוכל גם להגיע. שרה מודיעה לי כי זהר צלצל הלילה בחצות, ייתכן שהשבת יהיה שוב. אני מניח שיתנו לך לנסוע ליום או יומיים. הרי אינך בקו ראשון. אני שומע שקובי קצת מתוסכל ומקנא בך. מכל מקום טוב שניתן לך להשתתף כפי שהשתתפת. גם מעבר לחלק הממשי, הפיסי, דומני שפרק כזה בחיים חשוב ומחנך, חושף תהומות של חיים. כדי לאהוב את החיים יש לדעתם בתהומיותם, באימתם ולא בדכשם. פעם היו מקיזים דם לסובלים מלחץ גבוה (ע"י עלוקות, עוד ראיתי זאת אצל אבי ז"ל), היו גם אומרים שזה "מנקה" את הגוף מ"הדם הרע" (לא הבנתי למה עלוקה היא סמל רע). ייתכן שאנו זקוקים מעת לעת להקזת דם. אך ברור – לאו דוקא הדם הרע מוקז.

אני מניח שנתראה לפני שמכתב זה יגיעך. היום אמא קיבלה ד"ש ממך מפי אשה בשם בעלה שראה אותך אתמול. ברוך השם, דאגה זו עברה. בחיבוק אב ונשיקות מאמא

* * *

1 שם, חם ויפת היו שלושת בני נוח. בין בני חם היו מצרים, כוש וכנען, ואלדד מתכוון לשאול את אריה אם הוא חצה את התעלה והגיע למצרים (ואכן, אריה הגיע לשם).

”כשאבות הם בוסר ממלכתי, הבנים שותתים דם”

אלדד מבכה את השתלשלות המהלכים בסיני ושולח לבנו החייל את ספריהם של ניטשה וקאמי.

מוצ”ש נוח אל שבוע לך לך אל הארץ. [27 באוקטובר 1973]

שבוע טוב ומבורך, בני.

אתמול שלחתי לך מכתב. בינתיים הגיעו גלויות נוספות ממך. מתאריך 23.10 או בלשון פוליטית יום החלטת 339 – שמצאה אותנו קצת יותר טוב מאשר 338. אילו באה לפחות אחרי זה 340 כשאיסמעליה בדינו, היה הניתוק מקהיר – מושלם יותר. בינתיים הודיעו לפני חצי שעה ידיעה משונה – ישראל תרשה (ובהקשר זה אין נקבה באמת נאה “לו” לישראל) לכוחות או”מ לספק את צרכי “הארמיה ה-3”, שכולנו חיכינו לכיליונה ואשר עליה הוכרז כי היא קלף חשוב בדינו.¹ זהו כשמדיניות נעשית על ידי קלפנים ולא שחמטאים.

היום גם נתקבל ד”ש ממך מפי נהג שחזר. מדבריו וכן מגלויותיך אנו מנסים לפענח משהו, היכן אתה נמצא ומה אתה עושה (גם כשאינך עושה), ואיננו מצליחים. כבר הפעלנו את כל דרכי פרד”ס. ללא הצלחה. אמא כמובן מחפשת רמזים לדברים קשים יותר ואני לקולא, לפחות באזניה. אמא כבר אומרת: למה “כולם” מטלפנים, או: “כולם” באים לחופשה, והוא לא... טוב שגלויות באות תכופות.

ליאורה מסרה מפי הנהג שאתה מבקש משהו לקרוא. אני שולח מחר חבילות עם כל מיני מטעמים. לגבי קריאה התקשיתי לבחור. הרי אינך מתכוון למה שהועד למען החייל אוסף: בלשים. אני מניח שאתה דוקא מתכוון למהו כבד ומרחיק. ובכן אני שולח לך כרך אחרון של ניטשה ואדם המורד של קאמי, מתוך הנחה – לפי דבריך – שיש לך זמן, ובין חול ושמיים, בייחוד שקטים, אם לא לאמר אטומים, אולי טוב לעיין בקאמי.²

1 החלטת 338 של מועצת הביטחון של האו”ם ביקשה להביא להפסקת האש הקודמת. לאחר שמצרים הפרה את הפסקת האש יצאה ישראל להתקפה רחבה בסביבות איסמעיליה. צה”ל כיתר את הארמיה השלישית המצרית. החלטה 339 דרשה הפסקת אש חדשה וחזרת הכוחות לעמדות שהיו בהן לפני שהופרה הפסקת האש. החלטה 340, שהתקבלה יומיים אחרי 339, הייתה דרישה נוספת להפסקת האש וחזרה לעמדות הקודמות.

2 כידוע, אלדד תרגם לעברית חלק ניכר מכתבי פרידריך ניטשה. אלברט קאמי (1913-1960), סופר והוגה דעות צרפתי, ערך את העיתון המחתרתי “קומבט” בימי הכיבוש הגרמני של צרפת. בשנת 1957 זכה בפרס נובל לספרות. בספר “האדם המורד”,

אמש, ליל שבת, ראינו – יחד עם ליאורה – בטלביזיה את הסרט הישן והטוב: מטורף, מטורף, מטורף העולם. למרות הוולגאריזציה האמריקאית (הם אינם מסוגלים כמעט להוציא דבר מעודן) הוא סרט טוב. אגב: שלמה צלצל אלי וספר לי שהשארית אצלו את הג'יפ ופתק שתבוא בשעה שש, אך לא באת... כשהסברתי לו מה הכוונה בימי מלחמה "בשעה שש", הוא נדהם, וכמובן צחק.¹ הוא בתל-השומר.

הרגע מוסיפים לידיעה החמודה על אספקה לארמיה ה-3 את דברי אלון שייעשו חילופי שטחים משתי גדות לתעלה, אך הוא גם מסכים שכוחות או"מ ישבו בגדה שלנו. בקיצור: אנחנו מכניסים את או"מ שפרצופו ברור ביותר. כבר מוטב להשאיר את המצרים, אותם קל יותר לגרש בהזדמנות. מה לעשות? כשאבות הם בוסר ממלכתי, הבנים שותתים דם. גילה מטלפנת: שמעון יורד לדרום ובא לקחת משהו. אני מעביר חבילה ומצרף את המכתב המקוטע.

ברכות

אבא

* * *

107. אל: אריה אלדד

"אין מניחים לנו, לא משמים ולא מארץ... להיות קטנים"

על הצבאיות כמשמעות של המהפכה הציונית, על האופי המהפכני של הציונות האמתית – המתבצעת בכוח ובעל כורחנו, חרף גישתם של בובר ואחד העם, ועל קצין ישראלי שחזר מהשבי ושיבח את היחס המצרי לשבויים.

יום א' ט' בחשוון [4 בנובמבר 1973]

והוא במקרה יום הולדתו הס"ג לפי הלוח העברי

שלום לבני – בסיני.

הזקן הולם אותך אישית. המדים – פחות. אך אולי זה תפקודם של מדים, לבטל את היסוד האישי, למזגו עם אחרים. יש עמים שעניין מדים וצבא

שיצא לאור ב-1951, מנתח קאמי מרידה ומהפכה, ולמעשה מתנתק מגישתו הקודמת והאודה לקומוניזם.

1 שוויק, ברומן "החייל האמיץ שוויק" מאת הסופר הצ'כי ירוסלב האשק, קובע להיפגש עם חברו "אחרי המלחמה בשש בערב".

והליכה בסך צבאית הם עניין של תפאורה. לא אצלנו. מכל המהפכות שעברו עלינו, זו הגדולה ביותר. מגזימים קצת כשמדברים על המהפכה המעמדית. תמיד היו אכרים יהודים ואף איזורים יהודים כפריים בגולה ותמיד היו דוברי עברית.¹ אבל חיילים יהודים מגינים על קיום העם היהודי בצבא יהודי – זו המשמעות הגדולה ביותר של המהפכה הציונית בייחוד בדור בו הלכו מיליונים, בו הורצו גם אמי ואחי – לבורות השמדה ולכבשנים. אימה לשמוע תיאורי טנקים בוערים על הלוחמים בתוכם. אך אינני חדל בימים אלה לראות לנגד עיני לוחמי גיטאות המקנאים בלוחמי סיני וגולן. זה היה חלומם שם, לא רק להלחם כך, כי אם אף למות כך בשדה קרב שכזה. אידיאל. אימה ואמת. ההבדל העמוק כמובן: שם היה העיקר: למות בכבוד וכאן, לחיות בכבוד, אך רק מי שאינו מסוגל לראות ממרחקים אינו מבין שכל אותה עוצמה צבאית יהודית פה היא התשובה לחרפה אשר שם.

ועוד על דבר אחד אינני חדל להרהר בימים אלה. הייתי דוקא רוצה לראות את אירופה קופאת מקור בגלל מלחמת ישראל על חרותו.² לעמוד על הנפט שלהם – או על חוסר הנפט, על אזלת הנפט שלהם – כשם שהם עמדו על הדם, על אזלת החיים והדם שלנו שם. כל אירופה זו, כמעט כל אירופה זו, הצרפתים והאנגלים והאחרים.

מה שמתרחש פה מתחת לפני הנגלה-לעין היא ההתבהרות המוחלטת של האין-ברירה: אין לנו ברירה אלא להיות גדולים פה. אין מניחים לנו, לא משמים ולא מארץ, לא מבחוץ ולא מבפנים, כוחותנו מבפנים – להיות קטנים. פשוט נמנע האפשרות. מאתיים שנה של נסיונות להיעלם, או להתכווץ במיטת סדום פה: ללא הועיל. היום בשעת שעור בפני תלמידים ארגנטינאים קראתי ביחזקאל תפישתו המשיחית: בכוח, בחוזק יד, בעל כורחנו וכו' וכו' והעברתי זאת למציאות של ימינו: הציונות המבוצעת בדרך מהפכנית, ביציאה המונית בעל-כורחית מהגולה וכו'. פתאום תלמיד אחד שואל: ולזה אתה קורא ציוניות... בירור קצר ונודע לי: הם קוראים מסות ציוניות של... בובר ואחד העם. בעצם ימי המלחמות על חרמון וסיני, בעצם ימי המאבק של יהודי רוסיה. גרוטסקה.

(כרגע צלצלה ליאורה: שוחחה אתך בטלפון).

1 בראשית ימי הציונות דיברו רבים על הפיכת היהודים לאיכרים, ואחרים דברו על החייאת השפה העברית.

2 הכוונה לחרם הנפט הערבי שהוטל בימי מלחמת יום הכיפורים, שנמשך עד מרץ 1974, כפי שהוזכר בהערה למכתב לאריה אלדד, 19 באוקטובר 1973, לעיל.

בשבת אחה"צ היו אצלי אנשים אחדים. מנסים קצת לארגן את התסיסה בציבור נגד כניעות. אולי אף הפגנות. העם "מצוברח" בנפשו אף כי תופש במוחו שאסור להיכנע לתכתובים נוספים. ייתכן שמכסימום הניתן להשיג היום הוא למנוע מהממשלה החלטה, על ידי הדגשת חוסר הסמכות שלה. ייתכן שתיאלץ להרחיב את הבסיס שלה, או אז יש לקוות שבגיין לא יכנס לממשלה שלא על יסוד מדיני סביר כלשהו, מכל מקום אולי תמנע מכירה בסתר.

ראינו הערב דבר מוזר ביותר בטלביזיה: הביאו את דן אבידן שחזר מהשבי והוא דיבר כשלושת רבעי שעה על היחס המצויין שזכה לו במצרים.¹ ממש אידיליה כמעט אהבה. שיחות ידידות ולחיצות יד חמות עם גיניראלים (הוא הדגיש: בלי נשיקות). גם בעניינים אחרים היה משונה: אמר שבאמת הוא מתרגש מאוד לשוב אל ילדיו וגם סיפר על היחסים הטובים שם בין השבויים היהודים וכו'. אחת מהשתיים: או שהוא מטומטם מטבעו (בן 39) או ששם טמטמו אותו. מכיוון שהוא מקיבוץ השוה"צ ייתכן שלא במקרה נבחר והוא הבטיח להם שם הרים וגבעות (ואולי גם בקעות). בין כה ובין כה: כל הראיון היה שירות מצויין לאוייב בשעה זו של מאבק על השבויים. הוא גם – אמר – דברים לא-טובים, אך "לא כדאי לדבר על הצדדים השליליים". לא יאומן! אינני אומר שהמצרים תמיד מתעללים בשבויים. לא צריך גם לשקר. אך אפשר, לכל הרוחות לאמר: רק לאחר שישוחררו אחי השבויים אספר על תנאי השבי את כל האמת.

אני בטוח שמחר עתונות מצרים תריע בשמחה על הרו"ח הזה. לא צריך בכלל להביא את "הצלב האדום" שיבדוק את היחס. ישנה עדות של קצין יהודי אחרי 4 שנות שבי... בעצם ימי מלחמה.

אינני יודע אם הספקתי להראות לך. ב"הארץ" השבת היה ראיון עם נאוי, ראש עיריית באר שבע.² הוא אמר ששינה את דעתו לגבי בעיית הגבולות, לאחר שבעבר לא היה מן הניצים. עכשו לדבריו – הוא "מזרחן" – ישנם שני סוגי ערבים: קיצונים המוכנים להכיר במדינה יהודית שגבולה המזרחי הוא חוף הים התיכון, ומתונים המסכימים למדינה יהודית בין ביהכ"נ הגדול ברח' אלנבי ובין מוגרבי.

1 סרן דן אבידן, מילואימניק חבר קיבוץ עין השופט, בנו של מפקד גבעתי לשעבר ומזכיר הקיבוץ הארצי שמעון אבידן, נשבה ליד התעלה בדצמבר 1969. הוא שוחרר ב-30 באוקטובר 1973 כחלק מהחלפת שבויים פצועים, ודבר שחרורו פורסם ב-4 בנובמבר.

2 אליהו נאוי (1920-2012), איש מפא"י, ראש עיריית באר שבע בשנים 1963-1986. כתב גם על חיי הערבים וגם על התנ"ך, בין השנים 1947-1957 היה בעל תכנית רדיו בערבית, שבהתחלה שודרה בתחנת הרדיו של ה"הגנה" ולאחר מכן ב"קול ישראל".

שעת חצות. גולדה חזרה פסימית, אולי זו סיבה לאופטימיות?¹ ד"ש מליל ומקרול.² הגיעו שני מכתבים. אַל איננו כותב. כנראה כועס על ישראל ושוֹפך חמתו על ר' ישראל.

באהבה

אבא

* * *

108. אל: אצ"ג

"תחושת זרותו של שמשון בעם"

המכתב הנוכחי נשלח מספר ימים לפני חתימת ההסכם הסופי להפסקת אש בין מצרים לישראל ב-11 בנובמבר.

אלדד מעלה את האפשרות שהמחדלים של חוסר מוכנות למלחמה והסירוב לפתוח אותה בהתקפת-מנע משקפים את השורש האנטי-ממלכתי שבעם היהודי, שאפשר למצוא אותו כבר בטענות של שמואל הנביא נגד דרישת העם שהוא ימנה להם מלך.

יום ד' לפרשת ויירש זרעך את שער אויביו³ [7 בנובמבר 1973]

לאורי – שלום

לא התקשרתי (בלשון השגורה) אתכם כל הימים ההם מיום כיפורים, אך הייתי קשור אליך ואך יותר מאשר בכל הימים ש"כתיקונם". חשבתי שיתכן וחסאתי כלפיך אם לפעמים האשמתי אותך ב"ראיית שחורות" מוגזמת. וכמוכן, לא רק בגלל מה שמכונה "מחדלים" בנגלה,⁴ כי אם בעיקר בגלל ה"מחדלים" שבנסתר, בנעלם מן העין: המחדל העמוק שבעם כולו, אשר הממשלה והמפלגות כולן הן בבואתו, מכל מקום, לא מקרה אצלו. הרהרתי הרבה בעצבות שבספר "שמשון",⁵ שנימתו המרכזית היא תחושת זרותו של שמשון בעם על שבטיו. מילא, אם גלויות גרמו, וגם זה לא קל לעקור, אך שמא זה עמוק מהגלויות, מימי שמואל, שמא זה אורגאני?

1 רה"מ גולדה מאיר ניהלה שיחות עם הממשל האמריקאי בושינגטון.

2 משפחתה של אני שייב, אחות אביו של ישראל אלדד.

3 בראשית כב:ז, פרשת "וירא".

4 חוסר מוכנותה של מדינת ישראל ומנהיגיה למלחמה נודעה כ"מחדל".

5 רומן מאת זאב ז'בוטינסקי. "שמשון" השפיע מאוד על הנוער היהודי בשנות השלושים של המאה הקודמת.

היו לי "מאבקים" קשים עם בעליו ועורכיו של העתון "שלי" הקבוע.¹ לא הדפיסו. לא שחשבתי שיש בדברי משקל כלשהו להשפיע אבל לפחות להביע מה שבלב ובמוח קוראים רבים (דוקא קוראי "ידיעות" הם "עמך" קרובים הרבה יותר מצד האנסטינקט לדעותנו מאשר קוראי "מעריב" שאין בו כנופיה מאורגנת-חבלנית כזו שב"ידיעות").² הופתעתי מנכונותו של שוקן להדפיסני ומיד למחרת היום ששלחתי לו את כ"י.³ אך דומני שגם במלחמת ששת הימים הוא היה "אקטיביסטי" מאוד, על מנת לשוב למחרת ולהעמיד את העתון כולו לרשות החבלנים האינטלקטואלים שיש להם חלק נכבד במחדלים המחשבתיים. האמת היא כמובן, שהצורך לכתוב נבע יותר מהצורך לצעוק יותר מאשר מהאמונה שזה "ישפיע". כנראה אינני די חזק כדי לקיים "והמשכיל בעת ההיא ידום".⁴ אין לי כוח.

ובכל זאת, אורי, אל תכעס עלי ואל תרגז אם ארשה לעצמי להביע את מחשבתי שדברך היום, איזה דבר קצר וחזק ופנייה ישרה וגלויה, אולי יהיה בו כדי לזעזע את המתרופפים שבצמרת. הרי ההנחה היא שהם מתכוונים לטובה, אלא שהם מבולבלים, מבוהלים, ואינם בטוחים אף בכוח אשר בהם ובעם, ואולי אינם מודעים בשעה זו את מלוא הסכנה לבניין כולו. אולי דברך היה מזעזעם במידה מספקת ומבהילם מכניעה. סלח לי על שאני מעז לכתוב לך זאת. חשבתי אולי אתה מהרהר בכך, מכל הצדדים, אולי יש בחוות דעתי זו להוסיף לצד אחד להכרעה. מכל מקום, אורי, מה יזיק? השומע ישמע והחדל יחדל.⁵

שמעתי על חיימ'קא. אצלנו ב"ה עד כה בסדר. גם הבן, גם החתן בדרום. אריה גם היה לשבת זו בבית שעות מספר. אינני יודע אם שמעת, גדליה אלקושי שיכל בן.⁶ כתוב לו מלים אחדות. הוא יושב ובוכה בלי הפוגות ורק תובע שהדם לא יהיה לשוא. אני נכנס אליו מדי פעם.

1 אלדד החל לכתוב ב"ידיעות אחרונות" בשנת 1967.

2 הכוונה כנראה לכותבים בעמודים הפנימיים של המוסף לשבת. ראו הערה למכתב לאריה אלדד, 19 באוקטובר 1973, לעיל.

3 גרשום שוקן (1912-1990), המו"ל של "הארץ" ועורכו הראשי במשך עשרות שנים.

4 "לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא", עמוס ה:יג.

5 "השומע ישמע..." (יחזקאל ג:כז), הם דברי ה' המסיימים דיון בו מטיל יחזקאל ספק ביכולתו להשפיע על העם. ה' מסביר לו שתפקידו הוא להזהיר את הרשעים ואת הצדיקים, "אם ישמעו ואם יחדלו", והם, שהוזהרו, בעוונותיהם ימותו או שיפסיקו לחטוא ויחיו, "ואתה את נפשך הצלת".

6 פרופ' גדליהו אלקושי (1910-1988), חוקר ספרות, פרופסור לספרות עברית באוניברסיטת תל אביב, מעורכי האנציקלופדיה העברית. בנו, סמל אהוד אלקושי, נפל בסיני ב-15 באוקטובר 1973.

אני קצת מסייע לקבוצות השונות המפרסמות מודעות ומפגניות. מה שהיה לפני מלחמת ששת הימים, עכשיו בא לאחר מכן, והלואי שלא יהיה מאוחר. אני נגש עכשיו לד"ר הלוי לשמוע מפיו למה הסכימו לדחות הישיבה של הכנסת. הוא לפחות ישר מכדי לרמות, אולי היחיד מבין "הליכוד", אך ייתכן שמרמים אותו. בישיבת ההנהלה של התנועה לא"י השלמה, השמיע יחיל דברים שאיש "חרות" לא היה מעז להשמיעם: להכין הכל למרד. הוא יצא עם שמואל כץ לארה"ב. משה שמיר איננו מופיע לפגישות. הוא התגייס, זו כנראה דרך פטריוטית – להתחמק מהמערכה בעורף. אילו המשיך לכתוב בבמה העומדת לרשותו היה פועל יותר מאשר כמסביר במדים אי-שם.¹

הלואי ויכולתי לבוא אליך היום כשם שבאתי ערב המלחמה הקודמת עם הבשורות ששמעתי מפי עזר. הלואי שאריק יצא בשלום מהחזית וד"ל.²

בברכה לכולם

אלדד

* * *

1 בנימין הלוי (1910-1996), שופט משנת 1938. הלוי ישב כשופט ב"משפט קסטנר". משנת 1963, כיהן כשופט בבית המשפט העליון. הוא פרש והיה לח"כ מטעם הליכוד בשנים 1969-1981; חיים יחיל (1905-1974), סוציאליסט, ממקימי קיבוץ גבעת חיים, שגריר, מנכ"ל משרד החוץ לשעבר, ממייסדי התנועה למען ארץ ישראל השלמה; שמואל כץ (1914-2008), רוויזיוניסט, מזכירו של ז'בוטינסקי, חבר מפקדת האצ"ל, חבר בכנסת הראשונה, פעיל בתנועה למען ארץ ישראל השלמה. היה לשליח הסברה מיוחד של מנחם בגין כשזה נבחר לראשות הממשלה ב-1977; משה שמיר (1921-2004), סופר, עורכו הראשון של "במחנה". היה פעיל ב"השומר הצעיר" ולאחר מכן במפ"ם, וכתיבתו זכתה לביקורת שלילית של אלדד בימי "סולם". בהמשך היה שמיר אף הוא ממייסדי התנועה למען ארץ ישראל השלמה. הוא הצטרף לליכוד, היה לח"כ, ולאחר שרה"מ בגין חתם על הסכמי קמפ דוד, פרש והיה בין מייסדי תנועת "התחיה". בשלהי ימיו פרסם ספר על אברהם שטרן, חצי ביוגרפי חצי-רומן, אשר זיכה אותו לאהדה נוספת של שרידי לח"י.

2 עזר, הוא עזר ויצמן (1924-2005), שכיהן כראש אג"ם בעת מלחמת ששת הימים. אלדד פגש אותו ב-1 ביולי 1967, מספר ימים לפני המלחמה, בעת שהדאגה בציבור מהבאות הייתה בשיאה. ויצמן סיפר לו בסוד שצבאות ישראל גיעו בקרוב לתעלת סואץ ולנהר הירדן, ואלדד נסע לאצ"ג כדי לספר לו. על הקורות בביקור זה של אלדד אצל אצ"ג, ראו ייבין, "סמבטיון", ע' 263; אריק, הוא אריאל שרון (1928-2014), שב-18 באוקטובר 1973 חצה את תעלת סואץ עם כוחותיו. שרון כיהן כאלוף פיקוד הדרום עד ליולי 1973 ובעת המלחמה היה מפקד אוגדה. לימים שר הביטחון, שר המסחר והתעשייה, שר הבינוי השיכון, שר התשתיות הלאומיות, שר החוץ ובין השנים 2001-2005, ראש הממשלה. עד שנבחר לראשות הממשלה נחשב לגדול התומכים בהתנחלויות, אולם כראש הממשלה פינה את כל היישובים הישראליים מחבל עזה בתכנית שכינה "התנתקות".

109. אל: אריה אלדד

"פסטיבל-השבויים"

ב-15 בנובמבר 1973 התחילו חילופי השבויים עם מצרים. ישראל שחררה כ-8,000 שבויים מצריים תמורת 238 השבויים הישראלים שמצרים החזיקה בהם. במכתב הנוכחי מתרעם אלדד על החגיגות סביב הגעת השבויים הישראלים. לדבריו, ראשי המדינה הרצים לחבק ולהצטלם עם השבויים מתנהגים פחות כמדינאים ויותר כאימהות-יהודיות. הם גם מנסים "לנטרל" את רושם ההלוויות הרבות ולהרים את קרנם בעיני הציבור.

מוצ"ש פרשת וישתחו אברהם לפני עם הארץ¹ [17 בנובמבר 1973]

לאריה – שבוע טוב.

חטאתי לפניך. לא כתבתי לך כל השבוע. זה עניין פסיכולוגי פשוט. מכיוון שהייתה כמו נוטל הצורך לכתוב. דוקא הרביתי כתוב השבוע, יותר מאשר פורסם. כשם שבשבועיים הראשונים הייתי נתון בהלם הכללי ובהכרה שאין ערך למלים, עכשו אני כבר יכול ורוצה לכתוב ולהגיב יום יום. משלשום, למשל, אני מלא עד גודש צער ממש על פסטיבל-השבויים, אלא שזו דוגמא לדברים שספק אם אוכל לכתוב עליהם לפרסום. עד שאתה מתרעם על אותו יהודי רומני שהזכיר את אושוויץ, כתופעה גלותית, אני מודאג מאותו פסטיבל שהוא רחוק מלהוכיח ממלכתיות ותבונה. כשראיתי בטלביזיה את חיבוקי המשפחות עם בניהם ובעליהם, היו גם לי דמעות בעיניים, בייחוד כשיצאו הבחורים שהיו בשבי ארבע שנים, אם כי בעבר לא נהגו פסטיבלים כאלה לשבי משבי (למשל משבי ירדן ואין צריך לאמר מכלא בריטי וגלות אפריקה). אולם כשראיתי – ועדיין רואים זאת יום-יום: רמטכ"ל ושר בטחון וראש ממשלה רצים לקבל כל קבוצה של שבים מהשבי ומתרגשים, כשראיתי את יריב יוצא מן הכלים², ממש רוקד ומתחבק עם כל אחד, כנגד שלוותו וקפאנונו של האלוף המצרי, הרגשתי שמהו כאן אינו כשורה. יותר מדי משפחתי, יותר מדי "ידישע מאמא" מצד ראשי מדינה. אין זה נוגע כמובן למשפחות, שם זה מובן וטוב, אבל ראשי המדינה יוצאים מהכלים למראה כמה עשרות לוחמים חוזרים מהשבי כשהם יודעים איזה מחיר יקר שולם תמורת

1 בראשית כג:יב, פרשת "חיי שרה".

2 האלוף אהרון יריב (1920-1994), עוזר מיוחד לרמטכ"ל במלחמת יום הכיפורים וראש המשלחת הישראלית למשא ומתן עם מצרים. חתם על ההסכמים בעניין הפסקות האש וחילופי השבויים. כעבור שנה היה לחבר כנסת מטעם מפלגת העבודה (המערך). בהמשך היה שר התחבורה ושר ההסברה, ולאחר פרישתו מהכנסת, ראש מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים.

זאת. כשאתה רואה מיד לאחר מכן באיזו קלות רצים השבויים המצרים למטוס ואני יודע הם, והם שמונת אלפים, שמונת אלפים רצים ישר לטנקים שלהם ולמטוסים שלהם ולתותחים שלהם, והם כבר עומדים היום בחזית מולך, מול צבא ישראל. שמונת אלפים חיילים מאומנים, מוכנים לקרב, ואני חרד: מי יודע כמה מאות קרבנות ושבויים יפלו בידיהם, אינני מבין, אינני מבין כיצד מדינה שלמה, עם שלם וראשי המדינה והעם מסכימים לכך? מדוע דמם וחרותם של חיילי צה"ל בדרום שווים פחות מאלה ששוחררו עכשו מהשבי? והלא חייהם היו בטוחים, וגם תנאי שביים לא מן הגרועים. אחרי מלחמת ששת הימים עברו 5-6 חדשים עד שהוחלפו השבויים, ורק כאשר היה ברור שהאש לא תפתח, בעוד שהיום עדיין הפסקת האש רופפת ביותר ואנו במו ידינו מעמידים למצרים דביזיה שלמה לקרב!

ממש כסל ופשע ומצד הצורה: היסטריה. יחס לא רציני בחוסר הפרופורציה שלו. יש גם נזק מדיני [שהעברתו ברור: שחרור 200 השבויים שלנו מתקבל בעולם וגם בבית אצלנו כהישג גדול, כמעט נצחון. זה מדאיג כסימפטום לכך שעדיין אין בנו תחושה ממלכתית-היסטורית-פרספקטיבית והאינטימיות המשפחתית מעוותת מימדים אמיתיים. זה משתקף גם בהצהרות שמצהירים בשעת הפסטיבל ראשי המדינה כולם: אנו מקווים שזהו צעד ראשון להידברות עם מצרים... ואולי צעד ראשון לשלום...]

ואני רק עכשו התחלתי להתאבל אבל ממש על אלפיים הנופלים. כי אם יקויים חלילה, לא מה שהאויבים מציעים בגלוי, אף לא מה שקיסניג'ר מציע, כי אם אף מה שאנו מוכנים מראש "להחזיר", או אז יש לבכות בכי כללי, ציבורי, לאומי וממלכתי על הנופלים. ושוב אני מבחין אבחנה חריפה – כמו בענין השבויים – בין הצער והשמחה של משפחות בשר ודם ובין התפישה – תפישת לב ומחשבה – של הכלל וראשיו.

מכל מקום: עניין השבויים איננו רק עניין אימוציונלי מופסד, או מעשה טמטום, כי אם גם זדוני מחושב, כדי לרומם את המורל, כדי להעלות את כל המימסד בעיני העם הממורמר והכואב, מעין ניוטרליזציה של טכסי ההלוויות. וזה מכוער מעבר להיותו כאמור בלתי-חינוכי ואף בלתי פטריוטי לגביכם, העומדים עדיין בחזית מול הארמיות המצריות שתוגברו עכשו בשמונת אלפים חיילים חדשים שהיו בידינו וסיפקנו אותם לאויב.

בקיצור: כסל ופשע וחוסר אחריות ממש.

וכאמור: האם אני יכול לפרסם דברים כאלה בפומבי? האם לא יאשימו אותי בהעדר רגש, בחוסר הזדהות עם סבל השבויים ושמחת ההחזרה? ואני חוזר ואומר, שבכיתי למראה שובם, אבל לי, בבית, מותר ולרמטכ"ל וראשי

הממשלה – אסור. גם העלאת המונח פדיון שבויים ומברקי הרב הראשי לאפיפיור, כל אלה הם סממנים גלויים מובהקים, שהיו מצודקים בהווייה הגלוית, ולא כאן. אכן, החזרה לארץ גושן מקבלת משמעות אימתנית.¹ אלוף יריב היושב בגופו בגושן הכבושה בידינו, איננו יושב עדיין אף לא בירושלים שיבת ישראלי חופשי במלוא מובן המלה מבחינה נפשית. או שמא אני טועה? אדרבא, אשמח להודות בטעותי.

טוב לשמוע, כמובן, על מעשה סתימת התעלה לשם הכביש מעליה (כרגע הודיעו על כך מקהיר). הייתי מעדיף פעולה הפוכה: פתיחת התעלה כולה על ידינו לשיט חופשי. וזה היה בהישג ידינו, אך הישג היד מצריך תחילה הישג השכל והלב. ואם יוחזר מה שהושג בידיים וברם זה לא יהיה בגלל לחצים מבחוץ, כי אם בגלל לחץ-הדם-הנמוך שבלב ובמוח (זה ודאי ביטוי שטות מבחינה רפואית, יסלח לי הדוקטור שלנו).

שלשום עמדה להתקיים הפגנת 100 מכוניות בת"א נגד הכניעות, אך ביקשתי לדחות עד תום פסטיבל השבויים. יתקיים כנראה ביום ב בצהריים.² חבל שהג'יפ שלך "תפוש". אנו מקווים בסוף שבוע זה לראותך. זהר השתחרר השבוע.

ביום ו' (אתמול) עלינו לקבר חנה שמורק. בא גם שלמה הוכמן ומוסר לך ד"ש. הוא כבר גמר בתל השומר וחזר לחדרה ועובד עם...צ"ץ' לבחירות למען "ליכוד".³

* * *

1 ארץ גושן – הארץ בה ישבו שבטי ישראל בגלות מצרים, ובעת כתיבת המכתב הנוכחי כינוי לשטח שאותו כבשו חיילי צה"ל ממערב לתעלת סואץ.

2 ב-19 בנובמבר אכן התקיימה הפגנת המכוניות. כ-30 מכוניות נסעו ברחובות הראשיים של תל אביב ועליהן כרוזת נגד ה"כניעה" ונסיגת צה"ל "ממרחבי ביטחון" חיוניים. על פי העיתונות, ההפגנה אורגנה על ידי "התנועה למען העזת מדינית", "אורחים נגד כניעה" ו"התנועה למען משאל".

3 חנה שמורק (1926-1972), חברת לח"י, השתתפה בשידורים המחתרתיים ברדיו, עבדה יחד עם אלדד בצוות של "דברי הימים", חברה בתנועה למען ארץ ישראל השלמה, ומתרגמת במקצועה שתרגמה את ספרו של אלדד The Jewish Revolution לאנגלית; צ"ץ', שלמה להט (1927-2014), השתחרר מצה"ל בדרגת אלוף והצטרף למפלגה הליברלית שבליכוד. בעת כתיבת המכתב הנוכחי התכוון לרוץ לראשות עיריית תל אביב, תפקיד לו זכה ואשר בו כיהן עד 1993.

”רובם מאושרים שעכשיו כופים עליהם לסגת”

על שורש המחדל – שרוב הפוליטיקאים מבקשים כבר שנים לסגת, ועל תלישות הנוער מהאתמול והמחר, מאידיאליזם ומריאליזם.

ד' בכסלו תשל"ד [29 בנובמבר 1973]

לרבטנו¹ שלום

הרגע קיבלתי את מכתבך עם הקטעים למודעה. ”המוראל בחזיתות” מצויין. גם הידיעה על חוטפי המוניות טובה. המודעה לא כל כך נשתמש ברעיון. טרם ניגשתי לעבודה זו. השבוע כבר נתתי את השיעורים בא.צ.ג. דומני בהצלחה רבה. ליאורה לא השתתפה בשיעור ראשון, עליה להביא פתק מבעלה.² אך ישנה הקלטה. שנית: אם תבקשו יפה אתן לשניכם שיעור זה בשותך כאן בשבת הבאה. ואם לא תבקשו, אעניש אתכם ואתן לכם את השיעור בעל כורחכם. גם פר רוצה להיניק.

הבוקר גם סיימתי את עריכת רשימתך על הקווים. קריאה ראשונה שונה מעריכה. בעריכה מתגלים פגמים. הסיום היה קצת מעורפל והססני. הרי בסופו של דבר באמת נוצל המצור על הארמיה כתמורה לשבויים. קצת החלקתי. עכשו הבעייה לפרסום. לגבי זאת הארץ³ אין בעייה כמוכן. באחד מעתוני הערב – אינני רואה סיכוי שיפרסמו. שם צפיפות ודוחק. הרבה צוחה אך אין פרץ,⁴ אלא אם כן מישהו במערכת רוצה לעשות ”טובה” ולמה יעשו לי ”טובה”? נראה.

אמש נתקיימו שתי הוועידות: וועידת אלג'יריה וועידת מרכז העבודה בבית ”האהל” לשעבר. התוצאות ידועות. השאלה אם הן גם ברורות. אם מתחילים ביוהכ”פ אזי ברור שהתבוסה הצבאית בימים הראשונים נותנת אותותיה. איחור של יומיים פאטאליים. ארה”ב חיכתה – ואולי לא היא בלבד. לא סיפקנו את הציפיות אף של היהודים. (עכשו מודיעים מהפנטגון שלא הצלחנו להביא את סאמ 3, רק את הטיל ולא את כן השילוח. וזה עיקר). למצרים ”מגיע” מזרח התעלה. אלון נחרד ומסר להם אותו ללא תנאי. אך כמוכן שאין הכל מתחיל במחדלים של ערב יוה”כ. בגין כפוליטיקאי אופוזיציונר אולי חייב לשים את

1 לרב-טוראי שלנו. בתום המלחמה העלה צה”ל את הלוחמים בדרגה, ואריה אלדד הועלה מדרגת טוראי לדרגת רב-טוראי.

2 ליאורה, אשתו של אריה אלדד.

3 ”זאת הארץ”, ביטאון התנועה למען ארץ ישראל השלמה.

4 על משקל ”אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו” (תהלים קמד:יד).

הדגש על מה שארע ולא ארע בין ר"ה ויוה"כ. אך האמת ההיסטורית עמוקה מזאת. האם אין זו אמת שש שנים תמימות נכספו רוב המדינאים לסגת ורק לא ידעו איך עושים זאת? רובם מאושרים שעכשו כופים עליהם לסגת, כאותה נערה הנהנית מ"אונס". דייך ניסה קצת להתאושש ולהשמיע דברים אחרים, אך מצבו – ומצב תומכיו – חמור מאוד. באשר אין ספק שבמישרין הוא אחראי. היתה תוכנית בטלביזיה עם שמיניסטים בהנחיית ירמיהו יובל. מחריד. לא טיעוני הנסיגות מחרידים. רק הרקע הנפשי והמחשבתי (או חוסר-מחשבתי): תלישות מוחלטת מהאתמול ומהמחר. כאן ועכשו במובן הפיקטיבי ביותר. "למה יותר צריך למות", "למה אני צריך להרוג חייל מצרי". מה כל זה מעניין אותי. עד מתי. הכל תמורת שלום. וכו' וכו' בהעדר ריאליזם מינימאלי. מי מדבר על אידיאליזם, על רצון גדלות וכו'. אני מחפש אצלם מינימום של ריאליזם. אליעזר ליבנה מדבר על חינוך חדש לציונות.¹ הבעייה – אם יהיה זמן. ב"ליכוד" המצב חמור. תמיר מדבר על "מציאות חדשה", על וויתור על יריחו וחוף ים המלח.² בגין מבודד ובמלכודת. אפילו בגין. אחרי הבחירות החבורה ודאי תתפורר. ייתכן שדחיית הבחירות היתה טובה יותר. גם רוח התבוסנות אמורה לחלוף. אפשר לסחוב את שיחות השלום עד יעבור זעם נפט וכאב אבידות. קאדאפי ועראפעת הצוהלים ומדברים גלויות הם שוב בעלי ברית. הסכנה הגדולה ביותר הוא עדיין קיסינג'ר מחוץ ואבן ואלון מבית. כמעט שמתגעגעים ל...בן גוריון. הוא אמנם היה מסוגל לתת צו נסיגה חד-שתיים, אך גם היה מסוגל לאמר לאו רבתי.

הלימודים מתחדשים ב-23 בדצמבר. שאלה אם זה יחול גם עליכם? נזכרתי שבקשת את "יוסף ואחיו". אשתדל להשיג לך. עוד משהו בקשת אך שכחתי.

הגיע צק מקול ישראל על 86 ל"י. מלכה צלצלה שישנה משכרות בשבילך, אך עליך לבוא לחתום. בקשתי ממנה שזה יועבר בלי חתימתך. הבטיחה לברר אך ספק אצלה.

1 אליעזר ליבנה (1902-1975), חבר לשעבר בקיבוץ עין חרוד, פעיל בהסתדרות וחבר ה"הגנה", עיתונאי ועורך עיתונים עבור ההגנה ומפא"י, בין מייסדי התנועה למען ארץ ישראל השלמה.

2 שמואל תמיר (כצנלסון) (1923-1987), חבר האצ"ל, מגולי קניה, עורך דין בתיק "שורת המתנדבים" אשר סייע לחשוף את השחיתות שבמשטרה, ייצג את מלכיאל גרינוולד ב"משפט קסטנר". היה חבר במפלגת חרות אולם פרש בשנות החמישים על רקע אידיאולוגי. בשנות השישים חזר לגח"ל (גוש חרות-ליברלים), נבחר לכנסת ונפרד מחרות לאחר שקרא תיגר על מנהיגותו של מנחם בגין. חזר לליכוד ובעת כתיבת המכתב הנוכחי היה חבר כנסת מטעם סיעה זו. לאחר מכן הצטרף לד"ש והיה לשר המשפטים בממשלת בגין.

בינתיים הפסקת אש. רק יום-יום נהרג חייל. בשבוע שעבר נפל סלומון, בית"רי עולה מארה"ב, חבר של וינקלמן. אתה זוכר את השם זלר? איש ה"ליגה" שארה"ב ביקשה את הסגרתו והיועץ המשפטי ציווה להסגירו. הוא נפצע קשה והיועץ המשפטי מסרב לבטל את צו ההסגרה.¹
זהו זה. עדיין אין בשורות בפי. איך אמר לי מאן שהוא: אני אופטימי אך אינני יודע למה?
שלום שלום
אבא

* * *

111. אל: אריה אלדד

אלדד משווה בין החשיבה המדרשית לזו המהפכנית של לנין, בכותבו שניווע לא רק מהצרה אלא על ידה. הוא חוזר על הרעיון שהעלה במכתבים קודמים, שיש במלחמות ישראל כוח מציל. הוא מחפש את שורש הרעה באמנציפציה – אם לא בראשית ימי האומה, כבר בימי אברהם אבינו.

מוצ"ש לפרשת ויחי "ואתם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטובה, למען עשה כיום הזה להחיות עם רב" (דברי יוסף בגושן). [5 בינואר 1974]

לאריה – שבוע טוב

במשפט המצוטט טמונה נחמה דיאלקטית רבה ואף סכנה דיאלקטית גדולה. בכלל נראה שכל חכמת הדיאלקטיקה – התפתחות על דרך הניגוד והסתירה – חכמה יהודית היא ולא דוקא גלותית. היא מצוייה כבר בעצם הרעיון הנבואי שאלהים מביא נוגשים ושוטים על ישראל לא רק כדי להענישם, כי אם גם כדי

1 אלי סלומון (1947-1973), יליד ארה"ב, חבר ההנהגה הארצית של בית"ר, עלה ארצה בסוף שנות השישים, נפל ב-26 בנובמבר בסיני כשניסה להגיש סיוע לפצוע. הותיר אחריו אישה ושתי בנות; וינקלמן, הוא ישראל מידד, איש בית"ר וכיום ראש יחידת תכנים ומידע במרכז מורשת בגין; ג'רום זלר, חבר בליגה להגנה היהודית, נחשד במעורבות בהנחת פצצה במשרד של המארגן סול הורק בניו יורק. הורק ייצג אז מספר אמנים סובייטים והביאם להופעות בארה"ב. הפצצה הונחה כדי לפרסם את מאבקם של יהודי בריה"מ ולמנוע יחסים נורמאליים עם הסובייטים, עד שלא ישחררו את היהודים. בפיצוץ נהרגה מזכירה יהודייה ונפצעו 13, ביניהם הורק עצמו. זלר נמלט לישראל. ארה"ב ביקשה את הסגרתו, אולם לפני שאושרה ההסגרה נפצע במלחמה. בסופו של דבר הוא לא הוסגר.

להעמידם במבחנים, "לנסותכם" או בלשון מאוחרת (והיא כבר כמעט-גלותית) כדי לצרפם בכור הייסורים. המונח דיאלקטיקה שרשו אחר, יוני פילוסופי, אך מצד תוכנו במובן ההיסטורי הגיע מהמקרא דרך הגל – תיזה, אנטיטיזה, סינטיזה – עד לתפיסה הלניניסטית ממש למהפכה: ככל שרע יותר – טוב יותר. ובלשון מדרש כתובים: עת צרה היא ליעקב וממנה יושע, (ירמיהו) ממנה = על ידה.

כאמור, יש בזה כדי לנחמנו על תנאי.

במה דברים אמורים? באקטואליה הפוליטית שלנו, כמובן. אם נצא בשלום (בשלום במובן העברי היסודי ולא במובן... ג'ניבה) מהמלחמה האחרונה, נוכל לנתח ב"חכמה" רבה שהיה זה מבחן שחייבים היינו לעמוד בו וכי מחשבתם הרעה של אויבינו הייתה אצבע אלהים וכו' וכו'. ואם לא, חלילה? אם לא – יתברר שלא אצבע אלהים הייתה פה כי אם אצבע משולשת של השטן י"ש לכל תנועת התחייה המופלאה.

ראיינו אותי מהטלביזיה השבדית (המוכרת תוכניות תעודה אלו לאירופה). שאלו אותי מה מקור האופטימיות שלי (אתם הייתי כמובן אופטימי ביותר). אמרתי: שלשה מקורות לאופטימיות: א) צדקתנו המוחלטת ב) כוחנו לבצע צדק זה ג) האינטרס שיש לארצות החופש המערבי בנצחוננו. מה שלא אמרתי להם מטעמים מובנים, היא, ששלשת אלה יפעלו אם יופעלו על ידינו. על דרך "אם בחוקותי תלכו". חוקות אינן חוקי טבע הפועלים אבטומטית.

מבחינה זו תוצאות הבחירות הן בגדר תיקו.¹ כמורה אני נותן להן את הציון "כמעט טוב" – בפומבי אך "מספיק בקושי" – בסתר לבי. ייתכן מאוד שמשנה דיין דיבר קצת אחרת בווישינגטון ממה שתוכנן מראש, על סמן תוצאות הבחירות. היו שמועות עקשניות השבוע שב-15 בחודש תבוצע נסיגה "דרמטית" אל 30 ק"מ מזרחה מהתעלה ללא תמורה, כמחווה. הזעקנו כל מיני גורמים וגופים לפעול נגד מחווה זו. אני לא רציתי להאמין באפשרות הדבר. הידיעות היום מושינגטון הן מרגיעות קצת – אך מי יודע? ייתכן מאוד שהמשלה מוכנה למחווה זו מכיוון שלדעתה אי אפשר להמשיך עוד לשבת במערב. תוצאות הבחירות יש בהן לכאורה כדי להכביד על הנסיגה. אלא דא עקא, שגם באופוזיציה סיני איננו יושב חזק בתודעה. מפד"ל שהם כיום גורם חשוב ויכולה למנוע הקמת ממשלה, מדברת על יהודה ושומרון בלבד, אף "הצעירים" בה. על כך הסתערנו עליהם בישיבת הנהלת התנועה השבוע. באו גם המר, גם חנן פורת, גם לוינגר ש"נדהם" באותו יום לשמוע מפי בורג שהוא

1 בבחירות שהתקיימו ב-31 בדצמבר 1973 ירד המערך שהיה באותה עת בשלטון ב-51 מנדטים, ל-51, הליכוד השיג 39 מנדטים, המפד"ל 10 מנדטים.

מבטל את כל התחביויותיו כלפיהם מכיוון שבקרית ארבע היו יותר קולות לליכוד מאשר למפד"ל (גם לכהנא היו שם 32 קולות).¹ בקיצור: אם קרית ארבע איננה מפד"ל, מי צריך אותה? דוגמא אחרת. שר מפ"מי אמר: אני מוכן ללבוש ארבע כנפות אם מפד"ל יסכים לנסיגה גם מיהודה ושומרון. בקיצור: יהודה תמורת יהדות. הצרה היא שגם בליכוד הנפט של אבו רודס לא בוער (הבעירה שם חשודה מאוד בעיני. קצת סמוכה מדי לחיסול היישוב האזרחי שם).² בישיבה תבעתי – והוסכם אתי – על אברהם יפה³ לעמוד על "אף שעל מהתעלה". ניסינו לשכנע את צעירי מפד"ל שהתעלה מגנה על מזרח ירושלים. מפד"ל מנסה להפריד בין החזיתות. היום הודיעו שסאאדת נוסע לדמשק כדי להרגיע את סוריה – ודרכה את עראפאת וגם חוסיין – שמצרים לא תעשה שלום נפרד עם ישראל. אולי זה יצילנו שוב. בסך הכל: הסבך החיצוני לכאורה, איננו אלא בבואה של הסבך הרוחני הפנימי שלנו. פנימי-פוליטי ופנימי-נפשי והוא עמוק, ואני חוזר ותופשו לפחות מימי... כיבוש הבסטיליה, ובכך אני אופטימי.⁴ ברגעי פסימיות אני מוצאו עמוק באופיינו מראשית תולדותנו, או על דרך הדימוי: המקרא סתם ולא סיפר שכאשר אברהם הוציא את האיל מן הסבך, והעלה אותו על המזבח, הוא הכניס את יצחק לסבך. ובו אנו תקועים מאז ועד עתה והסבך הזה רק בגרזנים מבקיעים דרך מתוכו. בעולם תופשים את תוצאות הבחירות כתזוזה ימינה, וזה טוב כמובן. ישנה כמובן נחמה פורתא בכשלון השמאל (יהושע בר הלל חזר מביה"ח וסבר שאיחרנו. הוא לא הצביע שם, אילו הצביע היה מצביע... מק"י).⁵ יש להעדיף

1 זבולון המר (1936-1998), ממנהיגי צעירי המפד"ל, כחודש אחרי כתיבת המכתב הנוכחי היה המר ממקימי גוש אמונים; חנן פורת (1943-2011), גם הוא ממקימי גוש אמונים; הרב משה לוינגר (1935-), ממחדשי היישוב היהודי בחברון וממקימי גוש אמונים; ד"ר יוסף בורג (1909-1999), מהמנהיגים הוותיקים במפד"ל, חבר כנסת מהכנסת הראשונה ועד 1988, ושר במשרדי ממשלה רבים.

2 ב-1 בינואר פרצה אש בבאר הנפט התת-ימי שליד אבו רודס כסיני ומנעה את הפעלת המתקן. אלדד מעלה את האפשרות שלא תקלה בלבד גרמה לאש אלא יד ישראלית מכוונת אשר ביקשה למנוע את פיתוח מקורות הנפט, זאת כדי להחיש את מסירתם למצרים.

3 אברהם יפה (1913-1983), אלוף בצה"ל, חבר קיבוץ בית אלפא וחבר ה"הגנה", מילא תפקידים חשובים רבים בצה"ל, וביניהם אלוף פיקוד הצפון. פעיל בתנועה למען ארץ ישראל השלמה, בין מייצגי התנועה בליכוד, ומטעם הליכוד גם נבחר לכהן כחבר כנסת בבחירות שאלדד מתייחס אליהן במכתב הנוכחי.

4 כלא הבסטיליה שבפריז נכבש ב-14 ביולי 1789 על ידי המורדים הצרפתיים, והפלתו הפכה לסמל של המהפכה הצרפתית.

5 יהושע בר-הלל (1915-1975), פילוסוף בעיקר בנושאי מתמטיקה, וגם שכנו של אלדד ברחוב אברכנאל 30 בירושלים. במשך שנים רבות נהגו השניים לשחק שח-מט מידי יום שישי אחרי הצהריים. בכותבו מק"י אולי התכוון אלדד לרק"ח.

את שולמית אלוני על אבנרי, כמובן. היא למעשה א-פוליטית, היא באמת תעשה "שמח" בכנסת. היא לא תיסע לבולוניה.¹ קולות כהנא ודאי יגיעו ל-12,000. מהם ייהנו שתי המפלגות הגדולות. ייתכן שבלעדו היה נוסף ציר לליכוד. ע"פ הרכב הממשלה נדע אם יש לכך משקל או לא. כמובן שכל זה אמור אם המאבק הוא פרלמנטרי בלבד. אילו ניתן היה להוציא אותו מתחומי הפרלמנט, היה משקל אופוזיציה בת 40 ח"כ בקירוב פלוס אקטיביסטים נוספים אחרים, חזק ביותר. אך מי ואיך עושים זאת? זאת השאלה טו בי עור נוט טו בי...²

אגב: ליאורה מחכה לך בכליון נפש כדי לראות את הו, הו, שכספיר של אפרים קישון, שאוהד התלהב ממנו בעתון השבוע. הערב היא הולכת, דומני ל"אנשים קשים". אולי הם יקלו עליה. היא היתה היום בצהריים, מרגישה ונראית מצויין. אמא מתעצבנת שאין טיליפון ממך. אימתי עליה שאדרוש ממך בכלל לחסל את עניין הטיליפונים, אם זה מעצבן אותה.

היום התקיימה חגיגת בר מצווה לזאבי בן רותי בת ר' ישראל לייפר בחיפה, אך לא נסענו. אינני אוהב לנסוע לשבתות מהבית, אמא לא כל שכן.

הרגע מודיעים בחדשות על פגישתו השנייה של דיין עם קיסנינג'ר הפעם בארבע עיניים. הם דנו – כדברי אחימאיר³ על המרחקים בין שני הצבאות אחרי ההפרדה וסוגי הנשק שיורשו להחזיק. כל אלה כמובן דברי הבל. נסיגה קרוייה הפרדה, ועל סוגי הנשק יפקחו כנראה הצנחנים הפולנים מאו"מ. נדמה לי גם כי על נושא זה יכלו דיין וקיסנינג'ר לדון בעשרים עיניים. אני מניח שבארבע עיניים הם דנו בבעיות איסטרטגיות מורחבות יותר, בעיית בריה"מ במזה"ת בעיות למחרתיים ולא למחר. אולי בשיחה זו גילה קיסנינג'ר את קלפיו למרחקים. בינתיים שוב הוחמר מצבו של ניקסון⁴ ושוב יש סיכויים שהוא יפול ועמו קיסנינג'ר ובעייתנו היא: לא למהר.

1 שולמית אלוני (1927-2014), חברת כנסת בשנים 1965-1969, נבחרה שוב ב-1974. ב-1973 פרשה אלוני מהמערך והקימה את תנועת ר"ץ, אשר זכתה בבחירות בשלושה מנדטים. רשימתו של אורי אבנרי "העולם הזה" לא עברה את אחוז החסימה; ועידה למען "שלום וצדק במזרח התיכון" התכנסה במאי בעיר בולוניה שבאיטליה. לוועידה הוזמנו שישה ישראלים מהשמאל (ביניהם, נתן ילין-מור, שני חברי כנסת מטעם רק"ח, וח"כ אורי אבנרי) לדון יחד עם עשרות נציגים ערביים בנסיגת ישראל מהשטחים שנכבשו ב-1967 וכיבוד זכויותיהם של הפלסטינאים.

2 "להיות או לא להיות", השאלה שהמלט מציג במחזה מאת שייקספיר.

3 יעקב אחימאיר (1938-), איש תקשורת ב"קול ישראל" ובטלוויזיה (בנו של אב"א אחימאיר).

4 נשיא ארה"ב ניקסון, שעבר עבירות חמורות ושיקר לאומה. ראו הערה למכתב לאריה אלדד, 22 באוקטובר 1973.

אמא רוצה להוסיף דברים. שלום ושבוע טוב ומבורך בין שבת גושן לשבת צרות גושן.¹
ישראל

* * *

112. אל: אצ"ג

"לזכות לראות בצאת ישראל ממצרים-שבנפשו"

על מצב רוחו היורד בגלל הנעשה במישור המדיני ובמישור הנפשי של העם, כולל התייחסות לספרי הנביאים יחזקאל ומלאכי.

י' בניסן תשל"ד [2 באפריל 1974]

לאורי צבי וב"ב – שלום

חשבתי שאספיק להכנס אליכם ולברכם פה אל פה. ולא נסתייע בידי. לא שאני עמוס עבודה כל כך. מטליא טלאים בחלל כמעט ריק. אינני זוכר אימתי היתה הרגשה שכזאת (אתה מנוסה בזה יותר ועמוק ממני, כמובן). רשימה פה, הרצאה שם. יותר מתוך הרגשה של הכרח לאזן את דברי האחרים הרבים. יחזקאל יכול ליטול על עצמו אָבל, אך לא בשר ודם חלש כמוני.² הדבר החמור ביותר הוא ההרגשה שלא נעשה לנו עוול. זה מגיע לנו. זה נורא לראות שספר הנביאים מסתיים בדברי מלאכי "והכיתי את הארץ חרם" (בניגוד לדרך ספרי הנביאים לסיים בדברי נחמה), עד שבעלי המסורה נחלצו "להציל" ולחזור – מחוץ לשורה – על פסוק קודם מנחם. זהו "קוינץ" אך לא סיום שבמקור.³

1 בסוף ספר בראשית מסופר על הגעתם של שבטי ישראל לארץ גושן, ובפרשה הפותחת את ספר שמות, שנקראה בשבת שלאחר כתיבת המכתב הנוכחי, מסופר כי החלו המצרים למרר לבני ישראל את חייהם.

2 ספר יחזקאל כד: טו-כו. אשתו של יחזקאל הנביא מתה והוא אינו מתאבל בפרהסיה אלא בדממה, כאות שיבוא יום ויחולל בית המקדש וייהרגו רבים מבני ישראל והעם לא יתאבל. על פי הפירושים המסורתיים, העם לא יתאבל משום שכולם יהיו אבלים ולא יהיה מי שיספיד, או משום שיפחדו להתאבל בפני הכשדים, ביניהם הם גרים. על פי פירוש זה, אלדד מתכוון לומר שיחזקאל נוטל את האבל הכללי על עצמו והוא מתאבל בעצמו בגין החורבן הצפוי. (ונלע"ד, שאפשר לפרש את ספר יחזקאל אחרת: למרות החורבן הצפוי בני ישראל אינם מתאבלים אלא ממשיכים בחייהם, והמקרה של יחזקאל בא כדי להמחיש להם את האבסורד שבדבר – ז"ג.)

3 מלאכי היה אחרון הנביאים וספרו מסתיים בפסוק "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם". המסורת קובעת שיש לקרוא את הפסוק

דיברתי אתמול עם מנחם. הוא קורן לאור הצעת המשאל. אין צריך לאמר שהאומר יהודה ושומרון ממילא וויתר על השאר ומחר ייאלץ להציע משאל עם על... ירושלים. שנית: וכי יש בטחון שמשאל עם ישביע רצון ואין צריך לאמר – שיקבע? אך הוא מצא קרש ונאחו בו.¹ אולי יהיה בזה כדי לדחות לשעה. ובינתיים כבדיחה המרה שבגלות: או שהכלב ימות או שהפריץ ימות. אני יודע שלא מעשה הגון הוא שאני עושה: אליך צריך לבוא בדברי נוחם, קינות יש לך משלך די והותר ולמעלה מזה. אך מה אעשה ואני אינני יכול "לקשקש" פסוקי נחמה סתם.

אני מרבה להופיע בפני נוער בכיתות יא, יב, אצלם המצב אינו כה גרוע כפי שזה משתקף במספר הקולניים בכלי התקשורת. מוריהם גרועים מהם. ב"דיעות אחרונות" יש לי צרות כל הזמן, דוחקים רגלי. "הארץ" לא הדפיס מאמר ששלחתי. (נדמה לי, משום מה, ששוקן גם לא עשה דבר למען פרס טשרניחובסקי שדיברתי אתו עליו, אף כי הוא צריך להיות מעוניין. אף אינני יודע אם בכלל מישוהו שם טיפל בזה. מילא. "החשק" בא לי כשלא היו הדאגות המכריעות היום).²

בבית ב"ה הכל בסדר. אריה מחכה סמוך לשבועות לצאצא. נעמה וילדיה יהיו אצלנו לחג.

יאזרך אלהים כוח למרות הכל ובגלל הכל, כדי שתוכל לזכות לראות בצאת ישראל ממצרים-שבנפשו-ומוחו-שלו-עצמו, ועוד תאמר לנו שירת גאולים.

היו ברוכים כולכם הקטנים עם הגדולים

בברכת גאולת אמת

אלדד

אם תזדמנו בחג לירושלים – הודיעוני

* * *

ש'לפני האחרון פעם נוספת כסיום: "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא"; "קונץ", תחבולה באידיש.

1 מנחם בגין הציע לסייעת הליכוד לתמוך במשאל עם על עתיד יהודה ושומרון, במטרה למנוע מהממשלה לחלק את הארץ. אריאל שרון תמך ברעיון, כדי להביע את התנגדות העם לווייתורים ולמנוע בכך לחצים אמריקאים. לא נערך משאל עם בנושא.

2 גרשום שוקן, שהוציא לאור את תרגומיו של אלדד לכתבי ניטשה, הודיע לאלדד שהוא הציע אותו כמועמד לפרס טשרניחובסקי לתרגומי מופת, המוענק על ידי עיריית תל אביב. אלדד זכה בפרס בשנת 1977 (בין השנים 1973-1976 לא הוענק הפרס). במכתב זה כותב אלדד כי בימי הדאגות הנוכחיות כבר אין לו חשק לקבל את הפרס.

113. אל: עורך עיתון ה"טיימס" הלונדוני

"כאחד משלושת האנשים האחראים להחלטה לירות בלורד מוין..."
 לאחר מלחמת יום הכיפורים, כחלק מעסקת חילופי השבויים, הוחזרו ארצה גופותיהם של אליהו חכים ואליהו בית-צורי - שני חברי לח"י שהתנקשו בחייו של הלורד מוין בקהיר בנובמבר 1944. טקס הלווייתם נפתח במוזיאון "היכל הגבורה", בית הכלא הבריטי המרכזי בירושלים בתקופת המנדט (כיום מוזיאון אסירי המחתרות). השניים נקברו בהר הרצל, ובין המשתתפים בטקס היה גם ראש הממשלה דאז, יצחק רבין.
 באנגליה עורר הכבוד שהוענק למתנקשים בחיי מי שהיה שר בריטי ביקורת רבה, גם בתוך הקהילה היהודית. במכתב זה אל עיתון ה"טיימס", מגיב אלדד לביקורת. הוא מזכיר שגם משה רבנו הפעיל "טרור אישי" במצרים כאשר הרג את המצרי שהיכה יהודי, מסביר איך נבחר מוין להיות היעד להתנקשות ואחריותו של מוין - ואחריות הבריטים בכלל - לרציחתם של יהודי אירופה. כמו כן מעלה אלדד את נושא רציחתו של אברהם שטרן, ותוהה על נכונותם של הבריטים לסלוח ללוחמי חופש שפגעו בהם בעבר - כל עוד אלה אינם יהודים.¹

30 Abarbanel Street

Jerusalem, Israel

June 29, 1975

Express

The Editor,

THE TIMES,

London.

Sir,

As a member of the High Command of Lehi, the Fighters for the Freedom of Israel, i.e., as one of the three men [who] were responsible for the decision to shoot Lord Moyne in 1944, I take the liberty to reply to the voices of criticism – and of official protest – against the Government of Israel, for according a military funeral to Eliahu Beit-Zuri and Eliahu Hakim, who slew Lord

1 בכרך זה תרגמנו לעברית מכתבים שנכתבו באידיש, בפולנית ובגרמנית. אנו מביאים את המכתב הנוכחי כפי שנכתב, באנגלית, בהנחה ששפה זו מובנת לרוב הקוראים הישראליים בזמן הזה.

Moyne and were, due to the exercise of heavy pressure from London, executed in Cairo in 1945.

1. First, a word to British Jewry, whose official and unofficial leadership has seen fit to express their resentment, and even to marshal Jewish Ethics in support of their stand. They, as well as every British Bible-lover, should remember that it was the Bible which served as our example and guide in the act. Has it been forgotten that in the self-same Egypt in which the two Lehi members wrought political vengeance on Lord Moyne, Israel's greatest prophet, Moses, perpetrated the first act of personal-terror, in killing the Egyptian oppressor of the Jews? Moses carried out this deed, not on Divine orders, and yet prior to his selection by God as the Redeemer of Israel. One can only assume that it was this act which qualified Moses as the liberator of the People of Israel: Moses thereby demonstrated his love of his People, as well as his sense of justice and personal courage. He was not branded a "murderer", of course, though most likely there were in the Egypt of those days some Jews, slaves at heart, who deplored the deed.¹
2. Lord Moyne was picked as the target because he was the highest-ranking member – in the Middle East – of the British Administration which exerted every possible effort, notwithstanding and even at the expense of the War Effort against Germany and Italy, fully to implement the infamous White Paper which embodied the murderous "laws" enacted by the British against the Jewish nation, in the darkest days of our history. This White Paper turned black, and then red with our blood, for in accordance with its provisions, the gates of Palestine were barred to refugees from the Holocaust which was raging in Europe. Were it not for the White Paper policy, hundreds of thousands – perhaps millions – would have been saved from extermination. Where? In the Land of Israel, which

---

1 בגיליון 8 של העיתון "דברי הימים" שערך, הציג אלדד את קרה ואת אחד מבני אליאב כמתנגדים להריגתו של המצרי על ידי משה.

was Promised to the People of Israel even before Balfour and by an authority higher than Balfour. It was this policy of yours which Lord Moyne ruthlessly enforced even before he was despatched to Cairo, in his capacity as Colonial Secretary. He bore the responsibility – inter alia – for the sinking of the “Struma”, a refugee-laden boat which was refused haven in Haifa,¹ and for the expulsion of thousands of other refugees. Did not this in itself warrant his execution as a worthy collaborator of Hitler, as far as the killing of Jews was concerned?

3. The Palestine Police, who were subordinate to Lord Moyne’s Colonial Office, murdered – among others – the Commander of Lehi, Abraham Stern. He was captured, but no one troubled to indict or try him. He was handcuffed and shot in cold blood. Nor was this an isolated case. And if it should be argued that Stern led a fighting underground which attacked you, what then was the crime committed against you and Lord Moyne by women and children who were fired upon on-board refugee-ships, or who burned to death or drowned only because the noble Lord refused to open the gates of Palestine to them? It would be most instructive, I am sure, to many Englishmen, to read the speeches of Lord Moyne in the House of Lords against Jews generally, in which he questioned their nationhood, and suggested that they be concentrated in Madagascar...
4. Moreover, in what way are our fighters less worthy than others who have fought you, their British masters, and killed many more of you than the Jewish underground? Is not Jomo Kenyatta royally welcomed by your Queen, despite his having headed the notorious Mau-Mau whose members slaughtered so many Englishmen? Have not the Irish rebels of yesteryear obtained your friendship and respect? And only Jewish freedom fighters are undeserving of the honour, even by their fellow-Jews (we do

---

1 כ-800 פליטים יהודיים הפליגו מרומניה על האנייה “סטרומה”. הכריטים סרבו להרשות להם להגיע לארץ ואף ניסו למנוע את יציאתם מאירופה. האנייה הוטבעה בים השחור ב-24 בפברואר 1942, ורק אדם אחד ניצול מהים.

not want recognition from you) for whose sake and for the rebirth of whose State they gave their lives!

What was it that Eliahu Beit-Zuri said, as he stood trial in Egypt in 1944, in a manner which earned him world-wide admiration, about Dr. Jekyll and Mr. Hyde?¹

Evidently, the humiliation now being heaped on Britain by Idi Amin is very well-deserved.²

Yours faithfully,

Dr. Israel Eldad-Scheib

* * *

114. אל: אצ"ג

"אורי - נביאי"

אלדד מסביר לאצ"ג שהוא מחלק חוברת הכוללת אחדים משיריו משום שהיא נחוצה להוראת השירה. הוא מתאר את אצ"ג כשליח "שהוכתב לך" מכתבים המיועדים לעם ישראל, אולם גם כ"שולח", שלגביו אלדד אינו אלא "נושא מכתבים ותו לא" שחייב למסור למִעַן את האגרות.

ירושלים ב' מרחשון תשל"ו [7 באוקטובר 1975]

לאורי - שלום ובקשת שליחה מראש.

בקשת שליחה מראש. שהרי יתכן ודברי ירגיזו אותך ואלמלא חשבתי שדברי חשובים הייתי חוסך ממך רוגזה זו, שאין אתה חסר רוגזות היום. הלוואי וידעתי איך להקל עליך במקום להכביד, אך מה לעשות ואני חש חובתי לשירתך עדיפה על חובתי כלפיך.

גאולה³ ספרה לי שהתרעמת באזניה על החוברת שהוציאה במדרשה להוראת שירתך. מכיוון שאני אחראי לכך יותר ממנה, מבקש אני לאמר דבר בעניין

1 בנאומו בפני בית המשפט שדן אותו למוות, הזכיר בית-צורי את סיפורו של רוכרט לואיס סטיבנסון ואמר: "בביתו, האנגלי הוא ודאי ד"ר ג'קיל. אבל אצלנו, במושבות, הוא הופך למיסטר הייד, בעל פני המפלצת, המתנהג כתליין".

2 באותם ימים, אידי אמין (1925-2003), נשיא אוגנדה, עמד להוציא להורג מורה בריטי שכתב עליו שהוא רודן. אמין דרש ששר החוץ הבריטי יגיע אליו בעצמו כדי לדון בחנינה אפשרית.

3 גאולה כהן.

ועוד יותר לשמוע. אני מניח שידוע לך שממש כך נהגתי בטכניון, שם לימדתי ואמשיך ללמד את שירתך, ולצורך זה השתמשו סטודנטים בחוברת שכללה אוסף שירים. גם אז לא שאלתי פיך ולא השמעת באזני מחאה על כך. מכיוון שבכתב ובע"פ אני חוזר ומדגיש מה רב היה חלקך במעש של מלחמת המחטרות, במישרין ובעקיפין, אני ממשיך להאמין שבקבוק שירתך גם אם נזרק לים – מגיע, ואם יש ביכולתי לסייע לכך – אין חובה קדושה מזאת, ואיני יודע איך אתה יכול – גם אילו רשאי היית – לנסות ולמשות בקבוק זה מהים, על מנת שלא יגיע.

אורי, נביאי – לרגע נתהססתי אם לא למחוק מלה זו שלא תחשידני שאני בא בהקשר זה לקנות סליחתך, אך לא. זה שייך לעניין. נזכר אני שבפולין בפגישתנו, דומני תרצ"ג או תרצ"ט – הבענו באזניך רצון להוציא חוברת שירתך כמו אלו שבפולין הוצאו על מיצקאביץ',¹ בליווי הסברים ומובאות להוראה בבתי הספר, ואתה אמרת: הלוואי. אתה גם השליח וגם השולח ואני אינני אלא נושא-מכתבים והשאלה היא: אחרי ששלחת את המכתב שהוכתב לך ע"י שולחך אל עם ישראל, האם ואיך אתה יכול למנוע את מסירתו למען? ויודע אני ומבין שישנן שעות שאתה מיואש מכל העניין, בעיקר מהמען. אך על סמך העבר ונסיוני האישי – והיו לך שעות יאוש גם בעבר – אינני סבור שאתה צודק בהחלטיות זו שביאוש. יש קרקע, אורי, ישנן נפשות רבות שהזריעה בהן מניבה פרי מפואר והן צמאות לשירתך על מנת לעשות. ממה נפשך. אם נשלחת – והרי אין ספק בכך – האם אתה אדון על שליחותך וביטוייה בשירתך? והאם אני, נושא מכתבים ותו לא, רשאי שלא למסור את אגרתך-איגרותיו? בהרצאות סתם, שהן מטבע הדברים מקלישות גם אם מסבירות, אך עיקרן להעביר [...] שלי את רתמיך אל הנפשות ולא להיות דברי במקומם. איך לעשות זאת אורי ללא חוברות עזר? עשיתי זאת וודאי גם אעשה להבא, גם אם איזה ב"ד של מטה ירשיעני על כך. בפני ב"ד של מעלה, גם אם יש אחוז אחד של אפשרות ששירתך תשפיע ותכריע, אעמוד במצפון נקי ואך מוכן ללקות. וכל שיר שלך שאני מלמדו על פי דרכי, שקול הוא בעיני

1 אדם מיצ'קביץ' (1855-1978), גדול המשוררים הפולניים הלאומיים. שיריו וספריו עוררו את הפולנים למרוד בשלטון הזר והשפיעו גם על אחרים, ביניהם יהודים שמצאו בהם השראה למאבקם הלאומי. ספריו החשובים שפורסמו בעברית והשפיעו על הדורות הצעירים לפני קום המדינה היו "פן טדיאוש" ו"קונרד וולנרוד". מיצ'קביץ' עצמו כתב באהדה על היהודים, דיבר על חזרתם לארץ ישראל וניסה להקים גדוד יהודי אשר ילחם לצדם של הפולנים נגד הרוסים במלחמת קרים. (ככל הנראה, אמו של מיצ'קביץ' נולדה למשפחה פרנקיסטית, כמו גם משפחתה של אשתו.)

2 שתי מלים לא ברורות.

כנגד פרקי נבואה קדומים שאני מלמדם ואין בהם חיוב להיום הזה. חס וחלילה שאבקש ממך תודה וברכה על כך. אינני עושה טובה, אך אינני רוצה רוגז וכעס על כך כי אינם מוצדקים אובייקטיבית, ופוגעים בבריאותך סובייקטיבית, ואני כוונתי לטובה, לעניין, שאתה יותר מכל אחר, שלחתני אליו. אולי לא הועלת, אך גם לא מעלתי. ולא אמעל, על כן לא אחדל.

בברכה חמה
אלדד

* * *

115. אל: אצ"ג

ירושלים

ו' בניסן תשל"ו [4 ביוני 1976]

לאורי השלום והברכה

עם כל הצער שהצטערתי על אותו טכס,¹ אני רוצה לברך אותך (חשבתני שאספיק להכנס אליכם לפני החג, כנראה שלא אוכל), וכמובן לא על התואר, שהרי יותר משהללו כיבודך אתה כיברתם ואינני בטוח כלל שהם ראויים לכך, אך ודאי היו לך שיקולים משלך. אני מברך אותך על שמצאת כוח בגופך ובלבך לאמר דברים מעל במה זו דוקא. ולמען האמת כולה: בלכתי לשם חשבתי: אם תשמיע דברים – יפה, ולא – באמת ספק אם מן הראוי היה לקבל את ההצעה. אני מקווה שהדברים במלואם יפורסמו ולא ישארו שם בהקלטה או ע"פ המקוטעין שבעתוננים.

[...] ויהא החג ערב עליך ועל כל המסובים עמך

אלדד

* * *

1 ב-5 באפריל 1976 העניקה אוניברסיטת תל אביב לאצ"ג את התואר דוקטור לפילוסופיה לשם כבוד.

יום א לפרשת "יתן ה' את אויביך הקמים עליך ניגפים לפניך, בדרך אחד יצאו עליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך". [5 בספטמבר 1976]

לאריה – שלום.

[...] אנו מחכים כמוכן למכתבך, לשמוע בערך מה שאפשר על מעשיך או מחדליך. (אגב היום גם הגיע התנצלות משנלר, ידוע להם שאתה במילואים, אך היתה אי-הכנה).

בינתיים טרם נסתיימה פרשת החטיפות; כלומר, גורל הישראלים.² בדרך כלל הלא אנחנו חכמים ויודעים לייעץ. הפעם אינני מקנא באלה שהחלטה בידיהם. אני רק יודע איך היתה נוהגת בריה"מ למשל או כל משטר אחר שאין חשיבות אצלו לפרט ולמשפחתו וכו' וכו'. מה שברור לדעתי הלא הוא מה יש לעשות למחרת השחרור (תמורת כך וכך מחבלים כמוכן), או מה יש לעשות אם חלילה יפגעו שם בחיי בני הערובה. אך ספק אם ייעשו דברים אלו. וכן ברור מה יש לעשות לאור התפוררותה של מה שקרוי היה מדינת ירדן. זה חשוב לעצם העניין במזרח וגם כמבחן אולי מכריע בשביל מצרים.

אינני יודע אם מגיעים אליך עתונים ואם ראית את גילוי הדעת של "הוועד העל מפלגתית". קלוש ביותר. זה נראה לפי שעה גרוע אף מהתנועה למען שלמות הארץ. וטוב שיש לנו קו משנה ואנו מוציאים את החומר שלנו. ד"ש... מגבאי. הופיע אתמול לשאול בעצתי מה לעשות במרכז מפד"ל. מעניין ביותר...

אינני יודע אם אפשר לשלוח לך את "החזית".

אני מצרף את המכתב מאנגליה. אני שולח עכשו גם המכתב לביה"ס לרפואה. גב' מגנס בינתיים נסעה לחו"ל. אליעזר של דרורה³ עומד לרדת אליכם

1 דברים כח:ז, פרשת "כי תבוא". אריה היה אז בשרות סדיר, ולא במילואים כפי שזוכר בפסקה הפותחת.

2 מטוס הולנדי שהמריא מספרד לאמסטרדם נחטף על ידי מחבלים (ככל הנראה חברי "החזית העממית"), אשר ביקשו לנחות בנמל התעופה בן-גוריון. ישראל לא התירה את הנחיתה, המטוס נחת בקפריסין ושם שוחררו בני הערובה. לא היו ישראלים ביניהם.

3 זוג חברי לח"י, אליעזר בן-עמי (1923 -) ודרורה רוניצקי בן-עמי (1925-1992). אליעזר נאסר בעת פעולת שוד בתל אביב, נידון לשש שנות מאסר ונכלא בכלא המרכזי בירושלים. הוא היה שותף לתא של אלדד בעת מעצרו, וגם הרכיב את הרימונים ששימשו את מאיר פיינשטיין ומשה ברזני בתא המוות. בנוסף, סייע אליעזר לתכנן את המנהרה שדרכה ברחו 12 אנשי מחתרת בפברואר 1948. דרורה הייתה אחראית להכנת הכרוזים של המחתרת בימיה הראשונים, השתתפה בהתקפה בהתקפה על מחנה הצנחנים הבריטים בתל אביב, העבירה את אלדד מירושלים לבני ברק כאשר ברח ממעצרו והפכה לקשרית שלו.

לשלשה שבועות, אך מי יודע אם אתם מזדמנים שם. גם אהרן פיק מסתובב אי-שם. ובכלל מחוסר נסיון אינני בטוח בעצמי כל כך מה ואיך אפשר לכתוב להוציא מכתבי אהבה שאני חייב להשאיר לאחרות ולד"שים חמים ונשיקות מכולנו
אבא

* * *

117. אל: מנחם בגין

"אגרת גלויה דווייה למנחם בגין"

ב-19 בנובמבר 1977 ביקר נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בירושלים ובכך סימן את פתיחת המשא ומתן לשלום בין מצרים לישראל. ב-25 בדצמבר, ביקר ראש הממשלה מנחם בגין במצרים, ביקור ראשון רשמי של מנהיג ישראלי במדינה זו. בגין גיבש תכנית לשלום אשר כללה את מסירת חצי-האי סיני למצרים ומתן "אוטונומיה" פוליטית לערביי יהודה, שומרון ועזה. אנשים רבים בתוך המחנה הפוליטי של בגין ומבין ידידיו לשעבר הביעו התנגדות לתוכנית זו. את המכתב הנוכחי למנחם בגין פרסם אלדד ב"דיעות אחרונות".¹

[פורסם ב-30 בדצמבר 1977]²

איגרת גלויה, כי אין זה עניין אישי ושולי ואין בו עוד שוב דברי סוד, ודווייה מכיוון שהיא נכתבת מתוך כאב ואף הוא לא אישי. אני מקווה שמגיעים אליך לא רק הדים להתנגדויות הפוליטיות ולחרדות הבטחוניות. (לשם זה קיימים כל כלי התקשורת), כי אם גם גלים-חוזרים של תדהמה רגשית, של אכזבות מרות, של אהבות מרומות, של משברי אמן שבלב. אף-על-פי שרבים ממקורביך ומוותיקי התנועה הלאומית, שאינם מוצאים במוחם הפוליטי צידוק לצעדיך, פוטרם את עצמם ומשתיקים את

1 המשא ומתן היה מפרך ועקב הקשיים בהגעה להסכם, מנהיגי ישראל, מצרים וארה"ב התכנסו ב"קמפ דוד" שליד וושינגטון, בספטמבר 1978. לאחר כשבועיים של דיונים, הגיעו ל"הסכמי קמפ דוד", אשר הובילו לחתימת הסכם השלום בין ישראל ומצרים במרץ 1979. עד אז פרשו רבים ממתנגדי הוויתורים של בגין מהליכוד ומגופים אחרים והקימו יחד את תנועת "התחיה".

2 המכתב פורסם גם בספרו של ישראל אלדד, "הגיונות ישראל", ע' 22. כדאי לציין, כי גם בימי המחותרת "שלח" אלדד מכתבים גלויים לבגין, שהיה אז המפקד הראשי של האצ"ל.

עצמם בתשובה קצרה: אני סומך עליו, אי-אפשר שלא לקלוט גם רעדה בקולם, גלים כאלה אינם נמסרים בכלי-התקשורת, אך מנהיג כמוך חייב לקלוט אותם במכשירי הלב. יתר על כן, אני עדיין מקווה שאי-שם בפנה פנויה שבנפשך, אתה אף מאושר מההתנגדות שקמה נגדך, שהיא כהד מוגבר לספקות שבמוחך ולנקיפות שבמצפונך. כי מן הדין היה להיבהל ולהתייאש אלמלא התנגדות זו. ואין זה עניין רגשי בלבד או מהותי בלבד. כי אם גם עניין טאקטי. לסאדאת ישנן מדינות ערביות רבות, הכובלות אותו במסעו לשלום (גם אם נניח, שהוא עצמו מתכוון לכך ברצינות) אך מה הבלמים שלך? האין זה ברור שהלחץ מצד ה"ידידים" יופעל עליך לוותר ויתורים? ומבחינה זו, מה חוכמה טאקטית היתה "לזכות" בהחלטת ממשלה פה אחד? וכי לא מוטב היה להופיע למו"מ עם החלטה ברוב, ואף ברוב זעום של קולות? או שמא אתה רוצה לייצג ולרכז ולגשם באישיותך את הכל. את הקואליציה ואת האופוזיציה? אם ישנו מומנט בהתרחשות, שצריך למלא אותך אושר, הרי זה אך ורק אותה התנגדות והלוואי שמומנט זה ייהפך למומנטום מציל. מציל את כולנו, גם אותך.

ומצד אחר: ראה נא, ראה, מי מתלהב לדרכך? כל מה שהיה שנוא עליך ועלינו, ולרגעים גרוע משנוא. כי מבהיל. אין זה מבהיל אותך? ואם אין אתה ניגש לראי לבדוק מי נשקף משם אליך, האם אין אתה נרעש ונפחד מהתרועות המושמעות באוזניך, מהאגף ההוא? אם אלה מהללים, האין זה כמעט אוטומאטית, מחייב בדיקה עצמית? ודאי זכור לך הפליטון הקלאסי של הרצל "מאושל", המסתיים בתודה של הרצל על ש"מאושל" מתנגד לו.¹

אך לא רק המריעים שבתוכנו, גם כשמנית את רשימת המדינאים בעולם, הסומכים ידיהם על תוכניתך הרגשתי לא בנוח. לא רק על מה ששמענו מפיהם עד כה, כי אם על מה שתשמע בקרוב מפיהם על המשך עיקשותך וד"ל... ואם יש אנשים רבים כל-כך המלחשים: אולי יש כאן השפעת תרופות מסויימות, אף-על-פי שזה רעיון שטות, האין זה דווקא אות לטובה, שיהודים טובים מחפשים הסברים מסוג זה, כי אחרת אין הם תופשים מה אירע פה? עצם תמיהתם סימן טוב להם, וסימן טוב גם לך, כי זה אות לאמון שנתנו לך.

1 הדמות שהרצל מכנה "מאושל" במאמר שפרסם באוקטובר 1897 אמורה לייצג את "היהודי המנוון, המביא בהתנהגותו קלון על היהודים" ("מאושל", כתבי הרצל, כרך ז |הספריה הציונית, תשכ"א, ע' 151, הערה). היריעה מתרחבת ומאושל מייצג גם את היהודים המבקשים להתבולל בכל דרך אפשרית. הרצל מצייר את מאושל כנבזה וכבזוי ומשום כך יש לברך על שהוא בידל את עצמו מעמו והחליט להיות אנטי-ציוני. אולם הרצל מציין ש"באויב יש לנהוג כבאויב" ומסיים בהצהרה ש"החץ השני שביד הציונות נועד לירייה בחזהו של מאושל!"

יש מחמאה גדולה לך באותו זעזוע שתקף רבים וכן טובים ובאותם הסברים שמחפשים לתמורה המדינית. זה אות לאשראי הגדול שניתן לך. ובעוד שאנשי תיקשורת מסויימים הירבו לדבר על צביטת-לחיים לעצמם, כדי לוודא שאין הם חולמים כשהם עומדים 27 סנטימטרים מסאדאת, או כשהם משוטטים בקהיר, ישנם יהודים לא מעטים, וודאי יקרים לך, כי אתה ינקור להם, המבקשים להתעורר פתאום ולהיווכח שכל זה היה חלום, חלום רע.

* * *

118. משה וטובה סבוראי, שני מכתבים.

”קרבונו קרב ואולי אף נחוץ”

מחולל תנועת לוחמי חרות ישראל, אברהם שטרן (“יאיר”), נרדף גם על ידי הבריטים וגם על ידי היישוב העברי המאורגן. בסוף שנת 1941 התקשו שטרן ואנשיו למצוא דירת מסתור; שטרן נשא עמו מיטה מתקפלת וישן בחדרי מדרגות. כאשר התהדק המצור סביבו, הציעו לו משה סבוראי, מהמפקדים הבכירים של המחתרת, ורעייתו טובה שישן בדירתם ויעבוד בתוכה. ואכן שטרן עבר לגור אצלם.

ב-27 בינואר 1942, כששהו משה ושלושה חברי מחתרת נוספים בדירה ברחוב דיזנגוף 30 בתל אביב, פרצו הבריטים לדירה, דרשו מהנוכחים להרים ידיים וירו בהם. שניים מתו וסבוראי וחברו יעקב אליאב (“ישקה”) נפצעו ואושפזו.

שטרן התכוון לעבור להתגורר בדירה שהכינו לו חברי המחתרת בירושלים, אולם תמונתו פורסמה בעיתונים כמבוקש, כך שהייתה סכנה רבה ביציאתו מהבית. בבוקר 12 בפברואר 1942 ערכו שני שוטרים בריטיים חיפוש בדירתם של הזוג סבוראי וגילו את שטרן. כעבור כשעה, הוא נורה למוות.

עד היום, אין זה ברור כיצד הגיעו הבריטים לדירה. יש המאמינים, בעקבות טענת הבלש שירה בשטרן, שכאשר משה סבוראי מסר בבית החולים את כתובת דירתו לאמו של יעקב אליאב, שוטר סמוי שמע את הכתובת ומסרה למשטרה. אליאב אימץ את הטענה הזאת בספרו האוטוביוגרפי שפורסם ב-1983. יש המאמינים, בעקבות טענותיהם של משה וטובה סבוראי, שהבלשים כבר היו בדירה בעת שמשה מסר את הכתובת.¹

1 שני המכתבים של אלדד אל הזוג סבוראי (משה 1914-2011 וטובה 1915-2013) פורסמו בספר מאת משה וטובה סבוראי, “מאצ’ל ללח”י” (הוצאת המחברים: 1989), ע’ 452-454, 462-463.

ל"ג בעומר תשמ"ג [1 במאי 1983]

לטובה ומשה שלום!

התנצלות ראשונה על שלא באתי אליכם בשמחתכם. התנצלות שנייה על האיחור בכתיבה זו. אולי בזכות הזיווג הזה של ל"ג בעומר ו...אחד במאי ניפגש קצת.

ובכן בראש וראשונה "מזל טוב" לנשואי סמדר. שתזכו לראות באושרה קצת פיצוי ואיזון למפחי הנפש הרבים מכל צד. מין ל"ג בעומר שכזה בימי הספירה ואולי מבחינה זו חכמי עדות "ספרד" או "ערב" יותר מעדות האשכנזים הם – הספרדים-מזרחיים – מתירים נישואין החל מל"ג בעומר בעוד שאנו האשכנזים דבקים כנראה יותר במאזוכיזם וקנינות] וככי. על כן אצלנו התירו רק יום אחד ל"ג בעומר שכמו נפסקה ה"מגיפה" ליום אחד בלבד וחוזר האבל והאיסור. אדם מישראל יכול להתנצר ולהתאסלם אך לא "להתספרד", והלא בהרבה תחומים שפר חלקם, וד"ל.

מכאן לעניין ה"מרור" הנוסף לכם, פרשת ישקה.¹ כל מי ששואל אותי על כך, ורבים שואלים, אני משיב שבכל ידיעתי בלשון העברית, לא מצאתי תואר הולם לו יותר מאשר א פארך! (ל"שחין" אין אותו טעם).

והרי אין צריך לאמור שצדקתם כל השנים בתביעות ועדה שתבדוק וודאי ודאי שמצויה הגרסה האחרת של הידיעה המוקדמת והעיקוב המוקדם.²

וכי יש בר דעת שלשמע הפרשה כולה לא יטיל את האשמה כולה ועד יסודה על עצם הטירוף שבהמשך שהייתו של יאיר בדירתכם לאחר מאסרך? דומני שאין תקדים למחדל שכזה בתולדות המחטרות. אלף. בית, ועל זה חייב מיישהו לתת את הדין, אכן נתן אותו הלא יאיר עצמו.

ואם בו מדובר, הרי אין זה סוד שהוא התהלך במלוא הוודאות אם לא להרחיק ולהעמיק לכת ולאמור במלוא הרצון – שקרבנו קרב ואולי אף נחוץ. ומי יודע, ומי יודע, ומי יודע יקירי ועל כך לא אוסיף.

1 יעקב ("ישקה") אליאב (1917-1985), חבר באצ"ל ולאחר מכן מראשוני לח"י. סבוראי ואליאב החלימו באותו החדר בבית החולים ביפו. בספרו "מבוקש" (הוצאת "במחנת", ספריית מעריב, 1983), טוען אליאב שפליטת הפה של סבוראי הובילה את הבריטים לדירה שבה התחבא יאיר. בספר גם חשף אליאב שמות של אנשי מחתרת והשתתפותם בפעולות ספציפיות, ובכך עורר לא מעט רוגז בין חבריו לשעבר.

2 טובה סבוראי סברה שהבריטים עקבו אחריה או אחרי אנשי מחתרת אחרים וגילו את הדירה עוד לפני שמה מסר את הכתובת. כבר בימי המחתרת דרש משה סבוראי שתוקם ועדת חברים לחקור את הפרשה ולקבוע אם הבריטים הגיעו לדירה באשמתו. אלדר התנגד אז להקמת ועדה כזו (אשר לא הוקמה), בסברו שאין חשיבות היסטורית לדרך שבה גילו הבריטים את הדירה.

אך אני חוזר אל אותו "פארך" ששמו ישקה גם אילו כל הערעורים דלעיל נגד "פסיקתו" לא היו נכונים, גם אילו נעשה אותו משגה – על סמך ההנחה הסבירה, שיאיר בינתיים עזב את הדירה, כפי שהחייב היה לעשות, גם אז – ובכך מתגלה כל האופי ה"פארכעוואטע": וכי לא כיפרו טובה ומשה, אם בכלל צריכים היו לכפר, בכל עינוייהם על כך? ולא רק בעצם הטרגדיה של טובה להיות עדה לסופו של יאיר, ולא רק בעצם חיי הכלא בניתוק מילדתם,¹ כי אם הרבה יותר קשה, אף אחד מכל אנשי לח"י לא התמיד כמוכם לשאת את האסון בלבם בלי הרף, בלי הרף.² ולא בגלל האשמה שהאשימום אחרים בשביל מה – אם לא בשביל איזו הנאה סדיסטית אישית ורצון לעשות פרסום כלשהו לספר. בא חבר מחתרת לגולל מחדש את הנושא ולייסר את המיוסרים ממילא? איולת בלבד? רשעות בלבד? גם זה וגם זה, ומעל הכל: א פארך!! ושמה יבוא מישהו "היסטוריון" כביכול, או בשם החשיבות "ההיסטורית", וינסה להצדיק אותו, בא ההמשך ממה שהתפרסם, בייחוד הזכרת שמו של ברוך'קע, שלחץ על הכפתור שהרג את שני הקצינים יהודים, כהוכחה נוספת לכך: א פארך! האיש חי, הרג הקצינים לא היה מכוון, עורר רעש ושטנה וגרם גם הוא להידרדרות. בשביל מה לעורר מי לחץ על הכפתור? על פי כל זה אפשר לשער מה פני כל הספר כולו, איזה צדיק היה המחבר עצמו...

היו שהאשימו גם אותי שבספרי הזכרתי דברים שפגעו בחברים (כגון שחיברתי את הנאומים למשפטים הידועים³), מהם תיקנתי והשמטתי במהדורות הבאות, ורק זאת: זה לא נגע בדיני נפשות.

לעניין כולו מזווית עוד אחרת: יש לח"י שבמרכאות, ארגון מסוים שלחם תקופה מסוימת (ולא היה נקי ממשגים וודאי כשלונות מטעמים אובייקטיביים). אבל

1 משה סבוראי נידון למאסר עולם ונכלא שש שנים בבית הכלא המרכזי בירושלים. בפברואר 1948 הוא ו-11 אסירים נוספים ברחו דרך מנהרה. טובה סבוראי נכלאה ארבע וחצי שנים בכלא לנשים בבית לחם.

2 בימים שבהם היה בכלא לא ידע סבוראי אם אכן הייתה זו פליטת הפה שלו אשר הובילה את הבריטים אל הדירה. כאשר נפגש שוב עם טובה, שמע ממנה לראשונה, לדבריהם, שהבריטים הגיעו לדירה לפני השעה שבה מסר הוא את כתובתו לאמו של אליאב.

3 בקיץ 1944 הועמדו חמישה אנשי לח"י למשפט. אלדד היה כלוא אז בבית הכלא המרכזי בירושלים, והוא כתב את רוב נאומיהם. הנאשם מתתיהו שמואלביץ כתב חלק מנאומו, והנאשמת חסיה שפירא, שנאומו של אלדד לא הגיע אליה בזמן, אלתרה את דבריה בבית המשפט. גם חברי לח"י בתא 18 בכלא תרמו לכתובת הנאומים ולעיצובם. הגילוי שאלדד כתב את דבריהם היה בו לכאורה כדי לפגוע בנושאי הנאומים. אלדד טען שהופעת החברים בכתי המשפט הייתה מבצע מחתרתי ואין לתמוה על שהוכנו הנאומים בקפידה.

לח"י ישנו גם במלואו, לא במרכאות ולא בראשי תיבות! לוחמי חרות ישראל, (שזה במרכאות היה רק פרק ממנה מהמלחמה לחירות ישראל, פרק מפואר). ולמלחמה זו של לוחמי חרות ישראל בלי מרכאות היו עריקים בעצם ימי המלחמה והיו בוגדים בה אחריה והעריקים ידועים וגם הבוגדים. גם כואב לי לפעמים לראותם באים לקברו של יאיר ומחללים בגופם ובמעשיהם את זכרו ואת קדושתו.

ובלי נדר אקיים בקיץ את הבטחתי לבקר אצלכם. כעת אני עדין עמוס עבודה כפי שלא הייתי כל ימי חיי וכפי שאני אומר כל ימי חיי... אלא מאי? כל עוד כוחי במותני ושרנו משורה – משורות כתובות, זה נשקי – משחרר רק המוות או הגרוע ממוות, מחלה ר"ל.¹

אני מרבה להרצות הרבה בצה"ל וכלל אינני מאושר מזה והרבה תחליפים – אין, בייחוד בימינו בהם רבים השטנים, ויש לאזנם לפחות. היו בטוב ונחת ככל האפשר והמותר, אלדד

* * *

119. אל: טובה סבוראי

"יאיר עצמו ראה את נפילתו ככורח ממש"

הדאגה לשמם הטוב המשיכה להטריד את מנוחתם של משה וטובה סבוראי. טובה פנתה אל אלדד בבקשה נוספת שיעשה לטיהור שמו של בעלה משה, בכל הקשור לאפשרות שפליטת פיו היא זו שהובילה את הבריטים לדירתו, שהייתה גם זירת המסתור של אברהם שטרן.

כ"ח אייר תשמ"ה [19 במאי 1985]

לטובה – שלום

אני מקוה שבשיחה הטלפונית הבוקר סולק כל שריד של אי הבנה שהיתה בינינו בקשר למכתבך אלי. אמת מס' א: אכן חולה אני לא פעם באי מתן תשובה למכתבים. אמת מס' ב: ומבחינה מהותית זו האמת בה"א הידיעה בנדרן: מה שכתבת לי בנוסף לחומר על הנושא, היה אצלי עד כדי כך בגדר

1 על פי המנון לח"י, שחובר על ידי יאיר, "כולנו גויסנו לכל החיים, משורה משחרר רק המוות". כוונתו של יאיר הייתה שהלוחם למען חרות ישראל משתחרר משורת הלוחמים רק במוותו, ואלדד מעביר את המשמעות ל"שורה" הכתובה, משום שזהו הנשק הנותר בידיו.

המובן מאליו והצורך שלא עלה על דעתי שאת מחכה למעין אישור והודאה. דומני שכל אותן השנים ראיתי בכס ממיטב ידידי, מהנאמנים ביותר הרחק והעמק מעצם הפרשה המרה ומעל לה, ולא פעם הבעתי בפני מקורבים את הבנתי לעומק הכאב שאתם נושאים בעקבות העלילה. ייתכן שחייב הייתי גם לתת ביטוי לכך במישרין אליכם או בכתב ובכך שלא עשיתי זאת הותרתי מרירות מה אצלכם, ועל כך אני מבקש בכל לב סליחה.

ייתכן שהדבר נבע אצלי גם מתוך הידיעה ולא רק התחושה, כי יאיר עצמו ראה את נפילתו ככורח ממש, והמצור היה כה חזק, שהחוט המקרי או האחרון היה בעיני דבר של מה בכך, וזה גרם לי לא ליחס חשיבות רבה כל כך לעלילה שהעלילו עליכם (אגב: אמר לי ד"ר יוסף הלר באחרונה שידוע לו שעמדו לקחת דירה מסוימת בירושלים, והנה לשם פרצה המשטרה לפני יום הרצח, משמע שהעיקוב היה צמוד ביותר ואינני רוצה אף להזכיר את השם של מי שעלול היה שלא מדעת להוליך את המשטרה לאותו בית).

אינני מצטיין בזיכרון טוב בכלל וודאי לא עכשיו בגילי, על כן אינני זוכר פרטי הדיונים על כך, אך אני מוכן להודות ששגיתי בכך שלא הצטרפתי לבקשתכם בזמנו, לערוך חקירה ולקבוע, אולי גם זה נבע מגישתי ההיסטורית לכל הפרשה (והיא מרחיקה לכת לגבי משמעות הקרבן) ולא החשבתי את הצד האישי והסבל שלכם.

הגיע הזמן טובה שתהיו משוחררים לחלוטין מכל נטל. נטל הנסיבות וההוכחות שצירפת אותן – ואני משוכנע שבעתיד יתגלו ויתבררו הדברים עוד יותר – מבטל כל נטל אחר.¹

בברכה ובבקשת סליחה על המשגה ששגיתי באי מתן תשובה, שלכם באהבה,
אלדד

* * *

1 אנשל שפילמן (1917-1994), חבר לח"י, נאסר ב-1944 ונידון לעשר שנות מאסר על החזקת נשק. ב-1947 התחפש כמנקה ארובות וברח מהכלא המרכזי בירושלים. שפילמן הקים את מוזיאון "בית יאיר" בכניין שבו נרצח שטרן וניהל אותו. בראיון עמו שהוקלט והופקד במוזיאון, הביא שפילמן את גרסתו של הבלש הבריטי. ב-1989 תבע אותו סבוראי במשפט דיבה. ב-1993 פסק השופט שעל פי העדויות שהובאו לפניו, מבחינה משפטית יש לפסוק לטובת סבוראי. הנושא עצמו, התביעה והמשפט פילגו את ותיקי לח"י בשנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת. גם היום, אין תמימות דעים בין חברי לח"י לשעבר, באשר לדרך שבה הגיעה המשטרה לדירה ברחוב מזרחי ב' 8.

120. אל: עליזה טור-מלכא גרינברג

"את שירתו שִׁרְתִּי ואני ממשיך לעשות זאת"

המכתב המרוגז הנוכחי לעליזה גרינברג, אלמנתו של אצ"ג, כולל תגובה למינוי דן מירון לעורך כתבי אצ"ג. מבין שורות המכתב עולה כי אלדד מצטער לכאורה על שלא הוא זכה בתפקיד. אלדד פותח במתקפה על שעליזה ייחסה לאצ"ג דעה חיובית על מנחם בגין, וכן על שלא הרשתה לאלדד להדפיס בעצמו שירים של אצ"ג כדי ללמדם.¹

[ספטמבר 1985]

שלום ושנה טובה

על דברים רבים יש לי מה להעיר לגבי הראיון אתך בשבועון "ידיעות אחרונות" ואינני עושה זאת. ודאי לא בפומבי – מכיוון שללא ספק עדותך וזכרונותך הן מהימנות יותר מעדותו וזיכרונותיו של אחר, גם שלי. ואלמלא פיסקה אחת הייתי מבליג גם על רצוני להעיר או לשאול וכוונתי לדברים על יחסו של אורי לבגין. מזמן לא קראתי היפוכה של אמת מסוג זה. מעולם לא העריך אותו, מעולם לא ראה בו "מופת הדור", עליזה! אולי הוא אמר זאת באירוניה ואת בתומך תפשת זאת ברצינות? לא פעם ולא פעמיים – ומדי פעם בכ"ה בשבט בעלייה לקבר יאיר – הפטיר עליו: בוגד, ולא פעם ולא פעמיים אמר: הוא אשם בכל האסונות היורדים עלינו. וממנו מאורי שמעתי את ההגדרה התמציתית ביותר על בגין: גימנזיסט או: חצי אינטליגנט וכיוצא בזה, כגון – וזה חזר ונשנה – אמיגרנט, מהגר.

אני יודע עליזה שאת שמעת ודאי מפיו דברים כיוצא בזה. קרוב לוודאי ששמעת גם אי-אילו "מחמאות" עלי, אולי גם מוצדקות. אינני בעל אמרות. את שירתו שִׁרְתִּי ואני ממשיך לעשות זאת וזו חובתי כמיטב יכולתי. אך בשום פנים ואופן לא אקבל סילוף כזה שאת מסלפת את דעתו על בגין. זה חורג מגדר יחסים אישיים, זה עניין בר משקל היסטוריוגרפי. לייחס לא.צ.ג. הערכה גבוהה כזו – מופת הדור! – למ בגין, זו עבירה היסטורית ומוסרית כבדה, עליזה. רק מצבו הנוכחי של בגין – (זו רחמנות) הפיסקה שהושמה בפי ככתבה עלי ב"הארץ" לא הייתה מדויקת ופרסומה נגד רצוני – מונע בעדי היום לכתוב עליו או לתקן את העיוות שלך (הדברים שנכנסו לכתבה ב"הארץ" היו למעשה לפי הגדרת א.צ.ג. אך אם זאת לא אמרתי למראיינת).

1 עליזה גרינברג (1926-); דן מירון (1934-). ראוי לציין, כי עד שנת 2014 יצאו 18 כרכים של כתבי אצ"ג בעריכת מירון, והיד עוד נטויה. אלדד אמר בשיחה פרטית שהתנהלה שבוע לפני שנפטר, שעליזה גרינברג אכן צדקה בבחירתה.

אך אם כבר באתי לכתוב, אוסיף – וגם זה בהקשר לראיון אתך. רק עכשו נתבאר לי הסוד למה זכה דן מירון למה שזיכית אותו בו. אמרת בראיון שעיקר א.צ.ג. הוא במלכות ישראל והוא כערך חינוכי. משמע לא הערכות ספרותיות גרידא שדן מירון מומחה להן, כי אם ערכיות אידיאית ועל כן... דן מירון עורך הכתבים. על כן גם סירבת להרשות לי להוציא חוברת עם חמישים שירים מבוארים – לפי קנה המידה האידיאית-מדינית – עם הסברים שלי, הסברים שאת אמרת עליהם: זו הדרך היחידה ללמד את א.צ.ג. אילו הרשית לי כשביקשתי – זה שנים שבידי מורים היה מבחר מוסבר שכזה, על פי הערה זו שלך (אני מקווה שאיניך מתכחשת להערכתך זו מאז). מלאכת הוצאת הכתבים היא מלאכת הקודש החשובה ביותר, כמובן, אך תועלת חינוכית לדור המרוקן מיד לא תהיה בזה. לכך דרושים אנשים פשוטים, בעלי מלאכה פשוטים כמוני, דוקא ולא כפרופסורים כדן מירון.

אני מניח כי בינתיים עקבת אחרי מעללי דן מירון. התקפתו על לאומנות "הפזמונים" של נעמי שמר... מאמרו בפוליטיקה 2 (ביטאון ר"ץ) על ירושלים שהיא אסוננו, סיבת כל צרותינו בניגוד לת"א שהיא ישראל האמיתית.¹ (כפיו ובעטו זה לשבח ולא לגנאי). עתה גם דברי הבלע ו"ההגנה" שלו על דת יהודית ויהדות וכו' וכו'.

לא נמצא אדם אחד, עליזה, שגילה הבנה לצערך הפטלי הזה. אולי רק פסיכואנליטיקן יכול לפתור מידה זו, פליטת נפש זו.

כל זה לא שייך כמובן למה שמחייב אותנו ואותי לגבי השר והשיר ואני ממשיך לחרוש ולזרוע בלי הרף באדמה זו, אדמות נוער, מורים – זרע זה של שירתו כפי שעשיתי זה [...]² והערכתך. לפי שעה דומני אני היחיד בארץ העושה זאת, וזה שכרי וזה יותר חשוב אצלי מאשר ה"פובליציסטיקה" שלו, האמיני לי. ומזל שלכך – להורות את שירת א.צ.ג. – אינני זקוק לרשות ממך. אני מניח שהיית שוללת זאת ממני.

ולמרות הכל ובזכות כל הטוב והיפה ואף נעלה שעשית בחייך גם בקשר לא.צ.ג. גם בזכות שירים יפים שפרסמת באחרונה – וללא שמץ של צביעות, עליזה – אני מברכך, לא על הכל, כמובן, אך על מה שאת ראויה לברכה וזה לא מעט

אלדד³

* * *

1 ביקורתו על נעמי שמר פורסמה ב"אגרא" 1 (אלמנך בעריכתם של דן מירון ונתן זך) בשנת תשמ"ה (1984), ומאמרו "אם לא תהיה ירושלים" פורסם ביולי 1985.

2 מילה לא ברורה.

3 נוסח המכתב הוא על פי כתב היד של אלדד שנשתמר בידינו, שהוא או טיטה או עותק שהכין לעצמו. הגברת גרינברג מאשרת שאלדד אכן שלח לה מכתב בנושא.

121. אל: אריה אלדד ומשפחתו

”התפשטנו למרות הטרור”

אריה אלדד, בנו של ישראל אלדד, נסע לאנגליה יחד עם אשתו ליאורה וילדיהם, לצורך התמחות רפואית בטיפול בכוויות.

יום ה' לפרשת "כי תבוא אל הארץ" [5 בספטמבר 1985]

ילדי!

אין כמכשיר הטיליפון לסמל את מה שארע לו לאדם בצלם אלהים: הוא חדל לכתוב מכתבים. הציביליזציה (זו העשייה הטכנית) גברה על התרבות (זו היצירה הרוחנית, הנפשית). האדם שובר את הקוד הגנטי לאחר ששבר את כוח הכבדות. מדעת ושלא מדעת הוא שואף לגלות את מספר הטלפון של אלהים (מגדל בבל הוא מהסיפורים הגאונים ביותר בספרות העולם לאחר סיפור גן העדן).

כלפי מה? כמובן, כלפי מכתב ראשון זה אליכם. פעם ידעתי לכתוב מכתבים. אילו היו נמצא מאות המכתבים שכתבתי בימי חיי – בייחוד מכתבי אהבה, אך גם מכתבי רעים הייתי יכול להוציא – אם אני או יורשי – מבחר יפה ומעניין שקול כנגד ספרים טובים שכתבתי. גם אמא תעיד על כך. מאז בא התחליף הטכני לתקשורת-מכתבים, כמו מתו נפשות רבות, חוויות רבות, ביטויים רבים ועשירים ויפים. והטלפון דוקא – שלא כהמצאות טכניות אחרות – אהוב עלי מאוד, כשם שרחוק אני מלזלזל במדע ובטכניקה ואני גאה על היותי אדם, בן ליצור השליט, המשתלט על הטבע, הדורך על הירח, למרות המחיר היקר ("ירח יקר הולך" איוב¹), הרומנטיקה הכרוכה בו (מעניין אם אדם על הירח רואה את כדור הארץ ראייה נכספת כל כך, נמשכת כל כך (סומנבוליס) כאדם על כדור הארץ המסתכל לירח, שלא לדבר על צד הלכתי משמעותי אם אדם שיחיה על הירח יקדש את כדור הארץ כיהודי המקדש מכאן את הירח)).

אלא שיש פיצוי (האיזון – הוא מסודות הקיום הקוסמי): לא רק הירח יקר, גם... הטלפון בשיחות חוץ, וזה מאלף לשוב ולהעביר מהלב אל היד ומהיד לעט ובעט לנייר את הרגשות, ואלה אף ניתן למצות באותה מלה אחת שבראש מכתב ראשון זה: ילדי!

ומכיוון שבכך כבר ביטאתי את כל רגשותי היום, עם פרידה ראשונה זו בינינו לזמן ממושך קצת, אני יכול לעבור לפרוזה של חיינו. (אני גם מניח שאינכם

משופעים עתוני הארץ וחדשות כל שעה וכו' וכו' מהסמים המסרטנים את המוח והגמילה מהם – לפחות לאחד כמוני – כמעט בלתי אפשרית, מה עוד שאני עצמי משתתף בייצורם)].

יהושע הבטיח לי לשלוח לכם העתק הראיון – הכתבה, ליתר דיוק – מ"הארץ". היו לה הדים רבים וחיוביים. אני עצמי מרוצה ממנה – כשירדעים מה טיב הבמה והטיב השמאלני של המחברת – להוציא פיסקה על אפיונו של בגין. במפורש ביקשתי ממנה לציין רק ביקורתי הפוליטית את בגין ולא אפיונים אישיים. זה חרה לי, לא אע"פ, כי אם דוקא משום שזה אמת. אם קראתם – תבינו. (ד"ר רוזנברג מביה"ח התלהבה מאוד מהכתבה אע"פ – כפי שאמרה לי – שהיא "שמאלנית", אך היא מודה שבזמן האחרון מתרחשים דברים רבים שמבלבלים את "שמאלניותה". רק אתמול הייתי אצלה להוצאת החוטים. התוצאות של הבדיקות תהיינה רק מחר, ביום ראשון תודיע לי. ואין צריך לאמר שהיא – בנוסף לכל האחרים, כמובן – שואלים עליך, אריה, ודורשים בשלומכם)].

פוליטיקה: שמיר – היום לטוקיו, מודעי – היום לשינגטון, כאן בשטח – שולטים פרס רבין וטמיר (למצרים).¹ אלא מאי? אין דאגה, אחד אלהינו בשמים – ולהבדיל – עארפת בארץ. בכנסת ממשיכים לדון על החוק נגד פגישות עם אש"ף. ודאי שלא אכתוב זאת – כדי לא לסנייע לסיטרא אחרא – אך הייתי הופך את הכל: מתיר להיפגש עם עארפת ואוסר להיפגש עם חוסיין וד"ל. בינתיים שוב חברון על הפרק. שלשום נדקר למוות חייל מהשומרים על "בית יהושע".² כך מכונה הבית שבו "השתכנו" ח"כים אחדים והוצאו. רבין היטיב להדגיש אמש ב"מוקד" שהטירור ליווה אותנו תמיד ולא מנע את צמחתנו מרבבות למיליונים. הוא לא הוסיף – כראוי היה – שהתפשטנו למרות הטירור. היום – הקפאה. אך בסופו של חשבון – וכאן אני רשאי

1 יצחק שמיר, שיצא לביקור ביפן, היה אז שר החוץ. שר האוצר יצחק מודעי (1926-1998) יצא לארה"ב כדי לקבל 750 מיליון דולר מתוך כספי הסיוע שאמור היה להיות מוענק לישראל באותה שנה. מנכ"ל משרד ראש הממשלה אברהם טמיר (1922-2010) יצא בשליחותו של ראש הממשלה שמעון פרס למצרים כדי לדון עם הנשיא חוסני מובארק במחלוקת סביב מסירת העיר טאבה למצרים.

2 קבוצת חברי כנסת מתנועת "התחיה" התיישבה בבית שנרכש על ידי המתנחלים בקסבה של חברון. שר הביטחון יצחק רבין הורה לפנות את הח"כים פרופ' יובל נאמן, גאולה כהן, הרב אליעזר ולדמן, בני שליטא (מהליכוד) וגרשון שפט. חיילי מילואים מחיל התותחנים הופקדו על שמירת המקום, בין השאר כדי למנוע כניסה מחודשת של יהודים לבניין. שני חיילים מהשומרים במקום נדקרו על ידי מחבלים, אחד, אברהם סורק, בן 38, מת מפצעיו. סורק עלה מצ"לה ב-1970 והיה חבר קיבוץ בית אורן, אב לשלושה ילדים. הפיגוע בחברון היה אחד ממקרי הדקירות הלא-מעטים באותם הימים.

להביע זאת – גם דמו של החייל הנדקר (מילואימניק מקיבוץ בית אורן) – יחייב התרחבות. הלילה אמנם שוב הורידו בכוח מתנחלים מרומיידה,¹ אך בסופו של דבר יצא ריווח לחדירה לחברון. כל אלה כמובן – "פיטשיווקעס"² – לקראת התמודדות מכרעת אחת מבחוץ – עם סוריה, אחת מבית – עם ה"פלשתינאים". שלא לדבר על ההכרעה ההיסטורית המכרעת באמת: התחדשות עלייה המונית. לא התיאשתי ממנה, למרות היהודים. ואגב יהודים: היום דוקא פרסמו ב"הארץ" מאמר חריף שלי נגד... שוקן בכבודו ובעצמו שקרא במאמר "קללתו של עזרא" לנשואי תערוכת ולהקמת אומה ישראלית חדשה עם ערביי הארץ.³

כלכלה: יש חדש. מאתמול "שקל חדש" שטרם ראיתיו. זמן רב דיברו על החלפת המטבע, השקל בסלע ובזוזים. העדיפו "שקל חדש". אני מניח שלא רצו לנצל כבר עכשו את האופציות האחרות. אעפ"כ – אני מעריך לפי שעה את מאמצי הממשלה להצלת המשק. הלוואי ויצליחו. הידיעה היום שמתרבים הסרבנים – מובטלים המסרבים לצאת לעבודות שפוננו ע"י ערבים והלשכות פונות שוב ל"שטחים" – אינה מבשרת טובות, אם לא יינקטו אמצעי כפייה לעדוד.

תרבות: נבחרת ישראל ניצחה (בכדורגל) את נבחרת טאיוון 0:6 (טורק הבקיע שלשה שערים, מלמיליאן – שנים⁴).

משפחה: לשבת זו אנו יוצאים למלון תדמור בהרצליה, איזה חוג ("ביחד" של פנחס ופנינה פלאי⁵) הזמיננו תמורת הרצאה. אני מקווה שיניחו לאמא להתרחץ בים. אני מניח שזהר ונעמה יבקרנו.

אנו מצפים מכם גם לדיווח מפורט על אורח החיים החדש, בבית, בעבודה, בבית הספר. איך קיבלו הילדים את המעבר "מן הכפר אל העיר". ואין צריך לאמר: צרור "חכמות" אחרונות מפי התאומים. ל"גדולות" אני כותב בנפרד,

כמובן

שלכם

ישראל

1 תל רומיידה, אתר המזוהה כחברון המקראית. האזור נרכש על ידי הרב חיים ישועה בג'איו ממשפחת התמימי החברונית ב-1811. היום שוכנת במקום ההתנחלות "ארמות ישי".

2 דברים קטנים.

3 גרשום שוקן היה המו"ל של "הארץ" ועורכו הראשי.

4 רפעת טורק (1954-), שחקן בהפועל תל אביב. אורי מלמיליאן (1957-), שחקן בבית"ר ירושלים.

5 הרב פנחס פלאי (1930-1989) ואשתו פנינה. הרב פלאי פעל רבות כסופר להפיץ ברבים את תורתם של הרב יוסף דב הלוי סלובייצ'יק והרב אברהם יהושע השל.

וזאת לאלדרים הצעירים

חמוֹדֵיִי!!!! (חמשה סימני קריאה, למה?)

לזאת הקוֹרֶנֶת
אשר בראש
ולְגִיל המנגנת
עַל כָּל מְקוֹשׁ
ולמיכל השועטת
בלי פחד ובוש
ולזאת המרננת
כמו הפשוש
ואת כל הכְּנוּפֹ=יָה נועֵל
אוריֵאל
הצוהל

לכולכם שנה טובה ועשירה חוויות ולימוד
לקְבוֹד לאמא ואבא
לארץ ישראל
לישראל סבא
ולסבא ישראל
וגם לסבתא בתיה השבח לְאֵל
מחכה למכתבים שלכם על הכל.
ישראל

* * *

122. אל: אריה אלדד ומשפחתו

"אדם חייב במלחמת התמד נגד שגרות, גם שגרות לשון"

על עניינים שבחדשות: עולי אתיופיה, מחבלים, ועוד, וגם הרהורים על המושגים "חטא" ו"חי".

יא בתשרי תשמ"ו למחרת הצום הנעים [26 בספטמבר 1985]

יקירי

הצום הנעים... כך באזני שמעתי נפרד קריין "קול ישראל" מהמאזינים ערב יוהכ"פ בשעה שתיים, כדי לקיים את הפסוק היחיד והקובע את אופיו של היום: "ועיניתם את נפשותיכם". כבר הורגלתי ל"צום קל", בא זה וחידיש חידוש: "צום נעים"! בקרוב נשמע: צום מענג. ובתיאבון. אין מה לעשות כל זיקנה – ומסורתנו זקנה – מלאה פרדוכסים, כשם שכל בריאה כרוכה ב"שברי כלים" בעקבות צמצום. הסתירות קיימות בגרעין והן תנאי לכל תהליך. בן כה ובין כה: החמסין ש"הובטח" לנו ע"י החזאי לא בא ומזג האוויר היה באמת נעים. בבית הכנסת "הנשיא", כרגיל – משעמם. אפילו בלי הנשיא – החוגג בהרצליה – משעמם. בליל ר"ה הראשון ניגשתי לאתיופים השוכתים.¹ אם מגיע אליך "ידיעות אחרונות" – תמצאו שם את דעתי המלאה בנושא (יתפרסם מחר י"ב בתשרי).² במוצאי יוהכ"פ נתבשרנו בידיעה מְלֻרְנָקָה. יום

1 במשך כחודש הפגינו עולי אתיופיה רבים ב"שביתת שבת" מול משרדי הרבנות הראשית ב"היכל שלמה" במרכז ירושלים. המפגינים מחו על שהוטל ספק, לכאורה, ביהדותם, בזה שהרבנות מאלצת אותם לערוך טקס טבילה סמלי במקווה טהרה כדי שיוכרו כיהודים. שני הרבנים הראשיים הקודמים, הרב שלמה גורן והרב עובדיה יוסף, הכירו ביהדותם של העולים. (כותב שורות אלה מעיד, שהרב גורן אף השתתף בתפילת שחרית של יום הכיפורים עם העולים המפגינים, ולאחר מכן, במניין של הרב בעיר העתיקה, דרש בין תפילת מוסף למנחה על יהדותם הכשרה – ז"ג.) השביתה הסתיימה בראשית חודש אוקטובר, כאשר סוכם בין הרבנות והמוחים, שמועצת הרבנות הראשית תכיר בעדה כעדה יהודית, אולם הבא להינשא יחויב להוכיח שאין ספק ביהדותו. במקרה שאין הוכחה כזו הוא יידרש לטבול לפני הנישואין.

2 במאמרו "עת לסגור ועת לפתוח" ("ידיעות אחרונות", 27 בספטמבר 1985), מביע אלדד הערכה רבה כלפי העדה האתיופית, משבח גם את הרבנות הציונית המנסה לפתור בעיה הלכתית סבוכה, ומצדד בפתרון המוצע הדרוש טבילה לנישואין ולא לגיור. אלדד מבקר בעיקר את אנשי השמאל המנסים, לכאורה, לתפוס "טרמפ" על גב האתיופים כדי לתקוף את הרבנות ומעמד הדת בישראל. הוא מציע לקהילה האתיופית להעדיף את קרבת הרבנים המנסים לסייע להם על קרבת השמאל, אשר יחשוב אותם לפרמיטיביים משום שהם מאמינים בה' ומתפללים אליו. בנוסף, מציע אלדד לרבנות להבין את גודל השעה המהפכנית שבה עומדים היהודים כולם היום, שעת קיבוץ גלויות אשר יכלול, בעתיד,

לפני כן נעשה סו"ס מעשה נכון. יהודי בן 65 – ברורמן (אני נזכרתי בו, היה בלטרון) ירה בערבי שתקף את אשתו והרגו.¹ לפי התכונה היום – ייתכן ואפילו לא יועמד למשפט (שמיר איננו בארץ...). היום גם הודיעו: בנו של טודי זכה במקצת הערעור. הורידו לו מעשר ל 112 4 שנים.² נאסר ערבי שרצח חייל בקסבה.³ נתגלתה חוליה שלמה שעשתה פיגועים אחדים בירושלים. יחד עם זאת – אין יום בלי פיגועים. ר"ץ⁴ הפיץ היום מברק יאוש לעארפת שהוא מחבל בשלום ומגביר את כוחו של כהנא. בסקרים האחרונים כהנא התחיל לרדת ו"התחיה" לעלות. הפקתי מגאולה⁵ הבוקר מברק ברכה וישר כוח לאותו ברורמן.

אמש הבאנו למנוחות את סגל. בהספדי הזכרתי את "שמחת תורה" שלנו בכפר חב"ד. יש מי שיודע לרקוד בתשעה באב ולבכות בשמחת תורה. הוא מת כמובן מ-83 האפקומנים שאכל בחייו.⁶

גם מאות אלפי יהודים מברית המועצות ומארה"ב, אשר בעיית יהדותם תהיה חריפה יותר מבעייתם של האתיופים.

1 ביום הכיפורים, 25 בספטמבר, רצחו מחבלים מכוח 17 של אש"ף (בהוראת יאסר ערפאת) את ראובן ואסתר פלצור ואברהם אבנרי, אשר שהו בספינה ישראלית בנמל הקפריסאי. ראובן היה דובר איגוד הימאים בעבר, אסתר הייתה בעבר גננת ולאחר מכן מתנדבת באגודה למלחמה בסרטן, אבנרי היה איש הפלי"ם לשעבר ומראשוני ערד שבנגב. (כעבור שלושה שבועות נקברו ליד הזוג פלצור שני ימאים ישראליים נוספים, אשר נרצחו על ידי מחבלים בספרד.)

2 ב-24 בספטמבר סיימו מאיר ברורמן, בן 65, ואשתו ביקור בכותל המערבי ובכית העלמין שבהר היתים ועצרו ליד שער הפרחים בעיר העתיקה כדי לקנות אוכל. ערבי הרים סכין ואיים להרוג את ברורמן, אשר ירה בו והרגו. הערבי, בן 38, היה חולה נפש. גדעון פלאי, בנו של חבר לח"י מתתיהו (טודי) פלאי, הורשע כחבר במה שהוגדר ה"מחתרת היהודית" על השתתפות בתכנית לפוצץ את כיפת הסלע שבהר הבית, תכנית שהתנגד לה ושנדחתה על ידי החברים שדנו בה. על עצם הדיון הורשעו המשתתפים בו. פלאי הביע חרטה והודה במעשים. עונשו הופחת מ-10 שנים ל-6 שנים משום שחברים נוספים ב"מחתרת" קיבלו עונשים פחותים ממנו.

3 רוצחו של אברהם סורק, ראו המכתב הקודם, לאריה אלדד, 5 בספטמבר 1985.
4 מפלגתה של שולמית אלוני. חברי הכנסת מטעמה באותו העת: אלוני, יוסי שריד ומרדכי בר-און.

5 ח"כ גאולה כהן.

6 הרב משה סגל (1904-1985), היהודי הראשון שהפך (בשנת 1930) את הצו הבריטי האוסר על תקיעת השופר ליד הכותל המערבי ביום הכיפורים. סגל היה חבר ב"ברית הבריונים", חבר המפקדה הראשית של האצ"ל, המפקד הארצי של "ברית החשמולאים", אחראי סניף לח"י בירושלים, עזיר בבית הכלא המרכזי בירושלים ובלטרון, חבר ועדת ירושלים של דב יוסף, מזכיר כפר חב"ד, התושב היהודי הראשון לחזור לרובע היהודי לאחר שחרורו במלחמת ששת הימים, ומייסד תנועות הנאבקות למען זכויות יהודים בהר הבית. אלדד היה רגיל להתפלל תפילות מנחה ונעילה ביום הכיפורים במניין שלידי שער המוגרבים להר הבית, שבו התפלל סגל. בסיום התפילה היה סגל תוקע בשופר ליד

היום קיבלתי מכתב מקלייר. קרול¹ עברה שלשה ניתוחים, טומור ברגל. אך היא כבר רוצה לדעת מתי אנו נבקר אתכם בלונדון, כדי לתאם אתנו ולבוא גם היא לשם לראותכם. עוד מועד לחזון (היפוך המלים לא בטעות, כי אם תיקון טעות).² אדם חייב במלחמת התמד נגד שיגרות, גם שיגרות לשון ומחשבה. הרי אני כבר למעלה מכן שבעים וודאי כבר למעלה מחמישים ל...חטאים. והנה לפתע רק השנה צפה לעיני עובדה גימטריאית: חטא = חי, הווה אומר: חטאים = חיים וד"ל. אם על "גילוי" זה (הייתכן שבזוהר לא נמצא הדבר?) לא אקבל פרס ישראל סימן רע הוא לפרס זה, מסורס. ואולי זה מסתתר מאחורי פסוק ב"איכה" "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו".³ בין כה ובין כה התחלנו לטפל בהוצאת מפיסטו (מה הקשר?)⁴ עדה ייבין חזרה ממוסקבה שם נפגשה עם אידה נודל.⁵ בשבת אגש לשמוע דו"ח. מצבה של נודל קשה מאוד. בחוה"מ סוכות חגיגה גדולה בעיר חדשה צפונית משילה: עלי. אסע.⁶ לילדים תגידו שלא אכתוב להם עד שאקבל מכתבים מהם. בכלל אנו מצפים לדו"חים מדוייקים על אורח החיים, בבית, בעבודה, בבית הספר ובמעון. כרגע

השער הנעול כדי למחות על האיטור המשטרתי להיכנס להר הבית. באותה השנה, 1985, היה סגל מאושפז בבית החולים שערי צדק, והוא נפטר בליל יום הכיפורים. אלדר כתב על ביקורו בכפר חב"ד ב-1965 כאורחו של סגל במאמר "מדוע בכה ר' משה בשמחת תורה?" המאמר נכלל בספרו של אלדר "הגיונות חג", ולאחר מכן נכלל בהקדמתו של אלדר לכיורגפיה של סגל שפרסם משרד הביטחון, "יור ודור". במכתב הנוכחי טעה אלדר וחישוב שסגל אכל 83 אפיקומנים, כלומר שעברו עליו 83 שנים, אולם סגל נפטר בגיל 81.

1 קלייר, בת דודה של ישראל אלדר, שגרה בארה"ב; קרול, בתה של קלייר.
2 "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא, לא יאחר" (חבקוק ב:ג). אלדר ככל הנראה אינו מנסה לתקן את הפסוק, שבו מביטח ה' לנביא חבקוק שיבוא חזון (נבואה) נוסף (של ירמיהו) ובחזון הנוסף יתגלה מועד מפתל בבל וגאולת ישראל. אלדר מתייחס לביטוי הנפוץ "עוד חזון למועד", המתבסס על הפסוק הזה, שמשמעותו – עוד לא הגיעה השעה לעניין מסוים, דהיינו, כדברי אלדר: עוד מועד לחזון.

3 איכה ג:לט.
4 "מפיסטו" ("מעפיסטא" במקור), שיר של אצ"ג באידיש, שפורסם לראשונה בלמברג, פולין, בשנת 1921 ועדיין לא הופיע בעברית.

5 עדה אמיקל ייבין (1931-), הנשואה לבנו של ד"ר יהושע ייבין, זאב. כעבור שנה מכתבת המכתב הנוכחי, פרסמה ייבין את הביורגפיה של אברהם שטרן, "בארגמן". כעבור כעשר שנים פרסמה את הביורגפיה של אלדר, "סמבטיון"; אידה נודל (1931-), מטורבת עלייה בברית המועצות, הגישה בקשה לעלות ב-1971, סייעה רבות ל"סירובניקים" האחרים שהיו כלואים בבתי כלא ובמחנות מעצר בברית המועצות, ובעצמה הוגלתה לסיביר. עלתה ארצה ב-1987.

6 עלי, יישוב שבו חיים ב-2014 כ-3,500 תושבים.

משרדים נאומים ליום הזכרון ה-12 למלחמת יוהכ"פ. שלא נדע. או שמא להיפך. שנדע.

ברכותיי לקרני לצומה הראשון. קרני נשמתי, יש עמי מכתבים ראשונים של אבא שלך בגיל שש. הבנת את הרמז? הלא די לחכימא ברמיזא. אני רוצה בתחרות בין השלישייה הבוגרת במכתבים לסבתא וסבא על חייכם החדשים.

באהבה

אבא וסבא

* * *

123. אל: אריה אלדד ומשפחתו

על ביקור נשיא גרמניה בישראל ועל ענייני דיומא.

ב בחשון תשמ"ו

17.10.85

יקירי

אני מפגר, על כל פנים לגבי ההבטחות שהבטחתי לעצמי בכתובה אליכם. תירוצים יש למכביר. בראש וראשונה זה הנצחי: עמוס עבודה. כרגע – יום ה בערב – חזרתי מיום עיון במכללה לבטחון לאומי. הנושא חדש שבחדשים: משמעות הציונות בימינו. עימות עם צעיר שבצעירים – יעקב חזן (בן 86).¹ אבל זה עבר בסדר גמור מכל הבחינות. הבוקר גם הייתי בעמדה (דומני שבחבילה ישנה גם הקלטה של יהושע). במרכז פעילותי לאחרונה: במוקד² לפני שבוע עימות עם שגרירנו בגרמניה לרגל ביקור נשיא גרמניה שכבש פה לבבות³ (בין היתר את לב... בתו של חיים גורי שהתרגשה במפגשו עם נוער ישראלי ולמגינת לבו של אביה, נסעה לגרמניה כאורחת הנשיא כדי להשתתף שם במפגש עם נוער גרמני)). הופעתי במוקד הפכה לשיחת היום בארץ ומעולם לא קיבלתי כל כך הרבה תגובות חיוביות. ברחוב ממש נגשו אנשים להודות לי שגוללתי אבן מליבם, אבן שנצטברה ממסע החנופה שהחניפו לו

1 יעקב חזן (1899-1992), ממקימי "השומר הצעיר", מפ"ם והקיבוץ הארצי, ואולי מנהיגם החשוב ביותר לאורך השנים (יחד עם מאיר יערי). חבר כנסת מטעם מפ"ם והמערך, 1949-1973. היה תומך נלהב בכרית המועצות ומנהיגיה.

2 "עמדה" – תכנית ברדיו; "מוקד" – תכנית ראיונות פוליטית בערוץ הראשון של הטלוויזיה.

3 שגריר ישראל בגרמניה היה יצחק בן-ארי. נשיא גרמניה המערבית ריכרד פון-וויצק ביקר בישראל.

לנשיא זה (הוא באמת "נחמד", הוא באמת אמר שהעם הגרמני נושא באחריות להשמדה, אך עת הפיוס הגיעה. אביו נידון במשפט פושעי מלחמה לשבע שנים, היה פקיד בכיר במשרד החוץ). ראשי המדינה השתפכו על הרגע ההיסטורי וכו' וכו' וכל זה על רקע עיסקת נשק של גרמניה עם... סעודיה. בין היתר הצעתי שנשיא גרמניה ישים זר על קבר מוחמד ויתן לנו נשק. ההשמדה אינה עניין של עבר, כי אם של עתיד. אלמלא היא היו לנו פה היום ששה מיליון יהודים ולא היתה קיימת בעייה פלשתינית.¹ וכו' וכו' ממה שעל לבי ועל לב יהודים רבים, דומני שמעולם לא דיברתי כל כך מלב מרבית היהודים. מעבר לפוליטיקה ישראלית. השגריר שלנו פתח כאילו היה שגריר גרמניה בישראל. (אגב, כמעט עיקר שכחתי: השלישי בעימות היה... ויצטום אברהם. אני חושד בו שהוא שיעץ להביא אותי לשידור מוקד זה. הוא היה טוב מאוד, ענייני והפריך כזבים של השגריר). השגריר – איזה בן ארי, טכנוקרט ממשרד החוץ נסוג לאחר מכן. אך הבעייה איננה עמדתו, כי אם הרמה שלו, ספק אם הייתי נותן לו להיות שגריר בסלבדור. והרי מדובר בארץ כגרמניה. בושה ממש.

בינתיים הארץ והתקשורת כמרקחה והרבה הדים ודאי מגיעים אליכם, מה עוד שאי אלה דברים גם התרחשו בלונדון "שלכם". כוונתי כמובן לנתק עם שליחי אש"ף. בין כה ובין כה, עובדה: ערבים רוצחים יהודי אמריקאי ובגלל זה נופלת ממשלת... איטליה.² איך לא להיות אנטישמי?

קיבלתי אורחת, דבי (דבורה) אקר בת לוסיל בת דודה אני שלי המנוחה. אמא הזמינה אותה. היא מתארכת אצלנו. מחר היא נוסעת לנעמה ומשם לחיפה. לקחנו אותה בין היתר... לעידו ועינם של עגנון בחאן הירושלמי, ואין כמובן שום חשיבות לעובדה שהיא אינה מכינה עברית. גם מכיני עברית אינם מכינים את הסיפור הזה. לעיתים אני חושב שעגנון חמד לו לצון וכתב בכוונה דבר שתום כדי ללעוג על המבקרים והפרשנים. ההצגה היתה לא רעה.³

1 ב-1985, היו בישראל 3.5 מיליון יהודים, בערך, מתוך אוכלוסייה כוללת של 4.2 מיליון.

2 אנשי אש"ף חטפו אנייה איטלקית (בשם "אכילה לאורה") ליד מצרים ורצחו את ליאון קלינגהופר, יהודי אמריקני בן 69 שהיה מרותק לכיסא גלגלים. יחד עם מנהיג "חזית לשחרור פלסטין", מוחמד אבו עבאס, עלו החוטפים על מטוס מצרי בדרך לטוניסיה, אולם המטוס יורט על ידי מטוסי קרב אמריקניים והופנה לאיטליה. האיטלקים הבריחו את עבאס והחוטפים ליוגוסלביה, וארה"ב, שדרשה את הסגרתו של עבאס, הבטיחה לרדוף אותו עד שיחפס שוב. ב-17 באוקטובר התפטרו ראש ממשלת איטליה בניטו קראקסי וממשלתו בגלל טיפולם בפרשה. עבאס מצא מקלט אצל נשיא עיראק סדאם חוסיין, נתפס על ידי כוחות ארה"ב ב-2003, ומת במעצר, על פי האמריקנים – מוות טבעי.

3 "עידו ועינם", מחזה המבוסס על סיפור של עגנון שפורסם ב-1948, נחשב לסיפור

בין כה ובין כה על שעמום ודאי שאין להתאונן בישראל.
הלכתי ל"ירדן" וקניתי ספרים אחדים לילדים, אינני יודע אם האדם הנוסע –
מכר של אמה – יקח את כולם או חלקם והיתר בפעם אחרת. יהושע מצרף
תקליטים. נקווה שכולם ייהנו.

ותודה על הדו"חים המפורטים במכתב האחרון. מה שחסר לי זו... ליאורה, לא
זו בלבד שעד כה לא כתבה כלום, אך אין לי גם מושג מה מעשיה, בייחוד
כשהילדים עד 4 מחוץ לבית. על כל פנים יש לך, ליאורה, ככל הנראה יותר
זמן מכולם לכתוב. נו???

אני כמובן שמח בעיקר על הנאתך מהעבודה בביה"ח, שהרי זו המטרה. מה על
המילגה שאתה מקווה לה מכאן, מתי תקבל תשובה? דומני שגם הזכרת
שתצטרך בהקשר לכך לבוא הנה. האמנם? לעולם הרפואה אבד השבוע פרופ.
משה רחמיליביץ שנפטר.¹

לכנסת אבדה הסובלנות. השבוע הגיש לראשונה הצעת אי אימון מאיר כהנא,
כל חברי הכנסת יצאו כולל הממשלה.² במקרה נזדמנתי לשם, הייתי עם
האורחת. קצת ריחמתי עליו.

באהבה רבה

ישראל

לְאֶלְדָּדִים הַצְעִירִים כּוֹלֵם-כוֹלֵן.

תודה ממני ומסבתא על הברכות היפיפיות לְשָׁנָה טוֹבָה. תודה לך קרני על
השיר החמוד, היה כל כך יפה שאני מְתַקְּשָׁה לכתוב לך כמותו, אבל באחד
הימים (ואולי הלילות) אולי תֵרְד עלי רוח הקודש – ואצליח. תודה לכן
אביגיל, מיכל ורוני על הציור. תודה גם ואפילו לאוריאל על המכתב והציור
שלא כתב ולא צייר. בפעם הבאה, נכון אוריאל?

באהבה ובגעגועים ובנשיקות (נייר),

סבתא וסבא. כתבו לי איך הספרים שאני שולח ואיך התקליט

* * *

אלגורי ורבו עליו הפירושים.

1 משה רחמיליביץ (1899-1985), ממקימי בית הספר לרפואה באוניברסיטה העברית, מנהל
המחלקה הפנימית בבית החולים הדסה, מומחה בינלאומי למחלות דם, חתן פרס ישראל
ברפואה ב-1964.

2 ח"כ מאיר כהנא הגיש הצעת אי-אימון בממשלה על רקע מפגשים משותפים של נוער
יהודי וערבי וחוסר פעולה ממשלתית נגד הטרור. הוא הציע לגרש מישראל מחבלים
ומסיתים לטרור. חברי כנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה יצאו מהאולם בעת העלאת
ההצעה. רק סיעת ש"ס לא השתתפה בחרם על כהנא.

"למה הרכיב הנביא את המשיח על חמור?"

יום ב בשבוע [21 באוקטובר 1985]

לילדי כולם – שלום

מזדמן מהר מאוד לשלוח שוב ספרים אחדים. אשמח לקבל דו"ח על טיבם ועל התקבלותם אצל הילדים. השבוע קיבלנו יחד את מכתביכם מהטיולים. לאביגיל כתב יד לא-אלדדי כי יפה ובהיר.

כנראה שאקבל גם הקלטה לוידיו של ה"מוקד" אתי בנושא יחסינו עם גרמניה (פנינה מחיפה הקליטה). וכנראה אוכל לשלוח אותה גם עם מוניקה העומדת לנסוע. אינני יודע אם אמא כבר רמזה לכך, אך היא זוממת כנראה נסיעה בדצמבר. אלא מה? תניח לסבתא "המתחרה" לחטוף את נפש הנכדים? מדובר כנראה בחנוכה. אני מקווה שדאר ישראל לא יגיש תלונה ומשפט נגדי על עיקוף המשלוח בבולים, מה שגורם כמובן נזק בשוק הבולים. יצטרכו לקצץ בתקציב. האם התחלתם לקרוא ב"ג'ואיש כרוניקל"?¹

הרגע מראים בטלביזיה את פרס נואם במליאת האו"מ. האולם כמעט ריק כמובן, כמעט כמו הכנסת. בדבריו ישנן "נסיונות" אחדות. אך אני עדיין "אופטימי", כי אינני רואה נציגות ערבית שתקבל אף את המירב שיש בכוחו של פרס לתת. משום [מ]ה עלה בדעתי בהקשר זה: למה הרכיב הנביא את המשיח על חמור?² כדי שיוכל בהיכשל השליחות המשיחית להטיל את האחריות על החמור. זה המשל כמובן. מה הנמשל? אינני יודע.

באהבה

ישראל

הראו אצלנו הפגנות בסביבת הטרפלגה.³ ומכיוון שהמכתב האחרון כתבתם על ביקור שם ועל היונים, אמא החלה לדאוג. ברור שכל מה שמתרחש בלונדון קיבל משמעות, ע"פ רוב מקור לדאגה. על כן אנא תבטיח לה שאינכם משתתפים בכל ההפגנות.

* * *

1 The Jewish Chronicle, עיתון יהודי הרואה אור בלונדון מ-1841 ועד היום.

2 "גילי מאוד בת ציון, הריעי בת ירושלים, הנה מלך יבוא לך, צדיק ונושא הוא, עני ורוכב על חמור ועל ע"ר בן אתונות" (ספר זכריה ט:ט).

3 כיכר טרפלגר במרכז לונדון, המשמשת כמקום התכנסות למפגינים רבים.

125. אל: אריה אלדד ומשפחתו

טז בחשון תשמ"ו

31.10.85

יקירי.

מתברר שנסיעות ללונדון מכאן תכופות יותר מאשר לתל-אביב, ואפשר לחסוך מדואר ישראל טירחה רבה. הנה נוסע זהר ולקראת סוף השבוע הבא יהיה בלונדון אח"כ דומני עומדת לנסוע מוניקה. ולקראת חנוכה, אם אינני טועה, ובזה תמיד אפשר לטעות, גם בתיה מתכוננת נסיעה, אלא אם כן לא תזמינו אותה. התמונות הנפלאות שקיבלנו מכל הכנופיה גם הגבירו את הגעגועים אליהם.

אני מעביר לכם ע"י זהר קסטה לוידיאו של השידור שלי בתוכנית מוקד בנושא גרמניה. זה של פנינה קליין-ליאנוב מחיפה. הבטחתי להחזיר לה. לאחר שתראו זאת (והילדים ודאי ישמחו לראות את סבא בווידיאו) – תחזירו הנה, ע"י מי שיגיע ויחזור. יהושע אמר לי שאמנם לכם אין וידיאו (עדיין?) אך יש אצל לנדי. נושא גרמניה עלה היום שוב על הפרק. הערב – יום ה – מעלים בפרנקפורט על הבמה מחזה סופר-אנטישמי של פאסבינדר על יהודי המתעשר מנישול וניצול עניים גרמנים בפרנקפורט, שיילוק-פי-מיליון, וגם רוצח זונה גרמניה.¹ ליהודי אין אפילו שם. קוראים לו "היהודי" ומצטערים שלא נשרף באושוויץ. הערב צפויות גם אי אלו הפגנות בפרנקפורט. לא חלילה שהיהודים יארוזו מזוודות ויעזבו ארץ זו. מה פתאום? ומי ילחם שם לצדק ולהומניזם? בתו של חיים גורי נסעה לשבוע ימים עם נשיא גרמניה, התארח בביתו כדי להופיע שם בטלביזיה ולהביע את תקוותה שהגיע העת להתפייס עם הנוער הגרמני. זהו זה. (כרגע הודיעו ברדיו שהצגת פסבינדר – נדחתה... היו שם הפגנות בין יהודים והירוקים התומכים בהצגה).

כאן שמחה בין ליכוד ומערך סביב המו"מ שכבר החל כנראה להתנהל בסתר עם חוסיין. פרס נפגש אתו, כנראה בלונדון וישנן שמועות שונות על מה

1 ריינר ורנר פאסבינדר (1945-1982), מחזאי ובמאי סרטים גרמני. נחשב לפרובוקטיבי גם בסרטי ו גם בחייו האישיים. שני גברים שפאסבינדר ניהל עימם יחסים רומנטיים התאבדו. פאסבינדר עצמו מת ממנת יתר של סמים, שייתכן שבלעם כדי לסייע לו בעבודתו. המחזה המוזכר במכתב הנוכחי הוא "האשפה, העיר והמוות", שהוכן לתיאטרון עוד בשנות השבעים, אולם עקב טענות שהוא אנטישמי, הצגתו בוטלה. המחזה מבוסס על הפיכת שכונת מגורים בפרנקפורט למרכז עסקים, שינוי יעוד אמתי שעורר רוגז רב בין תושבי העיר במשך שנים רבות. המחזה, שבו מאשים פאסבינדר דמות בשם "היהודי העשיר" בהרס השכונה, עלה על הבמה לראשונה רק ב-1987.

הוסכם שם. הבוקר יצאה "התחיה" בהודעה שבידה מסמך סודי על תוכנית לשלטון משותף בין ירדן וישראל ביו"ש ודגל ירדני "סמלי" בהר הבית. פרס מכחיש. אם עארפת לא יתערב, עלולה או עשויה ממשלת האחדות להתפרק. אם אתה דואג לאספקת חשמל בכפרך, אל תדאג. לפני שעה הודיע נוסייבה שהוא עומד לחתום על הסכם שהחשמל לחברה שלו יסופק מירדן. שחל אישר כי מתנהלות שיחות על כך. ראשיתה של... האבטונומיה.¹ איך אמר צרפתי אחד כשנשאל למה הוא מנשק תמיד את כף ידה של גברת? "הלא צריך להתחיל במקום כלשהו..."

אני חוזר ומביע את תמייתי על שליאורה לא כתבה כלום כל הזמן, ואין לנו מושג במה היא עסוקה. אנא!

היום נסתיימה שביתת הסטודנטים בארץ (העלאת שכר לימוד). שנת הלימודים נפתחת באיחור של שבועיים. מה חדש בבעיית התקציב שלכם? מה מצב החימום בביתכם? אנו השבוע הדלקנו לראשונה את התנור. בערכים מתחיל להיות קריר. מדי שנה נעשה קריר יותר. או שמא... שמא ככל שמדרגות הבית הולכות ומתגבהות כך מדרגות החום הולכות ויורדות. זה כמובן לשם המליצה וההלצה. בסך הכל – הבריאות בסדר. אני ממשיך בכל עבודותי במלוא המרץ. אמש "קיפלתי" בלי קושי את מור'עלע בר און בהר הצופים. על כל פנים אתי הוא רך כדונג מתוק מדבש.²

[בתיה רושמת:]

ילדי יקרים

החלוקה ביני ובין אבא מובנת. הוא כותב על כל האקטואלית ואני הדברים הקטנים. התמונות ששלחתם יפים מאוד ובעיקר המכתבים של כל הילדים. רעיון יפה להוסיף על תמונה תמיד ביאור קצר. זה נותן לנו הרגשה של קרבה. ליאורה ממך לא שמענו אף מלה איך את מרגישה? בינתיים אצלנו חורף התחיל. כתבו על הכל. נשיקות, סבתא

1 המשא ומתן שניהל ראש הממשלה פרס עם המלך חוסיין לא הצליח, וחוסיין סיים אותו בפברואר 1986. מפלגת "התחיה", עם חמישה חברי כנסת, הייתה אז באופוזיציה לממשלת האחדות. בספטמבר הציע אנואר נוסייבה, שר לשעבר בממשלת ירדן, לחבר את אזור ירושלים-בית לחם-יריחו-רמאללה לחברת החשמל הירדנית. חברת החשמל המזרח-ירושלמית, שסיפקה חשמל גם לשכונות היהודיות שבמזרח העיר ולהתנחלויות שבאזור, נקלעה לקשיים פיננסיים.

2 מרדכי בר-און (1928-), קצין חינוך ראשי לשעבר, ובעת כתיבת המכתב הנוכחי חבר כנסת מטעם ר"ץ.

[אלדד רושם:]

בנוסף למובלעת של אמא, חלה הפסקה נוספת: בטלביזיה הגישו תוכנית "מפגשים" בין קציני קבע (אלופי משנה, ביניהם יאיר שמיר, בנו של יצחק. מחיל האויר), מול שלשה קצינים במילואים. הנושא "קרירה או שליחות", יש פחות, יש ניכור וכו'. הקצינים שבמדים היו כולם מצויינים, כנים. בנו של יצחק שמיר עושה רושם טוב יותר מאביו. יצחק עצמו נמצא במצב חמור בדעת הקהל. טלגרף אל-חוטי... וד"ל. פרס מנהל למעשה את מדיניות החוץ.¹ נכון, בשבוע האחרון ישנן כמה התפתחויות פוליטיות: קשרים עם פולין, הונגריה, וגם רוסיה בדרך. אך משום מה נדמה לי שמשרד החוץ שלנו איננו "אשם" בכך. היום נתפרסמה ידיעה מעניינת: מצרים וחוסין לוחצים על בריה"מ לחדש את הקשרים הדיפלומטיים עם ישראל. זה ייתכן משתי סיבות. א) בלי זה ישראל לא תסכים ל"ועידה בינלאומית" כגיבוי למו"מ ישראל ירדן, ועידה בה תהיה גם רוסיה. ב) ישנה אפשרות שישראל תתנה – והלואי – את הסכמתה לשיתוף בריה"מ במו"מ בשחרור יהודים משם וזה עדיף משגרירות. ברור שהערבים מעדיפים דגל רוסי בת"א. יותר קל להוריד אותו מאשר להוציא מאות אלפי יהודים שיגיעו, אם אכן ייפתחו שערים. בין כה ובין כה כנראה באמת צפויות חדשות מבריה"מ.

כבר אחרי חצות. מה המצב בעבודה? עדיין מתקדמים?

באהבה

אבא

* * *

1 יצחק שמיר היה אז שר החוץ. בנו יאיר שמיר (1945-) שירת בצה"ל כמשך 25 שנים, עד שחרורו ב-1988 בדרגת אלוף משנה. יאיר היה מהנדס בחיל האוויר וראש להק ציור. לאחר מכן היה לאיש עסקים ויושב ראש התעשייה האווירית (ללא שכר). ב-2013 נבחר לכנסת מטעם "ישראל ביתנו" ומונה לשר החקלאות.

126. אל: אריה אלדד ומשפחתו

ר"ח כסלו תשמ"ו [14 בנובמבר 1985]

יום שמחתכם

ושמחתנו

הולדת רוני ואוריאל

רוני לי, רוני לך, רוני לנו

בת שלש!

תגדלי, שנשמח, עוד כולנו

מעל לראש

ואוריאל, נכד זקנים

זהב גדל שלש שנים.

כולכם אהב

גדולים כקטנים.

אני הסב

כמעט בעננים

ואתם ללבי

המעדנים.

כן יקירי, אני אתכם הלילה בשמחתכם ועוד נשמח הרבה יחד. אני חייב להודות שאני מפגר בקצב ההתכתבות. מכתבכם האחרון – המשותף – הגיעני בדיוק ביום הולדתי ה-75 לפי התאריך הגויי, ב 11 לחודש, וזה היה חגנו, מכתביכם היפים הטובים מכל מתנה, כאילו פיגר – שנכתב ב-31.10 – בכוונה כדי לבוא ביום ההוא.

כמעט שבועיים לא חולק הדואר, הדוור הקבוע היה במילואים, מחליפו חלה, ירושלים עיר הנצח – יודעת לחכות. הלא איגרות הרמטכ"ל האחרון של ישראל הקדום, איגרות בר כוכבא הגיעו לידי הרמטכ"ל הראשון של ישראל החדש – או החדשה בהתאם לשינוי המין – לידי יגאל ידין, אחרי 1830 [שנים].¹ מאחר, מאחר אבל מגיע. זו כנראה גם הסיבה לכך שהנביא מרכיב את

1 שמעון בר כוכבא (או בר כוסבא), מנהיג המרד נגד רומא והנשיא של המדינה היהודית העצמאית בארץ ישראל בשנים 132-135 לספירה הנוכחית. יגאל ידין (1917-1984), הרמטכ"ל השני של צה"ל (1948-1952), היה גם ארכיאולוג. ב-1960 גילה צרור של מכתבים של בר כוכבא במערה בנחל חבר. כפי שמציין אלדר, המכתבים נכתבו בשנות המרד ונפתחו לאחר כ-1830 שנים.

המשיח על חמור.¹ אולי גם כדי שבמקרה כשלון, שיהיה על מי להטיל את האשמה. ועדיין... עדיין מוטב משיח רוכב על חמור ממוור רוכב על משיח, וימינו אלה כמו עדות לכך שחמורים רוכבים על המשיחיות. הרי אני כבן שבעים וחמש ולא העליתי בזיונות שכאלה מצד הממשלה המאוחדת, כאילו החליטו על קונסנזוס של התכונות השליליות. היום אנו בהמולת שרון.² כבר אינני יודע מה טוב יותר, איש אמת שאינו צודק, או שקרן צודק. כל מה ששרון צועק עכשו נגד פרס – הלא זה נכון, אלא מאי, קשה לשמוע מפיו של שרון. פרס משקר... כאותו מופת סופיסטי: אתונאי אחד אמר שכל האתונאים משקרים. (ועכשו בסוגריים כבעייה לילדים – אם טרם שמעו אותה: זאת אמת מה שאמר האתונאי או לא? אם זאת אמת, הרי גם הוא כאתונאי – שקרן, ואם הוא שקרן, הרי שאין זו אמת. ואם אין זו אמת, משמע שהוא איננו שקרן, ומה שאמר זו אמת. ואם זו אמת... וכך הלאה והלאה והלאה).³

עתה נשוב אל "המשבר" הממשלתי, שכרגע ייתכן ויוסר כששרון התנצל. ייתכן שמוטב כך, למרות הבזיון והקצף, שהרי מוטב שהממשלה הזאת תיפול לא על עניין אישי של שרון – התחצף, העליב וכו' וכו' – כי עם על עניין מדיני. למרות הכל אני עדיין אופטימי, גם כעת עדיין האויבים אינם מכזיבים, מוברק כבר מרקד עם עארפת, וחוסיין – וזו באמת הפתעה שאף אחד מהמזרחנים המרובים שלנו לא ניחש – עם אסאד. ואם זה קורה, ובנוסף לכך אליצור נתניה (כדורסל) שבה, בקבוצה הדתית, ארבעה מתוך חמשה כדורסלנים הם... כושים מארה"ב,⁴ מביס את הפועל ת"א, סימן שיש אלהים. (כרגע מודיעים ב"קול ישראל" שפרס לא קיבל את "התנצלות" של שרון, באשר אין שם הבעת אימון בפרס – "חוצפה" באמת!⁵ ולשם איזון, ממשיכים בחדשות ומודיעים שירדן וסוריה – יחד! – דוחות הצעות ישראל. מה אמרתי? יש אלהים! ואגב: מזמן לזמן ניתן לברוח מהג'ונגל הזה ל... "בערבה ובישימון" של מיודעי מנעורים, הנריק סנקייביץ, בהשתתפות אריה אלדד. זו ערבה, זו? זה ישימון, זה?).

1 זכריה ט:ט.

2 שר התעשייה והמסחר אריאל שרון האשים את ראש הממשלה שמעון פרס בהתנהגות רופסת וחסרת כבוד עצמי. ראש הממשלה דרש התנצלות וזו ניתנה.

3 הפרדוקס מופיע במקור ב"כרתיה" מאת אפימנידס, הוגה דעות מכרתים שחי בשנה 600, בערך, לפני הספירה הנוכחית. "כל הכרתים שקרנים, חיות רעות ובטלנים", כתב.

4 יש לציין, ששניים מהשחורים היו יהודים ואחד היה נשוי לישראלית.

5 ראש הממשלה הודיע שאינו מקבל את נוסח ההתנצלות והוא יפטר את השר שרון. בסופו של דבר שוגרה התנצלות שנייה לראש הממשלה, ובזה הסתיים המשבר.

אתה מבקש אריה שאכתוב לך על תוכניות שלי ברדיו. אני לעיתים בתוכנית "עמדה" בשעה 7:30 בבוקר שלש דקות. אצלכם אז 5:30. לא כדאי להתעורר בשביל זה. השבוע הזעיקו אותי ל"ערב חדש" בנושא גרמניה (הסגרת נאצי אחד לישראל, הבעייה לדון אותו למוות או לא, לחזור על משפט אייכמן או לא)). דוקא היה לי מה לאמר, בעיקר בהקשר להצגת המחזה של פאסבינדר בפרנקפורט. ברגע האחרון נותק הקשר בין המשדר הירושלמי ות"א, וזאת כבר אחרי שהייתי מאופר. עד היום אני מקבל הדים על "מוקד" בנושא גרמניה שהשתתפתי ואת הקסטה שלחתי עם זהר. אני מקווה שנהניתם. בהזדמנות תחזיר אותה. בימי ששי בשעה שש (שלנו) ישנה תוכנית נחמדה של לפיד. במוצ"ש אנו מקווים לקבל ד"ש מפי זהר. אמא החליטה לנסוע, אך ייתכן שהיא תקשור זאת עם ביקור 4 ימים בפאריס, בדרך אליכם בשבוע הראשון של דצמבר. פרטים – יבואו. נהנית[ין] לקרוא את מכתבך ליאורה, סו"ס משהו עליך וממך. עד כה רק קרני דיווחה על ה"בלינצ'עס" מארבעה סוגים באיזו מסעדה. רק עשה לי תיאבון.
בברכת אהבה
אבא

* * *

127. אל: נכדיו של אלדד השוהים בלונדון

מתנדב להקריא לכולם?

נר חמישי של חנוכה [12 בדצמבר 1985]

לחמשת אורותי היקרים

קרני, אביגיל, מיכל, רוני, אוריאל

המאירים אלי ואת לבי מרחוק

שלום ואהבה רבה

נכדי המפונקים כולכם! מפונקים על ידי שתי הסבתות המתחלפות זו אחר זו בביקוריהם אצלכם. אמנם יש לשתיהן עוד אי-אלה קרובי משפחה בלונדון. איזה בן ואיזו בת, אבל אני חושד בהן, שלא אליהם הן טסות אל הקור והגשם הלונדוני, כי אם אל החומש.

עכשו יש לי בשבילכם ד"ש מעניין מכפר אדומים, לא ישירות, כי אם בעקיפין דרך הטלביזיה. היה ערב ארוך עם תכנית מוקדשת לתרומות לזקנים מסכנים ועזובים. תרמו מכל הארץ. פתאום מודיעים: טלפון מכפר אדומים. מר מזרחי, בעל חנות סוסים תורם תרומה מקורית ביותר: סִיח ערבי יקר. ברגע הראשון חשבתי: מה? הוא השתגע? הוא מתכוון שהזקנים התשושים ירכבו על הסיח הערבי שלו? לא כמובן. הוא תרם למכירה: מחיר התחלתי: עשרת אלפים דולר (אם אינני טועה, שהרי אני חלש בחשבון, בדקו אחרי: זה חמשה עשר מיליון שקל). אכן תרומה יפה, לא פחות יפה מהסיח שכמובן שהראו אותו. מכיון שמזג האויר כאן ממש קיצי, אני יוצא כל יום העירה ומלא קנאה: הרחובות מלאים סביב עם נכדים. עכשו בקשה: עם קבלת המכתב הזה על ידי השליח המיוחד (השליחה המיוחדת – סבתא מִמִי), נא לערוך מיד רשימה של הספרים שכבר שלחתי לכן, פשוט לא עשיתי זאת ואינני זוכר (מה לעשות, אני כבר קצת מסוּד, אבא יסביר לכם מה זה), ואני רוצה לשלוח לכם ספרים נוספים. אם יש לכם רשימה של ספרים שאתן רוצות – אדרבא. תבלו יפה עם הסבתות – ולהבא גם עם הסבים, אל תבלו אותם. באהבה רבה וגעגועים סבא ישראל

* * *

128. אל: אריה אלדד ומשפחתו

"חגיגה בכנסיית המולד... בחסות צה"ל... אשרינו שזכינו"

אלדד מסביר שלדעתו, הנצרות כבר אינה מאיימת על היהודים מבחינה רוחנית, אלא שחזרת היהודים לארצם מהווה איום רוחני על הנצרות. לקראת סוף המכתב, מציין אלדד עובדה פיקנטית: אין בו נוסטלגיה למקומות שבהם שהה ופעל, ובדרך כלל אינו נמשך לראותם שוב.

ערב חג המולד [24 בדצמבר 1985]

יום ג' לפרשת ויחי, שהוא כמובן פרשת המוות, של יעקב ויוסף.¹

יקירי

התנצלות: למה פתחתי ב"ערב חג המולד"? מכיוון שבכל הרצאותי השבוע – והן רבות, כולל "עמדה" בקול ישראל, אני מספר את סיפור שמחתי האמיתית בליל המולד, לצפות בטלביזיה כיצד שש מאות מיליון נוצרים בעולם צופים בחגיגה בכנסיית המולד (רבת האלילות: אוכלים מבשרו, שותים מדמו של ישו המסכן²) בחסות צה"ל ובתוככי מדינת ישראל. אשרנו שזכינו. זה נצחון עצום של היהדות על פני הנצרות. בכלל השבוע עומד בסימן הנצרות והיהדות. אגו"י מציע אי-אימון בגלל המורמונים.³ דיברתי בקול ישראל נגד. אי-אימון יש להביע על עניינים רציניים יותר. אני מפקפק אגו"י תגיש אי אימון כשממשלת ישראל תסכים להנפת דגל ירדני או סעודי בהר הבית. אבל – מורמונים, השם ישמרנו. הכפירה והטמיעה ונישואי תערובת וירידה אוכלים בכל פה רבבות, והללו מפחדים שמא נפלו ברשת המורמונים כמה עשרות או מאות נמושות באמת.⁴ זו הסכנה! ירושלים מלאה כנסיות ומנזרים ומיסיונים. בטלביזיה היתה תוכנית של ירון לונדון על ספרים. הופיע סופרת דניאלה כרמי, שכתבה ספר בשבח נישואי תערובת והכריזה שנישואי תערובת הם "הדבר הכי טבעי בעולם". נגד "שירות" כזה של הטלביזיה הממלכתית – אף מלה, ולא אי אימון, ורק המורמונים. אמרתי בקול ישראל שיש בזה המשך תורשתי מהגלות. שם היתה סכנה. אחה"צ טלפנה לי אשה אחת שדיברה במבטא צרפתי חריף. היא חסידה גדולה שלי אך הפעם התנגדה. יש לה הוכחות רבות שהמורמונים באמת מיסיונרים. אמרתי לה שבעיני פחד המיסיונים זו מורשה גלותית. והיא עונה על כך: בי לא תחשוד שזו מורשת גלותית כי אני... גיורת ממרסיי...

עניין נוצרי שלישי השבוע הוא ביקור אנשי צמרת וטיקנית, באים מסינוד ברומא בו דנו על הצעה לבקש סליחה מהעם היהודי על הצרות שעשו לנו בכל הדורות. אבל דחו את ההצעה, ברוך השם! דבר אחד ויחיד שצריך לתבוע בקול

1 פרשת "ויחי" בספר בראשית (מז:כח) מסיימת את הספר ומספרת על מותו של יעקב אבינו, ובהמשך גם על מותו של בנו יוסף.

2 על פי המנהג הנוצרי הקתולי, ובחלק מהכנסיות האחרות, אוכלים המתפללים בכנסייה לחם ושותים יין אשר הופכים, על פי אמונתם, לבשרו ולדמו של ישו הנוצרי.

3 הכנסייה המורמונית הקימה אוניברסיטה ומרכז בהר הצופים בירושלים.

4 בשנות השבעים של המאה הקודמת כינה ראש הממשלה יצחק רבין את היורדים מישראל "נפולת של נמושות".

ובלי הרף: הכרה בישראל ובירושלים כבירת ישראל: זאת תהיה הודאה בכישלונם "לגאול" את ישראל. בייחוד על רקע דברי האפיפיור להרצל (1903): "לעולם לא תשובו לירושלים. אם תשובו הכנסייה תשלח את כל כמריה להטביל אתכם לנצרות..."

הנצרות איננה מהווה לנו "בעייה". אנחנו, עצם קיומנו בכלל ושובנו ארצה בפרט – הוא בעייה לנצרות. קומפלכס עמוק. אילו התנהלה הציונות במלוא התנופה בכל התחומים – דומני שהכנסייה הייתה מתערערת עמוקות.

אין לזה כמובן שום שייכות עוד ל"חג המולד", ל"עץ האשוח", ל"סנטה קלאוס" (זה דומני שמו של מביא המתנות?). סוף סוף יראו ילדיך בעיניהם עולם נוצרי וחג מולד, שירי חג מולד כבר הם שרים, כמובן, באותו ב"ס בינלאומי. זה לא רע. הם בלי ספק יעשירו מאוד את היקף עולמם. אמנם אמא מספרת לי – וגם אתה כתבת פעם – שבטיוולים שום דבר לא מעניין אותם. אני חושב שזה על פני השטח. הרשמים ייחרתו עמוק. יש להם שרשים עמוקים וטובים בעם, בארץ, בכס, וטוב שיקלטו עולמות שונים מבחוץ. אין חשש. גזעם חזק. אמרתי לאמא שאתם מעניקים להם יותר משעשינו אנחנו לכם.

השבת עשינו, כידוע לכם, בנתניה. המרכבים¹ – שלשת הגברים – חגגו יחד יום הולדת. ביתם של זהר ונעמה שונ[ה] כמובן מביתכם וביתכם בתחומים רבים קרוב לי יותר ללב, אעפ"כ ביתם טוב, והם טובים. גם אמיר טוב ביסודו. גם את השירות למרות הטירונות הקשה בהנדסה קרבית, הוא מקבל זאת בסדר, במוראל גבוה, ללא תלונות רבות. הוא גם בחור יפה מאוד.

סבתא חזרה מאושרת מאוד מלונדון. ואכן נכון, בעיקר בזכות המעיל שקנתה לך. מהתיאטרון באמת לא נהנתה. אתה זוכר את הסיפור (האבטנטי) בהרברט סמיואל כשקיבל את הארץ מידי אלנבי כתב קבלה: קיבלתי ארץ ישראל אחת שלמה.² אינני יכול לתת קבלה כזאת על סבתא: היא חזרה לא כל כך שלמה. אי שם בדרך חטפה אנגינה. קראנו לרופא, נתן לה תרופות, למרות כל אלה – כבר הבריאה. ואתמול, סליחה, שלשום, יום א' כבר הלכה לעבודה. ואצלי בינתיים – דומני שה"עסק" עבר. הכל חזר לנורמליות. כנראה היתה הצטננות בשלפוחית ותו לא. ביום ראשון הרופא שהמלצת עליו לא יהיה. ביום שני

1 שמואל ושרה מרבך, ידידים של ישראל ובתיה אלדד, ולאחר שנעמה אלדד התחתנה עם בנם זהר מרבך, גם מחותניהם.

2 הרברט סמואל (1870-1963), הנציב העליון הראשון בתקופת המנדט הבריטי, כיהן בתפקיד בין השנים 1920-1925. את הקבלה, שרשם ב-30 ביוני 1920, מסר לגנרל לואיס בולס ולא לגנרל אדמונד אלנבי, כפי שכותב אלדד.

שופר המצב. על כל פנים לקחתי התחייבות בקופ"ח, אם חלילה זה יחזור, אך לשערי צדק. אין סיבה לדאגה. לעת עתה.

היום בא ירידך מכפר אדומים ולקח את הדואר שלכם. הוא סיפר לי שהיום יצקו את הגג הראשון על ביתכם. גם סיפר לי – בתשובה לשאלתי – שאשתו של מוני במצב קשה מאוד. זה פושט לראש.

ביום רביעי יבוא אצלי יגאל בורשטיין, זה שעשה את הסרט: עימות שלי עם ליבוביץ.¹ הוא עושה סרט: השבוע לפני הקמת המדינה. אני מתכנן ללכת אתו לדירה בדיזנגוף ולראות – האם עוד קיים שם הבונקר? זהו – אגב – אחד הדברים המתמיהים אותי לגבי עצמי: אין לי משיכה מיוחדת, נוסטאלגית או אף סקרנית, לגבי מקומות מימי העבר שלי, לא שום רצון להיות שוב בלבוב או בוינה, ברחובות, בבתיים בהם חייתי וחיותי, אף [פעם] לא התחשק לי לגשת למשל לדירה ממנה ניסיתי לרדת בצינור כדי לברוח, או לאותה דירה דיזנגופית, דירת מחתרת אחרונה שלי עם אותו בונקר. הייתכן שבניגוד לדעותי הפוליטיות, אני בחיי האישיים – עכשוויסט מובהק?

אמא מסרה לי את בקשתך, אריה, קסטה של מתי כספי. אני מניח שהוא הוציא הרבה האם יש לה שם מיוחד, או סתם – האחרונה שלו? נכין חבילה שכזאת עם ספרים אחדים ע"פ בקשת הילדים (למה סבתא שלהם אומרת שהם אינם מרבים לקרוא, בעוד שמכתביהם מעידים על ההיפך?). נמצא הזדמנות לשלוח עם מישהו.

היו בטוב.

אבא

* * *

1 הבמאי יגאל בורשטיין (1941 -) הפיק ב-1981 את הסרט "ישעיהו ליבוביץ במעלות". הסרט כולל קטע ארוך שבו ליבוביץ, אלדר וד"ר מנחם ברינקר משוחחים ברכב המסיע אותם למעלות כדי להשתתף ברכ-שיח פומבי. הסרט המוזכר במכתב הנוכחי ככל הנראה לא הופק.

129. אל: הנכדים בלונדון

[סוף דצמבר 1985]

חמודותי וחמודי

מבראש וראשונה (ועד לכפות הרגלים באחרונה) – תודה על הקסטה הנפלאה של משפחת מַלְבֶּסְקִי (אבא יסביר לכם מה זה) האלדרית.¹ השמענו אותה בבית נעמה וזהר שם נערך יום הולדת משותף לאמיר, לזהר ולשמואל (אבא של זהר). הם נולדו שלשתם בימים קרובים זה לזה כדי לְחַסוֹךְ בהוצאות החגיגות. כולם נהנו מאוד וסבתא צריכה היתה כל הזמן להסביר זה הקול של רוני, זה של קרני (אכן, שני הקולות שבלטו ביותר) וכן הלאה: זאת מיכל, זאת אביגיל, עכשו זה אוריאל. הָאֲמֵנו לָהּ (היתה לנו ברירה?). הכל יחד קונצרט ממש, כולל הצחוקים וההפרעות. היו גם שירים אנגליים נחמדים מאוד. קנאתי בסבתא שראתה אתכם. אני כבר מתחיל ללמוד את "ארבע הקושיות", בלי נדר. אשתדל למלא את הבקשות לגבי הספרים. מזל שלכן אינני מורה שלכן. אף על פי שעל התוכן של המכתבים מגיע לכן מצויין (תמשיכו!), אני חייב לתת בלתי מספיק על שגיאות הכתיב. כך למשל נכדות כותבים בכ"ף ולא בחית (נחדות), זה באמת חטא.

סבא האוהב, המתגעגע והשמח בכל מכתב וציור שלכם, אפילו בשגיאות.

* * *

130. אל: אריה אלדד ומשפחתו

"אי אפשר לכתוב הכול מה שחושבים"

אלדד משיב לשאלת בנו הפשוטה, "השלום לכם?", ברשימה ארוכה של אירועים המונעים את השלום ממנו, עד שהוא מסכם שהוא אינו מחפש את השלום. במכתב הוא גם מביע את דעתו, שאינו מעז לפרסם, שברמה ההיסטורית, מעשי הטרור אינם חשובים כל עוד מתקדמת הציונות, שתוכל להגיע לגאולה השלמה למרותם.

1 שמואל מלבסקי (1894-1985), חזן מפורסם בארה"ב. ב-1945 הקים מקהלה משפחתית עם ארבע בנותיו ושני בניו והחל להופיע באולמות קונצרטים. אלדד אהב לשמוע אותם בתכנית "פרקי חזנות" ברדיו.

ליל סילבסטר הקדוש [31 בדצמבר 1985]

במקום ללכת להילולא של איחוכא ואיטלולא אשב לכתוב אל החמולה היקרה שלנו

אתה שואל אריה שוב ושוב "השלום לכם?" ובכן כמובן כמובן ששלום לנו בהחלט ועל מלאת, להוציא כמובן וכמובן עיפות הגוף אשר לאמא ועיפות הנפש אשר לפעמים תוקפת אותי. נשאיר את שלום אמא לאמא ואדבר בשבחין של שלומי. תמיד שלום לי, להוציא כמובן שעות קריאה בעתון והאזנה לחדשה ותגובה על מה שאני קורא בעתון ושומע בחדשות, אם בכתב אם בע"פ, ובזמנים שבין הכתיבה והדיבור, כשאני חייב לחשוב על מה לכתוב ועל מה לדבר ואני כבר שבועות רבים מנסה לברוח מכל הנושאים הפוליטיים שאין שלומם שלום כל כך, והיה חנוכה והיה חג המולד והיום שוב היה יום שלישי ויום סילבסטר ואני בבורותי אינני יודע על קדוש זה כדי כתיבה עליו, פרט לכך שבצדק היהודים חוגגים את החג באשר זה יום הבאתו של אותו האיש (הילד) בכריתו של אברהם אבינו. חג המולד – ניחא, בהתחשב בנסיבות הניסיות של לידתו, בסיסה של נצרות, בעוד שברית המילה שלו היה ככל הנראה על דרך הטבע פרט להיעדרו המשונה של אבא, ובכן לא יכולתי לכתוב על סילבסטר ולא רציתי לכתוב על מעשי רומא ווינא והציפייה לתגובה הולמת מאוד,¹ אם כי אין ערובה כמובן להצלחה. מה שהייתי כותב על כך הוא שאין חשיבות בטירור, ששים שנות טירור ולא יכלו לנו וודאי תהיינה עוד שנים רבות של טירור ולא יוכלו לנו ואם בששים השנים הבאות של טירור נתקדם כפי שהתקדמנו מאז גל ראשון של תר"פ, תהיה גאולה רבה, אלא שאסור לי לכתוב על כך ודאי לא ב"ידיעות אחרונות" באשר יראו בכך או אדישות לקרבנות או צינור הרוחות ברצון הנקמה, דוקא אני. וכך חוזר הדבר פעמים רבות שאי אפשר לכתוב הכל מה שחושבים, משמע אין שלום לנפש שאיננה שלמה עם מה שכותבים, ובכן ברחתי למען שלומי מהנושא, ולאן? ברחתי לבריה"מ, כי שוב מגיעות ידיעות זעקה מקומץ הלוחמים שם (ואני באמת חושב שהם יחידים היום), ועינוייהם, והם על סף השבירה, גם אידה נודל. עדה ייבין היתה במוסקבה ונפגשה אתה בסתר סתרים, כי אסור לה לבוא למוסקבה. היא על סף השבירה, גם פיזית וכך אחרים והם חיים בהרגשה

1 ב-27 בדצמבר תקפו מחבלים את דלפקי אל על בנמל התעופה בווינה ואת דלפקי אל על ו-TWA ברומא. נרצחו 19 בני אדם. בהמשך המכתב נזכרת הלווייתו של אלי ג'נא, שנרצח בווינה. ג'נא הגן בגופו על אשתו ובנו מהכדורים שנורו עליהם והצילם במחיר חייו.

ששוכחים אותם, מרוב יאוש יש שם נשירה פנימית, כלומר פוחתים הרוצים באמת לצאת. כמה מאות לוחמים, ממש מקדשי השם, וזהו – איפוא – העולם. אלא אני בורח למען שלומי. אבל פרט לכך הכל באמת במצב של שלום, למשל ממשלת האחדות וההתכתשות בתוך כל חוליה שבאחדות. ומבחינה זו באמת הצלחתי לשמור על שלומי שאינני בשום קלחת מהקלחות המפלגתיות שמטבע ברייתן הן מכוערות, אלא שאין מפלט מהן. אני מניח שהדיעות העיקריות מגיעות אליכם ואתה מעורכן אפילו לפרשה חמודה כפרשת הבריחה של גור רוצח הילד, ותפישתו וביקור היועץ המשפטי אצלו והענקת מתנה ליועץ המשפטי: ציור של... הרוצח. ממש גאוני. ורמלה צהלה ושמחה.¹ איך היה אבי ז"ל אומר? ואם הכלה איננה כל כך יפה כבר חייבת להיות עשירה ואם היא ענייה, אתה מתעקש שתהיה לפחות חכמה, אתה מפונק! לא נותר אם כן אלא בתחום כל הרוחות וכל השקלים החדשים. ובכן מבחינת "הרוח", העתון "הירדן"² דוקא משתפר, אלא מאי? מבחינת החומר הוא משתפל ועומד על סף סגירה. דרוש מממן גדול – ואין. ובאמת חבל ומכיוון שהמערכת ממש על ידינו, אלפסי³, אני שם לעיתים קרובות, פרט לכך באמת הכל אצלי שלום. וכי מי אומר שאם יש שלום חייבת להיות גם שלוה? בשביל מה יש כל שעה מהדורת חדשות ויומנים ומבטאים? ועל הכל – וזה כנראה הקובע – איך יהיה שלום ואדם שמטבעו איננו מחפש את השלום ורק כשהוא מתרגז הוא מרגיש טעם חיים? עכשו בדיוק שבע, אפשר לא לפתוח יומן החדשות, אדרבא, תגיד, הנה: פרס תובע ממדינות העולם לפעול נגד לוב... ביו"ש מצפים להפרעות לרגל יום השנה להקמת פת"ח... ובבית הקברות בלוד הביאו לקבורה את גינה שנהרג בוניה. ביומן משדרים נאום של שחל המדבר בלשון קצת חדשה (בבית הקברות), מדבר על נקמה, במפורש נקמה.³ בפיהם זה חדש, אך זו תוצאה מהבנתם את הלך הרוחות ברחוב. בלווייה הרבה גרוזינים.

1 מפקד כלא "איילון" (כלא רמלה) ונציב שירות בתי הסוהר הרשו לרוצחו של אורון ירדן, ילד בן שמונה, לצבוע את חומות הכלא מבחוץ ללא שמירה. הוא ברח ונתפס כעבור שישה ימים.

2 השבועון "הירדן" החל להופיע באמצע חודש נובמבר, במטרה לייצג, כפי שנכתב בגיליון הראשון, את נאמני ארץ ישראל. נח זבולוני סיפר ב"דבר" (14 בנובמבר 1985) כי השם "הירדן" אמור היה להזכיר את העיתון הרוויזיוניסטי שיצא בשם זה בשנות השלושים. העורכים של "הירדן" החדש, שראו בשבועון שלהם את המשכו של הקודם, היו ד"ר אהרון בן-עמי ומאיר בן-גור. בין הכותבים היו אלדד, פרופ' יוסף נדבה, יאיר שפרינצק ויוסי אחימאיר.

3 שר האנרגיה והתשתית משה שחל ייצג את הממשלה בהלווייה והבטיח "להלום בשונאי ישראל ובמבקשים לחבל בתהליך השלום" וכן, להגיב על הפיגוע במקום כואב וביעילות.

ה"צרה" עם עם זה: אתה כבר מתחיל להתיאש ממנו ו"שלום על ישראל", כשפתאום קופצות לך תופעות חיוביות ופותרות פתחי תקווה אלה טלטולים חדשים. נצח ישראל... "עד מתי נצח תשכחנו" כתוב.¹ עד מתי... ונצח. אגב פסוקים, הרהרתי בהרצאה אחת פתאום בשיר הגדול ו... מוזר: אדון עולם אשר מלך בטרם כל יצור נברא...² יופי! אך: על מי מלך בטרם היות עולם? והלאה: ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא. ושוב: לבדו ימלוך? על מי, ריבונו של עולם תמלוך? לבדו? ואולי זו הכוונה: לבדו ימלוך, וזה – נורא. באמת נורא. טוב, נסיים כנוהג אבותנו בדברי "תורה" אלה. אם כי קשה לאמר שהם דברי שלום. אך כאמור, אל דאגה, בני, באמת שלום לי. אינני זוכר אם כתבתי לך שלרופא לא הלכתי, כי בינתיים התחיל "להסדר" לי. אם יחזור – אלך. פשוט אין לי זמן לטיפולים. אם יהיה הכרח – אלך. ומה שנוגע לבואי אליכם, באמת אני מתכנן – לפסח. ללא הפתעות. אם בכל זאת ארצה ואוכל (ולא נראה לי) להפתיע – כמובן שאודיע. או שמא הפעם זו תהא הפתעתי – שלא אפתיע. עכשו כבר ברור לך שאני עומד להפתיע, לא כן? באמת לא. זמני מלא יותר מחשבוני בבנק.

לליאורה: את הרמז שלך על חסרון נר נוסף במנורה, הבנתי, אך מה אני יכול לעשות? לכתוב על כך...
אבא

[בשולי העמוד הראשון, רושם אלדד:]

לנכדי האהובים כולם. לאבא ואמא נסעתי ברכב שלי (עט) ב"כביש הראשי", אתכם אני הולך במדרכה, בצד (ימין כמובן, אף על פי שבלונדון הכל בשמאל אבל אני ברוך השם בארץ ישראל ובה נאמר ימין ה' עושה חיל, ימין ה' רוממה. עכשו אתם נחים מן הסבתות (ואולי סבתות גם נחות מכם, עד להטרדות הבאות עלינו לטובה)). נשיקות לכולכם, סבא ישראל. כתבו הרבה!

[בשולי העמוד השני רושם אלדד:]

נשיקות לכולכם גם מסבתא
אני מקבל שכר תיווך.

1 הכוונה לפסוק "עד אנה ה' תשכחני נצח" (תהלים יג:ב). ככל הנראה היה ה"מצודת דוד" מוטרד גם הוא מהסתירה ומשום כך הציע כפירושו לפסוק: "עד מתי אהיה נד ומטולטל? וכי תשכחני נצח?"

2 "אדון עולם", השיר המופיע ברוב סידורי התפילה לפני ברכות השחר, כפתיחה לתפילת שחרית. "אדון העולם" הוא כינוי לה'.

תּוֹסֶפֶת: היום קצת חג בישראל. קצת ראש השנה בלוח האזרחי 1986 וקצת בגלל השקל החדש (1 שקל חדש = 1000 ישנים) מחקנו אפסים. לא הפסדנו כלום.

* * *

131. אל: הנכדות בלונדון

ראש חודש שבט תשמ"ו [11 בינואר 1986]

(זכות וחובת ההקראה לירשת העצר, כמובן. אתן נמצאות בבירה של מלכה ונסיכות)

נכדוטי האהובות. (כמעט שכתבתי נחדוטי בח"ת, וזה כמובן חטא גדול, אבל אני מרבה לקרא את מכתביכן והושפעתי משגיאותיכן המחרידות.¹ כאשר תחזרנה ארצה אם ירצו השם וההורים, נערך לכם שיעורי חרום להצלת הכתיב העברי).

אני חייב לכן תודה רבה. בזכותכן מצאתי דברים שאבדו לי מזמן. ומעשה שהיה כך היה. שמתני את רשימות הספרים שלכן על השופרסל שלי, אולי שופרשוק או שופרשוק (מקבלים שוק ממני), הקרוי גם "שולחן שלי". באלגן לא נורמלי. מחר אני צריך ללכת למרכז ירושלים לקנות ספרים שבקשתן, והרשימות אינן. כלומר הן ישנן ובכל זאת אינן. התחלתי להפוך את השולחן ואת כל המגירות, אינן. כלומר, ישנן, אבל לא הרשימות כי אם כל מיני אבדות שאבדו לי מזמן ופתאום ישנן. (בין היתר גם שטרות של שקלים ישנים, אתן ודאי יודעות שיש לנו כבר שקלים חדשים. שקל חדש זה 1000 שקלים ישנים. אני כבר לא מיליונר). נזכרתי בסיפור המסופר בשיר אחד של טשרניחובסקי. גנב אחד מכחיש בפני השופט שגנב סוס. מעשה שהיה, כבוד השופט, כך היה. אני הולך לתומי ברחוב ומוצא חבל, הרמתי את החבל והלכתי הביתה. רק בבית גיליתי שלחבל היה קשור... סוס. מה אני אשם.

גם אני מצאתי כמה סוסים שכאלה. לבסוף מצאתי אפילו את רשימות הספרים. איפה? כמובן בכיס שלי.

באהבה וגעגועים

סבא ישראל

* * *

1 ראו גם את המכתב לנכדים, סוף דצמבר 1985.

132. אל: אריה וליאורה אלדד

”פתאום עטים מכל עבר מאות שבאב בזעקות ומקלות”

על המצב בהר הבית.

יום א בלילה. [12 בינואר 1986]¹

לאריה וליאורה שלום.

שוב הזדמנות למשלוח. שכנכם ארבבל ממש מאושר לקחת לכם משהו. ראיתי בעתון מודעה על תקליט חדש של מתי כספי עם גרוניך, אבל אמא אומרת שאתם צריכים קסטה ולא תקליט. נראה.

הערב ארוך. אין טלביזיה. עיצומים כלשהם. על פרשת הר הבית ודאי שמעתם.² הסיפור דומה מאוד למה שחווינו בהר בתשעה באב. פתאום עטים מכל עבר מאות שבאב בזעקות ומקלות. לגאולה ארע ממש נס. ערבי אחד הסתער עליה עם צינור והניף לעבר ראשה, ובאמת ערבי אחר תפש את ידו והציל ממש חייה, רק יצאה עם מכות קשות בצלעות. המשטרה עמדה חסרת אונים. השבאב צעק ”איטבח אל יאהוד!” ”הארץ” פרסם מאמר ראשי בעמוד הראשון, שביקור ח”כים בהר הבית היה... פרובוקציה מיותרת. בתרפ”ט כתב ז’בוטינסקי אחרי הפגנת הכותל: אני מצטער שלא בית”ר הפגינה.³ מי שאמר ”אסור להרגיז” מדבר כמו בגטו. קבוצות קטנות החלו לעלות ולהניף דגל ולשיר התקווה. ייתכן שזה יהיה לטובה, ויתחילו לעצב נוכחות יהודית. אילו הרבנות הודיעה שזו חובה להתפלל שם, הממשלה לא היתה יכולה למנוע. אך הרבנות חוזרת על קיאה: אסור. רק הרב גורן פרסם שזו מצווה לעלות להר. בהרצאה אחת בפני קצינים נגש אלי מזוקן אחד ושאל עליכם. הוא היה אתכם בחמרה ונפגשנו בבתיכם. (שכחתי שמו). גם לו חמשה ילדים. חמרה מחמשת?

1 מתוארך על פי דברי בתיא, שנכתבו בצדו של המכתב, שביקורי הסבתות בלונדון הסתיימו, וכן הביקור המוזכר של ח”כ גאולה כהן וחבריה בהר הבית.

2 ב-7 בינואר ביקרו חברי ועדת הפנים של הכנסת בהר הבית. המבקרים כללו את יו”ר הוועדה דב שילנסקי ואת חברי הוועדה ז’אק אמיר, גאולה כהן, יובל נאמן ועובדיה עלי.

3 הצעדה ממרכז ירושלים אל הכותל המערבי וההפגנה ליד הכותל בתשעה באב תרפ”ט (1929) אורגנו על ידי משה סגל וחבריו בבית הספר למדריכי בית”ר. כל סגל בית הספר השתתף בה. ליד הכותל הניפו דגל ושרו את ”התקווה”. ראו זאב גולן, ”שופרות של מרד”, ע’ 29, 38, 39. תגובתו של זאב ז’בוטינסקי לצעדה מובאת בע’ 29. בית הספר למדריכי בית”ר היה באותו הזמן מוסד די עצמאי ולא ייצג רשמית את בית”ר; על כן, ז’בוטינסקי הביע את צערו שלא תנועת בית”ר ארגנה את הצעדה. בהמשך מכתבו מרמו אלדד על הדמיון שבין העולים להר הבית בשעת כתיבת המכתב הנוכחי לבין הצועדים לכותל בתרפ”ט, כאשר הוא מזכיר את הנפת הרגלים ושירת ”התקווה”.

מכתבך האחרון אריה היה מתאריך 28.12. לא הוזכר שם אם כבר קיבלת את הטפסים ששלחנו. איך התפתח העניין?
 אמיר סיים טירונות. עכשו עשרה ימי חופשה, אחר כך לחדשים אחדים לגדודו ביריחו ומשם כנראה לגולן.
 באהבה אבא

* * *

133. אל: אריה וליאורה אלדד

"הכל כפוי עלינו, בלשון חז"ל... ו'היה אשר הנך' בלשון ניטשה"
 על הסגרת הפושע הנאצי איוון דמיאניוק לישראל ועל כפיית התורה על ישראל במעמד הר סיני.

יום ג, יום בו הוכפל כי טוב ויום בו הוכפל מאמרי ל"ידיעות" [25 בפברואר 1986]

יקירי

טוב אמשיך במאמר(ים). כתבתי שתי רשימות, אחת על אותו דמאניוק,¹ נאצי אוקראיני שהלילה מוסגר לישראל ואני מהרגע הראשון שהחלו "לדבר בו" הרגשתי התנגדות פנימית ל"חזרה" על משפט אייכמן. הצגה כזאת טובה וחשובה פעם אחת, בייחוד שמדובר באחד אוקראיני "טיפוסי", פרימיטיבי, סתם אחד שהפעיל את "המכשיר". לדעתי – טוב לו משפט קצר ומוות ודי, לא

1 איוון (ג'ון) דמיאניוק (1920-2012), אוקראיני ששירת במחנות הריכוז במשך השואה. לאחר המלחמה הסתיר מידע זה, היגר לארה"ב וזכה באזרחות אמריקנית. הוא הועסק כטכנאי מכונות בבית החרושת של חברת "פורד". בשנת 1977 החלה ממשלת ארה"ב בצעדים לכיטול אזרחותו וגירושו. בשנת 1979 השתלטו צעירים יהודים בניו יורק על משרדי "פורד" כדי לפרסם את הפרשה ובכך לזרז את הטיפול בה, ואכן – אזרחותו נשללה ממנו והוא עמד בפני גירוש. ממשלת ישראל ביקשה את הסגרתו, וב-25 בפברואר 1986, היום שבו כתב אלדד את המכתב הנוכחי, אשרה ארה"ב את ההסגרה. ב-28 בפברואר הוטס דמיאניוק לארץ, ובחודש נובמבר נפתח משפטו בירושלים. באפריל 1988 הוא הורשע ונידון למוות. כעבור חמש שנים קבע בית המשפט העליון שיש ספק כבר בקשר להימצאותו של דמיאניוק במחנה המוות טרבלינקה, אשמה שעמדה במרכז המשפט, ועל כן יש לזכות אותו מאשמה זו. למרות שבית המשפט העליון הודה שדמיאניוק היה פעיל במחנה המוות סוביבור ובמחנות אחרים, הוא שוחרר לחופשי. בסופו של דבר הסגירה אותו ארה"ב פעם נוספת, הפעם לגרמניה, שם עמד למשפט על השתתפות בעשרות אלפי רציחות בסוביבור. ב-2011 הורשע דמיאניוק. הוא ערער ומת לפני שנידון ערעורו.

להעמידו במרכז תקשורת עולמית. מאמר שני מוקדש ל"פסטיבל" החוק נגד גזענות.

לפני ימים אחדים היה לי עימות עם השופט העליון (מיל) חיים כהן בפני כנס סוציולוגים. הזכרתי לו שזו פגישתנו השנייה. הראשונה היתה בבג"ץ נגד ב.ג. אותו הפסיד.¹ פעם אחת "סידר" אותי. אמרתי שראשית הדמוקרטיה היהודית היא במעמד הר סיני. אלהים כפה הר גיגית, מקבלים את התורה – מוטב ולא – פה תהיה קבורתכם. ואז בני ישראל קיבלו באורח דימוקרטי ו"בהתנדבות" עצומה את התורה: נעשה ונשמע. על זה השיב חיים כהן, בהסתמך ההמשך של אותו מדרש: מכיוון שהתורה נכפתה עלינו, אין היא מחייבת ע"פ דין...

עכשו – עניינית לגבי הנסיעה שלנו. לי נתאפשר להקדים קצת כי אותו שבוע של ערב פסח, יש לי כבר חופשה גם באונ. ת"א, משמע שאני יכול לצאת כבר ביום א' בבוקר. גם אמא כבר יוצאת לחופשה שלה האמורה להוות גם סיום עבודתה בכלל (בלי נדר). חישבתי גם שיום א' נוח לכם לקבל את פנינו כי אין עבודה ולא ב"ס. אלא שצץ רעיון נוסף. אם כבר, למה לא להקדים ולהגיע לשבת? משמע או ביום א' 20 באפריל, או ביום ו' 18 באפריל. ייתכן שיום ו' פחות נוח לכם. הילדים בב"ס, אתה בב"ח. אני משאיר זאת להכרעתכם. אני גם מחכה לעצה לגבי החברה: אל על או בר. אייר. עם ה"פרוטקציה". מה שברור לגבי הסיום, שעלי לחזור במוצאי שבת 3 במאי או השכם בבוקר 4 במאי. כדי להיות בשיעור באונ. אחה"צ. בין כה ובין כה שבועיים מלאים.

אמא מבקשת לדעת אם להביא אתנו קצת בשרים מעושנים או קניק וכיוצא בזה ממטעמי ישראל. אני מוכן לסחוב הגדות ואפיקומנים.

שאלנו את נעמה על סירובה לבוא, היא לא השיבה ברורות, אני משער שהסיבה היא... החייל שלה. הוא חייל חמד, עכשו בסביבות יריחו, בחברה טובה, אוהב את יחידתו. אך מה שברור שלפי שעה אינכם שרויים ימים רבים ללא ישראלים. עכשו תור מאיר ורבקה (אני מניח שמכתב זה דרכם). אני הכנתי שני טפסים של ירושלים אתגר, אך יהושע צלצל לי שכבר העביר. אני פה חיפשתי בועד הפועל הציוני את קראוז,² הוא חבר שם, אך לא הגיע. גם ל[...]³ טלפנתי ולא קיבלתי תשובה.

1 חיים כהן (1911-2002), היועץ המשפטי לממשלה אשר החליט בשנות החמישים להגיש כתב אישום נגד מלכיאל גרינוולד כדי להגן על שמו של ישראל קסטנר. שופט בית המשפט העליון, 1960-1981. פעיל למען זכויות האדם ונגד החזקת יהודה, שומרון ועזה בידי מדינת ישראל.

2 קראוז (Kraushar או Krausher) היה בעל חנות ספרים בניו יורק. ב-1961 הוא הוציא לאור חוברת של אלדר, Israel: The Road to Full Redemption.

3 שם לא ברור: או בני או דני.

דומני ששלחתי לך כבר את הכתבה על אמנון ליפקין.¹ עכשו אני מצרף כתבה על גרוסמן שספרו החדש (אביא אותו אתי) עורר רעש גדול.² כרגיל בליווי הגזמות: הגדול ביותר מאז ברנר ועגנון, עד לצינון הלהט. אני מצרף לקטעי העתונות גם ביקורת על "עלובי החיים" שבלונדון עם המלצה חמה לא להציג זאת אצלנו.

אתה שואל על נקודה³ והמצב בהתנחלויות. יש שם משבר אידיאולוגי מסויים. בנוסף לחילוקי הדעות על היחס למחתרת, ישנה מחלוקת סביב לאליקים העצני המייצג קו קיצוני עד להכנת "מרי אזרחי" במקרה של נסיגה. על כך אין הסכמה. מאחורי העצני נמצא גם הרב לוינגר. בצד השני הגורם האידיאולוגי הוא יואל בן-נון ההופך להיות דובר הגוש הימני הדתי המתון במידה רבה של התעמקות.⁴ מכיוון שאין, או כמעט שאין התנחלויות חדשות (תירוץ כספי), מתפנים לכיצור היש הקיים, על כל הכרוך בכך מצרכים ממשיים עדי אידיאולוגיה ("בניין העל" ע"פ המרכסיזם). אין גם נהירה גדולה ודאי לא לשומרון, לכל היותר לערים קרובות לגבול הירוק. פריחה של אריאל למשל. היה כשלוך בנסיגות להביא עלייה מארה"ב להתנחלויות.

אעפ"כ אינני פסימי בנושא זה מכיוון – כפי שאתה כותב – שיש "מוכרים בלבד"⁵ ואף הם כבולים למדי, גם הם יתקשו לסגת מגוש חברון קרית ארבע וישובים בהר חברון וודאי שלא יסוגו מהבקעה (כפר אדומים והסביבה דומני אינם מוטלים בספק כלל, לא בסכנה כלל). והעיקר: בעיית ירושלים לא תהיה לה פתרון. הכל כפוי עלינו, בלשון חז"ל (כזכור לך אינני פוסק לשאול למה

1 אמנון ליפקין שחק (1944-2012), אלוף פיקוד המרכז מ-1983, ב-1986 מונה לראש אמ"ן. רמטכ"ל מ-1995 עד ל-1998. באותה השנה היה בין מייסדי "מפלגת המרכז", יחד עם דן מרידור, יצחק מרדכי ואחרים. חבר כנסת, 1999-2001, כהונה שאותה סיים כחבר במפלגתו של אהוד ברק, "ישראל אחת". אלדד שולח לאריה את הכתבה על ליפקין שחק משום שהוא היה מפקד האוגדה של אריה בלבנון, ב-1983.

2 "עין ערך: אהבה" של דוד גרוסמן (1954-). אלדד כותב עליו משום שגרוסמן היה חברו של אריה ועמיתו בתסכיתי הילדים ב"קול ישראל", והם הגישו יחד את המגזין לנוער "חתול בשק".

3 "נקודה", ירחון ארגון "אמנה" של "גוש אמונים", שיצא לאור משנות השמונים עד ל-2010.

4 אליקים העצני (1926-), עו"ד, פעיל ב"שורת המתנדבים" בשנות החמישים. בשנות התשעים, בימי הסכמי אוסלו, אכן צידד העצני בנקיטת מרי אזרחי כדי להתנגד לנסיגות; הרב משה לוינגר, ואו מכתב לאריה אלדד, 5 בינואר 1974; הרב יואל בן נון (1946-), בין מקימי ישיבת הר עציון באלון שבות, מייצג את הקו השמאלי בין המתנחלים, התנגד להפעלת מרי אזרחי גם בימי הנסיגה ("ההתנתקות") מרצועת עזה ותמך במפלגת "קדימה" של אריאל שרון.

5 כלומר שהישראלים רוצים למסור שטחים אבל אין פרטנר בצד השני המוכן לקבלם תמורת שלום.

כל חכמים הם ז"ל) ו"היה אשר הנך" בלשון ניטשה.¹
 לנושא ההפגנה נגד כהנא. כהנא עצמו הודה למפגינים. הודות להם ניתן לו פרסום עולמי. בלעדי זאת מעטים היו שמים לב להתכנסות 300 איש בבנייני האומה. הטלביזיה שלנו עשתה מעשה: צילמו – ומה לא ניתן לעשות במצלמה? – קטעים מהנואמים, מהם מעוותי פנים כחולי נפש.² כאלה באמת מצויים, אך לא רק אצלו. בחוץ היו קצת מכות, לא נורא. בדרך כלל – גם בסקרים – ניכרת עכשווירידיה לכהנא.³ הוא מתרכז בחזית נגד נישואי תערובת עם ערבים, נראה לי שזה לאן בוער לשום איש ובכך לא יעשה חיל. "ירדן" נפסק לפי שעה.⁴ גמרו את התרומה של \$70000 ולא הצליחו להעמיד את השבועון על רגליו. חבל. שרון הבטיח לגייס כספים. בינתיים הפסקה לשבועיים. אינני יודע אם העתון הגיע אליכם אי פעם. חשבתי שאספיק לצרף איזה ספרים או תקליט, אך עלי למסור לך בהט את המכתב הזה מחר בבוקר ולא אספיק. בעוד שעה "אנחנו" מתמודדים "אתכם". כדורגל אנגליה-ישראל. אפילו לא אוכל לראות או לשמוע כי בדיוק באותן שעות בין 4-6 יש לי התמודדות על הדמוקרטיה בישראל אצל "עובדי הוראה". שלום לכולכם. מחכה לתשובות בעניין תאריך וחברת נסיעה ישראל.

אגב דאר: את מכתבך מיום 13.2 קיבלנו ב-20.2, וזה מה 5.2 קיבלנו ב-24.2.

* * *

1 במשנתו של הפילוסוף הגרמני פרידריך ניטשה, אפשר למצוא דיכוטומיה בין חופש הבחירה של האדם וחשיבותה של הכרעתו האישית, לעומת הנכונות להורות בקיומו של הגורל, שהבטיחו העליון שלה היא נכונות האדם ל"אהוב את הגורל" (amor fati). במדרש היהודי באה דיכוטומיה זו לידי ביטוי, על פי אלדר, בתיאור כפיית הר כניגית מעל לראשם של בני ישראל לפני שקיבלו את התורה. ה' העמיד אותם בפני הבררה, לקבל את התורה או למות (כפיית הגורל), וזאת לעומת בחירתם החופשית לקבל את התורה אשר התמצתה באומרים "נעשה ונשמע". במשנתו של אלדר, הניסוח המתמצת ביותר לדיכוטומיה זו ולצורך בלהחזיק בשתי הגישות גם יחד הוא קריאתו "להפוך את הגורל לייעוד". במישור הפוליטי של המכתב הנוכחי, כוונתו היא שגורלנו הוא להישאר בארץ ישראל, ועדיף לאמץ גורל זה כייעוד ולקדמו.

2 ב-14 בפברואר שידרה הטלוויזיה הישראלית (או – הערוץ היחיד) כתבה ארוכה על תנועת "כך" ועל ועידתה, אשר נערכה בבנייני האומה ב-12 בפברואר. לאחר מכן הסביר דוד גלבוץ, העורך של "מבט ליל שבת" (בראיון לעמנואל רוזן, "מעריב", 16 בפברואר 1986), שעיוותי הפה שצולמו "מסמלים" את כל התנועה הזאת שהאנשים בה מעוותים, ולא רק בזווית הפה". בראיון ביקש גלבוץ "שהכנסת תמהר בחקיקה שלה נגד גזענות".

3 בסקר של "מודיעין אזרחי" שנערך בין 11 בפברואר ל-21 בפברואר, ושהתפרסם בסוף השבוע שבו כתב אלדר את המכתב הנוכחי, ירדה התמיכה במפלגת כח מ-5 מנדטים צפויים (בחדש נובמבר) ל-3 מנדטים.

4 ראו הערה למכתב לאריה אלדר, 31 בדצמבר 1985.

134. אל: אריה אלדד

"אשליה שאני אי-פה אי-שם זורע מחשבות"

על שחרורו של נתן שרנסקי ובעיית שחרור יהודי ברית המועצות, על הרצאותיו והשפעתן, ועל ענייני דיומא.

ירושלים ב' אדר א'

11.2.86

יקירי

אני פותח היום בכתיבה אע"פ שאשלח את המכתב כמקווה יחד עם הספר המבוקש ע"י מש' גוטהולד רק בסוף השבוע לפני עזבם (עכשו הם בת"א). קיבלתי מיהושע את שמם (ליאורה, שכחת לכתוב לי את מי עלי לחפש. הם נענו ברצון, אני מקווה שאשיג את הספר).

היום – יום ג בשבוע – הכל עומד או רוקד בסימן של שצ'רנסקי.¹ באמת שמחה רבה, אם כי אינני בטוח שלא הוגזם קצת במשלוח מטוס מיוחד לקבלו ובטכס ממלכתי. דוקא קבלת הפנים הספונטנית מחוץ לשדה התעופה 5000 בני נוער, בני ישיבות, ואח"כ ליד הכותל, היו מרגשים באמת. ורק שם אביטל פרצה ממש בככי והוא עצמו – זכה לשם נתן במקום אנטולי – שעשוי פלדה, רציונלי מאוד, עם חוש הומור, בטוח בעצמו, אף הוא אל מול פני הנוער, ולא אל מול פני ראש הממשלה והשרים, היה נרגש, וכאשר שרו "הנה מה טוב" אמר: גם כשישבת בצינוק (150 יום!) שרתי "הנה מה טוב", כי ראיתי תמיד אתכם ורקדים בירושלים.

הבעייה, כמובן היא יסודית יותר. מצווה ושמחה לגאול את היחידים הלוחמים באמת (תשע שנים "ישב" בכלא, בצינוק או במחנות עבודה). שחרורו ודאי יוסיף כוח לנותרים. כלואים היום עשרים ושניים. אידה נודל בגלות בעיר נידחת (עדה ייבין פגשה אותה). היא ממש שכורה בכידודה ויאושה. על כן קשה, כמובן, לזלזל בשחרורים, אלא שהעיקר הוא אם יצליחו שוב לפרוץ פירצה רחבה כמו בראשית השבעים. אז יצאו רבע מיליון, גם אם 70-80 אלף

1 אנטולי נתן שרנסקי (1948-), פעיל עלייה וזכויות האדם בכרית המועצות. בקשתו ב-1973 לעלות ארצה נדחתה על ידי הממשלה הסובייטית. במשך השנים הפך שרנסקי לדובר של "קבוצת הלסינקי" לפיקוח על זכויות האדם בכרית המועצות והרבה להיפגש עם עיתונאים זרים במוסקבה. ב-1978 נידון ל-13 שנות מאסר באשמת ריגול. אשתו, אביטל, פעלה נמרצות בכל העולם כדי להגביר את הלחץ לשחרורו. ב-11 בפברואר 1986 שוחרר שרנסקי בעסקת חילופין רחבה בין ברית המועצות לארה"ב, למרות שבמקרה שלו היו האשמות נגדו מופרכות. העסקה בוצעה בגבול שבין גרמניה המזרחית והמערבית. בהגיעו לישראל קיבלו את פניו ראש הממשלה שמעון פרס ויתר שרי הממשלה.

נשרו. זוהי היום בעיית יסוד גם לנו פה. בינתיים שם באמת גובר היאוש. אין רואים שוב הפגנות כאלה כמו לפני 15 שנה, חגיגות ישראליות ביערות או ריקודים ישראלים לפני בית כנסת.¹ או בגלל יציאת אקטיביסטים רבים, או בגלל מחסור אקטיביסטים אחדים או בגלל ההתייחסות מפתיחת השערים. אין ספק שמאבק מתמיד וחריף – אם לא יועיל לא יזיק. על כל פנים אין מה להפסיד אצל מלכות רשעה זו, ואני לא רק כתבתי (גם ברדיו דיברתי) על החרפה לאימפריה זו הנלחמת באידה נודל כי "היא יודעת סודות בטחון" כי אני באמת אינני תופש איך איננה בושה בריה"מ לאסור מלחמה על כמה עשרות או אף מאות סרובניקים או לומדי עברית. ודאי גם נתקלתם בתיזה שלי: אין סובייטולוגים, או סובייט או לוגיה.

אני עמוס עבודה כפי שלא הייתי מעולם, אף כי כבר שנים רבות טוען כך. עכשו באמת, בייחוד בצה"ל 3-4 הרצאות בשבוע. בהר גילה יש לי קביעות, עכשו התלבשו עלי חיל האוויר, כבר פעמיים בחצרים בפני מאות. ואל תראני שאני מתאונן, שהרי אני גם נהנה מזה. אי-שם בנפש ישנה מחשבה ולו אשלייה, שאני אי-פה אי-שם זורע מחשבות או הרגשות. על כל פנים הקצינים טוענים שהתלהבותי נחוצה מאוד בשורות הצבא.

בינתיים פתח מפקדך-חברך אמנון ליפקין ברגל שמאל את ראשות אמ"ן. ממש למחרת כניסתו הרשמית לתפקיד ארעה הפשלה ביירוט המטוס.² אינני מניח שהוא כבר נושא באחריות, אם כי רשמית כבר היה בתפקיד והפשלה היתה מודיעינית. בדיעבד מתברר – שהרי פשלה מודיעינית הוא דבר שכיח למדי – שהפשלה האמיתית איננה בכך שהברנשים המבוקשים לא היו במטוס, כי אם בבעייה שאיש לא נותן את דעתו מה ייעשה בהם בראשי אש"ף או בחבש וג'ובריל אם ייתפשו. איש לא ידע לענות ואני אינני מניח שהיו עושים את הדבר היחיד הראוי מכל הבחינות: "לדרוך" אותם במקום ללא משפטים ומאסרים על כל הכרוך בכך.

ודאי בגלל גילי אני אומר גם על כך – כמו בעניין אחר שבכדחה בתחום אחר שאני מתבייש להזכירו – "השיטה הישנה עדיפה"...

1 בעבר, ההתכנסויות של יהודים בתוך ברית המועצות היו נערכות בין היתר ליד בתי הכנסת או ביערות.

2 ב-4 בפברואר החליטו ראש הממשלה שמעון פרס ושר הביטחון יצחק רבין, בהמלצת הרמטכ"ל משה לוי ובהתייעצות עם שר החוץ יצחק שמיר, ליירט מטוס מנהלים לובי שבין נוסעיו, כך על פי אמ"ן, היה אמור להיות ראש ארגון המחבלים "החזית העממית לשחרור פלסטין" ג'ורג' חבש או אבו נידאל, שהיה אחראי להתקפות ברומא ובווינה. כשהתברר שהם לא היו בין הנוסעים, שוחררו הנוסעים והמטוס.

אתמול ניגשה אלי אשה, הציגה עצמה כשושי קלאנג וביקשה למסור לך ד"ר ולהודות בשם ילדיה שעד היום מקשיבים לך במתח בתוכניות קול ישראל. הדו"ח שלכם על "עלובי החיים"¹ – מפוצל. ליאורה נהנתה מאוד אתה לא, ואיך אכריע אני לגבי הכנת כרטיסים להצגה בלי לפגוע באחד מכם? האם ניתן לראות "חיים" בלי "עלובים"...? גם אני אינני מחבב בדרך כלל אופיריטות וודאי לא אופירות, אינני מבין אף פעם למה אנשים מזמרים במקום לדבר? אלא אם כן הצגה כזאת היא המונית ותאווה לעיניים. אני מבין את רצונכם לענג אותי בתיאטרון בימי ביקורי ויש צורך לדאוג כבר לכרטיסים, אך ניתנת האמת להיאמר שאני קצת מתקשה להבין את האנגלית מעל במה, בייחוד בהצגות רציניות – כשאת המחזה אינני מכיר – וחלק גדול של ההנאה קשור בטכסט, בדיאלוג, ברפליקה. אם המחזה ידוע לי, או אז אני יכול ליהנות מהבימוי והמשחק. על כן אל תטרחו יותר מדי לגבי הצגות, אם אין משהו מסוג זה. אם בימי ביקורנו תהיינה ישיבות פרלמנט בנושא מעניין ושנוי במחלוקת, דוקא ארצה לראות "הצגה" שכזאת (אני מניח שהכניסה חופשית ואני מתחייב שלא לזרוק קריאות ביניים). אין דאגה ודאי יהיה מה לראות, מה עוד שהעיקר בשבילי מי לראות, אתכם כולכם היקרים לי מכל. סיפור ה Twenty של אוריאל הלהיב אותי מאוד, כמובן. (כאן אני מפסיק. חצות. מחר נסיעה לדרום. אסיים בסוף השבוע).

המשך ביום ו' בבוקר.

"סוף שבוע" – בלשון העברית הישראלית – סוף שבוע של מתח גבוה. עיקרו בכל זאת חיובי: שצ'רנסקי. היו לו כבר הופעות תקשורתיות, גם בטלביזיה. עמד בהם יפה אפילו בשאלות לא-טקטיות ביותר של חיים ייבין (כגון: "על רקע דתיותה של אביטל, האם אתה דתי, שומר מצוות?" או אפילו: "מה דעתך על בעיית יהודה ושומרון?") זאת 24 שעות בלבד לאחר שאדם עבר – במפתיע, כי לא ידע כלום, הביאו אותו ישר מביה"ס לברלין, במכנסיים טלואים קשורים בחבל! והוא כבר צריך לתת תשובה לכל בעיות ישראל?). הדבר המרגש מאוד היה – וזו הטכניקה! – ראיון טלביזיוני לאמו ואחיו במוסקבה ע"י תחנה אמריקאית, והוא אנטול, כבר נתן – רואה אותם אצלנו בטלביזיה.

1 המחזמר "עלובי החיים", שעלה על הבמה בלונדון ב-1985, מבוסס על מחזמר צרפתי שהופק מספר שנים קודם ועל הרומן המקורי מאת ויקטור הוגו. המחזמר, שתורגם גם לעברית, ממשיך למשוך קהל רב בכל העולם.

זה – לצד בחירות פיליפינים ו"פנים" חרותי¹ – מילא את השבוע, שנסתיים בטוב אחר: נצחון ישראל על צ'כוסלובקיה, בנוכחות ראש הממשלה – אך בהעדרו של המ"מ שלו.² זה עלול לעלות לו ביוקר.

אני צריך לגשת למלון למסור את הספרים לגוטהולדים. "עלובי החיים" כמעט ואזלו, אך השגתי. בתוספת "סנסציה" ספרותית. בתוכנית הספרותית של ירון לונדון ("סוף ציטוט") הוא הביא את אהרן שבתאי, שירים, ממש פואימה! על... בגין. טרם קראתי, מכל מקום זה חידוש בעולם השירה אצלנו. מתוך הראיון הבנתי שזו לא סטירה פוליטית, כי אם ביטוי לאיזה יחס חיובי לאדם שאומר כן בניגוד לרוח הלאו שנשמע אצל האחרים. משהו מאין זה. על כל פנים, אני מצרף חידוש זה.³

דומני שלא הזכרתי דבר על הטיפול הרפואי שאני מקבל, מכיוון שאין מה להזכיר. הרי זה עניין שאם "הוא" לא מזכיר עצמו לך כל חצי שעה, זה טוב – וכבר כתבתי לך שחל שיפור עוד בטרם הלכתי לפרקש. אך הלכתי, נברקתי, גם תרופה נתן לי (זאת כתבתי לך) ואני עדיין לוקח אותה (פעם ביומיים) ומה אגיד לך? הכל בסדר גמור למרות התרופה. בסוף החודש אגש אליו או אדווח בטלפון. אם ירצה לראות אותי, אגש כמובן.

עכשו, דומני, מיציתי את הכל. אה! ליאורה בקשה לדעת את התאריכים לבואנו, אם נבוא. זה כרוך כמובן, בעבודתי, בהרצאותי הקבועות. בשבוע הבא אני שוב פותח בהן באוני. ת"א (עתונאים). בגוש עציון יש שבועיים חופשת פסח. על כן זו האפשרות – בלי נדר! – היציאה מכאן ביום ב (או יום ג, תלוי בטיסות. אגב: מה לדעתכם עדיף: אל על בזכות "אל על" או בר. אורווייס

1 בנינו אקינו, ראש המתנגדים לרוון פרדיננד מארקוס, נרצח בפיליפינים. אלמנתו, קוראסון, החליטה לרוץ בבחירות נגד מארקוס במקום בעלה. הבחירות נערכו בעת כתיבת המכתב הנוכחי (היא ניצחה, מארקוס סירב לקבל את התוצאות, תומכיה של אקינו השתלטו על הבירה, ומארקוס ברח לארה"ב ונפטר שם ב-1989). בבחירות הפנימיות בתנועת החרות בישראל, המחנות של יצחק שמיר (ומשה ארנס), דוד לוי ואריאל שרון נשארו על תילם, וכן גם המריבות.

2 יצחק שמיר.

3 אהרון שבתאי (1939-), משורר ומתרגם. בן למשפחה מפא"ניקית, אך הוא העדיף את מפ"ם. ב-2006 סירב להשתתף בכנס משוררים בירושלים כמחאה, כפי שהסביר, על הדיכוי הישראלי של ערביי העיר והעלבתם. שירו "בגין" (הוצאת כתר, 1986) שיבח את ראש הממשלה לשעבר מנחם בגין. שבתאי הסביר בתכנית בטלוויזיה שהוא ראה בבגין דמות אבהית.

בזכות וילי בדיאן?¹, הכוונה לשבוע ערב פסח יא, יב בניסן – 20-21 באפריל. חזרה מוצ"ש 3.5 או יום א' השכם בכוקר, כי עלי להיות אחה"צ באונ. ת"א. שוב מכתב ללא תוספת לילדים, לצערי. נשיקות לכולכם, גם מאמא קצת. אבא

* * *

135. אל: אריה אלדד

על ענייני דיומא.

19.3.86

יקירי

ובכן סופית B.A ב 18.4 טיסה 577. וילי סידר לנו הנחה אע"פ שבאחרונה יצא כאן חוק האוסר במפורש לתת הנחות (פיקוח על חברות פושטות רגל בהנחות תחרותיות) ודאי הגיע אליכם שקופל פשט את הרגל.² השבוע של הנסיעה עמוס אצלי. ביום חמישי אחה"צ בהר גילה מפגש בכירי החינוך עם קצין חינוך ראשי אני מרצה על בכל דור ודור וכו'. אמא תגמור באותו יום 27.3 את עבודתה, סופית. היום היא עובדת על התקציב של המחלקה שלה שכבר מישהו אחר "יאכל" אותו. זהר השבוע בשווייץ, נסע ל-10 ימים לסקי.

ודאי הגיע גם אליכם "השמחה" שב"חרות", ועידה שלא ויעדיו כל המתוועדים: תוארי כבוד: "מאפיה", "פושעים", "מנוול", "סרטן", "חלאה" ואפילו מפי מתונים ושקולים כארנס ושמיר. המנומס ביותר היה... אריק שרון. לא הכריז על עצמו כעל יורש, במפורש. בני בגין נכשל בבחירות לתפקיד כלשהו נגד שרון. הועידה רוצצה ולא נסתימה. עכשו מחפשים נוסחא (משמע: תפקידים ותארים), כדי להגיע לפחות עד לרוטציה. במערך כמובן שרון ושמחה (היו גם מכות והפיכת שולחן נשיאות). אינני מניח שיגיע לרוטציה. אברהם שפירא הודיע שהוא מוכן לממשלה צרה, בייחוד לאחר שהוריד 20 קילו.³

1 ראו הערה למכתב לאריה אלדד, 20 באוגוסט 1969. בדיאן הועסק שלושים שנים כמנהל השיווק של חברת התעופה "בריטיש אירוויס", ועל כן התלבט אלדד אם לטוס באמצעות חברת אל על הישראלית או לרכוש כרטיסים של בריטיש אירוויס מחברו בדיאן.

2 בקיץ 1985 פשטה חברת "קופל" את הרגל ומונה לה מפרק. מספר חברות נסיעות, ביטוח, ובנייה נוספות פשטו גם הן את הרגל.

3 משה ארנס (1925-), שר בלי תיק בממשלת האחדות, ויצחק שמיר, שר החוץ, ייצגו מחנה אחד בתנועת החרות. שר הבינוי והשיכון דוד לוי (1937-) ושר המסחר והתעשייה

כל מה שהזמנת – נביא. אין בעיות. לא הבנתי ממכתבך הקודם מה שכתבת על הגדות של פסח ועל מצה שמורה. מילא הגדות – אביא, יש בשפע. אבל באמת אתה מעוניין במצה שמורה ירושלמית, זו בעייה: בין שמורת בעלז או שמורת חב"ד? הכדאי להביא יין ענבים בשביל הקטנים שבקטנים? ישנן אלו בקשות לילדים ספרים, תקליטים וכיוצא בזה? אם תשיב מיד עם קבלת מכתב זה – אספיק הכל (המכתב האחרון הלך 14 ימים!).

מישהו המליץ בפני על איזה תיאטרון שכספירי קטן מיוחד במינו Tufnell Park Road תיאטרון סנט ג'ורג'ס ידוע לך?¹ אך כמו שכבר כתבתי לך, זה דבר משני. אצלי – לפחות – העיקר לראות את כולכם.

עוד אני יושב וצופה בטלביזיה ביום ד בלילה "מוקד" עם... דוד לוי: משעשע ומכוער גם יחד, מפסיקים באמצע ומודיעים על ההתנקשות החדשה בקהיר עיר השלום. עזר וויצמן ופרס דוגרים על הביצים שהטיל מנחם בגין.² עכשו – יום ה בצהריים. אני נוסע להר גילה לעימות בנושא 100 שנות ציונות עם נכדו (ושמא נינו) של... גרץ.³ גם זה מעניין.

* * *

אריאל שרון היו גם הם ראשי מחנות בתנועה. הסכם הרוטציה בין ראש הממשלה שמעון פרס לשר החוץ יצחק שמיר בוצע ב-20 באוקטובר, כפי שתוכנן מראש; אברהם שפירא (1921-2000), ח"כ מטעם אגודת ישראל, יושב ראש הנהלת הקואליציה ויושב ראש ועדת הכספים של הכנסת.

1 תיאטרון סט. ג'ורג'ס ברחוב טופנל פארק נוסד ב-1976 מתוך כוונה להציג את המחזות של שייקספיר באולם הדומה לתיאטרון ה"גלוב" מימי שייקספיר עצמו. בשנות השמונים כבר הציג התיאטרון גם מחזות פרי עטם של אחרים. התיאטרון נסגר ב-1989.

2 עזר ויצמן, חבר הליכוד ושר הביטחון לשעבר מטעמו, בעת כתיבת המכתב הנוכחי כיהן כשר בלי תיק מטעם המערך. בין השנים 1993-2000 היה ויצמן נשיא המדינה. ראו גם הערה למכתב לאצ"ג, 7 בנובמבר 1973.

3 צבי גרץ (1817-1891), ההיסטוריון היהודי החשוב ביותר במאה ה-19, מחבר 11 כרכים של "דברי ימי ישראל".

136. אל: אריה אלדד

על חזרתו לישראל וענייני דיומא, עם אזכורים קצרים של קרל מרקס, לואיס ברנדייס ואחרים.

יום ד'. [7 במאי 1986]¹

יקירי.

שבנו בשלום למרות הצפיפות הקשה במטוס (לא הייתי מזכיר זאת אלמלא המחשבה, מה קשה יהיה לכם בשובכם, אם יזומן לכם מטוס שכזה, ניגודו של המטוס בו באנו, שניהם של (B.A.). אין הכוונה להיותו מלא, אך מבנהו! המעברים וכו' צפופים מדי. כל היתר עבר בשלום ללא בעיות כלשהן. ההפתעה המעניינת ביותר ציפתה לנו בלוד, בייחוד על רקע מזג האוויר היפה, אביבי ממש בלונדון. באנו לתוך... חורף. גשם. בשבת היו שטפונות. בין -7% 10% מגשמי השנה ירדו בראשיתו של מאי. הארץ כעם, מלא תהפוכות, אם לטוב, אם לרע. זהו זה.

בבית חיכתה לי ערמת העתונים מכל ימי העדרי, ואני עדיין מדפדף בהם. השארתי לפני צאתי מאמר בשביל "הארץ" ליום חמישי כרגיל אך לא עלה דעתי לבדוק את התאריך. והנה – שוד ושבר! – אחד במאי, וביום זה אין עתונים בארץ. בעירו של קרל מרקס לא הרגשתי כלל – שם נקבר כנראה לא רק קרל מרקס כי אם גם המרכסיזם.² לא כן בארץ, או שמא – כאן קמים לתחייה... (ודאי זכור לכם הסיפור על מות סטאלין, רצו להיפטר מגווייתו. בן גוריון הציע לקבור אותו בירושלים. מהקרמלין השיבו: לא!!! אצלכם קמים לתחייה).

כששואלים אותי – כמקובל – "איך היה?" אני משיב שבניגוד לנסיעות אחרות לחו"ל אנחנו עשינו "על בטוח", תענוג מובטח מראש עם יקירינו הגדולים והקטנים, ואלה מפתיעים תמיד ליתר תענוגות והנאות ונחת. כל היתר תוספת חנם. אכן שבועיים מלוא הלכבות הנאה ושמחה. אמא אומרת שהיא מתגעגעת אפילו לרעש כלי הנשק של אוריאל.

ההתרשמות הכללית של לונדון – חיובית, על כל פנים, על רקע התרשמויות מניו יורק. אירופה מול ארה"ב, תרבות מול ציביליזציה. וניו יורק אדירה וודאי יש בה גם פינות ויותר מזה של תרבות, אך ברושם כללי – זה ההבדל ואיננו

1 התאריך נקבע על פי ביקורו באנגליה והזכרת הראשון במאי בגוף המכתב.

2 קרל מרקס (1818-1883), הוגה דעות יהודי-גרמני, שספריו פלטו את הדרך לקומוניזם המרכסיסטי. מת בלונדון ונקבר שם.

מקרי. אל נשכח את חלקנו בנוי יורק שעולה על חלקנו בלונדון. חלק מהדינמיות והרעש. הקול קול יעקב. לא מן הנמנע – על רקע זה – שאילו את המנדט על פלשתינה קיבלה ארה"ב ולא אנגליה (והיו רעיונות כאלה), הרבה דברים היו מתפתחים פה בטמפו אדיר יותר, והמחיר – היה כדאי כמובן. אי-שם במעמקים זה היה כנראה הרקע לפולמוס ווייצמן-ברנדייס בשנות 1920-1921, שהרחיקו את ברנדייס (רבים חשבו שהוא יהיה הנשיא של הס. ציונית) מהפעולה הציונית ועבר לידי ווייצמן "הבריטי"¹.

צפיפות איננה רק עניין של B.A., כי אם של ישראל, כידוע. שבתות ובנקים ומורים וגידופים הדדיים ועל הכל צפיפות הימים, יום הזכרון לשואה וכעבור שבוע זכרון לחללי צה"ל ויום העצמאות, ניסן ראשית אייר הם מבחינה לאומית מה שתשרי מבחינת החגים הדתיים.² היום הפגנה ברפיח של מפוני סיני. אינני נוסע, יש לי שתי הרצאות בשפלה. אני צריך להשלים את השבועיים. הזמנות רבות. ליל העצמאות קרוב לוודאי אעשה בישיבת בני עקיבא בכפר הרואה. הרב נריה לוחץ עלי ורמז שזה נחוץ מאוד.³ אכן שמעתי שבכנס ב"ע נתקבלו "עקרונות" מוזרים למדי, בכיוון ההקצנה הדתית ("תורת ישראל קודמת לא"י", גם ריכוז הפעולות בעיירות פיתוח ולא בהתנחלויות). את היום עצמו ייתכן ונעשה בנתניה. המשואות בליל החג בהר הרצל

1 לואיס ברנדייס (1856-1941), שופט בית המשפט העליון של ארה"ב, 1916-1939. ברנדייס היה לציוני בשנת 1910, והחל מ-1914 הנהיג את התנועה הציונית בארה"ב והביא להעלאת מספר חבריה בין היהודים האמריקאים מ-20 אלף לכ-200 אלף. הוא ביקש לראות את הכספים שגייס מושקעים בפיתוח התעשייה וקהילות בנות קיימא, ולא בקהילות שזידקו בעתיד לתרומות נוספות ויתבססו על ציונות חלוקנית. לעומתו, חיים ווייצמן (1874-1952) וחבריו הקימו את קרן היסוד, שהייתה אמורה לחלק 20 אחוזים מהכסף שגייסה לקרן הקיימת לישראל, להוציא 25 אחוזים על רווחה סוציאלית, ולתת את היתר המוסדות הלאומיים ולפרויקטים שונים. ברנדייס התנגד לשילובן של פילנתרופיה והשקעות בקרן אחת וביקש ליצור קרן השקעות נפרדת, כדי להבטיח את עצמאותם של יהודי הארץ. ווייצמן הגיע לארה"ב, ולמעשה הרחיק את מתנגדיו מהתנועה, אשר איבדה פעילים רבים, וכיניהם ברנדייס, שופט בית המשפט העליון העתידי פליקס פרנקפורטר, איש העסקים נתן שטראוס, הרב אבא הלל סילבר, והשופט ג'וליאן מק. ברנדייס המשיך את פעילותו למען היהודים בארץ ישראל במסגרות חדשות שיצר עם חבריו. ב-1939 נפגש עם נציג האצ"ל חיים לובינסקי והביע תמיכה בעלייה הבלתי-לגאלית (שאותה סירב ברנדייס לכנות "בלתי-לגאלית"). בין השנים 1949-1952 כיהן ווייצמן כנשיאה הראשון של מדינת ישראל.

2 חודש תשרי כולל את החגים ראש השנה, יום הכיפורים, סוכות ושמחת תורה. החודשים ניסן ואייר כוללים את חג הפסח, יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי צה"ל, ויום העצמאות, ואולי אפשר לכלול בין החגים הלאומיים, לדעתו של אלדר, את ל"ג בעומר, שייטכן שצמח מ"המרד הגדול" נגד רומא או ממרד בר כוכבא.

3 הרב משה צבי נריה (1913-1995), מקים ומנהיג ישיבות בני עקיבא.

מוקדשות לבעייה הבווערת ביותר, כידוע, בישראל – הדמוקרטיה. משום מה לא הוזמנתי לשאת את נאום החג. צלצלתי לכפר והצלחתי לתפוש את אבי. הוא אמר לי שהדיירים עוזבים בעוד חדשיים, משמע סוף יוני. קרוב לכך אתקשר שוב ואבקש שיקפידו לנקות. "הברחת" מגורת הלילה הצליחה וכבר הותקנה ומתאימה. אני מקווה שאת, ליאורה, כבר הספקת לנוח ממנת אורחים זו ולאגור כוחות לבאה. באהבה ישראל

* * *

137. אל: אריה אלדד ומשפחתו

על ענייני דיומא.

מוצ"ש במדבר כ"ט באייר תשמ"ו למחרת יום ירושלים [7 ביוני 1986]

יקירי

"שרשרת החגים" פסח, ל"ג בעומר, יום ירושלים שבועות – תגמר בעוד שבוע, באמת קצת גדוש מדי. מה עוד שאין שבוע ללא "מאורע" פוליטי או כלכלי או משפטי רועש. אילו הייתה בעולם תחרות לאינטנסיביות החיים – אנחנו אלופים. יש גם פסטיבל ירושלים. לכבוד ל"ג בעומר ויום ירושלים הציגו פה במסגרת הפסטיבל את "יוהננס פסיון" הידוע של בך, שהוא – ייתכן – באמת משיאי היצירה המוסיקלית, ורק הטכסט ("לצלוב אותנו! לצלוב אותנו!") זועק האספסוף הירושלמי ופילטוס מוצב כמסכן שאולצים אותו – היהודים כמובן – לצלוב את המשיח... תוסיף לזה שהמבצעים הם... תיאטרון מגרמניה, והחזיון מושלם. לא לגמרי: אותה שעה רוב הבמות שלנו ממשיכות בהצגות אש"פיות ממש. לא שאני חושש שזה משפיע על הציבור שלנו. אבל זה מחזק את האוייב. ודאי שמעתם על פרשת השב"כ. אילו ערכו היום משאל עם או בחירות על בעיית שני המחבלים מהאבטובוס הידוע, 80% של היהודים היו מתייצבים מאחורי ראש השב"כ שחיסל את השניים.¹

1 באפריל 1984 חטפו ארבעה מחבלים אוטובוס של אגד, קו 300, והחזיקו בנוסעים כבני ערובה. בשעת ההשתלטות של צה"ל על האוטובוס נהרגו שניים מהמחבלים. לאחר מכן נרצחו השניים הנותרים. אנשי השב"כ שהיו מעורבים בהריגת המחבלים שנתפסו בחיים שיקרו לוועדה הממשלתית שהוקמה כדי לברר את אשר התרחש. כחלק מטשטוש העובדות, הוטחו האשמות באנשים אחרים. ביוני 1986 דלף הסיפור. בסופו של דבר, אברהם שלום, ראש השב"כ באותה עת, אשר הורה לחסל את המחבלים שנתפסו,

היום העתונות מלאה סיכומים שכאלה: פרשת שב"כ, דו"ח ואלד (ביקורת כל מבנה צה"ל), פרשת הבנקים (דו"ח בייסקי),¹ ועכשו... 4 שנות המלחמה בלבנון.

אגב, אריה, יש לי כמה ד"שים אליך מקצינים שהיו אתך בלבנון שנה שלמה, אלא שאת השמות שכחתי. אני מרצה עכשו בפני קצינים רבים (קבוצה אחת היתה גם אצלנו בבית). שלשום הייתי בפני פו"ם – 150 איש – עם קהלני בראש. מחר שוב קבוצה של ס"א.² ובכל קבוצה כזו תמיד נמצאים מכרים שלך.

וכן ד"שים מקול ישראל. אתמול הקלטתי שיחה של שעה על שבועות, היא תשודר ערב שבועות ב-5 בגל 2. מכיוון שזה ערב החג, יהושע יקליט אותה ומוניקה תביא לכם את הטייפ.

קבלנו את הדו"ח החמוד על נסיעתך בבלגיה ומאוד נהנינו.

בקשר לשערוריות (אגב שכחתי בשרשרת את הפרשיות שלנו בארה"ב... סחר נשק, ריגול, פטפוטים וכו')³ הופיע בטלביזיה פעמיים אמנון שחק, היום ראש אמ"ן. עושה רושם טוב. אורי אור, פיקוד הצפון, עוזב, גם הוא הופיע בראיון ארוך, ובו גם סקירה על העבר ועל העתיד, כשבולט ביותר רצונו לזכות במיניו העליון.

לפרשת השב"כ: פרס התיצב מאחורי השב"כ, אם מתוך דאגה אמיתית, אם מתוך הבנה טאקטית, שאבוי לו ולמערך אם תיערכנה בחירות מסביב לשאלה: להרוג מחבלים או לא. חבל שיצחק שמיר חלש כל כך, איננו מופיע כדי לחתוך בתקיפות.

התפטר; אהוד יתום, אשר היה האחראי בשטח להריגתם ושיקר לוועדת החקירה הרשמית, המשיך לשרת בשב"כ (והפך ברבות הימים לחבר כנסת מטעם הליכוד); יצחק זמיר, היועץ המשפטי של הממשלה אשר דרש להעמיד לדין את הנאשמים, הוחלף כיועץ המשפטי; והנשיא חיים הרצוג, על פי המלצת ממשלתו של שמעון פרס, העניק חנינה לנאשמים שלום, יתום והאחרים, עוד לפני שהוגשו כתבי האישום נגדם.

1 ועדת חקירה ממשלתית בראשותו של שופט בית המשפט העליון משה בייסקי (1921-2007) בדקה את מפולת מניות הבנקים אשר התרחשה ב-1983 בעקבות ויטות המניות על ידי הבנקים עצמם.

2 ס"א, סגני אלופים.

3 באותם ימים נערך משפטו של יונתן פולארד, מרגל ישראלי שנתפס בארה"ב. ארה"ב האשימה את ישראל בהפעלת רשת ריגול והביעה ספק בטענות הישראליות שהממשלה לא ידעה על מעשיו של פולארד.

ביום – בליל – ירושלים, התיצב – לראשונה! – גוש אמונים לתבוע ריבונות להר הבית. לא הורשו להקיף את כל [ההר]¹ רק לצעוד מ"אשפות" להר הזיתים. אמת, זה חל בחג איל פטר, וחששו מהתנגשויות.²

מזמן לזמן אני גם מסתכל בשידורי הכדורגל ממכסיקו. "אתם" – הכוונה לאנגליה כמובן – עושים בושות! ודוקא "אנחנו", – או בני דודינו – אלג'ריה, מרוקו מצליחים. איזה מזל שישראל נכשלה בשלבים הקודמים. אתם משערים בנפשכם, באיזו היסטריה ואיזה מפח נפש – בנוסף להוצאות – היינו שרויים פה אילו חלילה ישראל הגיעה למכסיקו! דיינו בגביע שזכתה בו בית"ר ירושלים, מה עוד שאוחנה עובר לגרמניה ומלמיליאן – כנראה! – להפועל תל אביב.³ לפי שעה מוכיחים נאמנות רק חמשת הכושים הגויים בקבוצת הכדורסל של אליצור-נתניה, ברוך השם!⁴

בקרב יש לנו חתונה של שכנים. הני כהן מתחתנת.⁵ החתונה במושב אורה. בשבוע הבא יתקיים שבוע הספר וברור שתחסרו לי לטכס השנתי של שיטוט בין הדוכנים. אם אראה משהו מיוחד לילדים או לגדולים – אקנה ואשלח עם מוניקה. אע"פ שכאשר היא תגיע כבר תתחיל אצלכם קדחת השיבה. קניתי את ה"כרוניקלס"⁶ בשביל פרופ. כהן שלך. הוא יישלח. וודאי כבר נשלח ע"י מרדכי דוואק (המו"ל).

האם זו משהו שם אצל גראוז?⁷

מכתב זה אולי ישיגכם עוד לחג או לפחות ליום טוב שני של גלויות החל השנה בשבת – אשלח אכספרס. (אולי תצליחו לקלוט ביום חמישי ב-5 שלנו בגל ב'!). חג שמח לכולכם ישראל.

* * *

1 במקור כתוב בטעות: הגוש.

2 חברי תנועת "גוש אמונים" התכוונו לצעוד מסביב להר הבית ולעבור בדרכם גם ברובע המוסלמי. המשטרה סירבה לאשר את המסלול וקבעה להם דרך אחרת.

3 אלי אוחנה (1964-), החלוץ של בית"ר ירושלים, עבר למכלן בלגיה בסוף 1987. אורי מלמיליאן, הקשר של בית"ר ירושלים, עבר למכבי תל אביב רק לאחר עונת 1988-1989. שניהם מוערכים בין טובי שחקני הכדורגל הישראליים בכל הזמנים.

4 ראו הערה למכתב לאריה אלדד ומשפחתו, 14 בנובמבר 1985.

5 הני כהן, בת משפחת כהן שהתגוררה בדירה מול דירתו של אלדד בירושלים.

6 מהדורת האנגלית של "דברי הימים" שערך אלדד.

7 הוא קראו, ראו מכתב לאריה וליאורה אלדד, 25 בפברואר 1986.

"אני מניח שבנימין ירצה להכנס לפוליטיקה"

על יהודי ברית המועצות, וגם מספר מלים על בנימין נתניהו הצעיר, וקצת על כדורגל.

29.6.86

יקירי

הערב – מכתבים. זה יום ראשון-ראשון שאינני נוסע לת"א. נגמרה שנת הלימודים שם. אכתוב אליכם – יש כדי לנצל הזדמנות משלוח מכתב זה ע"י ד"ר פרקש שצלצל על נסיעתו – את הקסטה של שידורי ערב שבועות אינני שולח על ידו, אני מקווה שקיבלתם אותה מידי מוניקה ובהזדמנות הקרובה (מדובר בתוכנית על חג שבועות) תאזינו – אח"כ, אם אספיק – אכתוב למישהו מבריה"מ שמכתב נפלא בעברית הגיע לידי. הרגע אני חוזר מהעיר, ניגשתי לקיים מצווה: כל היום מקריאים שם – ע"י המשביר – 15000 שמות של מסורכי עלייה.¹ נתכבדתי לקרוא שמות אחדים והרגשתי כמו שאני מרגיש בהזמנה לקרוא פסוק מ"אתה הראית לדעת" בליל שמחת תורה.² הרי מלחמה זו של המעטים שם – ואני מודע לכך שהם גם שם מעטים – היא נקודת האור היהודית היחידה היום בעולם, כמו האורות המעטים האלה שביאליק קלט ב"המתמיד" של שרידי לומדי תורה, אלא שהללו היו שרידי אורות העבר,³ ואני מקווה שהאורות מבריה"מ הם אורות העתיד ונשרים יגברו על נושרים (הערב היתה ב"קול ישראל" כתבה על נושרים בקנדה, שם הם חיים כמו בגטו, יורד ספרדי מישראל הקים מפעל גדול ונושרים מבריה"מ (מהם אקדימאים) רוחצים רצפות וכלים...

התקיים פה שבוע הספר. השנה נמכרו שרידי ספרים שלי, אני מניח בזכות הכתבה שהיתה ב"מעריב" (אינני יודע אם הגיעה לידיכם) והשיחה בת שעה שהיתה לי ב"קול ישראל" ורבים נהנו ממנה. בדוכן שוקן משום מה העניקו לי חבילת ספרים חינם (על קפקא ועוד. העיקר ספרי ילדים במחיר כמה "חכמות" שלהם, אלא שלא שלחתי אותם. נעמה אומרת שכעת לא כדאי להעמיס עליכם

1 בשנת כתיבת המכתב הנוכחי, קיבלו פחות מאלף יהודים רשות לצאת מברית המועצות. בשעת פתיחת ארון הקודש בליל שמחת תורה, לפני שמוציאים את ספרי התורה כדי לרקוד איתם, מתכבדים נכבדי הקהל בבית הכנסת בקריאת פסוקים מתפילת "אתה הראת".

2 בשירו "המתמיד" (פורסם בין השנים 1898-1901), כותב חיים נחמן ביאליק (1873-1934) על המתמידים הלומדים תורה בבתי המדרש בגלות, שהם מהווים "בית היוצר לנשמת האומה... מקור דמיה, הנוטעים בה חיי עולמים".

באריזה. ודאי גם הילדים כבר אינם בקדחת קריאה. נשמור עליהם ועל הספרים. על הילדים אתם בתוספת כוח אדם [...]¹, (תשמרו). על פרשת השבוע בבתני חולים ודאי תקבל דו"ח מפורט מד"ר פרקש². שלא אשכח: [...]³ את עידו אם בנימין נתניהו מכיר את הגואיש רבולושין. הוא כמעט נפגע. איזו שאלה. קרא בזמנו והתפעל מאוד. ביום ד' ישנה עלייה לקבר יוני. אני מניח שבנימין ירצה להכנס לפוליטיקה.⁴ ב"יריד" ששמו "חרות" אינני מקנא בו ובמנת הצפודעים שיצטרך לבלוע (לוי, שרון וגם אחרים). כרגע מצב חמור בקשר לשב"כ. יצאו קרחים מכאן ומכאן. ע"י חנינה מטופשת (אני מניח שיש לך מושג על מה מדובר) המצאותו של הגאון הכלכלי בעל הדולריזציה, ארידור, ועכשו תביעה: ועדת חקירה נגד יצחק שמיר. מה שנעלול להתרחש – השם ישמרנו! – הוא שכולם יפתחו פיות ויתחילו לספר איך נהגו בכל שנות המדינה, כל ראשי הממשלה, שרי הבטחון, ראשי השב"כ, איך בהכרח גם שיקרו ורימו וזייפו.⁵ בתוכנית "עמדה" הצעתי שמעתה יתלוו לכל איש בטחון בפעולתו לא רק יועץ משפטי כי אם גם איש תקשורת וצלם.

1 מילה לא ברורה.

2 ביום כתיבת המכתב כבר שבתו אחיות בתי החולים שבעה ימים.

3 מילה לא ברורה.

4 בנימין נתניהו (1949-), אז שגריר ישראל באו"ם. ב-1988 נבחר נתניהו לראשונה לכנסת, מטעם הליכוד. הוא כיהן כראש הממשלה בין השנים 1996-1999, ושוב מ-2009. יוני נתניהו (1946-1976), מפקד סיירת מטכ"ל, נהרג ביולי 1976 בעת מבצע חילוץ החטופים באנטבה שבאוגנדה. עידו נתניהו (1952-), אחיהם הצעיר של יוני ובנימין נתניהו, הוא רופא רדיולוג וגם סופר. הספר המוזכר במכתב הנוכחי, "The Jewish Revolution" ("המהפכה היהודית"), הוא ספרו של אלדד, שיצא לאור בניו יורק ב-1971. מהדורה חדשה שהוכנה על ידי בנו של אלדד, אריה, יצאה לאור בירושלים ב-2007 (הוצאת גפן).

5 על השב"כ והחנינה, ראו הערה למכתב לאריה אלדד, 7 ביוני 1986. כפי שמניח אלדד במכתב הנוכחי, כך היה. אנשי השב"כ שהואשמו ברציחת המחבלים ובשיבוש החקירה סיפרו שכך הנהגל בשב"כ: לשקר; יורם ארידור (1933-), חבר כנסת מטעם גח"ל והליכוד מ-1969 עד 1988. ב-1981 כיהן כשר התקשורת ולאחר מכן כשר האוצר. בעת כהונתו הגיע שיעור האינפלציה בישראל למאות אחוזים בשנה, וכפתרון הוא הציע להצמיד את שער השקל לדולר ארה"ב, בתכנית שכונתה "דולריזציה". התכנית לא התקבלה ופרסומה היווה למעשה את אחת הסיבות העיקריות לפרישתו ב-1983. ארידור גם ספג ביקורת על החלטתו הקודמת, טרם הבחירות, להוריד מסי קנייה ולאפשר לאזרחי ישראל לרכוש מוצרים מחו"ל. המבקרים טענו שמדובר ב"כלכלת בחירות". יש לציין כי לאורך כל דרכו, גם לאחר פרישתו, דוגל ארידור בהקלת העול הממשלתי על הציבור, והמסים שהוריד ועל מכוניות ועל מוצרים אחרים היו מהגבוהים בעולם. גם הרעיון להצמיד את שער המטבע המקומי לשער של מטבע חזק או לדבר בעל ערך, כגון זהב, אינו נטול היגיון כלכלי.

כאן הפסקתי לרגלי הרגליים של מרודנה כמובן. כאן שידרו הרבה. הערב ב-9 – הסיום. יכולתי ליהנות ממשחק יפה כי להוציא משחק אחרון זה עם הגרמנים, לא היה לי איכפת מי ינצח. אתם – האנגלים, כמובן – קצת ביישתם את המולדת של כדורגל. העיקר: מזל שלא הצלחנו להגיע למכסיקו. זה היה מטיל את הארץ לטירוף, ואולי משכיח שערוריות בלתי פוסקות. בין שריפות פוסטרים להצתת בית כנסת¹ (במאמר ל"הארץ" בנושא שריפת הפוסטרים, מחקו לי "משום מה" הצעת פשרה בשביל מאה שערים. במקום עירום של שני שדיים, לחשוף רק שד אחד, 50% פשרה, לא טוב?).

עכשו כבר יום ב בצהריים. עם כל הילדים – מיליון – גמרתי גם אני היום את הרצאתי בגוש עציון (בערב מסיבה). דיברתי עם ד"ר פרקש, חשבתי שמא נדחתה נסיעתו בגלל מצב החירום בבתי החולים. לא, הוא נוסע, אני מכניס לו את המכתב עם קטעי עיתונים לילדים.

ברכה לכולכם.

ביקר אצלנו גראוז² עם אשתו. הוא חוזר בשבוע הבא, משתתף בועד הפועל הציוני, בועד הסוכנות הלא פועלת ועוד כמה ועדים שכאלה. אמר שבשבוע הבא "ישוב" ידבר עם המו"ל, וגו' וגו'.

* * *

139. אל: אריה אלדד

על ענייני דיומא: פרשת השב"כ והמלך חוסיין, וכן אמרה הומוריסטית התולה את בואו של המשיח בילדים דוברי עברית.

ו' בתמוז תשמ"ו [13 ביולי 1986]

יקירי.

נו, טוב, אז אורזים, בעברית ישראלית צחה (נו) אז. אינני זוכר אם סיפרתי לכם פעם, מתי נולדה הלשון הישראלית. אם כן, אני מקווה ששכחתם: בשנות העשרים התחולל הויכוח בין ידישיסטים והבראיסטים, מה היא לשון האם שלנו. החליטו: יצבטו ילד, אם יצעק "אמא!" – העברית לשון אם. אם יצטוו

1 המתח שבין הקהילות הדתיות והחילוניות גבר בראשית חודש יוני ובהמשך החודש. חרדים הציתו מספר תחנות אוטובוסים בגלל פרסומות לא צנועות. ב-11 ביוני הוצת ונשרף בית כנסת בתל אביב, בפעולה אנטי-דתית.

2 הוא קראוז, ראו מכתב לאריה וליאורה אלדד, 25 בפברואר 1986.

"מאמע"! יידיש – לשוננו. אמרו ועשו. צבטו. הצָבֵר הפנה ראשו ואמר – "חמור"! ואולי לזה הכוונה בחמורו של המשיח.

כאן – אי-השעמום כבר מתחיל לשעמם. פשוט יום יום שערוריה אחרת, או פעולת "מחבלים" אחרת. עניין שב"כ הפך להיות מלכוד לכולם. כמעט שלא נמצא איש – בשלטון – שיקום ויודיע בפשטות: כן, נתנו הוראה ויפה עשינו וכך נמשיך. ייתכן שיצחק שמיר באמת "לא ידע" או אז הוא צריך לתת את הדין כפל כפליים. היום השתתפתי בישיבת גוש אמונים בנושא הסברה, הצעתי לערוך משפט ציבורי בנושא שיפסוק: צל"ש לפועלים של השב"כ. אני התנדבתי לקבל על עצמי את הסנגוריה על... שלום עכשו, ממש כדבר המושג: "אדבוקטוס דיאבולי", פרקליטו של השטן.

את השבת עשינו אצל נעמה (עם ג'ניפר, בתה של קרול העושה כאן במחנה ששה שבועות). אמיר סיים השבוע קורס מ"כים והוא כבר קורפורל. הוא רוצה להתקבל לב"ס לקצינים (בה"ד 1) ומחכה לתשובה.

השבוע אמא היתה בעתונות. בצפון נרצחה עובדת סוציאלית (אמא ונעמה הכירו אותה יפה) וראיינו את אמא בתקשורת, גם בעתונות, ג'רוזלם פוסט, הארץ, וכתבה גדולה ויפה ב"קול ירושלים" שבסופה הבטחה – הפתעה! – אמא מתכננת בצאתה לגימלאות (זה בכל זאת עלול קרות), לכתוב ספר מקצועי. אין מה לעשות, נגיף משפחתי.

אין ספק שרצינית יותר מפרשת שב"כ ופרשת "דיסקונט" וריקנטי (ריקנטי מסרב לפרוש מהבנק וכנראה יופרש מגבוה)¹ היא פרשת חוסיין המגרש את אנשי עארפת מרבת עמון. נראה לי שזה ארע לא במקרה ימים אחדים לאחר הפגישה המשוערת לפני 10 ימים בין חוסיין ופרס (כנראה בלונדון). גם בעניין טאבה כנראה הגיעו כבר לאיזו נוסחא. הלוואי וחוסיין ייפגש בקרוב עם סבא שלו ויצילנו מצרות. ולא – ייתכן שבאחד הימים לא תהיה ברירה אלא שצה"ל יסייע לו לעארפת להקים ממלכה "פלשתינאית" בעבה"י המזרחי עד לבאות או לבאים, הכוונה כמוכן למיליוני יהודים הבאים. בינתיים ב"אוניברסיטאות" של

1 בנק דיסקונט נוסד על ידי ליאון יהודה רגנאטי (1890-1945) בשנת 1935. בעת כתיבת המכתב הנוכחי היה בנו רפאל (1924-1999) מנהל הבנק. אודי, בנו של רפאל, וליאון, אחיינו של רפאל, היו בתפקידים בכירים בבנק. כאשר הממשלה הלאימה את הבנקים בארץ, לאחר מפולת מניות הבנקים ב-1983, היא בקשה להיפטר מההנהלה הזו, אולם משום שהבנק היה בנק פרטי, שלא כמו הבנקים הגדולים האחרים, היא התקשתה לכפות את רצונה. בקיץ 1986 התפטרו השלושה, אולם המשפחה ביקשה להמשיך לשלוט בבנק שלה, וכעבור חודשיים נבחר רפאל ליו"ר דירקטוריון אי.די.בי. ואי.די.בי פיתוח, השולטים בבנק. ליאון נבחר למנכ"ל משותף של החברות. רפאל רגנאטי נחשב לאחד מגדולי הנדבנים בארץ ובחו"ל, ומוסדות רבים נושאים את שם המשפחה, ביניהם בית הספר לכלכלה באוניברסיטת תל אביב.

חברון ושכם הסטודנטים מפגינים נגד חוסיין. הזדמנות נוספת להכריז עליהן כעל מרכזי אש"ף ולסגור אותן. אבל לכך דרושה כמובן ממשלה אחרת. בין כה ובין כה האוניברסיטאות ביו"ש הן היחידות היום באיזור – ירדן, סוריה, מצרים – בהן יכול אש"ף להפגין בגלוי.

אין ברירה, בחרתי באגרת אוויר,¹ ויש לסיים ולהשאיר קצת מקום לאמא. את הצד האימוציונלי של הציפייה לשובים אני משאיר לה.
שלום
ישראל

* * *

140. אל: הרב ד"ר נורמן לאם

כא בכסלו תשמ"ז [23 בדצמבר 1986]

לכ' פרופ לאם²
נשיא ישיבה-אוניברסיטי
ניו יורק

השלום והברכה

באיחור-מה אני בא להודות לך על שזיכית אותי בביקור ובהרצאה בפניך, בפני הסגל ובפני תלמידים.³ אין זו אלא אשמתי שלא ביקשתי קשר עם ציבור זה שהוא בלי ספק ממיטב האינטליגנציה היהודית לאומית המשכלת בגלות. נהניתי מאוד מהביקור והמגע וכל התודה מגיעה לך. אני מקווה שדברים שאמרתי נשתמרו אי-שם בלבבות ולא היו לריק.

בהזדמנות זו אני מבקש להזכיר לכבודו את הצעתי על סמינר מרוכז על שירת אורי צבי גרינברג. הדבר מעיק עלי מאוד כחובה שעלי למלאה לטובת הכל ולהעשרת תלמידים בעולם שכמעט ואינו ידוע לו. בָּרַךְ בבקשה אם יש מי שזוכר זאת ומטפל בארגון קורס מרוכז כזה אם בקיץ אם בראשית שנת תשמ"ח, אם אפשר (ולי רצוי) במשך 4-6 שבועות ולא], אהיה מוכן אף

1 "מכתב אוויר", נייר דק ומתקפל ששימש גם כמכתב וגם כמעטפה, ומשום כך היה הכותב חייב להגביל את מכתבו לעמוד נייר אחד.

2 הרב נורמן (נחום) לאם (1927-), נשיאה של ישיבה יוניברסיטי בניו יורק, 1976-2003.

3 ב-24 בנובמבר 1986 הרצה אלדד בשיבה יוניברסיטי על Zionism, Israel and Biblical Teachings. מאות אנשי סגל וסטודנטים מלאו את האולם.

לשלשה חדשים. דרושים לי 25-30 שעורים (כפולים) כדי להעביר את המינימום ההכרחי. אבקשך על כן לברר ולזרז – אם אפשר – את ההחלטה והקביעה.¹

במירב הברכות והתודות
אלדד ישראל

* * *

141. אל: אריה אלדד ומשפחתו

כ"ח באייר תשמ"ז [27 במאי 1987]

ליקירי,
ביום גדול זה בברכה משולשת²
לעיר
לבית
לבית
לקדושה, לקרינה, לאיתנות
שנזכה עוד להיות עמכם בשמחותיכם ושמחות כל בית ישראל
אבא ואמא וסבא וסבתא
ישראל ובתיה

* * *

1 הקורס שהציע אלדד לישיבה יוניברסיטי לא התקיים. לעומת זאת, בעת כתיבת המכתב הנוכחי העביר אלדד קורס דומה בירושלים מטעם "מועדון מטיילי מעריב", "בית המדרש הפתוח" ו"שרשים", ומשרד החינוך. במשך השנים, העביר אלדד קורסים דומים במוסדות אחרים. חלק מהרצאותיו אלו עובדו על ידי בנו אריה ונכדתו קרני לספר "דמע ונגה, דם וזהב: עיונים בשירת אורי צבי גרינברג" (שוקן, 2003). ההרצאות שהוקלטו זמינות באתר האינטרנט <http://www.israeleldad.co.il>.

2 כ"ח באייר, דהיינו יום ירושלים. בנוסף, חגגה המשפחה אז את בת המצווה של קרני, נכדתם של ישראל ובתיה אלדד, שמלאו לה 13 שנים (בהגיעה ל-12, שהתה המשפחה באנגליה ולא ציינה את האירוע), וכן חנכו את הבית החדש של משפחת אריה וליאורה אלדד בכפר אדומים.

142. אל: מאיר הולצמן

”אינו זוכה לברכה מאבא אם אין ידיו ידי עשיו”

ב-1989 כתב מאיר הולצמן¹ אל אלדד בענייני פרשנות המקרא, ואלדד השיב לו במכתב הנוכחי, העוסק בפרשנות מדרשית לזעקתו של ישעיהו הנביא (סג:טו-טז) על מצבם הנורא של היהודים.²

כ”ז באלול תשמ”ט [27 בספטמבר 1989]

לכ' מר מאיר הולצמן, שלום ושנה טובה
כנראה שימי הסליחות העירוני להתיישב סוף סוף ולהשיב למכתבך. ובראש תודה על הכבוד שאתה מכבדני ושמני פרשן בקיא במדרש. לא זה ולא זה. אני אוהב מדרש. הנקל הוא לפרש מדרשים באשר הם עצמם פירושים חופשיים כמעט שדה הפקר וודאי שאינם עומדים בפני בית דין של אמת. דינם כדין השירה וספרות עילאית, נפלאה ולא דיון עובדתי היסטורי. המעניין לגבי הדרשן ולא לגבי נושאו כגון בעניין ששאלת. בכל זאת ניסית להבין את דעת הדרשן. והנה הערות מספר.

א. דומני שר' שמואל בן נחמני אמורא היה ולא תנא³

1 מאיר הולצמן (1907-2008), חבר באצ”ל משנת 1933, בין 38 אסירי קורס האצ”ל במשמר הירדן שנעצרו וישבו בכלא עכו ובמחנה מזרע. לאחר מכן היה הולצמן למזכיר ה”גוש האזרחי” ברמת גן ולגובה מס בעירייה, תפקיד שאפשר לו גישה לבתים ולאנשים רבים, וכן למידע שהעביר ללח”י. ראו זאב גולן, ”אצ”לניקים כבני מאה”, האומה 174 (חורף 2008).

2 ”הבט משמים וראה מזבל קדשך ותפארתך, איה קנאתך וגבורתך, המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו. כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירונו. אתה ה' אבינו, גואלנו, מעולם שמך”.

3 דרשתו של רבי שמואל בר נחמני מופיעה בתלמוד, מסכת שבת, דף פט עמוד ב. רבי שמואל אומר בשם רבי יונתן: ”מאי דכתיב 'כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירונו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך'? לעתיד לבא, יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם: בניך חטאו לי. [אברהם] אמר לפניו: ריבוננו של עולם, ימחו [היהודים] על קדושת שמך. אמר ליה: בניך חטאו. אמר [יעקב] לפניו: ריבוננו של עולם, ימחו על קדושת שמך. אמר [ה'] לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. אמר [יצחק] לפניו: ריבוננו של עולם, בני [הם] ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך 'נעשה לנשמע', קראת להם 'בני בכורי' [שמות ד:כב], עכשיו 'בני' ולא בניך? ועוד, כמה חטאו [הבנים]? כמה שנותיו של אדם? שבעים שנה. דל עשרין דלא ענשת עליהו, פשו להו חמשין. דל עשרין וחמשה דלילותא, פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי ופלגא, דצלווי ומיכל ודבית הכסא, פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם, מוטב. ואם לאו, פלגא עלי ופלגא עליך. ואם תמצא לומר כולם עלי [על יצחק], הא קריבית

- ב. הדרשן תמה על שישעיהו איננו מזכיר את יצחק ורק את אברהם ויעקב (ישראל וודאי יש לכך משמעות, אולי הכוונה למלכות ישראל שהתנכרה). חיפש ומצא תקנה לחסר: אבינו הראשון בפסוק – הוא יצחק.¹
- ג. ייתכן שלכן הביא כל מה שקודם בפסוק: ורחמיך אלי התאפקו. רחמי ה' ולא רחמי אברהם.
- ד. כל עניין עשיו שאתה טוען, יש בו צד נכון אבל לא הצד שאתה רואה בו מקור לטענות. הדרשות על יעקב שלמד בבית ספר שם ועבר ויצא לגלות למקום תורה, אינן מחייבות את הדרשן דנן. כל ההפלגה ברשעות עשיו היא מאוחרת ועיקרה שנאת אדם ושעיר, שאיפתם לרשת אחרי חורבן בית א'. ויותר מזה: רומא – אחר כך הנצרות – זכו להיות בני עשיו. אתה מדבר על יעקב כ"בחור ישיבה" כעל עובדות היסטוריות שישעיהו התעלם מהן. לא מיניה ולא מקצתיה.² הנגיעה בעשיו אולי נמצאת בראש אותו

נפשי קמך. פתחו ואמרו: 'כין אתה אבינו'. אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקדוש ברוך הוא. ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים 'אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך'."

אם כן, המדרש מספר שה' ביקש להעניש את בני ישראל והחליט לשתף את אבות האומה בכוננותו, שמא ישכנעו אותו לא להחמיר עמם. אברהם "לא יכירו", הווה אומר, הסכים שיענשו. וגם יעקב. עזב ה' את הסב אברהם ואת הנכד יעקב ופנה ליצחק. יצחק שאל את ה' למה הוא מכנה את בני ישראל בניו של יצחק בלבד, הרי כאשר שלח ה' את משה לפרעה הוא דרש לשחרר את "בני בכורי", בניו של ה' ממש. יצחק המשיך ושכנע את ה' שרוב שנותיו של אדם עוברות ללא חטאים, משום שהאדם הוא צעיר מדי להיענש, ישן וכו'. המשיך יצחק ואמר שגם אם ירצה ה' להטיל את עונשם של בני ישראל עליי, על יצחק, הרי יצחק כבר מסר את עצמו כקורבן במעמד העקדה, כמסופר בספר בראשית. ה' החליט לא להחמיר עם בני ישראל, והם התחילו לשבח את יצחק, על פי הפסוק בספר ישעיהו שנדרש כאן: "כי אתה אבינו". יצחק תיקן אותם והציע שיסבחו את ה'. כך, שבפסוק הבא בספר ישעיהו, בני ישראל מעבירים את השם "אבינו" מיצחק אל ה': "אתה ה' אבינו..."

1 בפסוק טז נאמר שאברהם לא הכיר את בני ישראל ויעקב לא ידע אותם. לכאורה, חסר אזכור של יצחק. על כן מפרש המדרש שפתיחת הפסוק "כי אתה אבינו" אינו מתייחס לה' אלא ליצחק, ואם כן, גם הוא מופיע בפסוק. אלדד מוסיף, שייתכן שישעיהו עושה שימוש בשם "ישראל" במקום השם "יעקב" כדי לרמוז שמלכות ישראל הצפונית התנכרה למלכות יהודה ולה'.

2 על פי מדרש נוסף, כאשר ברח יעקב מעשו אחיו, אשר ביקש להרגו, עצר יעקב במשך שנים כדי ללמוד תורה בישיבה שבהנהלת שם ועבר, בני נוח. אלדד מציין שמדובר במדרש בלבד, לא בסיפור המופיע בתורה עצמה או בדברי ימי ההיסטוריה, ועל כן אין להולצמן לטעון שישעיהו הנביא או רבי שמואל בר נחמני היו מחויבים למסופר בו. בנוסף, אין להולצמן לטעון שעשו, בנו של יצחק, ואחיו של יעקב, תמיד נחשב לדמות כה שלילית במסורת היהודית. אלדד מציין שחמיינו שיבחו את דבקותו של עשו בארץ ואת הכבוד שהפגין כלפי אביו יצחק: הוא סיכן את עצמו במלאכת הצייד כדי להביא לו אוכל, ועוד. לעומתו, יעקב רימה את אביו וברח לחו"ל, ובכך למעשה עזב את אביו. על

פרק: מי זה בא מאדום וגו' ואצל זכותו של יצחק בעקידה שהפך להיות מוטיב מרכזי כשכלו כל הקיצין בלימוד זכות על ישראל.¹ אל תשכח גם שהיו בעלי מדרש שיחסו ליעקב פחדים שמא יקדמהו עשיו בזכות דבקוּתו בא"י (לא ירד) וכיבוד אב אשר למען האכילו אף מסכן חייו בצייד. אל תשכח גם שהשם יעקב מנוגד לישראל, יעקב מלשון עקב. עקם. (כלפי אבא, כלפי לכן אם כי בצדק אך לא בצדיקת) בעוד שישראל פירושו – למרות ה"שרית" וגו' הנפלא, ישר אל. יעקב על כל פנים במקרא כפשוטו איננו בחור ישיבה ועשיו איננו עושה חיים משוגעים כלשונך ואני מקווה שלא תחשוד בי באהדה לעשיו. אם כי מסקנה שהסקתי מסיפור יעקב ועשיו היא: אין אדם – אפילו צדיק שקולו נאה וקול הוא מדרגה – אינו זוכה לכרכה מאבא אם אין ידיו ידי עשיו בשעת הדחק. ודי למבין.²

וכך נודמן לי להשיב לך לעניות דעתי (ואני רק דרשן מודרני) ערב ראש השנה העומד בסימן עקדת יצחק שזכותו היום מגן עלינו ולו בזכות אי ירידתו. אברהם נולד בחו"ל מת בארץ, יעקב נולד בארץ מת בחו"ל. יצחק נולד בארץ ומת בארץ ולא ירד ממנה גם לא בשנות רעב. ואולי טינה זו של חז"ל על יעקב שהורידנו לגלות ראשונה, הוא המצווה על הדרשן להעלאה זו של יצחק.

בתודה וברכות שנה טובה
אלדר

* * *

פי אלדר, חכמינו החלו להשחיר את פניו של עשו כאשר הוא זוהה עם אויבינו, בחורבן בית ראשון, ובמיוחד, כאשר רומא – שהחריבה את בית המקדש השני ואת מדינת היהודים – זוהתה גם היא עם עשו.

1 הפסוק הפותח את פרק סג בספר ישעיהו הוא: "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה...", וכאן אפשר לטעון ש"אדום" מתייחס לעשו ולבניו, אויבי ישראל. אלדר גם מציין שהדגשת חשיבותה של מסירות הנפש של יצחק, הנמנית בין זכויותיו של עם ישראל, החלה ככל הנראה לאחר שלא נשארו לעם ישראל זכויות משלו להיתלות בהן.

2 אלדר כותב שכדי להיגאל, לא די שקולנו יהיה קולו הנאה והתורני של יעקב. לעתים, נזקקים לידי עשו, היודע להפעיל את נשקו בצייד.

143. אל: בני משפחתו

”בין 'בראשית' ל'הבל הבלים'”

המכתב הנוכחי מהווה פרידה אפשרית מבני משפחתו.¹

יום א כו באב

אני מרגיש קצת לא טוב. קצת דקירות בסביבות הלב. אינני רוצה להזעיק את אריה. גם אמש היה כך וזה עבר, אף על פי שכל היום – עייפות. אינני רוצה להזעיק – כי אינני רוצה ליהפך לחולה. אם תבוא חלילה התקפת פגע-ממיתה, מילא, בשבילי ודאי לא אסון. חייתי מספיק, נהניתי מחיי. מה איכפת עוד שנה ועוד שנה? הצער שייגרם ליקירי – ממילא ייגרם באחד הימים וממילא יחלוף, מצד חריפותו.

אם יקרה – שיקברוני, אם אפשר, בהר הזיתים, לא משום טעמי של תחיית המתים שאינני מאמין ואף אינני רוצה בכך, כי אם פשוט: שמבקרי הקבר ייהנו מיופייה של ירושלים מזווית זו אל מול הר הבית. אם אפשר – על יד פיינשטיין וברזאני.² יש שם מקום. אין מרבים לבקרים. אולי ”נזכה” אני אותם או הם אותי – בזכרון יתר.

ביום מותי מדי שנה – שיתאספו האוהבים ויקראו – בנוסף לתהילים (או משניות – מילא), קטעים מהגיונות חג או הגיונות מקרא או מזכרונות ”מעשר ראשון”,³ ככל האפשר לא קטעים פוליטיים. וטעמי עמי, והיודע ידע וישתוק. ייתכן שמן הראוי היה להוסיף כמה מלים על ”ירושתי” לאהובי נפשי שבביתי, אך אין לי זמן. עוד מעט הסרט בטלביזיה ”לא יאומן כי יסופר”, שאני אוהב מאוד.⁴ ייתכן שאהבתי סרטים אלה יש בה מפתח למהותי ולחיי, אולי גם קצת

1 לא ברור באיזו שנה נכתב המכתב. בכל אופן, או שאלדד החליט להשאירו לשימוש עתידי או ששכח להשמירו למחרת כתיבתו. המכתב הובא בספרה של ייבין, ”סמבטיון”, בהשמטות, ומובא כאן במלואו.

2 פיינשטיין וברזוני, שפוצצו את עצמם בתא המוות של בית הסוהר המרכזי בירושלים ב-21 באפריל 1947, טמונים בהר הזיתים בירושלים. מנחם בגין ואשתו עליזה טמונים לידם.

3 שלושתם ספרים שכתב אלדד.

4 הקורא עלול להיות מופתע מכך שאלדד מקצר את פרידתו מאהוביו כדי לצפות בתכנית טלוויזיונית. אולם התייחסותו הקרה, לכאורה, לעניין הפרידה מהווה עבור אלדד פתח בלבד. כהרגלו, הוא הופך גם התרחשויות חשובות וגם התרחשויות פעוטות לחלונות, דרכם אפשר להשקיף על עמקי הנפש והבריאה. כך, שאין לדעת אם אלדד התכוון לוותר על מלות פרידה משמעותיות לטובת צפייה בסרט, או שהתכוון מראש לנצל את הסרט שעמד להיות מוקרן, כדי להאיר לאהוביו במשפטים הבאים את אשר היה על לבו.

לפילוסופיה שלי שבין שיר השירים לקהלת או בין "בראשית" ל"הבל הבלים" ובמקביל בין "לך לך" ל"וַיַּעַל" ראשית.¹
 אני מפסיק. אם אקום בבוקר – אקרע כמובן "פרידה" [זו]. ולא – ניחא – אני באמת רוצה שכל אהובי לא ירבו ספור ויחיכו גם על קברי. ייזכרו בבדיחה – ויצחקו, כך יאה לי ולחיים. לחיי החיים, יקירי!

* * *

1 התורה פותחת במילה "בראשית" ומסתיימת במילה "ויעל", כאשר כורש מלך פרס קורא ליהודים הנאמנים לעלות לירושלים ולבנות מחדש את בית המקדש: "כה אמר כורש מלך פרס, כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים, והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה. מי בכם מכל עמו ה' עימו – וַיַּעַל" (דברי הימים ב' לו:כג).

**אישים ונושאים עיקריים הנדונים במכתבים
(ומספרי המכתבים בספר)**

אופי יהודי 105, 107-109, 111-112
אחימאיר, אב"א 68, 74-75
אינדיבידואליזם 8, 11, 23, 33
תכונות אופי 8, 23, 33, 36, 37, 41, 84, 98, 105, 128
אלדד – השם 53, 55, 79, 99
"אקסודוס" (ספרו של ליאון יוריס) 77
ארה"ב 38, 65
ביקורים (העצורים בלטרון ממתנינים) 10, 35
בית הכלא המרכזי ירושלים 1-4
בן-גוריון, דוד 48
בראנד, יואל 73, 77
ברית המועצות 38, 75, 92, 125, 130
גריןברג, אורי צבי 97, 114, 120, 140
גרמניה ונאצים 85, 91, 98, 123, 125, 133
דת, וגם: דת ומדינה 39, 43, 58, 76, 79, 98
הר הבית 96-97, 99, 105, 132
הרב מאיר כהנא ותנועתו 101
התיישבות 42
זמן 34
חלומות 17, 19
חנוכה 12, 32
"חרות" (עיתון) 67-68, 74-75
טרור ערבי 113, 116, 121-122, 130
יהדות ארגנטינה 65
יהדות ארה"ב 38, 79
יהדות ברית המועצות 76, 79, 100, 122, 125, 130, 134, 138
יום הכיפורים ומחילה 28
יום העצמאות 79, 136
ילין-מור, נתן 40, 100
כאב בחיים 20
לוינ, הרב אריה 20

- לח"י, ראו: "מלחמת המחתרות"
 לטרון, מחנה המעצר (חיי העצורים, געגועים, ביקורים, טיפול רפואי, תנאי
 המעצר) 5-37
 מאיר, גולדה 93, 95
 מוין, הלורד 113
 מיתתו הצפויה של אלדר 143
 מלחמת המחתרות 38-39, 48, 72, 98, 113, 118-119
 מלחמת יום הכיפורים 102-111
 מנוסתו של אלדר מהמטרה 21, 36
 "מעשר ראשון" (ספרו של אלדר) 46
 מצרים והמשא ומתן לשלום 117
 משפט אייכמן 80
 "נוה יאיר" 42
 נצרות 39, 80, 128, 142
 סארויאן, ויליאם 34
 סוהר ומעצר 1-4, 25
 "סולם" (ירחון) 45, 51, 55, 58, 62-63, 67-71, 74-75
 ספרות 34, 59, 88, 97, 103, 108, 123, 134
 עבודתו של אלדר כמורה ופיטוריו 46, 48-49
 עגנון, ש"י – זכייתו בפרס הנובל 88
 ערבים 93, 139
 פוליטיקה וגם: ריצתו של אלדר בבחירות 95-96, 110-111, 122, 126, 130,
 133, 135, 138-139
 פירושים לתורה
 "אדון עולם" 130
 אספסוף 54
 "בעתה אחישנה" 79
 "חדש ימינו כקדם" 98
 חמורו של משיח 124, 126, 139
 יעקב, עשו ויצחק 142
 יצחק והסבך 111
 יציאת מצרים 76
 "כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו" 142
 כפיית הר כגיגית 133

- לך לך – ויעל 143
"מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו" 122
משה מכה את המצרי 113
ניצבים-וילך 98
סולם יעקב 54
עמוד האש ועמוד הענן 54
עקבתא דמשיחא 79
"עת צרה... וממנה יושע" 111
תשובה וגאולה 79
פסח 20, 36, 76
פרשת קסטנר 60, 72, 73
"פר גינט" (מחזה של איבסן) 8
צה"ל וצבאיות 98, 102, 107, 128
ציונות וגאולה 97-98, 107, 110, 121, 128, 130
רומנטיקה 8, 98
"רחובות הנהר" (ספרו של אצ"ג) 50-51
שבויים, החזרת 107, 109
שואה 14, 20, 24, 26-27, 29, 30, 107
שטרן, אברהם ("יאיר") 42, 82, 118-119
שירה 15, 22, 25, 32, 36, 90, 114, 120-121, 126
התנועה למען ארץ ישראל השלמה 91, 108, 110

